

નિવેદન

[પહેલી આવૃત્તિ ઉપરથી]

આચારાંગસૂત્રનો આ અનુવાદ સૂત્રકૃતાગના અનુવાદની માફક જાયાનુવાદ જ છે. જૂના આગમોની બામતમાં એ અનુવાદપદ્ધતિ જ વધુ ઉપયોગી છે, એમ આચાર્યશ્રી આનંદશંકરભાઈ જેવા શાસ્ત્રજ્ઞ પંડિતોએ પણ કબૂલ કર્યું છે. આચારાંગની બામતમાં તો, તે પદ્ધતિ વળી વિશેષ જરૂરી છે. કારણ કે, તે મુખ્યત્વે છૂટા છૂટા વાક્યોનો સંગ્રહ છે. જૂના ટીકાખરો, અનમત્ત, દરેક વાક્યનો આગના વાક્ય સાથે સંબંધ જોડવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ તે બધે પ્રતીતિકર થાય જ છે એમ ન કહી શકાય. આવા સંગ્રહમાં એક જ વિષયના જુદા જુદા વાક્યો ક્રમ નિના ગમે ત્યાં પડ્યા હોય, એ સ્વાભાવિક છે તે મધાને તેમની જગાએથી ઉપાડી નાં, કંઈકે વિષય કે દ્વીનના ક્રમમાં ગોઠવી શકાય, તો તે વિષય કે દ્વીનનું નિરૂપણ સચોટ થાય, ઉપરાંત થણું પુનરાવર્તન સહેજે દૂર થાય તો પણ, મેટનાક વાક્યો અતે રચેા એવા રહેવાના જ, કે જેમનો તે અધ્યયનના નિરૂપણમાં કશો જ ક્રમ ગોઠવેા સકય ન હોય તેના મેટનાક રચેા આ અનુવાદમાં હજુ પણ દેખાશે.

આમ વાક્યોના ક્રમની ઊનટપૂનટ કરવા જતા, કોઈ વાર બૂલશી કે ગેરસમજથી જે વાક્યોનો માયેા ક્રમ તોડી નાખવામાં

આવે, એવું પણ બની જાય. તેવું ઓછામાં ઓછું થાય, તેની રાક્ય તેટલી કાળજી રાખી છે.

, આ અનુવાદમાં પહેલા ખંડમાં ફકરાને અતે કૌંસમાં સૂત્રની સંખ્યામાં જે આંકડા મૂક્યા છે, તેથી આગમોદય સમિતિએ પ્રસિદ્ધ કરેલા 'આચારાંગમૂત્ર' પ્રમાણે છે. પરંતુ, તેથી કરીને એમ નથી સમજવાનું કે, તે આદિમાં વાક્યોને જે રીતે જુદાં પાઠ્યાં છે, તથા તેમને જુદાં જુદાં સૂત્રમાં જે રીતે ગણવાં છે, તે રીત અનુવાદમાં સ્વીકારી જ લીધી છે. ઘણી જગાએ તો, અનુવાદમાં સળંગ તરીકે સ્વીકારેલું વાક્ય, આગમોદય સમિતિના મંથમાં જે જુદાં સૂત્રમાં તોડી નાખેલું મળી આવશે. ડૉ. વોલ્ટર શુલ્કિંગે વળી તે વાક્યોને જુદી રીતે જ જુદાં પાઠ્યાં છે. ખરું જોનાં, આચારાંગની રચના જ એવી છે કે, ક્યા વાક્યને ક્યાં પૂરું થતું મળ્યું, એ બાબતમાં ઘણો મતભેદ હોઈ શકે.

પહેલો ખંડ પંડિત બેચરદાસજીએ કરેલા સમ્પ્રદાય અનુવાદ ઉપરથી તૈયાર કરેલો છે. સદ્બાતમાં જર્ણાળ પ્રમાણે મૂળ અનુવાદનાં વાક્યોનો ક્રમ પછીથી બદલ્યો છે; તેમ જ એક-જે જગાએ મૂળ સમ્પ્રદાયથી નીકળતો લાગતો જુદો અર્થ પણ સ્વીકાર્યો છે. એ બધા ફેરફારોની જવાબદારી મારી પોતાની મણાય. બીજા ખંડનો અનુવાદ પંડિતજીનો નથી. તે ખંડમાં વાક્યો તોડવાની ખાસ જરૂર પડી નથી. જોકે, ફકરાઓનો ક્રમ બદલવો ઠીક લાગ્યો ત્યાં બદલ્યો છે. તે ખંડમાં ફકરાઓને અતે કૌંસમાં આપેલો સંખ્યાનો આંક આખા પુસ્તકનો સળંગ ન રાખતાં દરેક અધ્યયન પૂરતો અલગ કરી દીધો છે. તેથી મૂળ ફકરો શોધવો કંઈક સુગમ થશે, એમ માન્યું છે.

સૂત્રકૃતાંગના અનુવાદની પેઠે આમાં પણ પુસ્તકને અંતે, મૂળમાંથી કેટલાંક સુમાર્ષિતો ચૂંટીને, ગુજરાતી બાવાર્થ સાથે મૂક્યાં છે; તથા અભ્યાસીને ઉપયોગી થાય તેવી ટૂંક સૂચિ આપી છે.

આશા છે કે, આ અનુવાદ તથા તેની પદ્ધતિ વાચકવર્ગને ઉપયોગી થઈ પડશે. -

[સં. ૧૯૬૨]

—સંપાદક

—આ ખીજી આવૃત્તિ પ્રમિદ્ધ કરતી વખતે મળેલી તકનો લાભ લઈ, આખા પુસ્તકમાં ઘટતા સુધારાવધારા કરી લીધા છે. આ નવા સ્વરૂપે પુસ્તક વાચકને વિશેષ ઉપયોગી નીવડશે, એવી આશા છે.

[સં. ૨૦૦૪]

—સંપાદક

ઉપોદ્ધાત

૧

આચારાંગસૂત્ર જૈનોનાં ૧૨ અંગોમાં સૌથી પહેલું ગણાય છે : માત્ર ક્રમની દૃષ્ટિએ નહિ, મહત્ત્વની દૃષ્ટિએ પણ. શ્રી બદ્રમાહુસ્વામીએ^૧ (આચારાંગ ઉપરની પોતાની નિયુક્તિમાં) જણાવ્યું છે :

આચારો અંગાણં પદમં અંગં દુર્વાલવર્ણયિ ।

इत्य 'य' मोक्षलोवाओ एस य सारो पवणत्स ॥

‘બારેય અંગોમાં આચારાંગ એ પ્રથમ છે : તેમાં મોક્ષનો ઉપાય વર્ણવેલો છે, તથા તે તમામ શાસ્ત્રગ્રંથોના સારરૂપ છે.’

વળી તે જણાવે છે : ‘જ્યાં તીર્થંકરોએ પણ, પોતાનું તીર્થં પ્રવર્તાવતાં, આચારને જ પ્રથમ પદ આપ્યું છે, અને આપશે.’

વળી પ્રશ્નોત્તરરૂપે તે જણાવે છે : ‘જ્યાં અંગોના સારરૂપ શું ? — આચારાંગ. તેના સારરૂપ શું ? — તેનાં પદોની પદાધોત્તમ સમજ. તેના સારરૂપ શું ? — તે પ્રમાણે આચરણ. તેના સારરૂપ શું ? — નિર્વાણ.’

જૈનો પોતાના ધર્મગ્રંથોને ચાર વિભાગમાં વહેંચી નાખે છે : દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, અને ચરિતાનુયોગ. તેમાં, આત્મા વગેરે દ્રવ્યો — તત્ત્વો — નો ‘અનુયોગ’ એટલે કે મીમાંસા, તે દ્રવ્યાનુયોગ. તેને માટે બ્રાહ્મણ્યગ્રંથોમાં ‘તત્ત્વજ્ઞાનં’ શબ્દ વપરાય છે, અને જૌદ્ધ ગ્રંથોમાં ‘અભિધર્મ’ શબ્દ વપરાય છે. ‘સૂત્રકૃત્તાંગ’ વગેરેમાં દ્રવ્યાનુયોગનાં વિવિધની પ્રાધાન્યતા છે, એમ કહી શકાય.

૧. એક મતે મદાવીર પછી માત્ર ૧૭૦ વર્ષે થયેલા, અને બીજા મતે ઈ. સ. ચોથા સદ્દમાં થયેલા. બુદ્ધો આ માળાનું, ‘સમીક્ષાજ્ઞેના ઉપદેશ’ પા. ૯.

ખગોળ અને ભૂગોળનાં પરિમાણ વગેરેનું ગણિત, એ ગણિતાનુયોગ. ‘સૂર્યપ્રગટિ’ વગેરે ગ્રંથોનો વિષય ગણિતાનુયોગ કહી શકાય.

ક્રિયાકાંડના પરામર્શનું નામ ચરણકરણાનુયોગ. બૌદ્ધોના વિનયપિટકમાં આવો વિષય આવે છે.

કંસ્પિત કે ઐતિહાસિક કથાચરિતોનો સંગ્રહ, એ ચરિતાનુયોગ અથવા ધર્મકથાનુયોગ. બૌદ્ધોના સુત્તપિટકમાં આવો વિષય આવે છે. ‘ઉત્તરાધ્યયન’ વગેરે ગ્રંથોમાં આ વિષય છે.

શ્રીમદ્રાજયંદ્ર આ ચાર વિભાગો વિષે લખતાં જણાવે છે : “મન જે શંકાશીલ થઈ ગયું હોય, તો દ્રવ્યાનુયોગ વિચારવો યોગ્ય છે; પ્રમાદી થઈ ગયું હોય, તો ચરણકરણાનુયોગ વિચારવો યોગ્ય છે; કપાલી થઈ ગયું હોય, તો ધર્મકથાનુયોગ વિચારવો યોગ્ય છે; અને જડ થઈ ગયું હોય, તો ગણિતાનુયોગ વિચારવો યોગ્ય છે.”

આચારાંગસૂત્રનો ચરણકરણાનુયોગમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે. ટીકાકાર શીલાંકદેવ જણાવે છે : “ચરણકરણાનુયોગ જ ચારે યોગોમાં પ્રધાનતમ છે. કારણ કે, બીજા યોગો તેને અર્થે જ છે. કહ્યું છે કે :

ચરણપઢિવત્તિદેશુ જેગિયરે તિણિ અણુઓગત્તિ....દવિણ દસણસોહી દંસણસુદ્ધસ ચરણ સુ ।

‘ચરણાનુયોગનું જ્ઞાન કરાવવા માટે જ બીજા ત્રણ યોગો છે. દ્રવ્યયોગથી દર્શનશુદ્ધિ થાય છે; અને જેનું દર્શન (શ્રદ્ધા — રુચિ) શુદ્ધ છે, તે જ આચરણને લાયક છે.’ ગણધરોએ પણ તેથી જ આ સૂત્રને સૌથી પ્રથમ રચ્યું છે.”

૨

આચારાંગસૂત્રને જે ખંડમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે. તેમાં પહેલા ખંડનું નામ જ ‘આચાર’ છે; જ્યારે, બીજાનું નામ ‘આચારાગ્ર’ છે. ‘અગ્ર’નો અર્થ જણાવતાં નિયુક્તિકાર અને

ટીકાકાર જાને કહે છે કે, “પહેલા ખંડમાં જે વાતો કહેવાની રહી
 ગઈ હોય, અથવા જેનો વિસ્તાર કરવો જરૂરી હોય, તે વાતોનો
 ‘અગ્ર’ - ખંડમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.” નિયુક્તિકાર
 તો એટલે સુધી કહે છે : “પહેલા ખંડનાં નવ અધ્યયનો એટલે
 જ ‘આચાર’ ગ્રંથ છે. ખીજા ખંડનાં અધ્યયનો તો શિષ્યોના
 હિતને ખાતર, અર્થનો વધુ વિસ્તાર કરવા, ગ્વાનવૃદ્ધ સ્થવિરોએ
 પહેલા ખંડનાં અધ્યયનોમાંથી ‘અવિભક્ત’ ક્યાં છે.” ખીજા
 જગ્યાએ તે કહે છે, “મૂળ ‘વેદ’ (આચારાંગ) તો ‘અહ્યયર્થ’
 નામનાં નવ અધ્યયનોરૂપ જ છે, અને તેમાં ૧૮૦૦૦ પદો છે.
 પછીથી ખીજા ખંડની ચાર ચૂડાઓ (ભાગો) તથા પાંચમી ચૂડાએ
 ‘નિશીથ’ (સૂત્ર) ને તેમાં ઉમેરો, તો તે ઘણો મોટો થાય.”

ઉપર જણાવ્યું તેમ, પહેલા ખંડનાં નવ અધ્યયનોને ‘અહ્યયર્થ’
 અધ્યયનો’ કહેવામાં આવે છે. કારણ કે, તેમાં ‘અહ્યયર્થ’નું પ્રતિપાદન
 છે. નિયુક્તિકારની જણાવ્યા પ્રમાણે : અહ્યયર્થ એટલે બ્રાહ્મણ
 નામથી ઓળખાતા લોકોની ચર્ચા નહિ, તેમ જ અગ્નિની લોકોનો
 અસ્તિત્વનો (ઉપસ્થિતિ) પણ નહિ, પરંતુ ૧૭ પ્રકારનો
 સંપૂર્ણ સંયમ. એટલે કે, તેમાં જૈનધર્મ અનુસાર સંપૂર્ણ મોક્ષ-
 માર્ગનો સમાવેશ થાય છે. તે નવ અધ્યયનોનો વિષય જેનાં જ
 તેની ખાતરી થઈ જાય છે. ટીકાકારના શબ્દોમાં નવે અધ્યયનોનો
 વિષય વર્ણવીએ તો : પહેલા અધ્યયનમાં જીવોની હિંસાના ત્યાગનું
 વિધાન છે; પરંતુ જીવોનું અસ્તિત્વ જાણ્યા વિના તેમની હિંસાનો
 ત્યાગ ન થઈ શકે, માટે તેમાં, જીવોનું અસ્તિત્વ તથા તેમના જીવન

૧. ટીકાકાર, એ નવ અધ્યયનોના કયા ભાગ કે વાક્ય ઉપરથી ખીજા

ખંડનું તે તે અધ્યયન વિસ્તારવામાં આવ્યું છે, તે વિગતવાર જણાવે છે.

૨. પાંચ ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ; પાંચ મહામતોનું પાલન; કામ, ક્રોધ,
 લોભ અને મોહ એ ચાર કષાયોનો ત્યાગ; તથા મન, જ્ઞાન અને કાયાની
 વિરતિ—એ સંયમના સત્તર પ્રકારો છે.

જીવદા વર્ગો પણ વર્ણવેના છે. ખીજા અધ્યયનમાં, લોક કેવી રીતે અષ્ટવિધ કર્મથી બધાય છે, અને તેમાંથી કેમ કરીને છટી શકે, તે મતાબ્ધ છે ત્રીજામાં, સયમમાં રિયત થવા અને કપાયો ઝતવા ઇચ્છનારા મુમુક્ષુએ, અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વિધો કે સકટો સહન કરવા જોઈએ, એમ જણાવ્યું છે ચોથામાં, મુમુક્ષુએ તાપસો વગેરે 'કષ્ટતપ' આચરનારાઓનું અષ્ટગુણ ઐશ્વર્ય જોઈને પણ દૃઢ સમ્યક્ત્વવાળા બનવું એમ કહ્યું છે પાંચમાંમાં, અસાર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી, લોકના સારરૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રતનનય મેળવવા ઉદ્યત થવું, એમ જણાવ્યું છે છઠ્ઠામાં, મુમુક્ષુએ નિ સંગ થઈ, અપ્રતિમદ્ધ થવું, એમ કહેવામાં આવ્યું છે સાતમાંમાં, સયમીને કદાચિત્ત મોહથી થતા પરિપક્વ, ઉત્સર્ગ વગેરે આવી પડે તોપણ તેણે તે ખરામર સહન કરી લેવા, એમ કહ્યું છે આઠમાંમાં, વિદ્ય, રોગ, કે વૃદ્ધાવસ્થાથી સયમધર્મનું પાનન શક્ય ન રહે, તો શરીરનો ત્યાગ કેવી રીતે કરવો, તે જણાવ્યું છે તથા નવમાંમાં, આઠે અધ્યયનોમાં જણાવેલો અર્થ મહાવીરસ્વામીએ પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે આપ્યો હતો તે, સાધકના પ્રેતસાહન માટે વર્ણવ્યું છે "

આમ, પહેલાં ખડમાં ઉત્સાહી સાધકની સંપૂર્ણ સાધનસામગ્રી વિગતથી, અને વિસ્તારથી વર્ણવી ખતાવી છે તેની બાપામાં પ્રસાદ છે, ઊંડાણ છે અને દ્રષ્ટાની નવીનતા છે મોટા સધના 'જડ અને વક' ટોળાને નિયમનમાં રાખનારે સારુ, તે ટોળા દ્વારા રોજ થતા સામાન્ય તેમ જ ગંભીર દોષોની વિગતો અને તેમના પ્રાયશ્ચિત્તોના ઉદ્દેશક વિધાનો તેમાં નથી જેમ અમુક માર્ગે જઈને આવેલો માણસ, ખીજા જવા ઇચ્છનારને, સહેલાઈથી તથા ખારીકાઈથી તે માર્ગનું બધું વર્ણવી ખતાવે તેમ સાધનામાર્ગનું વિશદ વર્ણન તેમાં છે .

અમમત્ત એમ કહેવાનો જગ્યા ઉદ્દેશ નથી કે, તેમાંના બધા શબ્દો મહાવીરના છે પરંતુ તેની રચના જોનાર રેકને એમ લાગ્યા

વિના નહિ રહે કે, તેમાં જે છટાં છટાં, સંબંધ વિનાનાં અને છતાં પોતે જે મુદ્દો કહેવા માગે છે તે મુદ્દાની બાબતમાં સંપૂર્ણ એવાં વાક્યો વેરાયેલાં પડ્યાં છે, તે સાચે જ કોઈ ઉપદેશકના સર્ગંગ વ્યાખ્યાનમાંથી છટક છટક ભેગા કરેલાં ભાગો છે. 'સૂત્રકૃતાંગ' વગેરનાં મુત્રો, મદ્દાત્મીરનો ઉપદેશ "સાંભળનારા" કોઈકે પોતાના શબ્દોમાં ઝોલખદ્ધ કરી મૂક્યાં હોય, તેવાં છે; તેમ જ તે તો તે ઝોલકોની અંદરનાં સંબોધનો જોતાં જ જાણ્યું પશુ આવે છે. પરંતુ, આચારાંગની બાબતમાં તો જરૂર એમ કહી શકાય કે, કોઈ પશુ મૂત્રમાં જે મદ્દાત્મીરના પોતાના જ શબ્દો સંમદાયા હોય એમ કહી શકીએ, તો તે આચારાંગમાં જ. છટક છટક, રત્નો જેવાં તેજસ્વી સુભાષિતો જ વીણી વીણીને (પછી એ ક્રમ વિના કે સંબંધ વિના હોય તોય શું?) ભેગાં કર્યાં હોય, તેવી તેની મનોરમ રચના છે. લેખનકળાની મદદ વિનાના બાબુક શિષ્યો, પોતાના યુરુનો ઉપદેશ સાંભળ્યે જતા હોય, અને તેમાંથી એકદમ મન ઉપર ચોટી ગય તેવાં વાક્યો કે ભાગો મનમાં સંધરતા જાય, અને પછી બધા એકઠા મળી તેમને એકત્રિત કરે, તો બરાબર આચારાંગમૂત્ર જેવી રચના થઈને બિબી રહે.

પરંતુ, બીજા ખંડમાં બધે આપણે દ્રષ્ટાને બદલે 'સ્મૃતિકાર' કે મથુ-ધર' વ્યાપેલો જોઈએ છીએ. યુરુએ જે સત્યોતું પ્રતિપાદન કર્યું છે, તે સત્યને આચરણની વિમતોમાં ઉતારવાની સ્વાભાવિક અહંકાર ન હોય તેના ટોળાને, એક સ્મૃતિ યાદી કરી આપવાની હોય એ રીતે તેની યાત્રી ચાલી છે. તેની પાસે જાણે પોતાનું સ્વતંત્ર 'દર્શન' પશુ નથી. તેથી તે અમુક નિયમ આંધી, તેના સમર્થનમાં હંમેશાં કહે છે: "કારણ કે, તેમ ન કરવામાં દેવળી ભગવાને ધણા દોષો બતાવ્યા છે." તેથી જ, કેટલીક વાર કોઈ કોઈ નિયમની બાબતમાં, કે તેની પાછળ રહેલી દેખાતી ભાવનાની બાબતમાં, આપણને આશંકા થાય છે, અથવા આધાત પણ પડેલો છે. કોઈ

પણ વિશાળ ભાવનાને સ્થૂક વિધિનિષેધોમાં બાંધવાનો પ્રયત્ન થાય, ત્યારે અમુક અંશે એવું બનવાવાગે આવે જ, એ જાણીતી વાત છે.

પરંતુ, તે વાત ત્યાં જ પડતી મૂકીએ. એ ખંડમાં જે વર્ણન છે, તે ઉપરથી જૂના સમયના જૈન બિશ્વસંધનો અને તેની ચર્ચાનો આપણને પૂરતો ખ્યાલ મળી રહે છે. અખ્યાસી વાચક, એ ખંડના નિયમો વગેરેને, બૌદ્ધસંધના નિયમો અને ચર્ચા સાથે સરખાવવાનો પ્રયત્ન ક્યાં વિના નહિ રહે.

ઘણા સુઘ વિચારકોની હવે માન્યતા થતી જાય છે કે, વૈદિક, બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મો એ જુદા, સ્વતંત્ર કે વિરોધી ધર્મો હોવાને બદલે, 'વસ્તુતઃ એક જ ધર્મની ત્રણ બાજુઓ છે.' તેમના કેટલાક દાર્શનિક સિદ્ધાંતોમાં બંને દેખાતો ભેદ કે વિરોધ હોય; પરંતુ 'નૈતિક સિદ્ધાંતમાં અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સંપાદન કરવાના આચારમાં તત્ત્વતઃ એટલી એકતા છે કે, તેઓનો પરસ્પર વિરોધ સમજી શકાતો નથી.' સિદ્ધાંતની બાબતનો વિરોધ પણ જોડે જોતરીને જોવા જઈએ, તો તાત્ત્વિક હોવાને બદલે, તત્ત્વની અમુક બાજુઓ ઉપર બાર મૂકવા પૂરતો જ દેખાય છે. અને સાધન-માર્ગની વાત કરો, તો તો અત્યારે આપણને શું, તે વખતની આમજનતાને જ એ મહાપુરુષોનું જીવન અને ઉપદેશ એટલાં બધાં પરિચિત તથા પોતાનાં જ લાગ્યાં હતાં, કે તે વિના સંક્રાંતિ તેમને અનુસરવા મંડી ગઈ હતી. જુદા અને મેઢાવીરના ઉપદેશપ્રસંગો તરફ જોઈએ, તો પણ, તેમણે બીજા સંત પુરુષો કરે છે તેમ, વિવેક, વૈરાગ્ય, શમ, દમ, અપ્રમાદ, વગેરેનો જ ઉપદેશ આપ્યો હતો. આચારાંગમાં જ્યાં ધર્મ ઉપદેશવાની વાત આવે છે, ત્યાં ચોખ્ખું જણાવ્યું છે કે, "જૂતમાત્રનું સ્વરૂપ વિચારી, શાંતિ, વૈરાગ્ય,

૧. એનું પ્રામાણિક તથા વિગતવાર વર્ણન, હવે ગૂજરાતી વાચકને, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠે પ્રસિદ્ધ કરેલા, અધ્યાપક ધર્માનંદ કોસમ્બીના "બૌદ્ધ સંધનો પરિચય" નામના પુસ્તકમાં, મુદ્રણ થયું છે.

ઉપશમ, નિર્વાણ, સૌચ, ઋણ્યતા, મિરભિમાનતા, અપરિગ્રહીપણું અને અહિંસા-રૂપી ધર્મ તેણે ઉપદેશવો." અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું છે કે, "એ પ્રમાણે ધર્મને કહેતો બિંદુ પોતે તકલીફમાં પડતો નથી, કે ખીજને તકલીફમાં નાખતો નથી; તથા કોઈ ભૂત-પ્રાણીને પણ પીડા કરતો નથી. આવો ઉપદેશક મહાસુનિ, દુઃખમાં પડેલાં સર્વ ભૂતપ્રાણીઓને 'અસંદીન' બેટની જેમ શરણુરૂપ થાય છે." [૧, ૬, ૧૯૪] સુસંગત તર્કવાદ જ રજૂ કરીને આમજનનતા-માંથી બાળ્યે કોઈનું ધર્મપરિવર્તન કરાવી શકાય. આચારાંગમૂત્ર આપ્ત, જોઈ જાઓ, ત્યાં તમને દાર્શનિક ચર્ચાને લવલેશ નહિ મળે; પરંતુ આધ્યાત્મિક જીવનમાં ઉપયોગી એવી ઉપરની બધી આખતોનો ઉપદેશ પહેલેથી છેડે સુધી મળશે. માત્ર, કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો બદલાયા હશે, એટલું જ. અને અંતિમ મુક્ત દશાના વર્ણનનાં જે વાક્યો તેમાં મળે છે, તે તો ઉપનિષદના કે અદ્વૈત વેદાંતના સિદ્ધાંતને કેટલાં બધાં મળતાં આવે છે? જીવની એકતા કે અનેકતા, દૃઢસ્થ નિત્યતા કે પરિણામી નિત્યતા, જગતનું સત્યત્વ કે મિથ્યાત્વ, એ પ્રધા દાર્શનિક બેદો ત્યાં કયાં કોઠિયું પણ કરી શકે છે?

અને, આગળ જણાવ્યું તે પ્રમાણે, આચારાંગમાં જ મહાવીરનાં પોતાનાં વાક્યો સંમહાયાં છે એવો સંભવ નજર સામે રાખીએ, તો પછીના લોકોએ ગમે તે લખ્યું હોય, પણ જૈન માર્ગે કેવલ્ય પ્રાર્થ કરનાર પુરુષની વાણી ઉપનિષદના ઋષિની વાણીથી ક્યાં જરાય જુદી પડે છે? એ વાક્યો અહીં ઢાંકીને વિરમીશું.

"જેને તું હણવા માગે છે, તે તું જ છે; જેને તું તાબે કરવા માગે છે, તે પણ તું જ છે; જેને તું પરિતાપ ઉપજાવવા માગે છે, તે પણ તું જ છે; જેને તું દબાવવા માગે છે, તે પણ તું જ છે; તથા જેને તું મારી નાખવા માગે છે, તે પણ તું જ છે. આમ જાણી, તે સરળ અને પ્રતિજીહ્વા માણસ કોઈને હણતો નથી કે હણાવતો નથી." [૧, ૫, ૧૬૪]

“ . . . તે [મુક્ત પુરુષ] જન્મમરણના માર્ગને ઓળંગી નય છે; વાણી ત્યાથી પાછી ફરે છે; ત્યાં કોઈ તર્ક પહોંચતો નથી, અને શુદ્ધિ પેસી શકતી નથી . . . જેનો જોજો કોઈ આધાર નથી, તેવા અત્રિષ્ઠ આત્માને ઓજસ્વી મનુષ્ય આ પ્રમાણે જાણે છે :
 તે લાંબો નથી, ટૂંકો નથી, ગોળ નથી, ત્રાંસો નથી, ચોરસ નથી, અને મંડળાકાર પણ નથી. તે કાળો નથી, લીલો નથી, રાનો નથી, પીળો નથી, અને ઘોળો પણ નથી. તે મુમંધી નથી કે દુર્ગંધી નથી, . . . તે સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી, અને નપુસક નથી. તે જ્ઞાતા છે. તે વિજ્ઞાતા છે. તેને કશી ઉપમા નથી. તે અરૂપી સત્તા છે. તે શબ્દાતીત હોવાથી, તેનો કોઈ શબ્દ નથી . . . એમ હું કહું છું.
 [૧, ૫, ૧૬૯-૧૭૧]

અનુક્રમણિકા

નિવેદન	૩
ઉપોદ્ધાત	૬

ખંડ ૧લો

૧ હિ સાની સમજ	૩
૨. લોકવિજય	૧૧
૩ મુખ અને કુળ	૨૧
૪ સુખ્યત્વ	૨૭
૫ લોકસાર	૩૨
૬ કર્મનાશ	૪૦
૭ મહાપરિક્ષા	૪૭
૮ વિમોહ	૪૮
૯ ભગવાન મહા શીશુ તપ	૬૦

ખંડ ૨લો

૧ શિક્ષા	૧૬
૨ રાખા	૬૨
૩ સુસ ફરી	૧૦૭
૪ ભાષા	૧૧૧
૫ વસ્ત્ર	૧૧૬
૬ પાત્ર	૧૨૨
૭ મુગમ	૧૨૪
૮ ઊભા રહેવાનું રથ ન	૧૨૮
૯ રવાન્યાય માટેની જગા	૧૨૯
૧૦ મળમૂનની જગા	૧૩૦
૧૧ રાખ	૧૩૩
૧૨ રૂપ	૧૩૫

१३. परक्रिया	१३६
१४. व्यन्धोन्यक्रिया	१३७
१५. भावनायो	१३८
१६. विमुक्ति	१४३
सुभाषितो	१६५
सुवि	१७३

મહાવીરસ્વામીનો આચારધર્મ

ખંડ ૧ લો

“કુશળ પુરુષની નજરમાં, કુશળ પુરુષે બતાવેલી નિઃસંગતામાં,
 કુશળ પુરુષના આદરમાં, કુશળ પુરુષની સિખામણમાં અને
 કુશળ પુરુષની નજીકમાં જ રહેવું; એમ કરનારો ઇન્દ્રિયોનો
 પરામર્થ કરી, સત્ય વસ્તુ જોઈ શકે છે.” [૧૬૭]

હિંસાની સમજ^૧

શ્રી સુધર્મસ્વામી કહે છે :

હે આયુષ્મન જણુસ્વામી ! મહાવીર ભગવાને કહ્યું છે કે, જગતમાં કેટલાય લોકોને એવી ખમર નથી હોતી કે પોતે ક્યાંથી આવેના છે અને ક્યાં જવાના છે. પોતાનો આત્મા જન્માન્તરગામી^૨ છે કે નહિ, તેમ જ પોતે કાણુ હતા અને હવે પછી શુ થવાના છે. એ પણ તેઓ નથી જાણતા હોતા. [૧-૩]

પરંતુ કેટલાક લોકો, સદૃશસ્મૃતિથી^૩ કે ખીમના કહેવાથી, પોતે ક્યાંથી આવ્યા છે કે ક્યાં જવાના છે તે જાણતા હોય છે. પોતાનો આત્મા જન્માન્તરગામી છે, ને વિવિધ દિશાઓમાં કે ચોનિઓમાં (કર્માનુસાર) ભટક્યા કરે છે, અને પોતે તે આત્મા છે, એમ પણ તે જાણતા હોય છે. [૪]

આવું જો જાણે છે, તે આત્મચાી કહેવાય, ક્રિયાવાદી કહેવાય, કર્મવાદી કહેવાય અને લોકવાદી કહેવાય^૪ [૫]

૧ મૂળ નામ - સદમરિતા (શમ્યચરિતા)

૨ મૂળ ઉત્તરાર્ધ = ઔપચારિક । જુઓ પા ૭ની નોંધ ૨ પણ.

૩ પૂર્વજન્મમાં સાવનાને બળે, આ જન્મમાં કેટલાક જીવોને તત્ત્વ વિશે સ્વાભાવિક સ્મૃતિ થઈ આવે છે તેનો આ ઉલ્લેખ છે

૪ 'આત્મા છે,' 'તે ક્રિયાનો કર્તા છે,' 'તે ક્રિયાથી કમ બધાય છે,' અને 'તેથી લોકાન્તરપ્રાપ્તિ થાય છે'—એવા સિદ્ધાન્તના નામો અહીં મળ્યાં છે એમ અને કે તે સમયમાં આ રાખ્દો જુદા જુદા વાદો માટે વપરાતા હોય, પરંતુ તેમનો સાચો અર્થ જતાવવા તેમને અહીં મૂક્યા હોય

“મેં :અમુક કર્યું,” “અમુક હું કરાવીશ,” કે “અમુક કરનારને હું અનુમતિ આપીશ”—એ પ્રમાણે સમગ્ર જગતમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ચાલ્યાં કરે છે. પરંતુ, વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા કેવું કર્મબંધન પ્રાપ્ત થાય છે, તે લોકો જાણતા નથી. તેથી તેઓ વિવિધ વેદનાઓ સહન કર્યાં કરે છે, અને એમ અણુગમનાં દુઃખો અનુભવતાં સંસારમાં ભટક્યા કરે છે. [૧-૯]

મહાવીર ભગવાને એ બાબતમાં આવી સમજ આપી છે:—

લોકો શબ્દાદિ વિષયો તથા રાગદ્વેષાદિ કષાયોથી પીડિત છે. તેને કારણે તેઓને હિતાહિનનું જ્ઞાન નથી હોતું; તેમને કશી સમજ, આપવી પણ મુશ્કેલ છે. તેઓ આ જ જીવનનાં સાકાર, જ્ઞાન અને પૂજન માટે, કે જન્મમરણમૃત્યુ સુક્તિ મેળવવા માટે, કે દુઃખનો પ્રતિકાર કરવા માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. પોતાની તે પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તે આતુર લોકો સર્વત્ર ખીળ પ્રાણોની હિંસા કરતા હોય છે કે તેમને પરિતાપ આપતા હોય છે. એ વસ્તુ તેમને માટે અહિતકર છે અને ‘સાચું’ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં આડે આવતારી છે.

ભગવાને આપેલી આ સમજને બરાબર સમજતા તથા સત્ય માટે ઉઘમી થયેલા એવા કેટલાકોએ ભગવાન પાસેથી કે ભગવાનના સાધુઓ પાસેથી જાણ્યું હોય છે કે, વિવિધ જીવોના ધાત કરવો એ અંધ (બંધન) છે, મોહ છે, માર (શત્રુ) છે, તથા નરક છે. જે સુનિ છે, તથા આ જાણે છે, તે જ સાચો કર્મી છે અને જાણવાની વસ્તુ પણ એ જ છે. હે સંયમોન્મુખ પુરુષો! તે તમે ઝીણવટથી વિચાર કરી જુઓ. [૧૦-૬]

૧. પોતાની સુક્તિ માટે—અંધ જીવોની હિંસા કરવાના રાજવા અણીતા છે.

૨. મૂળ : દયમયાણા । દુષ્કર્મ કરતાં દયનીય પામતા.

મનુષ્યે અન્ય જીવોની બાબતમાં બેદરકાર ન રહેવું^૧ જે અન્ય જીવની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે, તે આત્માની બાબતમાં પણ બે રહાર રહે છે, તથા જે આત્માની બાબતમાં બેદરકાર રહે છે, તે અન્ય જીવની બાબતમાં પણ બેદરકાર રહે છે [૨૨]

મર્ત્ય જીવ । જીવ । જીવો રહેના છે તે જીવસમૂહને ભગવાનની આત્મા અનુસાર ખરાબર જાણીને ભરદિત^૨ કરવો જોઈએ । વિવિધ જીવોનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે, તેઓ જ અહિંસાનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે, અને જોઈએ । અહિંસાનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે તેઓ જ અન્ય જીવોનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે વામનાનો પરાજય કરનારા, સયન, સદા પ્રાત્નશીન અને મ । અપ્રમત્ત એવા વીર પુરુષોએ એ વસ્તુ ખરાબર જોયેની છે [૧૫, ૨૧, ૩૨ ૩]

વિનયભાગમાં આસક્ત લોકો પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ, વનસ્પતિ અને ત્રય (જગમ) જીવોની હિંસા કરી કરે છે તેમને તે હિંસાનું જ્ઞાન પણ નથી હોતું આ તેમને માટે અહિંસકાર છે, અને માત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં આડે આવનાર છે માટે ભગવાને એ વિનયમાં આપેલી સમજને ખરાબર મહત્ત્વ કરે ।

જેમ કોઈ આવળા માણસને કોઈ છેદે, બેદે, મારે કે નાસ આપે તો તે ન દેખતો છતાં તે છેદન બેદનનું દુઃખ અનુભવે છે તેમ પૃથ્વીને પણ તે આધળી છતાં તેના પર શસ્ત્રપ્રહારથી થતું દુઃખ અનુભવમાં આવે છે જોઈએ । પૃથ્વીની આસક્તિને કારણે તેની હિંસા કરે છે, તેમને પોતાની આસક્તિ આડે તે હિંસાનું જ્ઞાન નથી હોતું પરંતુ પૃથ્વીની હિંસા ન કરનાર સયમી પુરુષોને તેનું ખરાબર જ્ઞાન હોય છે જુદિમાન પુરુષે કદી જાતે પૃથ્વીની હિંસા ન

૧ મૂળમાં જમ્યાત્વા કિયાપદ વાપરેલું છે, 'હોવા છતાં નથી એમ કહેવું' એવા તેનો અર્થ થાય

૨ મૂળ અકુલોમય ।

કરવી, ન ખીજ પાસે કરાવવી, કે કોઈ કરતો હોય તેને અનુમતિ ન આપવી. જે મુનિ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓથી યતી પૃથ્વીની હિંસા બરાબર જાણે છે, તે જ સાચો દર્મજી છે. [૧૬-૭]

તે જ પ્રમાણે, પાણીમાં પણ અનેક પ્રાણી રહેલા છે. અહીં (જિનપ્રવચનમાં તો) સાધુઓને કહેલું છે કે, પાણી એ જ જીવ છે. તેથી તેનો ઉપયોગમાત્ર હિંસા જ છે. વળી, પાણી વાપરવા જતાં ખીજ પણ (પૃથ્વી, અગ્નિ, વાયુ કે જસ એવા) અનેક જીવોનો નાશ થાય છે. ઉપરાંત, ખીજના શરીરનો તેની મરજી વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરવો એ ચોરી પણ છે. કેટલાય લોકો, ‘ પાણી અમારે પીવા માટે કે સ્નાન વગેરે માટે છે, ’ એમ સમજી, તેનો ઉપયોગ કરે છે અને પાણીજીવોની હિંસા કરે છે. એ તેમને ઉચિત નથી. પાણીના ઉપયોગમાં રહેલી પાણીની હિંસાને જે બરાબર જાણે છે, તે જ મુનિ છે, તથા સાચો દર્મજી છે માટે શુદ્ધિમાન પુરુષે ત્રણમાંથી એકે પ્રકારે પાણીની હિંસા ન કરવી. [૨૩-૨૦]

તે જ પ્રમાણે અગ્નિનું પણ સમજવું. જેઓ અગ્નિજીવોનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે, તેઓ જ અહિંસાનું સ્વરૂપ જાણવામાં કુશળ છે. લોકો વિવિધભોજની આસક્તિને કારણે અગ્નિની અને સાથે ખીજ પણ અનેક પ્રાણીની હિંસા કરી કરે છે. કારણ કે અગ્નિ સળગાવતાં, પૃથ્વી, વૃક્ષ, પાંદડાં, લાકડાં, ઊંટનાં, કચરો એ બધાને આશરે રહેતા, તથા ખીજ આશુગાશુ ઊડનારા કે ફરનારા એમ અનેકવિધ પ્રાણી અગ્નિમાં પડે છે અને અગ્નિથી

૧. જાતે કરવું, ખીજ પાસે કરાવવું, કે કોઈ કરનારને અનુમતિ આપવી, એ ત્રણ પ્રકારો છે.

૨. મૂળમાં અગ્નિ માટે ‘ દીહલોચસત્થ ’ શબ્દ છે. દીહદાર તેનો અર્થ એ પ્રમાણે દાટે છે કે, દીર શરીરવાળી વનસ્પતિ — તેનું નારાક શસ — તે, અગ્નિ.

સ્પર્શાઈને સકાય પામે છે, પરિતાપ પામે છે કે નાશ પામે છે.
[૩૬૮]

તે જ પ્રમાણે કેટલાક લોકો આસક્તિને કારણે વનસ્પતિની હિંસા કરે છે પરંતુ હું કહું છું કે આપણી પેઠે વનસ્પતિ પંજુ જન્મશીલ છે, વૃદ્ધિશીલ છે, તથા સચિત્ત છે. જેમ આપણને કોઈ છેદે ત્યારે આપણે ઝાન થઈ જઈએ છીએ, તેમ તે પશુ છેદાય છે ત્યારે ઝાન થઈ જાય છે. આપણે જેમ ખોરાક લઈએ છીએ, તેમ તે પશુ ખોરાક લે છે; આપણે અનિત્ય અને અશાશ્વત^૧ છીએ, તેમ તે પશુ અનિત્ય અને અશાશ્વત છે, આપણે વધીએ ઘટીએ છીએ, તેમ તે પશુ વધે વટે છે, તથા આપણામાં જેમ વિકારો થતા કરે છે, તેમ તેનામાં પશુ વિકારો થાય છે. જેઓ વનસ્પતિની હિંસા કરે છે, તેઓને તે હિંમાન બાન નથી હોતું પરંતુ લોકમાં ચાલતી વનસ્પતિની હિંસાને જ જાણે છે, તે જ મુનિ સાચો કર્મચૂ છે. [૪૫૭]

અહન, પોતન, જરાયુજ, રસજ, સસ્વેદન, સમૂર્તિમ, ઉદ્ભિજન અને ઔપપાતિક^૨ આ બધા ત્રય એટલે કે જગમ પ્રાણો છે. અજ્ઞાની અને મદ લોકોને વારંવાર અવતરનાની એ બધી યોનિઓ સંસાર કહેવાય છે. જગતમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં

૧ ‘અનિત્ય’ એટલે નિયત આયુષ્યવાળા, જેમકે વનસ્પતિ-શરીરનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું છે અને ‘અશાશ્વત’ એટલે ફાળે ફાળે વૃદ્ધિહાનિથી વિરૂધ્ધ પામ્યા કરનારા — દમેશ એકરૂપે ન રહેનારા

૨ ઉદામાથી જન્મનારા તે અહન, જગ્યારૂપે જ અવતરનારા તે પોતન, ઔરથી ધીરજાઈને જન્મનારા તે જરાયુજ, આથો, દહી વગેરેમાં થતા તે રસજ, પરમેવાથી થતા તે સસ્વેદન, નરમાદાના સંયોગ વિના થતા તે સમૂર્તિમ, જમીન વગેરે ફેડીને નીકળતા પતન, દેડકા વગેરે તે ઉદ્ભિજન, અને વજની ભીત કે દેવસંધામાં જ સીધા જન્મનારા નારંગ અને દેવા તે ઔપપાતિક

બ્રાહ્મણ બનેલા લોકો પ્રાણોને પરિતાપ આપ્યા જ કરે છે. એ પ્રાણો ચારે બાજુએ ત્રાસ પામી રહ્યા છે. કેટલાકો તેમના શરીર માટે તે પ્રાણોને હણે છે, તો કેટલાકો ચામડા માટે, માંસ માટે, લોહી માટે, હૃદય માટે, પિત્ત માટે, ચરબી માટે, પીંછાં માટે, વાળ માટે, શીંગડાં માટે, વિપાણુ^૧ માટે, દાંત માટે, દાઢ માટે, નખ માટે, સ્નાયુઓ માટે, હાડકાં માટે, અસ્થિમળ્લ માટે — એમ વિવિધ પ્રકારનાં પ્રયોજનો માટે ત્રસ પ્રાણીઓનો વધ કરે છે;^૨ તો કેટલાકો કાંઈ પ્રયોજન વિના પણ તેમને હણે છે. વળી કેટલાકો, ‘આણું અને માથો હતો, આ મને મારે છે, કે આ મને મારશે’ એમ સમજીને ત્રસ પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. પરંતુ પ્રત્યેક પ્રાણીની શાંતિનો વિચાર કરીને તથા તેને બરાબર સમજીને હું કહું છું કે, બધાં જૂતપ્રાણીઓને પીડા, અશાંતિ, કે બધ એ દુઃખરૂપ છે; માટે મેધાવી પુરુષે તેમની હિંસા ન કરવી કે ન કરાવવી. [૪૮-૫૪]

તે જ પ્રમાણે વાયુ^૩ જીવોનું પણ સમજવું. લોકો આસક્તિને કારણે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વાયુની અને સાથે સાથે બીજા અનેક

૧. હાથીના દંડરાજ.

૨. દીકાકાર આ પ્રયોજનોનાં ૯૦ દહાંત આવે છે. તે બધાવા એવાં છે. તેમાંથી કેટલાક અહીં જણાવ્યાં છે. વર્તમાન દહાંતો વાચક ઘટાવી છે. ‘શરીર માટે’ — ઉપર બેસી મંત્રાદિ સાધવા કોઈ લક્ષણવંતા પુરુષને મારે, અથવા એક આધેલા માણસને હાથી મારીને તેના શરીરમાં પાડે; ‘લોહી માટે’ — ત્રિશૂળ વગેરેને લગાવવા માટે; ‘હૃદય માટે’ — સાધકો હૃદય લઈને તેને મથે છે; ‘પિત્ત માટે’ — મોર વગેરેને મારે છે; ‘ચરબી માટે’ — વાધ, મધર, વરાહ વગેરેને; ‘ખૂંક માટે’ — રોડ વગેરેને; ‘વાળ માટે’ — ચમરી આવ વગેરેને; ‘દાંત માટે’ — સિયાળને (તેના દાંતથી અંધારું દૂર પાડે છે); ‘દાઢ માટે’ — વરાહને; ‘નખ માટે’ — વાધ વગેરેને; ‘સ્નાયુઓ માટે’ — ગાય ભેંસ વગેરેને; ‘હાડકાં માટે’ — શંખ હિપોશી વગેરેના જીવોને; ‘અસ્થિમળ્લ માટે’ — મદિય, વરાહ વગેરેને.

૩. મૂળમાં વળ સપ્ત છે.

પ્રાણોની હિસા કરે છે કારણ કે, જીડનારા પ્રાણો બગાડકારથી વાયુમા પડે છે અને ત્યાં આવાત, સક્રમ્ય, પરિતાપ કે વિનાશ પામે છે [૫૮૬]

જે માણસ વિવિધ પ્રાણોની હિસામા પોતાનું જ અનિષ્ટ અને અહિત જોઈ શકે છે, તે તેનો ત્યાગ કરવા સમર્થ થઈ શકે છે જે માણસ પોતાનું દુઃખ જાણે છે, તે બહારનાનું દુઃખ જાણે છે અને જે બહારનાનું દુઃખ જાણે છે, તે પોતાનું દુઃખ પણ જાણે છે એ બંને સરખી ઢાળી કે શાંતિને પામેના સયમીઓ બીજા જીવની હિસા કરીને જીવવાની ધડગ નથી કરતા [૫૫૭]

પ્રમાદ અને તેને પરિણામે કામચણામા આસક્તિ એ જ હિસા છે માટે બુદ્ધિમાન પુરુષે ‘પ્રમાદથી જે મેં પડેના કયું તે હવેથી નહિ કરું’ એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ [૩૪૫]

હિમાના મૂળરૂપ ઢોઠ, નામચણા જ સસારના ફેરા છે સસારના ફેરા છે તે કામચણાનું જ મીઝું નામ છે માણસ બંધે ઢેકાણે અનેક પ્રમારના કપો જોતો અને ગંદો સાબળતો, કપોમા અને શબ્દોમા મૂર્છિત થાય છે એનું નામ જ સસાર છે એવો માણસ જિતોની આસાને અનુસરી શકતો નથી પરંતુ ફરી ફરીને કામચણાનો આસ્વા નેતો હિમાદિ ૧૬ પ્રવૃત્તિઓ કરતો પ્રમાદપૂર્વક ધરમા જ મૂર્છિત રહે છે [૪૦૪]

‘વિવિધ ઈર્ગીશ્પી હિસાની પ્રવૃત્તિઓ હું નહિ કરું’ એ વૃત્તિથી ઉદ્ધત થયેનો અને એમ જ માનનારો તથા અભવના રતરૂપને સમજનારો બુદ્ધિમાન પુરુષ તે પ્રવૃત્તિઓ નથી કરતો, તેવા પુરુષને (જનપ્રવચનમા) ‘ઉપરત’ અને ‘અનગાર’^૧ કહેવામા આવે છે નોકમા ચાનતી ગેરે જીવકાનો (વગેરે)ની હિસા જે બરાબર જાણે છે, તે જ મુનિ કમોને બરાબર સમજેલો છે એમ હું કહું છું માટે બુદ્ધિમાન પુરુષ જ્યે જીવનિકાનોની હિસા

ન કરે, ખીન્ન પાસે ન કરાવે, કે કોઈ દરતો હોય તેને અનુમતિ ન આપે. હિંસામાંથી વિરામ પામેલોં વિવેકી વમુમાન^૧ અકરણીય પાપકર્મોની પાછળ ન દોડે. પાપકર્મમાત્રમાં છમાંથી કોઈ પણ જીવવર્ગની હિંસા કે દ્રોહ રહેલાં છે. [૩૯,૬૧]

છતાં, કેટલાય લોકો પોતાને ‘અનગાર’ કહેરાવતા છતાં, વિવિધ પ્રવૃત્તિઓથી જીવોની હિંસા કર્યાં કરે છે. આ જીવિતનાં સાકાર, માન અને પૂજન માટે, કે જન્મમરણના ફેરા ટાળવા માટે, કે દુઃખના પ્રતિઘાત માટે, કે વિવિધાસક્તિને કારણે, તેઓ તે હિંસા કરે છે. તેવા લોકો પોતાને માટે ‘અંધન જ જીતુ’ કરે છે. તેઓ આચારમાં રિશ્ન નથી; અને હિંસા કરતા છતાં પોતાને ‘સંયમી’ કહેવરાવે છે. પરંતુ તે સ્વચ્છંદી, પદાર્થોમાં આસક્તિવાળા, તથા પ્રવૃત્તિઓમાં મયેલા લોકો સંગ જ વધારે છે. [૬૦]

જે સરળ હોય, મુમુક્ષુ હોય, અને અદંબી હોય, તે જ સાચો અનગાર છે. જે અદ્વાતી માણસ ગૃહત્યાગ કરે, તે જ અદાને, શંકાઓ અને આસક્તિ છોડી, હંમેશાં ટકાવી રાખવી જોઈએ. વીરપુરુષો એ મહામાર્ગે જ ચાલેલા છે. [૧૮-૨૦]

૧. અહીં વસુ એટલે શુદ્ધસંપત્તિ.

લોકવિજય

૧

જે કામગુણો છે, તે જ સંસારનાં મૂળસ્થાનો છે; અને સંસારનાં જે મૂળસ્થાનો છે, તે જ કામગુણો છે. કારણ કે, તે કામગુણોમાં આસક્ત માણુસ પ્રમાદથી માતૃપિતા, બાઈબહેન, પત્નીપુત્ર, વહુદીકરી, મિત્રસ્વજન તેમ જ બીજી ભોગસામગ્રી તથા અનવસ્થ વગેરેમાં મમતાપૂર્વકે તપ્પા કરે છે. તે બધા વિષયોના સંયોગનો અર્થ^૧ તથા તેમાં જ લીન થયેલા ચિત્તવાળો તે માણુસ રાતદિવસ પરિતાપ પામનો, કાળઅકાળનો વિચાર કર્યો વિના સખત પરિશ્રમ ઉઠાવતો, વગર વિચારે^૨ અનેક પ્રકારનાં કાળાં કર્મો કરે છે; તથા અનેક જીવોના વધ, છેદ, ભેદ તથા ચોરી, લૂંટ, ત્રાસ વગેરે પાપકર્મો કરવા તત્પર થાય છે; એટલું તો શું, કેઈએ ન કરેલું એવું કરવાનો પણ ધરાદો રાખે છે. [૬૨, ૬૬]

સ્ત્રી અને ધનના કામી તથા કુખથી કરતા એવા તે અસાની જીવો પોતાના સુખ માટે શરીરબળ^૩, જ્ઞાતિબળ, મિત્રબળ, પ્રેત્યબળ,^૨ દેવબળ, રાજબળ, ચોરબળ, અતિથિબળ, કૃપણુબળ અને શ્રમણુબળ^૩ મેળવવા ગમે તેવાં કાર્યો કરે છે; અને તેમ કરતાં થતી અન્ય જીવોની હિંસાની જરાય પરવા કરતા નથી. [૭૫]

૧. મૂળ : આત્મબળ.

૨. પ્રેત્યોનિ-દાનવ વગેરેનું બળ.

૩. શ્રમણુબળ એટલે કે તેમની પાસેથી મેળવેલું મંત્રતાંત્રનું બળ કે- તેમની રોવા કરી મેળવેલું પુણ્યદંપી બળ; કૃપણુ એટલે બિખારી અને અતિથિનું પણ તેમ જ સમજાવું.

કામિની અને કાંચનમાં મૂઢ એવા તે લોકોને જીવિતમાં અત્યંત રાગ હોય છે. મણિ, કુંડળ અને હિરણ્ય વગેરેમાં પ્રીતિવાળા તથા સ્ત્રીઓમાં અત્યંત આસક્તિવાળા તે લોકોને એમ જ દેખાય છે કે, અહીં કાંઈ તપ નથી, દમ નથી કે નિયમ નથી. જીવન અને તેના ભોગોની કામનાવાળો તે મદામૂઢ મનુષ્ય ગમે તેમ ખેડે છે તથા દ્વિતાદિતજ્ઞાનશૂન્ય બની જાય છે. [૭૬]

તે લોકો સ્ત્રીઓથી દારી મયેક્ષા હોય છે. તેઓ એમ જ માને છે કે એ જ સુખની ખાણ છે. ખરી રીતે તો તે દુઃખ, મોહ, મૃત્યુ, નરક અને હસડી પશુમતિનું કારણ છે. [૮૪]

કામભોગના જ વિચારમાં મન વચન અને કાપાથી મગ્ન રહેનારા, તે મનુષ્યો પોતાની પાસે જે કાંઈ ધન હોય છે, તેમાં અત્યંત આસક્ત રહે છે; તથા ખેપમાં, ચારપમાં કે ગમે તે પ્રાણીઓના વધ કે નિમ્મકથી પણ તેની જદિ કરવા ઇચ્છે છે. [૮૦]

પરંતુ, માણસનું જીવિત અતિ અસ્થ છે. ત્યારે આયુષ્ય મૃત્યુથી ઘેરાવા માંડે છે, ત્યારે શ્રોત્ર, ચક્ષુ વગેરે ઈન્દ્રિયોના બળની હાનિ થવા સામનાં માણસ મૂઢ બની જાય છે. તે વખતે પોતાનાં માનેશાં સર્ગાસંજંધી, કે જેઓની સાથે—તે સાંગા કાળથી રહેતા હોય છે, તેઓ પણ તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે. જુદાવસ્થામાં હાન્ય, કીડા, રતિ કે સુંગાર રહેતાં નથી. વય અને ધૈર્ય (પાણીને વેગ) આત્મા જાય છે. તે વખતે પ્રિય માનેશાં સર્ગાસંજંધી મનુષ્યનું મૃત્યુમાંથી રક્ષણ કરી શકતાં નથી કે તેનું શરણ બની શકતાં નથી. જે માતપિતાએ નાનપણમાં તેનું પોપણું ક્યું હતું તથા મોટા થયા પછી પોતે જેમનું રક્ષણ કરતો હતો, તે પણ તેને બચાવી શકતાં નથી. [૬૩-૫]

૧. મૂળ : શ્વેત્ર (ધન-ધાન્ય) અને વાસ્તુ (ધર-કુંડળ).

૨. મૂળ : મારા.

અથવા, અસંયમથી ફેટલીકે વાર તેને રોગો થાય છે. અથવા જેઓની સાથે તે લાંબા કાળથી રહેતો હોય છે, તે પોતાનાં માનેશાં માણસો પહેલાં જ તેને છોડીને ચાલ્યાં જાય છે. આમ તેઓ તેના સુખનું કારણ થઈ શકતાં નથી કે તેને દુઃખમાંથી બચાવી શકતાં નથી; તેમ તે પોતે પણ તેઓને દુઃખમાંથી બચાવી શકતો નથી. દરેકને પોતપોતાનું સુખ કે દુઃખ જાને જ ભોગવવું પડે છે. [૮૨]

તે જ પ્રમાણે, જે ઉપભોગસામગ્રી તેણે સર્ગાસંજંધીઓ સાથે ભોગવવા માટે મહાપ્રયત્ને તથા ગમે તેવાં કૃત્તે કરીને એકઠી કરી હોય છે, તે ભોગવવાનો અવસર આવતાં કાં તો પોતે રોગથી ઘેરાઈ જાય છે, કે તે સર્ગાસંજંધીઓ જ તેને છોડીને ચાલ્યાં જાય છે, કે તે પોતે તેઓને છોડીને ચાલ્યો જાય છે. [૮૩]

અથવા, કોઈ વાર તે ભેગી થયેલી સંપત્તિ દાખાદો વહેંચી લે છે, ચોર ચોરી જાય છે, રાજ લૂંટી લે છે, અથવા તે પોતે જ નાશ પામે છે કે અગ્નિથી બળી જાય છે. આમ, સુખની આશાથી ભેગી કરેલી ભોગસામગ્રી દુઃખનું જ કારણ થઈ પડે છે. પરંતુ મોહથી મૂઢ અનેલા મનુષ્યો તે જાણતા નથી. [૮૪]

આમ, કોઈ કોઈનું રક્ષણ કરી શકતું નથી, કે કોઈ કોઈને બચાવી શકતું નથી. દરેકને પોતાનાં સુખદુઃખ જાતે જ ભોગવવાં પડે છે. માટે, ત્યાં સુધી પોતાની ઉંમર હજી મૂલ્યુથી ઘેરાઈ નથી, તથા શ્રોત્ર વગેરે ઇન્દ્રિયોનું બળ (તેમજ પ્રજ્ઞા, મૃતિ, મેધા) વગેરે કાયમ છે, ત્યાં સુધી અવસર ઓળખી શાણા પુરુષે પોતાનું કષ્ટાણુ^૧ બરાબર સાધી લેવું જોઈએ. [૮૫]

જરા વિચાર તો કરો! જગતમાં બધાને જ સુખ પસંદ છે અને બધાં સુખની જ પાછળ દોડતાં હોય છે. છતાં જગતમાં સર્વત્ર અંધપણું, બહેરાપણું, મૂંગાપણું, કાણાપણું, કોંટિયાપણું, કુન્નપણું, ખૂંધિયાપણું, કાળાપણું, કોટિયાપણું વગેરે દુઃખો

જોવામાં આવે જ છે. એ બધાં દુઃખો વિવિધમુખની પાછળ પડેલા મનુષ્યોને પોતાની આસક્તિથી પ્રમાદને કારણે જ પ્રાપ્ત થયાં હોય છે. એ વિચારી, બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સાવધાન થાય. અજ્ઞાની મનુષ્ય જ વિવિધમુખની પાછળ પડી, અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં જન્મ-મરણના ફેરા ફરતો હણાય કહે છે. [૭૭-૬]

‘મેં અમુક ક્યું’ છે, અને હજુ અમુક ફરીશ’, એવા ઘોડા દોડાવ્યા - કરતો તે માણપૂણું મનુષ્ય પોતાનાં કર્તવ્યોમાં મૂઢ થઈ, ફરી ફરી લોભ વધાર્યો કરે છે અને એ રીતે પોતે પોતાનો વેરી બને છે. સુખાર્થી, ગમે તેમ બોલતા, અને દુઃખથી મૂઢ બનતા જતા તે મનુષ્યની બુદ્ધિને યધુ અવળું જ સૂઝે છે. એ રીતે પોતાના પ્રમાદથી તે પોતાનો નાશ કરે છે. [૬૪,૬૭]

કામો પૂર્ણ થવા અશક્ય છે, અને હવિન વધારી શકાતું નથી. કામકામી મનુષ્ય શોક ક્યો જ કરે છે તથા ઝૂંપી કરે છે. મર્યાદાઓનો લોપ કરતો જતો તે કામી, પોતાની કામાસક્તિ અને રાગને કારણે પીડાય છે અને પરિતાપ પામે છે. ‘જેનાં દુઃખ કદી શમતાં નથી એવો તે મંદ મનુષ્ય, દુઃખોના ફેરામાં જ ફસાઈ કરે છે. [૬૨,૮૧]

ભોગોથી કદી તૃપ્તિ શકી શકતી નથી. વળી તે મહાભયરૂપ તથા દુઃખના કારણરૂપ છે; માટે તેમની કામના છોડી દો તથા તેમને માટે કોઈને પીડા ન કરો. પોતાને અમર જેવો માનતો જે માણસ ભોગોમાં મહા શ્રદ્ધા રાખે છે, તે દુઃખી થાય છે. માટે તૃપ્તિનો ત્યાગ કરો. કામોનું સ્વરૂપ અને તેમનાં વિકટ પરિણામો ન સમજતો કામકામી અંતે રહે છે અને પસ્તાય છે. [૮૪-૫,૮૪-૫]

વિવિધકાયાદિમાં અતિ મૂઢ રહેતો માણસ સાચી શાંતિના મૂળરૂપ ધર્મને ઓળખી જ શકતો નથી. માટે, વીર ભગવાને કહ્યું છે કે, એ મહામોહમાં બિલકુલ પ્રમાદ ન કરવો. હે ધીર પુરુષ! તું આશા અને સ્વચ્છંદનો ત્યાગ કર. તે બેનું શય સ્વીકારીને જ તું રખડા કરે છે. સાચી શાંતિના સ્વરૂપનો અને મરણનો વિચાર

કરીને, તથા શરીરને નાશવત બાણીને કુશળ પુરુષ કેમ કરીને પ્રમાદ કરે? [૮૪]

જે મનુષ્યો ધૂન વસ્તુ ધન છે,^૧ તેઓ ક્ષણિક તથા દુષ્કર્ય ભોગજીવનને ઇચ્છતા નથી જન્મ અને મરણનો વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે દહ એવા સયમમા જ સ્થિર થવું, તથા એક વાર સયમ^૨ માં ઉત્સુક થતા બાદ, અનસર ઓળખી એક મુદ્દત^૩ પણ પ્રમાદ ન કરવો. કારણ કે, મૃત્યુ આવવાનું જ છે [૮૦, ૬૫]

આમ જે વારંવાર કહેતામા આવે છે, તે સયમની વૃદ્ધિને અર્થે છે [૬૪]

કુશળ પુરુષો કામને^૪ નિર્મૂળ કરી, સર્વ સામારિક સબધો અને પ્રવૃત્તિઓમાથી છૂટા થઈ, પ્રાપ્તિ^૫ થાય છે તેઓ કામોનુ સ્વરૂપ સમજતા હોય છે તથા દેખતા હોય છે તેઓ બધું બરાબર સમજી, કશાની આકાંક્ષા રાખતા નથી [૭૫]

જેઓ કામજીવોને ઓળખી જાય છે, તેઓ ખરેખર મુક્ત છે. અકામ થડે કામને દૂર કરતા તેઓ, પ્રાપ્ત થયેના કામજીવોમા પણ ખૂચી જતા નથી [૭૪]

ભગવાને આપેલી આ સમજને જાણતો અને સત્ય માટે ઉદ્ધત થયેનો મનુષ્ય પછી આ તુલ્ય ભોગજીવનને અર્થે પાપકર્મ કરે નહિ, કે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા કોઈ પણ પ્રાણીની જાતે હિંસા ન કરે કે બીજા પાસે ન કરાવે બધા પ્રાણોને આયુષ્ય અને સુખ પ્રિય છે, તથા દુઃખ અને વધ અપ્રિય છે, બધા જ પ્રાણો જીવિતની કામનારાણા અને જીવિતને પ્રિય માનનારા છે. પ્રમાદને લીધે

૧ મૂળમા 'મુવચારી' શબ્દ છે

૨ મૂળમા 'અહોવિહાર' શબ્દ છે 'અહો' શબ્દ ધન્યતાવાચક

૩ અહોવિહાર એટલે સ્મૃતિપાત્ર — ધન્ય, એવો વિહાર — સયમ

૪ મૂળ લોભ (કામના)

૫ મૂળ 'અકર્મા થાય છે'

અત્યાર મુઘી જે વ્યથા પ્રાણોને આપી હોય, તેને ખરાખર સમજી લઈ, ફરીથી તેમ કરતા અટકવું તેનું નામ જ ખરી સમજ છે. અને એ જ કર્મની ઉપશાંતિ છે. આર્થ પુરુષોએ એ માર્ગ જાણાવેલો છે: એ સમજીને માણસ પછી ત્યાં લેપાતો નથી. [૬૬, ૮૦, ૮૭, ૭૬]

૨

જેવું અંદર છે, તેવું બહાર છે; અને જેવું બહાર છે, તેવું અંદર છે. પંડિત પુરુષ શરીરની અંદરના દુર્ગંધથી બરેલા બાગોને જુએ છે અને શરીરનાં મળો કરતાં બાહ્ય સ્થાનોનું સ્વરૂપ ખરાખર સમજે છે. બુદ્ધિમાન મનુષ્ય તેને ખરાખર સમજીને, બહાર કાઢેલી લાળને પાછી ચૂસતાં બાળકોની જેમ, ત્યાંજેલા બોમોમાં ફરી પડતો નથી. [૬૮-૪]

વિવેકી પુરુષ અસ્તિને વશ થતો નથી; તેમ જ રતિને વશ થતો નથી. તે સ્થિતપ્રજ્ઞ^૧ છે. તે કર્મીય રાગ નથી કરતો, પ્રિય અને અપ્રિય શબ્દો અને સ્પર્શો સહન કરતો તે વિવેકી, શ્વિતની તૃષ્ણા પ્રત્યે નિર્વેદ પામે છે અને સંયમનું પાલન કરી, કર્મશરીર ખંખેરી નાખે છે. [૬૮-૬]

વીર પુરુષ ઊંચે નીચે અને તીરછે — બંધી કોરનું બધું સમજીને ચાલે છે. તે હિંસાદિથી લેપાતો નથી. જે અદિંસામાં કુશળ છે, અને અંધમાંથી મુક્તિ મેળવવાની જ તરખટમાં રહે છે, તે સાચો બુદ્ધિમાન છે. તે કુશળ પુરુષ સંયમનો પ્રારંભ કરે છે, પણ હિંસાદિ મત્સરિનો નથી કરતો. [૧૦૨-૩]

૧. મૂળ: 'અધિમત્તે' — અધિમત્તરક, રતિ અને અસ્તિનો ત્યામ કરેલો દોષાથી વિમત્તરક — બુદ્ધિબદ્ધ ન થનારો.

૨. મૂળ: ક્ષીન । એટલે કે મુનિનો આચાર — પ્રમજ્જ્યાપૂર્વક સંયમનું પાલન.

જે ડાઘ એનો આરભ [હિસા] કરે છે, તે હમાના બીજાનો પણ કરે છે^૧ કર્મને યધી રીતે બરાબર સમજી, તેમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી [૯૭૧૦૧]

‘આ માડુ છે’ એવો મન્ય જે છોડે છે, તે મમત્વને છોડે છે જેને મમત્વ નથી, તે જ મુનિ સાચો માર્ગદ્રષ્ટા છે [૯૮]

સસારી જીવ અનેક વાર બિચ જોત્રમા આવે છે, તેમ જ નીચ જોત્રમા પણ જાય છે આવુ જાણી, ડોચ પોતાના જોત્રનુ ગૌરવ કરે, કે તેમા આસન્નિ રામે, કે સારાનરસા જોત્રનો હર્ષશોક કરે? [૭૭]

લોકોના સમધોને જે વીર વટાવી જાય છે, તે પ્રશસાને પાત્ર છે તેવો મુનિ જ ‘જ્ઞાત’ એન્હો ‘પ્રસિદ્ધ’ કહેવાય છે મેધાની પુરુષે લોખ્ણુ રક્ષપ બરાબર જાણીને તથા લોકસજ્જાનો^૨ ત્યાગ કરીને પરાક્રમ મરુ એમ હું કહું છું [૧૦૦/૮]

પદાર્થોને જે યથાવસ્થિતરૂપે જાણે છે,^૩ તે જ યથાર્થતામા રહે છે^૪, અને જે યથાર્થતામા રહે છે, તે જ પદાર્થોને યથાવસ્થિત રૂપે જાણે છે એવા મનુષ્યો જ મીઝતે દુખની સાચી સમજ આપી શકે છે તે લોકો એમને (મર્મપ્રવાદને) તરી ગયેના છે અને તે જ તીર્થ,^૫ મુક્ત અને વિરક્ત કહેવાય છે, એમ હું કહું છું [૧૦૧૬૬]

૧ પૃથ્વી પાગી વગેરે છ જીવવર્ગો આરબનો મુખ્ય અથ પ્રવૃત્તિ છે પરંતુ તે હિસાબ અર્થમા પણ બારબાર વપરાય છે

૨ લોકદુષ્ટિ કે લોકપ્રવૃત્તિ લોકોની સરખ કે લોકોનું અનુસરણ ડાઘી આત્માના વિશ્વાવેશ્ય લોકને દ્રવ્યો એ જ આ અવસ્થાનો વિષય પણ છે, અને નામ પણ છે

૩ મૂળ ‘અનન્યદર્શી’ અર્થાત્ જેણે તેનાથી અન્ય ન જોનારે

૪ મૂળ અનન્યારામ

જે માણસ જાની? છે, તેને માટે કશો ઉપદેશ નથી. તેવો કુશળ પુરુષ કાંઈ કરે અથવા ન કરે તેથી તે બદ્ધ પણ્ય નથી અને મુક્ત પણ્ય નથી. [તોપણ] લોકસંજ્ઞાને બધી રીતે બરાબર સમજીને અને સમયને ઓળખીને તે કુશળ પુરુષ (પૂર્વેના મહાપુરુષોએ) ન આચરેલાં કર્મો આચરતો નથી. [૮૧, ૧૦૩]

જે બંધાયેલાઓને મુક્ત કરે છે, તે વીર પ્રશંસાપાત્ર છે. [૧૦૨]

૩

સંસારીઓનાં દુઃખોનું વૈદ્ય કરનાર કેટલાકા, તથા પોતાને પાંડિત માનતા કેટલાક તીર્થિકો^૧ ધાતક, છેલ્લક, બેલ્લક, લોપક, ઉપદ્રવી અને કેર વર્તાવનારા હોય છે. કોઈએ નહીં કરેલું એવું એમ કરીશું એમ તેઓ માને છે. તેમના અનુયાયીઓ પણ તેમના જેવા હોય છે. એવા મંદ મનુષ્યોનો સંસાર ન કરવો. તેવા દુર્વંશ, અસંયમી, અને જીવનચર્યામાં શિથિલ મુનિઓ સતપુરુષોની આરાધના વિરાધક^૨ હોઈ તુચ્છ છે. [૮૫, ૧૦૦]

મંદ અને મોહથી ઘેરાયેલા કેટલાક લોકો સંયમ સ્વીકારીને પણ, વિષયોનો સંજંધ થતાં, ફરી સ્વચ્છંદે વર્તવા લાગે છે. ‘અપરિગ્રહી યશ્ચિં’ એમ વિચારીને ઊલટ થયા છતાં, કામભોગો મળતાં જ તેઓ તેમાં ખૂંચી જાય છે; અને સ્વચ્છંદે વર્તી, મોહમાં વારંવાર ફૂંચા કરે છે. તેઓ આ કાંઈ પણ નથી અને પેલે કાંડે પણ નથી. સાચો સાધુ તેવો હોનો નથી. સંયમ પ્રત્યે અરતિ દૂર કરનાર અને સંયમથી ન ચાકનાર મેઘાવી વીર પ્રશંસાને પાત્ર છે. તેવો માણસ શીઘ્ર મુક્ત થાય છે. [૭૩, ૮૫, ૭૨, ૮૫]

૧. મૂળ : ‘પરચક’.

૨. ‘તીર્થ’ એટલે સંપ્રદાય, તે પ્રવર્તાવનારાઓ.

૩. આરાધકથી ઊલટ.

ઉદ્યમવત, આર્ય, આર્યપ્રજા અને આર્યદેવી^૧ એવો સન્યાસી મુનિ સમયને ધરાગર વર્તીને પ્રવૃત્તિ કરે છે. કાળ, બળ, પ્રમાણ, ક્ષેત્ર, અવગર, વિનય, ભાવ તથા સ્વપર સિદ્ધાંતો^૨ જાણનારો, પરિગ્રહમા મમતા વિનાનો, યથાસમય પ્રવૃત્તિ કરનારો, એવો તે નિસંકલ્પ બિશ્વ રાગ અને દ્વેષ છેદીને પોતાના સ્વયમધર્મમા પ્રવર્તે છે પોતાને જોઈતા વસ્ત્ર, પાત્ર, કબજા, રજોયાળુ, રહેઠાણુ અને આસન—એ બધુ તે નિર્દોષ રીતે ગૃહસ્થો પાસેથી યાચી લે છે ગૃહસ્થો પોતાને કે પોતાના^૩ માટે ત્રિવિવ ધર્મસમારભોથી ભોજન, વાણુ, શિરામણુ કે ઉત્સનાદિ^૪ માટે ખાદ્યો તૈયાર કરે છે કે સંધરે છે. તેમની પાસેથી પોતાને જોઈતો આહાર તે બિશ્વ વિધિપૂર્વક માગી લે છે.

તે બિશ્વ મહા આરભથી^૫ બનેલો આહાર લેતો નથી, લેવરાવતો નથી કે બીજાને તેની સમતિ પણ આપતો નથી. સત્યદેવી^૬ વીરપુરુષો જાડુ પાતળુ અને લૂણુ મૃદુ બિદ્યાન્ન જ લે છે સર્વ પ્રકારના બિદ્યાના દોષો^૭ સમજીને, તે દોષોથી મુક્ત બની, તે મુનિ પોતાની ચર્ચામા વિદ્યરે છે તે જાને વશ ખરીતો નથી, ખરીદાવતો નથી કે તેમ દરવાની બીજાને સમતિ આપતો નથી અને કોઈ આપતુ નથી એમ ઠી, તે કોવ કરતો નથી, થોડુ આપે તેની નિદા કરતો

૧ આર્ય એટલે કે પ્રગુણ—ન્યાયિપપત્ર દર્શન છે જેનું

૨ મૂળ ‘સમય’

૩ મૂળમા પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધુ જ્ઞાતિ, ધાત્રી, રાજ, દાસ, દાસી, કમ કર, કમ કરી અતિથિ (આમન) — એટલા મહાવ્યા છે

૪ મૂળ પાવરાનણ (શિરામણ) ના માણ (વાણુ) વહેણ (ઉત્સવ)

૫ જુઓ પા ૧૭ નોંધ ૧

૬ મૂળમા ‘આમગધ’ છે શીદાકાર ‘આમ’ એટલે અપરિશુદ્ધ એવો અર્થ કરી, ગધ રાખ્દથી ‘ઉદેશીને કરેલું વગેરે દારણે દોષિત’ એવો અર્થ લે છે બિદ્યાજ્ઞના દોષોની વિગત માટે જુઓ ‘મહાવીરસ્વામીનો સ્વયમધર્મ’ (બીજી આવૃત્તિ) પા ૧૪૮ ૫૦, અથવા આ સૂત્રનો બીજો ખડ અન્યથન ૧

નથી; કોઈ આપવાની ના પાડે તો પાછો ચાલ્યો જાય છે; આપે તો લઈને પાછો ઉતારે આવે છે; આહાર મળે તો ખુશ થતો નથી; ન મળે તો શોક કરતો નથી; મળેલા આહારનું પરિમાણ જાળવે છે; વધારે મળે તો સંધરો કરતો નથી, તથા પોતાની જાતને સર્વ પ્રકારે પરિગ્રહથી દૂર રાખે છે. આર્થપુરુષોએ એ માર્ગ જણાવેલો છે; તેથી કુશળ પુરુષ [આહારદોષમાં] લેપાતો નથી એમ હું કહું છું. [૮૫-૯૧]

તે સંયમી મુનિ જેવી રીતે કોઈ (પેસેટકે) પૂર્ણ માણસને ઉપદેશ આપે છે, તેવી જ રીતે તુચ્છ એવા કંગાળને પણ આપે છે; જેવી રીતે ગરીબને આપે છે, તેવી રીતે ધનિકને પણ આપે છે. ધર્મોપદેશ કરતાં કોઈ અનાદરથી મારવા હાય ઉપાડે છે, તો ત્યાં પણ શ્રેય છે એમ માને છે. તે એમ પણ જાણે છે કે, સામે શ્રોતા કોણ છે અને કોનો અનુમાતી છે એવો ખ્યાલ રાખવામાં શ્રેય નથી. [૧૦૧-૨]

અંધાયેક્ષાને મુક્ત કરનાર તે વીર પ્રશંસાપાત્ર છે. [૧૦૨]

૧. મૂળ :- 'કોને નમે છે.'

સુખ અને દુઃખ^૧

૧

જગતના લોકોની કામનાઓને પાર નથી. તેઓ ચાળણીમાં^૨ પાણી ભરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે કામનાઓ પૂરી કરવા જતાં બીજા પ્રાણીનો વધ કરવો પડે, તેમને પરિતાપ આપવો પડે, તેમને તાબે કરવા પડે કે આખાં જનપદોને તેમ કરવું પડે, તો પણ તેઓ પાછું જોતા નથી. કામમૂઢ અને રાગદ્વેષમાં ફસેલા તે મંદ પુરુષો આ જીવિતનાં માન, સત્કાર અને પૂજનમાં આસક્ત રહે છે, અને વાસના બેગ્રી કરે છે. તે વાસનાઓ વડે સિંચાયેલા તેઓ ફરીફરી ગર્ભમાં આવે છે. વિધ્યોમાં મૂઢ બનેલો માણસ ધર્મને જાણી શકતો ન હોવાથી જરા-મૃત્યુને જ વશ રહે છે. [૧૧૩, ૧૧૧, ૧૧૬, ૧૦૮]

એટલે, વીરપુરુષે વિવેકસંગથી પ્રાપ્ત થતા બંધનના સ્વરૂપને અને પરિણામે પ્રાપ્ત થતા [જન્મમરણચક્રી] શોકને જાણીને સંયમી થવું, તથા મોટાં અને નાનાં-જંધી જાતનાં રૂપોમાં વૈરાગ્ય ધારણ કરવો. હે બ્રાહ્મણ ! જન્મ અને મરણને^૩ સમજીને તું સંયમ^૪ સિવાય બીજી તરફ ન જા; દિંસા ન કર, કે ન કરાવ; તૃપ્તિમાં નિર્વેદ પામ; સ્ત્રીઓમાં^૫ વિરક્ત થઈ, ઉચ્ચદશી^૬ થા;

૧. સૌમ્યોપનિષદ (શીત અને ઉષ્ણ).

૨. કેયળ.

૩. એટલે કે જન્મ અને મરણમાં રહેલા દુઃખને તથા તેના કારણરૂપી સકામ પ્રવૃત્તિ અને દિંસાને (આરંભને).

૪. મુગઃ અનન્યમ્ ।

૫. મુગઃ પ્રજાસુ ।

૬. મુગઃ મળીમદલી ।

તથા પાપકર્મમાંથી વિરામ પામ. સંસારના આંટાફેરા સમજીને રાગ અને દ્વેષથી અરપૃષ્ટ રહેતો પુરુષ આ સંસારમાં કશાથી છેદાતો નથી, ભેદાતો નથી, બળાતો નથી કે હણાતો નથી.^૧ [૧૧૪, ૧૧૬]

માયા વગેરે કપાયોનાળોર તથા વિવિધસંક્રિષ્ટી પ્રમાદથી યુક્ત મનુષ્ય ફરી ફરીને ગર્ભમાં આવે છે. પરંતુ શબ્દ અને રૂપમાં તદ્દરથ રહેતો, સમજદાર (સરળ)^૨ અને મૃત્યુથી ડરતો મનુષ્ય જન્મમરણમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે. તેવો માણસ કામોમાં અપ્રમત્ત, પાપકર્મમાંથી ઉપરત, વીર, આત્માનું સર્વ પ્રકારે (પાપમાંથી) રક્ષણ કરનાર, કુશળ,^૩ તથા સંસારનું બવસ્વરૂપ સમજનારો^૪ અને સંયમી હોય છે.^૫ [૧૦૯, ૧૧૧]

લોકમાં જે અજ્ઞાન છે, તે અહિત ઘાટે છે. હુઃખમાત્ર આરંભથી (સકામ પ્રવૃત્તિ અને તેને પરિણામે થતી હિંસાથી) ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજીને અને માનીને, એ આરંભો અહિતકર છે એમ સમજીને, કર્મથી આ ગંધી મુખદુઃખાત્મક ઉપાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. નિષ્કર્મ માણસને સંસાર નથી. માટે કર્મનું સ્વરૂપ અને કર્મમૂલક હિંસાના સ્વરૂપને સમજીને, સર્વ પ્રકારે સંયમ રચીકારી, રાગ અને દ્વેષથી દૂર રહેવું જોઈએ. શુદ્ધિમાન પુરુષ લોકનું સ્વરૂપ સમજીને, કામિનીકાંચન પ્રત્યેની તેની

૧. સરખાવો મીતા અં.૨, પ્રલો. ૨૩.

૨. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કપાયો છે

૩. દીદાકાર એવો અર્થ લે છે કે, સ્ત્રી વગેરે ભોગપદ્ધતિને અન્યથા ન બાંધવાથી વક નહિ તેવો.

૪. મૂળ : લેચન (ખેડ - પરિશ્રમને બાંધનારો, કુશળ).

૫. મૂળ : દિદમય ।

૬. મૂળમાં 'મુનિ' શબ્દ છે. પ્રવચનાપૂર્વક સંયમધર્મનું આચરણ તે જ મોન અથવા મુનિનો ધર્મ છે. તેથી સંયમી, મુનિ અને અનગાર (જૈનધર્મ) એ સમાનાર્થક શબ્દો છે.

પિપાસાનો^૧ ત્યાગ કરીને તથા બીજું^૨ પણ છોડીને, સંયમધર્મમાં^૩ પરાક્રમી થાય. [૧૦૬, ૧૦૯-૧૦]

કેટલાક લોકો આગળ અને પાછળને ધ્યાનમાં લેતા નથી — શું થયું અને શું થશે તેનો વિચાર કરતા નથી. કેટલાક વળી એમ પણ કહે છે કે, જે થયું છે તે જ થવાનું છે. પરંતુ તથાગત^૪ પુરુષો કહે છે કે, કર્મની વિચિત્રતાને લીધે, જેવું થયું છે તેવું જ થવાનું છે એમ પણ નથી; અને જેવું થવાનું છે તેવું થયું હોવું જોઈએ એમ પણ નથી. આ વસ્તુ બરાબર સમજીને, મનુષ્યે શુદ્ધ આચરણવાળા ચર્મ, કર્મનો નાશ કરવા તત્પર થવું. [૧૧૬]

હે ધીર પુરુષ! તું સંસારવૃક્ષના મૂળ અને ફળ^૫ બંનેને તોડી નાખ. તથા તેનું સ્વરૂપ બરાબર સમજીને નૈબ્યકર્મ્યદશી^૬ થા. વિદ્યાર્થી પર ગયેલો અને દુઃખના (સંસારના) સ્વરૂપને સમજનારો (મુનિ) પરમ તત્ત્વને બાણીને પાપ નથી કરતો. પદાર્થોનું સ્વરૂપ સમજીને ઉપરત ગયેલો તે બુદ્ધિમાન બધાં પાપકર્મોનો ત્યાગ કરે છે. [૧૧૧]

અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મો પ્રગટ છે !

હે આર્થ પુરુષ! તું જન્મમરણનો^૭ વિચાર કરીને અને તેમને બરાબર સમજીને પ્રાણીઓના સુખનો વિચાર કર તુ પાપના મૂળ કારણરૂપ લોકો સાથેના પાશને તોડી નાખ. એ પાશથી જ મનુષ્ય હિંસાજીવી તથા જન્મમરણ જોનારો થાય છે. [૧૧૧]

બુદ્ધિમાને સમસ્ત લોકો તરફ મમભાવ રાખીને તથા સંસારના સંબંધોને બરાબર બાણીને, બહારના પ્રાણી તરફ પોતાની પેડે જોવું જોઈએ; અને હિંસામાંથી વિરત થઈ, કોઈને હણવું કે હણાવવું ન

૧. મૂળ - 'લોકસંજ્ઞા' એટલે કે લોકોની સ્વાભાવિક રૂચિ.

૨. પદાર્થોને યથાવસ્થિતરૂપે બાણીનાર — સત્યદશી.

૩. મૂળ : મયમ ચ મૂલ ચ ।

૪ નિર્લભ એવા આત્માને જોનાર — અનુભવનાર

૫. મૂળમાં : 'જન્મને તથા (બાલ, કુમાર, યૌવન વગેરે) તેની વૃદ્ધિને.'

જોઈએ. મૂર્ખ મનુષ્ય જ પ્રાણને દણીને ખુશી માને છે તથા દસે છે. પણ તે મૂર્ખ હાથે કરીને વેર વધારે છે તે જાણતો નથી. અનેક વાર ડૂબનાં, મહામુશીબને મજેસા મનુષ્યજન્મને પામીને, કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણની હિંસા ન કરવી એમ હું કહું છું. શ્રદ્ધાવાળા અને જિનાજાને અનુસરતા બુદ્ધિમાન પુરુષે લોકનું સ્વરૂપ જરાગર સમજી, તેને કોઈ રીતે બપ ન થાય તે રીતે વર્તવું જોઈએ. હિંસામાં આછાવસાપણું હોય, અહિંસામાં નહિ. [૧૦૬, ૧૧૧, ૧૧૪, ૧૨૪]

જે લોકો શબ્દાદિ કામચુલોમાં રહેલી હિંસાને જાણવામાં કુશળ છે, તેઓ જ અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે. અને જેઓ અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે, તેઓ જ શબ્દાદિ કામચુલોમાં રહેલી હિંસાને જાણવામાં કુશળ છે. જેણે આ શબ્દો, રૂપો, ગંધો, રસો અને સ્પર્શોનું સ્વરૂપ જરાગર જાણેલું છે, તે જ પુરુષ આત્મવાન, જ્ઞાનવાન, વેદવાન, ધર્મવાન અને બ્રહ્મવાન છે. તે આ લોકના સ્વરૂપને જરાગર સમજે છે, તે જ સાચો મુનિ છે. તે મનુષ્ય સંસારના દેરા અને તેના કારણરૂપ માયાના સંગને જરાગર જાણે છે. [૧૦૯, ૧૦૬-૭]

૨

જગતના ક્રિસ્તવ્યમૂળ અને દુઃખસાગરમાં ડૂબેલા પ્રાણને જોઈને અપ્રમત્ત માણસે સર્વ તથા સંયમધર્મ સ્વીકારવો અને તેના પાલનમાં પ્રયત્નશીલ થવું. જેમને સંસારના સર્વ પદાર્થો પ્રાપ્ત હતા, તેવાઓએ પણ તેમનો ત્યાગ કરી, સંયમધર્મ સ્વીકાર્યો છે. માટે જ્ઞાની પુરુષે એ બધું નિઃસાર સમજી, સંયમ સિવાય બીજાનું સેવન ન કરવું. [૧૦૯, ૧૧૪]

હે પુરુષ! તું જ તારો મિત્ર છે. બહારના મિત્રની શોધ છોડી, તું તારા જ આત્માને નિમ્મલમાં રાખ. તે રીતે તું દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ સદીશ. [૧૧૭-૮]

જે ઉત્તમ છે તે દૂર છે, અને જે દૂર છે તે ઉત્તમ છે. હે પુરુષ! તું સાતને જ ઓળખ. સત્યની આરાધના કરતો, પ્રયત્નશીલ, સ્વદિત્તમા તત્પર, તથા ધર્મને અનુમરતો મેધાવી પુરુષ જ મૃત્યુને^૧ તરે છે અને ગ્રેનું દર્શન કરે છે. કપાયોનો ત્યાગ કરનારો તે પોતાના પૂર્વ કર્મોનો નાશ કરી શકે છે. [૧૧૮]

પ્રમાદી મનુષ્યને જ બધે પ્રકારે બધ હોય છે, અપ્રમાદીને કાર્ધ રીતે બન હોનો નથી લોકનું દુઃખ સમજીને અને લોકના સંયોગોને છોડીને, વીર પુરુષો મહામાર્ગે^૨ વળે છે. ઉત્તરોત્તર જિએ ને જિએ ચડતા તેઓ અસયમી જીવન દ્વંડ્વતા જ નથી [૧૨૩]

મસારમા રતિ શુ ને અરતિ શુ? મુમુક્ષુએ એ બનેનો મહ છોડી દેવો. સર્વ પ્રકારના હાસ્યનો ત્યાગ કરી, તથા મન વચન અને કાયાને સયમમા રાખી, બુદ્ધિમાને વિચરવું [૧૧૭]

પોતાનું ગ્રેન સાધવામા પ્રયત્નશીલ થયેવો સયમી દુ ખોથી ઘેરાતા જા અભરાય નહિ, અને વિચારે કે, આ જગતમા સયમી પુરુષો જ લોકોનોકના પ્રપચમાથી મુક્ત થઈ શકે છે. [૧૨૦]

મત્તમા ધૃતિ ડરે!^૩

અમુનિ (મસારીઓ) જ સૂતેલા છે, મુનિઓ હ મેશ જગતા હોય છે તે નિર્ગંથો શીત અને ઉષ્ણ વગેરે દ્વંદ્વો ત્યાગનારા હોય છે, રતિ અને અરતિ સહન કરનારા હોય છે, તથા (મમે તેવા દષ્ટોમા) કયામ પરુપના અનુભવતા નથી તે હ મેશા જગૃત હોય છે તથા વૈરમાથી વિરત થયેના હોય છે. હે વીર! તું આવો ચર્ચિતો બધા દુ ખોમાથી મુક્ત થઈ સખીશ. [૧૦૫, ૧૦૮]

૧ મૂળ મારા.

૨ મૂળ 'મહાવાન'

૩ અર્થાત્ તે કષ્ટસહનને પણ એક પ્રકારે પોતાને મદદનાર થવું માને છે

સંયમને ઉત્તમ સમજીને જ્ઞાની પુરુષે કહી. પ્રમાદ ન કરવો. આત્માનું રક્ષણ કરનારો વીર પુરુષે સંયમ સચવાય તે રીતે મિતાદારથી^૧ શરીર નભાવવું; તથા લોકમાં હંમેશાં પરદર્શી, એકાંતવાસી, ઉપશાંત, સમભાવી, સહૃદય તથા સાવધાન થઈને, કાળની વાટ જોના વિચરવું. [૧૧૬, ૧૧૭]

એકખીજાની શરમથી^૨ કે ભયથી 'પાપકર્મ' નહિ કરનાર શું મુનિ કહેવાય? ખરો મુનિ તો સમતાને^૩ જરાગર સમજીને પોતાના આત્માને નિર્મળ કરનારો હોય છે. [૧૧૫]

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને છોડીને હંમેશાં - સંયમીએ વર્તવું, એમ હિંસાનો ત્યાગ કરી સંસારનો અંત લાવનારા દ્રષ્ટાંએ કહે છે. જે એકને જાણે છે, તે સર્વને જાણે છે; અને જે સર્વને જાણે છે, તે એકને જાણે છે. જે એકને નમાવે છે, તે સર્વને નમાવે છે; અને જે સર્વને નમાવે છે, તે એકને નમાવે છે. અર્થાત્, જે ક્રોધાદિ ચારમાંથી એકનો નાશ કરે છે, તે બીજાઓનો પણ કરે છે; અને જે બીજાઓનો નાશ કરે છે, તે એકનો નાશ કરે છે. [૧૨૧, ૧૨૨-૪]

જે ક્રોધદર્શી^૪ છે, તે માનદર્શી છે; જે માનદર્શી છે, તે માયાદર્શી છે; જે માયાદર્શી છે, તે લોભદર્શી છે; જે લોભદર્શી છે, તે રાગદર્શી છે; જે રાગદર્શી છે, તે દ્વેષદર્શી છે; જે દ્વેષદર્શી છે, તે મોહદર્શી છે; જે મોહદર્શી છે, તે ગર્ભદર્શી છે; જે ગર્ભદર્શી છે, તે જન્મદર્શી છે; જે જન્મદર્શી છે, તે મૃત્યુદર્શી છે; જે મૃત્યુદર્શી છે,

૧. મૂળ : જાયા-માવાય (યાત્રા-ગાત્ર).

૨. મૂળ : પદ્ધિદેશણ (પ્રતિદેશ્ણ).

૩. મૂળ : 'સમય'. તેનો બીજો અર્થ 'સિદ્ધાંત' પણ લઈ શકાય.

૪. 'ક્રોધનું સ્વરૂપ જાણીને તેનો ત્યાગ કરનારો' — એવો અર્થ સમજવો.

તે નરકદર્શી છે; જે નરકદર્શી છે, તે તિર્યચ્છરી છે; અને જે તિર્યચ્છરી છે, તે દુઃખદર્શી છે. માટે, મેઘાવી પુરુષે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્રેષ અને મોહને દૂર કરી, ગર્ભ, જન્મ, મૃત્યુ, નરક અને તિર્યચ્છગતિનાં દુઃખ દૂર કરવાં, એમ હિંસાનો ત્યાગ કરી સંસારનો અંત લાવનારા દ્રષ્ટાઓ કહે છે.

દ્વંકમાં, નવાં કર્મોને અટકાવનારા પૂર્વ કર્મોનો નાશ કરી શકે છે. દ્રષ્ટા પુરુષને કશી ઉપાધિ નથી હોતી. [૧૨૫]

૪

સમ્યક્ત્વ^૨.

૧

જે અરહંત ભગવાનો પૂર્વે ચર્ચ ગયા છે, વર્તમાનમાં છે, અને બિવિધમાં થવાના છે, તે બધાનું એમ જ કહેવું છે કે, કોઈ પણ જૂનપ્રાણીને^૧ હણવું ન જોઈએ, તેના ઉપર દુક્રમ ન ચલાવવો જોઈએ, તેને શુભામ કે નોકર બનાવી તેની ઉપર બળાતકાર ન કરવો. જોઈએ કે તેને સંતાપવું યા મારવું ન જોઈએ. એ ધર્મ શુદ્ધ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે, અને લોકનું સ્વરૂપ સમજીને માની

૧. પણ મગરે થાનિ

૨. સમ્યક્ - ચર્ચા-હોવાપણું, અર્થાત્ 'ચર્ચાતા.'

૩. જૂનમાં પ્રાણ, જીવ, જૂત અને સત્ત્વ એ ચાર શબ્દ છે તેમનો બેઠ એવી રીતે પાઠવામાં આવે છે કે, જી, ત્રણ, અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તે પ્રાણ; વૃક્ષ મગરે તે જૂત; પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તે જીવ; અને પૃથ્વી, પાણી, વાયુ અને અગ્નિના જીવ તે સત્ત્વ

પુરુષોએ ગૃહસ્થ કે ત્યાગી સર્વને કહેલો છે. એ સત્ય છે, અને જિનપ્રવચનમાં એ જ રીતે કહેલું છે. [૧૨૬]

પરંતુ જુદા જુદા વાદ પ્રવર્તીવતા કેટલાક શ્રમણો ને બાહ્યો એમ કહે છે કે, “અમારા જોવા, વળણવા, સાંભળવા અને માનવા મુજબ, તેમ જ જાંઘે નીચે, ગંધી દિશાઓને બરાબર તપાસીને અમે કહીએ છીએ કે, સર્વ જૂતપ્રાણીને હજીવામાં કે તેમની પાસે બળાતકારે ઠામ લેવા વગેરેમાં કાંઈ દોષ નથી.” પરંતુ આર્પપુરુષો કહે છે કે, તેમનું એ કહેવું અનાર્પવચન છે, અને તે બરાબર નથી. ‘સર્વ પ્રાણીઓને ન હજીવાં જોઈએ, ન સંતાપવાં જોઈએ, ન મારવાં જોઈએ, કે તેમને ગુલામ કે નોકર બનાવી તેમના ઉપર બળાતકાર હુકમ ન અસાધવો જોઈએ.’ એ આર્પવચન છે.

પેણું કહેનારા શ્રમણબાહ્યમાંથી દરેકને બોલાવીને પૂછો કે, ‘બાઈ! તમને સુખ એ દુઃખરૂપ છે. કે દુઃખ એ દુઃખરૂપ છે?’ જો તેઓ સાચું કહે તો એમ જ કહે કે, ‘અમને દુઃખ એ દુઃખરૂપ છે.’ તો પછી તેમને કહેવું જોઈએ કે, ‘તમને જેમ દુઃખ એ દુઃખરૂપ છે, તેમ સર્વ જૂતપ્રાણીને પણ દુઃખ એ મહા ભયરૂપ છે તથા અશાંતિકર છે.’

જગતમાં ડાહ્યા પુરુષો તે અધર્મીઓની રૂપેક્ષા કરે છે. ધર્મજ્ઞ અને સરળ પુરુષો શરીરની પરવા કંઈ વિના, વિચારીને, હિંસાના ત્યાગપૂર્વક કર્મોનો ત્યાગ કરે છે. દુઃખમાત્ર આરંભ — સકામ પ્રવૃત્તિ અને તેને કારણે થતી હિંસા — થી ચાપ છે, એમ સમજીને તેઓ તેમ કરે છે. દુઃખનું સ્વરૂપ સમજવામાં કુશળ એવા તે પુરુષો કર્મનું સ્વરૂપ બરાબર સમજીને, લોકોને સાચી સમજ આપી શકે છે. [૧૩૩-૪]

૧. મૂળમાં :- “સત્ય માટે ઉચિત યથેચ્છાઓને કે નહિ યથેચ્છાઓને, હિંસાના ત્યાગીઓને કે અત્યાગીઓને, ઉપાધિવાળાઓને કે નિરુપાધિઓને, સંયોગમાં રત યથેચ્છાઓને કે નહીં યથેચ્છાઓને — એ સર્વને.”

૨. મૂળ : (ધર્મથી) ‘બાહ્ય’ એટલે ‘અધર્મી’.

જગતમા કેટલાકોને પાપકર્મો કરવાની જ ટેવ પડી હોય છે. પરિણામે, તેઓ અનેક જાતના દુઃખો ભોગવે છે. કૂર કર્મો કરનારા તેઓ ઘણી વેદના ભોગવે છે. જેઓ તેવા કર્મો નથી કરતા, તેઓ તેવી વેદના નથી ભોગવતા, એમ જ્ઞાની પુરુષો કહે છે. [૧૦૦]

અજ્ઞાની અને અધિકારમા રખડતા મનુષ્યને જિનની આજ્ઞાનો નામ થતો નથી. જે બ્રાહ્મસમાધી પૂર્વે ભોગવેના ભોગોની કામના નષ્ટ થઈ છે અને જેને [ભવિષ્યના] પરલોકના ભોગોની પણ કામના નથી, તેને વર્તમાન ભોગોની ધન્ય શાની હોય? તેવા સમયુક્ત, પોતાના ક'નાણુમા પરાયણ, હંમેશા યત્નશીલ, શુભાશુભના જ્ઞાનવાળા, પાપકર્મમાથી નિવૃત્ત, લોકને યશઃમર સમજી તે તરફ તટસ્થ રહેનારા, તથા બધી માન્યતામા મત્ત્ય હિપર જિભનારા વીર પુરુષોને જ અમે જ્ઞાન જતાવીશું. જ્ઞાની અને બુદ્ધ પુરુષો આરબના ત્યાગી હોય છે, તે હકીકત તરફ નજર રાખો. જેણે વધ, યધ, પરિતાપ તથા બહારના પ્રવાહોને^૧ રોક્યા છે, તથા કર્મના પરિણામો સમજીને જે નૈઋત્યધ્વંશી^૨ થયો છે, તે વેદવિત^૩ કર્મબંધનોના કારણથી પર રહે છે [૧૩૮૬]

૨

રાગદ્વેષાદિ જે વૃત્તિઓ (આસવ) છે, તે જ પ્રવૃત્તિઓ (ના મૂળ પરિસ્થિતિ) છે જેઓ રાગદ્વેષાદિ (આસવો) વિનાના છે, તેઓ જ સાચા નિઃકર્મી (પરિસ્થિતિ વિનાના) છે આ પદોને સમજતા મયમીએ જાણીએની આજ્ઞાનુસાર લોકોના વ્યવહારને સમજી, તેમણે બનાવેના માર્ગ તરફ વળી જોઈએ. સસારમા

૧ ધન, ધાન્ય, પુત્ર, સ્ત્રી વગેરેની કામના કે જે દિસાદિ પ્રવૃત્તિનું તથા પાપનો પ્રવાહ આત્મામા દાખલ થવાનું કારણ છે તે

૨ જુઓ પા ૨૩ નોંધ ૪

૩ વેદ એટલે સાચું જ્ઞાન, તેને બ્રહ્માનાર— જ્ઞાની

પડી, ધણા ખાઈને જાગેલા અને સમજેલા માણસોને જ્ઞાની પુરુષો તે માર્ગ કહી સંભળાવે છે. [૧૩૦-૧]

ધર્મને જ્ઞાની પુરુષો પાસેથી સમજીને કે સ્વીકારીને સંધરી ન રાખેલાં. પરંતુ, પ્રાપ્ત થયેલા, મનગમતા, સુંદર ભોગપદાર્થોમાં વૈરાગ્ય પામી, લોકપ્રવાહને અનુસરવાનું છોડી દેવું. મેં જોયું છે અને સાંભળ્યું છે કે, સંસારમાં આસક્ત થઈ, વિષયોમાં દૂળનારા^૧ મનુષ્યો ફરી ફરીને જન્મ પામે છે. તેવા પ્રમાદીઓને જોઈને, શુદ્ધિમાન પુરુષે હંમેશાં સાવધાન, અપ્રમત્ત તથા પ્રયત્નશીલ રહી, પરાક્રમ કરવું જોઈએ એમ હું કહું છું. [૧૨૭-૬]

જિનની આત્માને અનુસરનારા અને નિઃસ્પૃહી શુદ્ધિમાન પુરુષે પોતાના આત્માનો જરાજર વિચાર કરીને, તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે શરીરની મમતા છોડવી જોઈએ. આત્માને કસો! આત્માને જીલ્ડ કરો! જેવી રીતે જૂનાં લાકડાંને અગ્નિ એકદમ બાળી નાખે છે, તેમ આત્મામાં સમાહિત અને સ્થિર શુદ્ધિવાળા પુરુષે ક્રોધાદિ કપાષોને બાળી નાખવા. આ આધુષ્ય નાશવંત છે; અને બધિબમાં કમોના પરિણામરૂપ દુઃખ અચૂક ભોગવવું જ પડવાનું છે. કમોને પરિણામે તરફડતા અનેક લોકો તથા તેમના અનેક જાતના કડવા અનુભવો તરફ નજર કરો! તથા પૂર્વસંજ્ઞાઓને ત્યાગ કરી, વિષયાસક્તિમાંથી ઉપશ્ચમ પામી, શરીરને જરાજર કસો. ફરી વાર જન્મ નહિ પામનારા વીર પુરુષોનો માર્ગ કહું છું. માંસ અને લોહીને મૂકવી નાખો! સ્થિર મનવાળો વીરપુરુષ સંયમમાં રત, સાવધાન, પોતાના હિતમાં તત્પર અને હંમેશાં પ્રયત્નશીલ હોય છે. અજ્ઞયર્થમાં રહીને કમનો નાશ દરનાર સંયમી વીરપુરુષને જ જ્ઞાની પુરુષોએ માન્ય કહેલો છે. [૧૩૫-૭]

૧. મૂળ : મમેમાણા ચન્દમાણા [મમરાયેલા અને ચંચળ]

૨. મૂળ : કસેદિ! . . . જોદિ!

નેત્ર વગેરે ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા પછી પણ મંદમતિ પુરુષ વિષયોના પ્રવાહમાં તણાઈ જાય છે. સંયોગથી પર નહિ થયેલા તેના તે મનુષ્યનાં બંધનો કપાતાં નથી. વિષયભોગને પરિણામે દુઃખથી પીડાયેલા અથવા હજી તેમાં જ પ્રમત્ત એવા હે મનુષ્યો ! હું તમને સાચી વાત કહી સંભળાવું છું કે, મૃત્યુ અવસ્ય આવવાનું જ છે. પોતાની ઇચ્છાઓને તામે ચતા, અસંયમી,^૧ કાળથી ઘેરાયેલા અને પરિગ્રહમાં ખૂંચેલા લોકો ફરી ફરી જન્મ પામ્યા કરે છે. [૧૩૮, ૧૩૯]

જે લોકો પાપકર્મમાંથી નિવૃત્ત થયા છે, તેઓ જ વસ્તુતાએ વાસના વિનાના કહેવાય. માટે શુદ્ધિમાન^૨ તથા સંયમી પુરુષ કપાયેતો ત્યાગ કરે. જેને આ લોકમાં ભોગેપણાઉ નથી, તેને અન્ય નિંદ્ય પ્રવૃત્તિ શાની હોય ? શું એવા વીરોને ઉપાધિ હોય છે ? દ્રષ્ટાને ઉપાધિ નથી હોતી, એમ હું કહું છું. [૧૩૬, ૧૨૮, ૧૪૦]

૧. મૂળ : ચંકાનિકેયા ।

૨. મૂળમાં 'અતિવિદ્ય' શબ્દ છે. તે આ સૂત્રમાં વારંવાર વપરાય છે ઉપનિષદોમાં જ્ઞાની માટે વિદ્યાથી [તેમ જ અવિદ્યાથી] પર થયેલો એવું વિશેષણ આવે છે 'પરંતુ અહીં' તો સાધક માટે પણ એ શબ્દ હોઈ, તેનો દીકાકાર સૂચવે છે તેવા સામાન્ય 'અતિશય વિદ્યાવાળો' અર્થ જ સ્વીકાર્યો છે.

૩. મૂળમાં જાઈ શબ્દ છે દીકાકાર તેનો ભોગેચ્છા રૂપ લોકેપણાશુદ્ધિ એવા અર્થ લે છે

લોકસાર

૧

વિપત્તિ મનુષ્યો પોતાના ભોગોના પ્રયોજન માટે કે દાંર્ધ પશુ પ્રયોજન વિના પણ હિંસા વગેરે પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે. તેથી તેઓ તે તે યોનિઓમાં જ રહ્યાં કરે છે. તેમની કામનાઓ મોટી હોય છે. તે, કારણે તેઓ મૃત્યુમાં સપડાય છે. પોતાની કામનાઓ વડે જ તેઓ સત્ય સુખથી દૂર રહે છે. તેવા મનુષ્યો વિપત્તિને ભોગવી પણ શક્તા નથી કે ત્યાગી પણ શક્તા નથી. [૧૪૧]

રૂપોમાં આસક્ત અને દુર્ગતિમાં રખડતાં પ્રાણીઓ તરફ નજર કરો. તેઓ ફરીફરીને અનેક દુઃખો અનુભવ્યા કરે છે. પોતાની જ આસક્તિથી રિવાજો તેઓ અશરણને શરણ માની, પાપકર્મોમાં જ રત રહે છે. પોતાના સુખ માટે ગમે તેવા દૂર કર્મો કરતા અને પરિણામે દુઃખોથી મૂઢ થયેલા તે મંદ મનુષ્યો વિપત્તિસ પામ્યા કરે છે; અને મૂઢતાથી વારંવાર ગર્ભ, મૃત્યુ અને મોહને પામે છે. તે લોકોની એકસરખી આવી અચાં હોય છે : તેઓ બહુ ક્રોધવાળા, બહુ માનવાળા, બહુ માયાવાળા, બહુ લોભવાળા, બહુ આસક્ત, વિપત્તિ માટે નહીં પેડે આચરણ કરના, બહુ શક, બહુ સંકટપ્રવાળા, હિંસાદિ પાપકર્મોમાં [આસવમાં] ખૂંપેલા, તથા અનેક કર્મોથી ઘેરાયેલા હોય છે. કેટલાક ત્યાગી કહેવરાવના સાધુઓની પણ આ દશા હોય છે. તેઓ પોતાની આ જનનની ચર્ચાને કાર્ક ન જુએ એમ દરકે છે. એ બધા મૂઢ લોકો અજ્ઞાન અને પ્રમાદના દોષથી ધમને ઝાળખી શક્તા નથી. [૧૪૫, ૧૪૨]

હે બાઈ! આ પણ દુઃખી છે અને પાપકર્મમાં ફસાણ છે. અનેક પ્રકારના પરિગ્રહવાળા આ લોકો પોતાની પાસે જે દાંર્ધ

થોડું ધણું, નાનું મોડું, સચિત્ત (સજ્જ) કે અચિત્ત છે, તેમાં મમતા રાખે છે. એ જ વસ્તુ તેમને માટે મદદ બન્યા છે. [૧૪૫, ૧૪૬]

સઘમી પુરુષ અજ્ઞાની, મદ અને મૂઢ મનુષ્યના હવિતને દર્શની આણી હિપર રહેવા, પવનથી કંપતા અને પડવાની તૈયારીમાં આવેલા પાણીના ટીપા જેવું ગણે છે. [૧૪૭]

જે મનુષ્ય વિષયોના^૧ સ્વરૂપને જરામર સમજે છે, તે સંસારને જરામર સમજે છે, અને જે વિષયોના સ્વરૂપથી અણુજાણુ છે, તે સંસારના સ્વરૂપથી અણુજાણુ છે. કામભોગોને^૨ સેવીને તેમને નહિ સમજનારો! મૂઢ મનુષ્ય ખેંચી બૂધ કરે છે. પોતાને મળેલા વિષયોનું સ્વરૂપ સમજીને, જરામર વિચારીને, તેમને ન સેવવા એમ કહે કહુ છું કુશળ પુરુષ કામભોગને સેવતો નથી. [૧૪૭ ૪]

સઘમતો સ્વીકાર કરી, હિંસા વચેરેતો ત્યાગ કરતો જે મનુષ્ય આ શરીર વડે સઘમ સાધનાનો અવસર છે એમ સમજે છે, તેણે પોતાનો લાગ જરાખર સાધ્યો ગણ્યા બુદ્ધિમાન પુરુષ જ્ઞાનીઓ પાસેથી આર્યોએ જણાવેલા સમતા-ધર્મને મેળવીને એમ સમજે છે કે, મને અહીં ઠીક અવસર મળ્યો, આવો અવસર બીજે ન મળત માટે કહુ છું કે તમારું જગ સંસ્કરી રાખજો નહિ [૧૪૬, ૧૫૧]

મે સાબળ્યું છે અને અનુભવ્યું છે કે, બધનમાંથી છૂટવું એ દરેકના પોતાના જ હાથમાં છે. માટે, જ્ઞાનીઓ પાસેથી સમજ પ્રાપ્ત કરીને, હું પરમચક્રવાળા પુરુષ^૧ તું પરાક્રમ કર. એનું જ નામ કલચર્યું છે એમ કહુ કહુ છું. [૧૫૦]

૧ મૂળમાં 'સસાર' શબ્દ છે જ સઘમ એટલે કે બધમાં નાખનાર હોવાથી વિષયો પણ સસાર કહેવાય છે સઘમ - પરમાર્થ એવો બીજો અર્થ પણ લઈ શકાય

૨ મૂળમાં 'સાનારિય' (એટલે કે મૈત્રુન) શબ્દ છે

સંયમ માટે ઉદ્યત થયેલો મનુષ્ય, દરેકને પોતાનાં કર્મનું સુખદુઃખરૂપી ફળ જાતે જ ભોગવવાનું છે એમ જાણી, પ્રમાદ ન કરે. લોકવ્યવહારની ઉપેક્ષા કરીને બંધી જાતના સંગોથી દૂર રહેતા મનુષ્યને બચ નથી. [૧૪૬, ૧૪૯]

કેટલાક એવા હોય છે કે જોઓ સત્ય માટે પહેલા ઉદ્ધમવંત થાય છે અને પછી પણ તેમાં સ્થિર રહે છે; કેટલાક એવા હોય છે કે જોઓ પહેલા ઉદ્ધમવંત થાય છે, પણ પછી પતિત થાય છે. તેવા અસંયમીઓ અવિદ્યાથી પણ મેદા મળે છે એમ બીજાને કહે છે. તેઓ સંસારના ચક્રમાં ફર્યા કરે છે. ત્રીજા કેટલાક એવા હોય છે કે જોઓ પહેલાં પણ ઉદ્ધમવંત થતા નથી કે પછી પતન પણ પામતા નથી. તેવા અસંયમીઓ લોકના સ્વરૂપને સમજતા છતાં લોકમાં જ રમ્યાપમ્યા રહે છે. એમ જાણી મુનિએ જાણ્યાંયું છે કે, શુદ્ધિમાન પુરુષે જ્ઞાની પુરુષની આરાધના અનુસરતા, સ્વદ્ધારદિત, સદા યત્નવાન તથા શીલ અને સંસારનું સ્વરૂપ સાંભળી તથા સમજીને કામરદિત તેમજ ઝંઝટ વિનાના થવું જોઈએ. [૧૫૨, ૧૪૫, ૧૫૩]

હે બાઈ! તારી જાત સાથે જ યુદ્ધ કર. બહાર યુદ્ધ કરવાથી શું? જાત જેવી યુદ્ધને યોગ્ય બીજી વસ્તુ મળવી દુર્લભ છે. જિનપ્રવચનમાં કહેલું છે કે, જોઓ રૂપોમાં આસક્ત રહે છે, તેઓ દિસામાં આસક્ત રહે છે. કર્મનું સ્વરૂપ સમજીને કોઈની દિસા ન કરવી; અને સંયમવાન ચર્ચ ઉર્જાછળા ન થવું. સાધુતાનો આકાંક્ષી પુરુષ દરેકના સુખનો વિચાર કરી, સમગ્ર લોકમાં કોઈને પણ ન દબાવે કે ન કોઈની દિસા કરે. સંયમ તરફ એકમાત્ર લક્ષ્ય રાખીને અને અસંયમને ઓગંગી બેસેલો એ સંયમી, સ્ત્રીઓ પ્રત્યે વિરત ચર્ચને નિવેદ્યપૂર્વક રહે. તે વસુમાન અને જ્ઞાની પુરુષ કોઈ પ્રકારનું પાપકર્મ ન કરે. [૧૫૪]

જે સત્ય છે, તે જ મુનિપણું છે; અને જે મુનિપણું છે તે જ સત્ય છે. જોઓ સિધિત છે, લીલા છે, કામચલુના આસ્વાદમાં

લોહુપ છે, વફ આચારવાળા છે, પ્રમત છે, અને ઘરમાં જ રચ્યા-પચ્યા રહે છે, તેઓને એ મુનિપણું શક્ય નથી. [૧૫૫]

મુનિપણાને સ્વીકારીને શરીરને જરોજર કસો. સમ્યગ્દર્શી વીર પુરોહો વધ્યંધટ્યું અને લખ્યંસુકં ખાઈને જીવે છે. પાપકર્મમાં અનાસક્ત એવા તે વીર પુરોહોને કદાચ રોગ ચાય તો પણ તેઓ તેને સારી રીતે સહન કરે છે. કારણ કે, તેઓ સમજે છે કે શરીર પહેલાં પણ એવું હતું અને પછી પણ એવું જ છે; શરીર હંમેશાં નાશવંત, અમુલ્ય, અનિત્ય, અશાશ્વત, વધ્યંધટ પામનારું અને વિકારી છે. એ જાનનો વિચાર કરી, તે સંયમી લાંબા વખત સુધી દુઃખો સહન કર્યા જ કરે છે અને જહાર ફરતા પ્રમતોને જોઈને અપ્રમતપણે રહે છે. એવો મુનિ આ સંસારપ્રવાહને તરી શકે છે, અને તેને જ મુક્ત અને વિરત કહેવો છે એમ હું કહું છું. સંયમમાં રત, તથા વિષયોમાંથી વિપ્રમુક્ત અને વિરત રહેનારા મનુષ્યને સંસારમાં ફરવું પડતું નથી. [૧૫૫, ૧૪૭ ૮]

૨

જેમ સરખી જમીન ઉપર આવેલો, પાણીથી ભરેલો, રજ પિનાનો અને પોનાને આશરે રહેલાં અનેક જંતુઓની રક્ષા કરનારો કાઈ એક મોટો ધરો હોય, તેમ આ સંસારરૂપી પ્રવાહમાં માની પુરુષ છે. તે સદૃજ ગુણસંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે, સમભાવી હોય છે, પાપમળ વિનાનો હોય છે, જગતનાં નાનાં મોટાં સહુ પ્રાણીઓની રક્ષામાં નત્પર હોય છે, તથા તેની બધી ઇદ્રિયો વિષયોમાંથી વ્યાવૃત્ત હોય છે. એવા મહર્ષિઓને આ જગતમાં કશી જ કામના હોતી નથી. તેઓ કાળની વાટ જોતા આ જગતમાં વિચર્યાં કરે છે. [૧૬૦]

તેવા કુશળ પુરુષની નજરમાં, તેવા કુશળ પુરુષે ખનાવેલી નિઃસંગતામાં, તેવા કુશળ પુરુષના આદરમાં, તેવા કુશળ પુરુષની શિખામણમાં, અને તેવા કુશળ પુરુષની નજરમાં જ સંયમપૂર્વક રહેવું જોઈએ તથા તે કુશળ પુરુષના ચિત્તને જ અનુસરવું જોઈએ.

વિનયવાન શિષ્યે તેમની સર્વ પ્રકારે સેવા કરવી જોઈએ^૧ તથા તેમની આજ્ઞાને વશ રહીને જ સર્વ ક્રિયાઓ^૨ કરવી જોઈએ. એમ કરનારો સંપત્તિ ઇંદ્રિયોનો પરાજય કરીને સત્ય વસ્તુ જોઈ શકે છે. [૧૫૭, ૧૬૭]

સંશયાત્મા મનુષ્ય સમાધિલાભ કરી શકતો નથી. કેટલાક સંસારમાં રહીને તેવા જાનીઓને અનુસરે છે; અને કેટલાક ત્યાગી થઈને અનુસરે છે. તેમ કરવામાં પાછળ પડનારાઓ પ્રત્યે જ્ઞાનીને અનુસરનારાને નિર્વેદ કેમ ન થાય?^૩ [૧૬૧]

જેને હજી વય અને જ્ઞાનની યોગ્યતા નથી, તેવા કાચા^૪ બિભુએ જ્ઞાની પુરુષની ઓથ વિના ગામોગામ એકલા ન ફરવું. જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞા બહારનું તેનું બધું જ પરાક્રમ વ્યર્થ છે. [૧૫૬]

કેટલાક મનુષ્યો શિષ્યામણુ આપવામાં આવે તો પણ શુરસે થાય છે. એવા અવિંધ મનુષ્યો મહામોહથી મૂંઝાયેલા રહે છે. એવા અજ્ઞાની અને અંધ મનુષ્યોને ન ટળે તેવી બાધાઓ વારંવાર થયા કરે છે. હે બિભુ! તને તો આણું ન થવું જોઈએ એમ ક્રશળ પુરુષો જણાવે છે. [૧૫૭]

શુરની આજ્ઞાનુસાર અપ્રમત્તપણે વર્તતા શુણ્વણ સંપ્રભીથી અજાણતાં જે કાંઈ દિંસાદિ પાપ થઈ જાય છે,^૫ તેનો બંધ

૧. મૂળમાં નીચેની વિગતો છે: તેમનો જવાનો રસ્તો, તેમનું જોનન, સવાની પયારી વગેરે જોવાં, તપાસવાં, અને ચાફ કરવાં જોઈએ.

૨. મૂળમાં: “જવાની, પાછા ફરવાની. શરીરને સંતોષવાની, અટકવાની કે સમસ્ત કરવાની વગેરે ક્રિયાઓ”.

૩. મણુગન્ધમાર્ગે મણુગન્ધમાળે કદ ન નિવિઝે! પાછળ પડવું, અને અનુસરવું એ બે જુદા બાવના એક જ સખંદના દપધોત્રમાં મેલે છે.

૪. મૂળ: અવિયત્ત (અવ્યક્ત).

૫. મૂળમાં તેનો દાખલો આ પ્રમાણે છે: “આદતો શરીર સાથે અધર્મ કાંઈ પ્રાણ નાસ પામે.”

આ બવમાં જ નાશ પામી જાય છે. પરંતુ જે કર્મ અજાણતાં ન થયું હોય, તેને જાણ્યા પછી સંયમીએ તેનો વિવેક એટલે પ્રાપ્તિ કરવું જોઈએ. વેદવિત્ પુરુષો એ પ્રમાણે અપ્રમાદપૂર્વક કરેલા પ્રાપ્તિને વખાણે છે. [૧૫૮]

સ્વહિતમાં તત્પર, બહુદર્શી, જ્ઞાની, ઉપશાંત, સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરનારો અને હંમેશાં યત્નરત એવો એ મુમુક્ષુ સ્ત્રીઓને જોઈને અસિત ન થાય. તે પોતાના આત્માને સમજાવે કે લોકમાં જે સ્ત્રીઓ છે તે મારું શું બહું કરનાર છે? તેઓ માત્ર આરામરૂપ છે; પુરુષાર્થરૂપ નથી. [૧૫૯]

મુનિએ કહ્યું છે કે, કોઈ સંયમી કામવાસનાથી પીડાય, તો તેણે લૂપ્તસકું ખાવાનું રાખવું, અને તે પણ ઓધું ખાવું; આખો દિવસ ધ્યાનમાં જિભા રહેવું; પગે ખૂન મુસાફરી કરવી; પણ સ્ત્રીઓ તરફ મનોવૃત્તિ ન જવા દેવી. કારણ કે, ભોગમાં પહેલું દંડાવું પડે છે અને પછી દુઃખ ભોગવવાં પડે છે; અથવા પહેલાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે અને પછી દંડાવું પડે છે. એ પ્રમાણે ભોગો માત્ર ક્ષેષ અને મોહના કારણ છે. એ બરાબર સમજીને અને વિચારીને સંયમી પુરુષે ભોગો તરફ ન જવું, એમ હું કહું છું. [૧૫૯]

ભોગોના ત્યાગી પુરુષે કામક્રિયાઓ ન કરવી; સ્ત્રીઓ તરફ ન જોવું; તેઓ સાથે એકાંત ન સેવવું; તેઓ તરફ મમત્વ ન રાખવું; તેમને આકર્ષવા માટે ટાપટીપ ન કરવી; વાણીને સંયમમાં રાખવી; આત્માને અકુંચમાં રાખવો અને હંમેશાં ચાપનો ત્યાગ કરવો. એ જાતના મુનિપણની ઉપાસના કરવી, એમ હું કહું છું. [૧૫૯]

અસંયમરૂપ બાહ્યતામાં આત્માને હરગિજ ન પડવા દેવો. જગતમાં જ્યાં ત્યાં આરામ છે એમ સમજીને, ત્યાંથી ઈન્દ્રિયોને હટાવી, સંયમી પુરુષે જિતેન્દ્રિય યજ્ઞને વિહરવુ. જે પોતાનાં કાર્યો સાધવા

પ્રત્યે છે, તે વીર પુરુષે હંમેશાં જાનીના કલા પ્રમાણે^૧ પરાક્રમ કરવું. [૧૬૩, ૧૬૮]

ગુરુપરંપરાથી^૨ જાનીનો ઉપદેશ જાણવો; અથવા સ્વાભાવિક સ્મરણશક્તિથી^૩ કે બીજાના કહેવાથી કે બીજા પાસેથી સાંભળીને જાણવો. ગુરુની આજ્ઞાને કદી ઉલ્લંઘવી નહિ અને બધે પ્રકારે બરાબર સમજીને સત્યને જ ઓળખવું. [૧૬૭-૮]

જેને તું હણવા માગે છે તે તું જ છે; જેને તું તાપે કરવા માગે છે તે પણ તું જ છે; જેને તું પરિતાપ ઉપજાવવા માગે છે તે પણ તું જ છે; જેને તું દયાવવા માગે છે તે પણ તું જ છે તથા જેને તું મારી નાખવા માગે છે તે પણ તું જ છે. આમ જણી, તે સરળ અને પ્રતિષ્ઠાદાયક માણસ કોઈને હણતો નથી કે હણાવતો નથી. [૧૬૪-૫]

ઉપર નીચે અને આગ્રુબાગ્રુ બધે કર્મના પ્રવાહો વલા કરે છે. એ પ્રવાહોથી આસક્તિ થાય છે અને તે સંસારમાં રખડવાનું કારણ છે એમ સમજી, વેદવિત્ પુરુષ એમનામાંથી દૂર રહે. એ પ્રવાહોને ત્યજીને અને તેમાંથી બહાર નીકળી જઈને એ પુરુષ અકર્મી થાય છે. તે બધું બરાબર સમજે છે ને જાણે છે. જન્મ અને મરણનું સ્વરૂપ સમજીને તે કશાનો અભિભાવ કરતો નથી. તે જન્મમરણના માર્ગને ઓળંગી જાય છે. જેનું મન ક્યાંય બહાર નથી ફરતું, એવો તે સમર્થ મહાપુરુષ કશાથી અભિભવ પામ્યા વિના નિરાવક્ત્યનનામાં રહી શકે છે.^૪ [૧૬૯, ૧૬૭]

૧. મૂળમાં: “આગમ પ્રમાણે” છે.

૨. મૂળમાં: “સ્વાણ: પ્રવાહ—ગુરુપરંપરાથી.”

૩. મૂળમાં: “સહસ્ત્રમુસ્વાપ” જુઓ પા. ૩ ઉપર નોંધ.

૪. ભોગપદાર્થોના આલંબન વિના રહી શકે છે; એટલે કે આત્મચરિત, આત્મકીડ યઈ શકે છે.

વાણી ત્યાંથી પાછી ફરે છે; ત્યાં કેઈ તર્ક પહોંચતો નથી, અને બુદ્ધિ પેસી શકતી નથી. જે આત્મા છે તે જ વિજ્ઞાતા છે; અને જે વિજ્ઞાતા છે તે જ આત્મા છે. જેનાથી જણાય છે તે આત્મા છે. તેવા આત્માને જણુનો હોવાથી આ મનુષ્ય આત્મવાદી કહેવાય છે. સમભાવ એ તેનો સ્વભાવ છે. જેનો બીજો કેઈ આધાર નથી તેવા અપ્રતિષ્ઠ આત્માને ઓજસ્વી મનુષ્ય આ પ્રમાણે જણે છે :— [૧૭૦, ૧૬૬]

તે કાંબો નથી, ટ્રકો નથી, જોળ નથી, ત્રાંસો નથી, ચોરસ નથી, અને મંડળાકાર પણ નથી. તે કાજો નથી, લીસો નથી, રાતો નથી, પીજો નથી, અને ઘોજો પણ નથી. તે સુમંધી નથી કે દુર્ગંધી નથી. તે તીખો નથી, કડવો નથી, તૂરો નથી, ખાટો નથી અને મીઠો નથી. તે ખરછટ નથી, કેમળ નથી, ભારે નથી, હંફકો નથી. તે ટાટો નથી, બનો નથી, ચીકણો નથી તેમ જ લૂખો નથી. તે શરીરરૂપ નથી. તે જિગતો નથી. તે સંગી નથી. તે સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી અને નપુંસક નથી. તે જ્ઞાતા છે. તે વિજ્ઞાતા છે. તેને કેશી ઉપમા નથી. તે અકપી સત્તા છે તે શબ્દાતીત હોવાથી તેનો કેઈ શબ્દ નથી તે શબ્દ નથી, ડપ નથી, મંધ નથી, રસ નથી, સ્પર્શ નથી — એમાંનું કાંઈ નથી, એમ હું કહું છું. [૧૭૧]

૩

“ જિતોએ જ સત્ય અને નિઃશંક વસ્તુ જણાવી છે, ” એ પ્રમાણે જિનપ્રવચનને સત્ય માનતા, શ્રદ્ધાવાળા, સમજણુ પામેલા અને જરાજર પ્રવચનને પાળના એવા સુમુશુને કેઈ વાર આત્મપ્રાપ્તિ થાય છે; તો કેઈ વાર જિનપ્રવચનને સત્ય માનનારાને આત્મપ્રાપ્તિ નથી પણ થતી. તેમજ, કેટલાક એવા હોય છે કે જેમને જિનપ્રવચન સત્ય નથી ભાસતું અને છતાંય આત્મપ્રાપ્તિ થાય છે; તો કેટલાક એવા હોય છે કે જેમને જિનપ્રવચન સત્ય નથી ભાસતું અને આત્મપ્રાપ્તિ પણ નથી થતી. [૧૬૩]

આમ આત્મપ્રાપ્તિ થવાની વિચિત્રતા બરાબર સમજીને સમજદાર પુરુષે અણુસમજીને કહેવું કે, ‘માર્ગ! તું તારે આત્માનું સ્વરૂપ જ વિમાર. એમ કરવાથી બધા સંબંધોનો નાશ થશે. ખરી વાત એ છે કે માણસ પ્રયત્નશીલ છે કે નહિ.’ કારણ કે, કેટલાક જિનામ્નાના વિરાધક હોવા છતાં ઉદ્ધમવંત હોય છે; અને કેટલાક જિનામ્નાના આરાધક હોવા છતાં ઉદ્ધમહીન હોય છે. તારી આગતમાં એમ ન બનો! [૧૬૩, ૧૬૬]

૬

કર્મનાશ

૧

જેમ પાંદડાંથી ઢંકાયેલા ધરામાં રહેનારો કાચબો જીંચું માથું કરીને કાંઈ જોઈ શકતો નથી, તથા જેમ જૂઠ્ઠો ઘણું દુઃખ ભોગવવા છતાં પોતાનું સ્થાન છોડી શકતાં નથી, તેમ રૂપોમાં આસક્ત પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારનાં કુળોમાં ઉત્પન્ન થઈને કકળ્યા કરે છે, પરંતુ મોક્ષને પામી શકતાં નથી. તેમને જુઓ તો કંઠમાળ, કોઠ, ક્ષય, અપરમાર, નેત્રરોગ, જડતા, ઢંકાપણું, ખૂંધિયાપણું, ઉદરરોગ, મૂત્રરોગ, સૂણી જવું, બરમક, કંપ, પીડસર્પાપણું, હાથીપગાપણું અને મધુમેહ એ સોળમાંનો^૧ કોઈ ને કોઈ રોગ તેમને થયો હોય છે. બીજા પણ અનેક બાધિઓ કે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો તેઓ અનુભવતાં હોય છે.

વળી તેઓને મરણ પણ અવસ્ય આવવાનું જ હોય છે.

૧. મૂળ નામ:- ગળ્લો, કોટ્ટો, રાવજો, જવમારિય, કાગિય, શિગ્ગિય, કુળિય, મુગ્ગિય, શુરર, મુતિ, મૂગિય, વિદાત્તિય, વેદય, વીદત્તપ્પો, નિલ્લિય, મુલ્લેદિય.

બલે ને દેવ હોય, તો પણ તેને પણ જન્મમરણરૂપ ઉપપાત^૧ અને અવન હોય છે જ. દરેકને પોતાનાં કર્મનાં ફળ પણ અવશ્ય ભોગવવાનાં હોય છે. તે કર્મોને પરિણામે તેઓને અંધાપો પ્રાપ્ત થાય છે કે અંધારામાં જ રહેવાનું થાય છે. આમ વારંવાર તેઓને નાનાં મોટાં દુઃખો અનુભવવાં પડે છે.

વળા એ બધાં પ્રાણીઓર એકબીજાને પણ કલેશ આપ્યાં કરે છે. આ લોકના એ મહાભય તરફ નજર કરો. આમ તે બધાં પ્રાણીઓ અતિ દુઃખયુક્ત હોય છે. કામોમાં આસક્ત એવાં તે પ્રાણીઓ ક્ષયુર્ભંશુર તથા બળ વિનાના શરીર વડે વારંવાર વધ પામ્યા કરે છે. એ પ્રકારે રિવાવા છતાં તે મૂઠ જીવો એ ને એ કર્મો ફરી ફરી કર્યાં કરે છે. વિવિધ દુઃખો અને અનેક પ્રકારના રોગોથી આકર્ષાં યથેષાં તે મનુષ્યો અત્યંત પરિતાપ પામે છે; પણ તેથી તેઓનું કંઈ વળતું નથી. માટે હે મુનિ! રોગોના કારણરૂપ વિધ્યોની કામના તું છોડી દે. તું તેમને મહાભયરૂપ સમજ અને તેમને કારણે અન્ય પ્રાણીઓની હિંસા ન કર. [૧૭૨-૮]

૨

તારે સાંભળવાની ઇચ્છા હોય તો હું તને કર્મનાશનો^૩ માર્ગ સંભળાવું. સંસારમાં વિવિધ કુળોમાં જન્મીને તથા ત્યાં સુખભોગમાં જીવરીને, જાત્રા થતાં કેટલાય લોકોએ સંસારનો ત્યાગ કરી મુનિપણું સ્વીકાર્યું છે. તે વખતે સંયમમાં પરાક્રમ કરતા તે

૧. દેવ નારદી વગેરે માતાને પેટે જન્મતા નથી, પરંતુ દેવશર્યામાં કે વળની જાતના ગોખમાં સીધા ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પત્તિને ઉપપાત કહે છે.

૨. મૂળમાં વાસક (બાલી રાકે તેવાં), રસમ (સ્વાદ લઈ રાકે તેવી સંજ્ઞાવાળાં), જળચર, અને આકાશચામી એમ ચાર ભેદ જણાવ્યા છે.

૩. મૂળ : મૂલ-વર્ણ. તેના ઉપરથી આ અધ્યયનનું નામ પણ 'મૂળ' ('ઘોઈ કાદેલું') છે.

મુનિઓને જોઈ ખેદ પામતાં તેમનાં સ્વચ્છંદી અને દામબોગોમાં આસક્ત સગાંવહાણાંએ રુદ્ધ કરી કરીને તેમને પોતાને ન છોડી જવાને વીનવ્યા છે. પરંતુ, તેમનામાં જોને પોતાનું ચરણ દેખાતું નથી, તે તેઓમાં આસક્તિ કેમ કરીને રાખે? ખરે! જોજો સગાં-વહાણાંને છોડ્યાં છે એવો અસાધારણ મુનિજ આ સંસારપ્રવાહને તરી શકે છે. આ પ્રકારના જ્ઞાનની હંમેશ ઉપાસના કરવી એમ હું કહું છું. [૧૭૪-૮૦]

લોકને દામરાગથી પીડિત સમજીને તથા પોતાના પૂર્વ-સેવધેતો ત્યાગ કરીને, ઉપસમયુક્ત અને જ્ઞાનપ્રધાનમાં સ્થિત થયેલા ત્યાગી કે શૂદ્ધરથે જ્ઞાની પાસેથી ધર્મને યથાર્થ જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવું. બંધી યોનિઓને જરાજર સમજનારા, ઉદ્ધમવંત, હિંસાનો ત્યાગ કરનારા અને સમાધિયુક્ત એવા જ્ઞાની પુરુષો અન્ય મનુષ્યોને મુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે. અને કેટલાય વીરપુરુષો તેમની આજ્ઞાને અનુસરી પરાક્રમ કર્યો જાય છે; ત્યારે, આત્માની સમજ પ્રાપ્ત ન કરનારા કેટલાય જગતમાં રિબાધા કરે છે. [૧૮૧, ૧૭૨]

ધર્મ રવીકારીને શરૂઆતથી જ સાવધાન રહેવું અને કયાંય આસક્ત ન થવું. દૃઢ એવા - મહામુનિએ બધું મોહમય છે એમ સમજી સંયમમાં જ રહેવું. બંધી રીતે સંજોગે પટાવીને, તથા મારું કાંઈ નથી અને હું એકલો છું એમ વિચારીને, વિરત મુનિએ સંયમમાં યતન કરતા વિહરવું. 'ધર્મ જ મારો છે ખીણું કાંઈ મારું નથી' એ જાતનું જિનાજા પ્રમાણેનું આચરણ મનુષ્યોમાં ઉત્કૃષ્ટવાદ કહેવાય છે. ઉત્તમ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજીને દષ્ટિમાન ચુરુપ પરિનિર્વાણ પામે છે. જેઓ ફરી સંસારમાં નથી આવતા તેઓ જ સાચા 'નમ્ર' છે. [૧૮૩-૪, ૧૮૫]

૧. મૂળ: માર્ગ (માતુર).
૨. મૂળ: મલ કે જાણવડા.
૩. અર્થસહ — સાધુ.

શુદ્ધ આચારવાળો અને શુદ્ધ ધર્મવાળો એ મુનિ કર્મોને નાશ કરી શકે છે. બરાબર સમજીને સંસારના પ્રવાહથી બિલટો ચાલી સંયમધર્મને આચરતો મુનિ, તીર્થ, મુક્ત અને વિરત કહેવાય છે. એમ લાંબો વખત સંયમમાં રહેતા અને વિચાર્યો કરતા બિહુને અરતિ^૧ શું કરી શકે? [૧૧૫-૭]

એ સંયમીને શરીર પડતાં સુધી રણસંગ્રામમાં મોખરે રહેનારા વીર પુરુષની ઉપમા અપાય છે. એવો જ મુનિ પારગામી થઈ શકે છે. કોઈ પણ પ્રકારના કષ્ટથી ન ડગતો અને વહેરાવા છતાં પાટિયાની જેમ સ્થિર રહેતો તે સંયમી, શરીર પડતા સુધી કાળની વાટ જોયા કરે, પણ દુઃખથી ગભરાઈ પાછો ન હટે. ઘણા લાંબા કાળ સુધી સંયમધર્મનું પાલન કરીને વિચરતા અને ઇન્દ્રિયનિગ્રહી એવા પૂર્વના મહાપુરુષોએ જે જે સહન કરેલું છે, તે તરફ લક્ષ રાખવું. [૧૯૬, ૧૮૫]

સાધુને આવી પડતાં દુઃખો (પરિપક્ષો) બે પ્રકારનાં હોય છે : અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ. તેવા પ્રસંગોએ મની સર્વ કુશંકાઓ ત્યાગીને સંયમી પુરુષ શાંત દષ્ટિવાળો રહે. મુગંધ હોય કે દુર્ગંધ અથવા બપંકર પ્રાણીઓ કલેશ આપતાં હોય તો પણ, વીર પુરુષોએ તે દુઃખો સારી રીતે સહન કરવાં જોઈએ એમ હું કહું છું. મુનિને કોઈ ગાળ ભાંડે, કોઈ મારે, કોઈ તેના વાળ ખેંચે અથવા કોઈ તેની નિંદા કરે તોપણ, તેણે એવા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને સમજીને સહન કરવા જોઈએ. [૧૮૩-૪]

સંગોનું સ્વરૂપ વિચારો! અને સંયમથી વાસ ન પામે!
-ગૃહોમાં, ગામોમાં, નગરોમાં, જનપદોમાં તેમ જ તે બધાના આંતરાઓમાં વિચરતા સંયમીને હિંસક માણસો તરફથી અથવા એમ તે એમ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો બિંબાં યાય છે. તે દુઃખોને તે વીર પુરુષે સમભાવે સહવાં જોઈએ. [૧૯૪]

તે બિંધુ વસ્ત્રરહિત છે, તેને 'માટું વસ્ત્ર ખૂનું થયું છે, મારે ખીજું વસ્ત્ર કે સોપડોરા માગવાં પડશે, અને તેને સાંધવું પડશે,'^૧ એવી કશી ફિકર હોતી નથી. વસ્ત્રરહિત રહીને સંયમમાં પરાક્રમ કરના તે ગિમ્મને ધાસ ખૂંચે છે, ટાડ વાપ છે, તાપ લાગે છે, ડાંમ્મ-મચ્છર કરડે છે, — એમ અનેક પ્રકારનાં કુઝો સહન કરવાં પડે છે. પરંતુ તે કુઝોને સહન કરતો અને ઉપકરણોના બાર વિનાનો તે અવસ્થા મુનિ તપની વૃદ્ધિ કરે છે. ભગવાને આ હકીકત તે રીતે જણાવી છે, તે રીતે તેને જરાજર સમજતી મોક્ષએ. [૧૮૫]

એકસો કરતો તે મુનિ હવેલાં કુળોમાં રહીને નિર્દોષ બિજા મેળવી વિચરતો રહે. વસ્ત્રરહિત રહેના મુનિએ પેદા જીવું રાખીને ખાવું, સંયમી અને ગાંધી પુરોના આડું દૂનગા હોય છે : તેમનામાં માંસ તથા લોકી એવાં હોય છે. [૧૮૬-૪, ૧૮૬]

ક્રોનો નાશ કરતો સંયમી મુનિ તેમના સ્વરૂપને જરાજર સમજને સંયમથી ક્રોધાદિ કપાષોનો નાશ કરે છે. તે પ્રવૃત્તિઓમાં દિસક લોકોને જરા પણ ત્રાસ છૂટતો નથી, તે પ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ જોજો જરાજર જાણેલું છે, તે ક્રોધ માન માયા અને લોભને તરી શકે છે, અને તેને જ ક્રોધાદિનો નાશ કરનારો કહેલો છે. [૧૮૪, ૧૮૫]

ઉદમવંત, રિચતાત્મા, અરાગી, અયત્ન, એક સ્થળે નહિ રહેનાર અને જેનું ચિત્ત બહાર નથી એવો તે મુનિ શાંતિથી વિચારી કરે છે. ભોગોની આકાંક્ષા નહિ રાખતો અને પ્રાણોને નહિ હણતો એવો તે દયાળુ બિંધુ મેધાવી (શુદ્ધિમાન) કહેવાય છે. સંયમમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરતો અને ઉદમવંત એવો તે-બિંધુ

૧. મૂળમાં : મંષિસ્તામિ મુક્ષિસ્તામિ, મુક્ષિસ્તામિ, પરિદિસ્તામિ, પામુગિસ્તામિ (સાંધવું પડશે, સીંધવું પડશે, ખીણવું પડશે, ફાડવું પડશે, પડેરવું પડશે, ઓઢવું પડશે) એમ વિગતો છે.

૨. સાડું ખાવાનું મળે તે માટે ધનવાન કે રાજવંશી કુટુંબોમાં નહીં.

પ્રાણીઓને માટે (પ્રાણીમાં કદી ન હૂળતા) 'અસંદીન' બેટ જેવો છે. આર્યોએ કહેલો ધર્મ પણ એવો છે. [૧૯૫, ૧૮૭]

તેજસ્વી, શાંત દષ્ટિવાળાના અને વેદવિત્ સંયમીએ લોક ઉપર કૃપા કરીને અને તેનું સ્વરૂપ સમજીને ધર્મનું કથન કરવું તથા તેનું વિવેચન કરવું. સત્ય માટે ઉદ્યમવંત થયેલા કે નહિ થયેલા એવા સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા સર્વને સંયમીએ ધર્મ સમજાવવો. જૂતમાત્રનું સ્વરૂપ વિચારી, શાંતિ, વૈરાગ્ય, ઉપશમ, નિર્વાણ, શૌચ, ઋણુતા, નિરભિમાનતા, અપરિગ્રહીપણું અને અહિંસાક્રી ધર્મ તેણે ઉપદેશવો. [૧૯૪]

એ પ્રમાણે ધર્મને કહેતો બિશ્નુ પોતે તકલીફમાં પડતો નથી કે ખીજને પણ તકલીફમાં નાખતો નથી; તથા કેઈ જૂતપ્રાણીને પણ પીડા કરતો નથી. આવો ઉપદેશક મહામુનિ દુઃખમાં પડેલાં સર્વ જૂતપ્રાણીઓને 'અસંદીન' બેટની પેરે શરણુરૂપ થાય છે. જેમ પક્ષી પોતાનાં બચ્ચાને ઉછેરે છે, તેમ ઉદ્યમવંત નહિ થયેલાઓને તે મેધાવી બિશ્નુ રાત અને દિવસ સાત્ર ઉપદેશીને ધીરે ધીરે તૈયાર કરે છે, એમ હું કહું છું. [૧૯૫, ૧૮૭]

૩

કેટલાક નખળા મનના પુરુષો ધર્મ સ્વીકારીને પણ પાળી શકતા નથી. અસહ્ય કષ્ટોને સહન ન કરી શકવાથી તેઓ મુનિપણુ છોડીને કામો તરફ મમતાથી પાછા ફરે છે. ફરી સંસારમાં પડેલા તે લોકોના બોગો વિષ્ણોવાળા હોઈ, અધૂરા જ રહે છે. તેઓ તત્કાળ કે થોડા વખત બાદ મરણ પામે છે અને પછી લાંબો વખત સંસારમાં રખડ્યા કરે છે. [૧૮૨]

કેટલાક કુશીલ પુરુષો જ્ઞાનીઓ પાસેથી વિદ્યા મેળવીને ઉપશમનો ત્યાગ કરી ઉદ્ધત ચર્ચ જાય છે. કેટલાક પ્રભચર્યમાં

રહેવા છતાં ભગવાનની આજ્ઞાને નથી અનુસરતા. કેટલાક વળી સારી રીતે જીવવાનું મળશે એ આશાએ જ્ઞાનીઓએ કહેલી વાતો સાંભળ્યા કરે છે; તો કેટલાક સંસારનો ત્યાગ કર્યો પછી યાકી જર્જ, કામોથી જળતા તથા કામોમાં આસક્તિવાળાં બની, બતાવેલા સંયમને પાળવાને જદાંલે યુરુની સામે ચર્ચ જાય છે. [૧૮૮]

તેવા મંદ પુરુષો બીજા શીલવંત, ઉપશાંત અને વિવેકથી વર્તતાં બિહુઓને, “તમે શીલ વિનાના છો, ” એમ કહે છે. મંદ પુરુષની એ બીજી મૂર્ખાઈ છે. [૧૮૯]

કેટલાક સંયમમાંથી વ્યુત થયેલા હોય છે, પણ બીજાની આગળ શુદ્ધ આચારની યાતો કરે છે; તો કેટલાક આચારને નમના રહેતા છતાં જ્ઞાનમ્મ અને દર્શનમ્મ હોવાથી, અવિનય વેડી નાખે છે. સંયમ સ્વીકાર્યો બાદ વિદ્યો આવી પડતાં, સુખાથી ચર્ચ કરી અસંયમી થનારા એવા ઉદ્વિગ્ધના વશગતી અને કાપર પુરુષો લીધેથી પ્રતિજ્ઞાઓનો નાશ કરે છે. એવાઓની પ્રશંસા પણ પાપરૂપ છે. તે અમલો વિત્રાંત છે, વિત્રાંત છે. [૧૯૦-૧, ૧૯૩]

તેવાઓનું નિષ્ક્રમણ તે ફુર્નિષ્ક્રમણ છે. નિંદાને પાત્ર તે પુરુષો વારંવાર જન્મમરણને પામ્યા કરે છે. અવિદ્યાવાળા તેઓ પોતાને વિદ્વાન માનીને, ‘હું જ મોટો છું’ એવી બડાઈ કરે છે. તેઓ બીજા તટસ્થ સંયમીઓ તરફ ઉદ્વેગ થાય છે અને તેમની સામે ગમે તેમ બોલે છે. [૧૯૧]

બાળક જેવા મૂઠ તે અધર્મીઓ દ્વિંસારી ચર્ચને બોલે છે કે, ‘પ્રાણોને હણો!’ તેઓ ભગવાને કહેલા દુષ્કર ધર્મની ઉપેક્ષા કરે છે. તેવાઓને આજ્ઞાના વિરાધક, કામોમાં ખૂંચેલા અને વિતંડી કહેલા છે. [૧૯૨]

સંયમ માટે ઉચિત થયેલાઓની સાથે રહેવા છતાં તેઓ અવિનયી હોય છે; અને વિરક્ત તથા જિતેન્દ્રિય પુરુષોની સાથે રહેવા છતાં તેઓ અવિરક્ત અને અદાન્ત હોય છે. [૧૯૩]

આવી વિચિત્ર રિચિતિ જાણીને બુદ્ધિમાન પુરુષે પ્રથમથી ધર્મને
ખરામર સમજવો જોઈએ-અને પછી પોતાના લક્ષમાં પરાયણ બની
શાસ્ત્રાનુસાર પરાક્રમ કરવું જોઈએ, એમ હું કહું છું. [૧૯૧, ૧૯૩]

૭

મહાપરિજ્ઞા

[આ અધ્યયન લુપ્ત થઈ ગયું છે એવો પ્રાચીન પ્રવાદ છે.
તેના વિષયનું વર્ણન કરતાં ટીકાકાર શીલાંકદેવ જણાવે છે :

“સયમાદિગુણયુક્તસ્ય કદાચિન્મોહસમુત્થાઃ પરિવિહા અપસર્ગા વા
પ્રાદુર્ભવેદુસ્તે સમ્યક્ સોદબ્યાઃ ।”

“સંયમ વગેરે ગુણોથી યુક્ત મુમુક્ષુને કદાચિત્ મોહને કારણે
પરિવિહો (સંકટો) અને ઉપમ્નર્ગો (વિત્રો) આવી પડે, તો તે તેણે
સારી રીતે સહન કરવાં.” એવો સાતમા અધ્યયનો વિષય છે.]

વિમોહ^૧

૧

આપં પુરુષોએ સમભાવે કહેવો ધર્મ સાંભળીને અને સમજીને બોધ પામેલા કેટલાક જીદિમાન પુરુષો વચસી વયમાં જ સંયમધર્મનો સ્વીકાર કરે છે. કશાની આકાંક્ષા વિનાના તે સંયમીઓ નથી કોઈની વિસા કરતા, નથી કસો પરિચલ રાખતા કે નથી બીજું કાંઈ પ્રાપ્ત કરતા. તેઓ જ સાચા અમર થો છે. [૨૦૭]

જીદિમાન બિશુએ જાનીઓ પાસેથી પ્રાણીઓના જન્મ અને મરણની સમજ મેળવીને સંયમમાં તત્પર થવું. સરીર આહારથી વધે અને દુઃખથી ભાગી જાય છે. જૂદાવસ્થામાં ઈન્દ્રિયો નબળા પડી જવાથી કેટલાય લોકો સંયમધર્મના પાલન માટે અસમર્થ થઈ જાય છે. માટે જીદિમાન બિશુએ વેળાસર જાગ્રત થઈ, દુઃખ પડ્યા છતાં સનત ઉદમવંત અને આકાંક્ષા વિનાના બની સંયમોન્મુખ થવું અને દયાધર્મનું પાલન કરવું. જે બિશુ કર્મોનો નાશ કરનાર શસ્ત્રથી સંયમને બરાબર સમજે છે અને પાળે છે, તે જ કામજ, બલજ, માત્રાજ, ક્ષાન્તજ, વિનયજ અને સમયજ છે. [૨૦૮-૬]

કેટલાય લોકોને આચારની કશી સમજ નથી હોતી. હિંસાથી નિવૃત્ત ન થયેલા તેઓને, પ્રાણીને હણવા-હણાવવામાં કે ચોરી વગેરે કરવા-કરાવવામાં કોઈ અજીવનું નથી લાગતું. તેઓની માન્યતાઓ પણ જુદી જુદી હોય છે. કેટલાક કહે છે, 'લોક છે;' કેટલાક કહે છે, 'લોક નથી.' કેટલાક લોકને ક્રુપ કહે છે; તે

૧. મોહમાંથી મુક્તિ, મોહમુક્ત પુરુષ અથવા વિમોહ પુરુષનો આચાર.

૨. દીધાર તેનો — 'મોહને અર્થ કરવાનાં અનુષ્ઠાનો' — એટલે 'સંયમધર્મ', એવો અર્થ લે છે.

કેટલાક અધ્રુવ કહે છે. કેટલાક તેને આદિવાળો-કહે છે, તો કેટલાક તેને અનાદિ અનંત કહે છે. એ જ પ્રમાણે સુકૃત-દુષ્ટ, કલ્યાણ-પાપ, સાધુ-અસાધુ, સિદ્ધિ-અસિદ્ધિ અને નર-ન-નરકની ખામતમાં પણ તેઓ પોતપોતાની માન્યતા જણાવતા વાદવિવાદ કરે છે. તેમને એટલું જ કહેવું બસ છે કે તમારું કહેવું નિર્દોષ છે. તરતપ્રજ્ઞાવાળા,^૧ જાણતા અને જોતા ભગવાને જે પ્રમાણે ધર્મ કહેવો છે, તે પ્રમાણે તમારો ધર્મ સારી રીતે જોવાપેવો તથા યથાર્થ નથી [૧૯૯]

અથવા, આવા વિવાદના પ્રસંગોમાં મૌન જ રાખવું એમ હું કહું છું. ‘બધા ધર્મોમાં (હિસાબી) પાપ સ્વીકાર્યું છે. એ પાપને વટારીને હું વિચરું છું, એ જ મારી વિશેષતા કહેવાય,’ એમ સમજીને વિવાદ ન કરવો [૨૦૦]

વળી એ પણ નક્કી જાણવું કે, ખાન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર, કબજા કે પાત્રપ્રોછન (રજોપણ) મળે કે ન મળે તો પણ, માર્ગ છોડીને અવળે માર્ગે ચાલતા તે વિધર્મી લોકો કાઠ આપે, (કશું લેવા માટે) નિમત્રણ કરે, કે (ખીજ કાઠ) સેવા કરે, તો તેનો સ્વીકાર ન કરવો [૧૯૮]

મતિમાન બ્રાહ્મણે^૨ કહેના ધર્મને સમજ્યા પછી બધે ગામમાં રહે કે અરણ્યમાં રહે, અથવા ગામમાં ન રહે કે અરણ્યમાં ન રહે, પરંતુ મહાપુરુષોએ વજુવેના અહિસા, સત્ય અને અપરિગ્રહ એ

૧ મૂળ માનુષ્ય-તરતપ્રજ્ઞાવાળો.

૨ મૂળમાં ‘માહણ’ છે એ બ્રાહ્મણ શબ્દનું પ્રાકૃત છે બ્રાહ્મણ એટલે ‘બ્રહ્મ-સત્ય-ને પામેલો’ એવા અર્થમાં આ શબ્દ અહીં વપરાયો. બ્રાહ્મણના આ સાચા અર્થમાં સૂત્રોમાં ઘણીવાર માહણ્ય શબ્દ વપરાય છે, પણ દીનકાર તેનો માનહણ્ય એટલે ‘અહિસાનો ઉપદેશ કરનાર જિન’ એવો અર્થ ઘટાડવા બાંધે છે.

તથા મહાનતોનું^૧ રાક્ષસ જરાગર સમજીને આર્થ પુરુષ ઉદ્યમવંત થાય. ગંધે, નીચે, અને તીરછે એમ જમી દિશામાં પ્રવૃત્તિમાનથી પ્રત્યેક જીવને થતું કુઝાય સમજીને શુદ્ધિમાન પુરુષ સકામ પ્રવૃત્તિઓ કરે નહિ, કરાવે નહીં, કે કરનારને અનુમતિ ન આપે. જેઓ તેવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, તેમનાથી સંયમી પુરુષ યશમાય વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું રક્ષણ સમજીને સંયમી કોઈ પણ પ્રકારનો આરંભ ન કરે. જે પાપકર્મમાંથી નિવૃત્ત છે, તે જ સાચો વાસનારહિત છે.^૨
[૨૦૦-૧]

૨

સંયમી બિમુએ પોતાના બિશ્વાને લગતા આચાર જરાગર જાળવવા એમ શુદ્ધ પુરુષોએ નિશ્ચયેશુ છે. [૨૦૪]

સ્વધર્મી કે પરધર્મીને ખાન, પાન, મેવો, મુખવાસ, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ અને રંગેયણાં કેવાં નહિ, તે માટે તેમને નિમંત્રણ ન આપવું, તથા તે વસ્તુઓ વડે અત્યંત આદરશુદ્ધિથી તેમની સેવા પણ ન કરવી. [૧૯૭]

ખાસ કરીને સદ્ધર્મીએ અસદ્ધર્મીને ખાન, પાન, વસ્ત્ર વગેરે આપવાં નહિ, કે તે વસ્તુઓ માટે નિમંત્રણ આપી તે વડે તેમની સેવા પણ કરવી નહિ; પરંતુ સદ્ધર્મીએ [જરૂર પડ્યે] સદ્ધર્મીની તે પ્રકારે સેવા કરવી.^૩ [૨૦૫-૧]

૧. મૂળમાં 'ચામ' શબ્દ છે. પાશ્વેનાથનો ધર્મ ચાર યામવાળો હતો. મહાવીરનો પાંચ યામવાળો હતો. અહીં વળી ત્રણ જ ચામ કહ્યા છે.

૨. વાસનારહિત હોઈ 'સ્વાભાવિક' પ્રવૃત્તિ કરવાનો દંભ કરનારાઓનો વિરોધ કરવા, તેમના સિદ્ધાંતને તલટાળીને અહીં રબ્દ કર્યો છે.

૩. અહીં મુખી, સાધુઓએ અંદરોઅંદર આ પ્રમાણેની સેવક-દેવડની પ્રવૃત્તિ ન કરવી; અથવા કઈ તો ન જ કરવી અને કઈ કરવી — એ નતનો નિયમ જણાવ્યો. હવે સાધુએ પોતે ચક્રરંજ પાસેથી મિશ્રા-વસ્તુ કેવી રીતે, ક્યારે લેવી - ન લેવી તેની વિષયમાં જણાવે છે.

રમશાનમાં, ઉજ્જડ ઘરમાં, ગિરિચુંદામાં, વૃક્ષ નીચે, કુંભારને ઘેર કે બીજો કયાય સાધના કરતા, રહેતા, ખેમતા, વિશ્રાંતિ કરતા અને વિચરતા ભિક્ષુને કોઈ ગૃહસ્થ આવીને ખાનપાન વસ્ત્ર ધણેરે માટે નિમંત્રણ આપે, અને તે વસ્તુઓ હિંસા કરીને, ખરીદી લાવીને, ઝૂંટવી લાવીને, બીજા કોઈની ઉપાડી લાવીને અથવા પોતાને ઘેરથી સામે લાવીને આપવાનું કહે, કે તેને માટે મકાન ચણાવી આપી તેને ખાઈ પીને ત્યાં જ રહેવાનું કહે; તો ભિક્ષુએ તેને કહેવું કે, હે આયુષ્મન, તારું કહેવું મને કબૂલ નથી, કેમકે તેવી પ્રવૃત્તિઓનો મેં ત્યાગ કર્યો છે. [૨૦૨]

રમશાનાદિમાં રહેતા ભિક્ષુને જમાડવા માટે કે રહેવા માટે કોઈ ગૃહસ્થ હિંસાદિક કરી મકાન ચણાવે, કે ખાનપાન તૈયાર કરે, અને તે વાતની ભિક્ષુને પોતાની સહજશુદ્ધિથી ખબર પડે, કે કોઈના કહેવાથી કે બીજા પાસેથી સાંભળીને ખબર પડે, તો પણ તેણે તરત જ તે ગૃહસ્થને ઉપર પ્રમાણે ના કહી દેવી. [૨૦૩]

ભિક્ષુને પૂછીને કે પૂછ્યા વિના તેને માટે ગૃહસ્થે મોટા ખર્ચ કર્યો હોય અને પછી ભિક્ષુ તે વસ્તુઓનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડે, તેથી ગુસ્સે ચર્ડ તે ગૃહસ્થ તેને મારે કે મરાવે અથવા હેરાન કરે,^૧ તો પણ વીર ભિક્ષુએ તે દુ ખોને બરાબર સહેવા, અથવા સામે ગૃહસ્થ શુદ્ધિમાન હોય તો તેને તર્કથી પોતાનો આચાર સમજાવે. તેમ બને તેવું ન હોય તો મૌન રહેવું. [૨૦૪]

ભિક્ષુ કે ભિક્ષુણીએ ખાનપાન ખાતી પીતી વખતે તેને સ્નાન માટે મોખા એક બાજુથી બીજી બાજુ ફેરવવું નહિ. આમ કરનારે

૧ મૂળમાં નીચેની વાગતો છે - તેના ઉપર કાપ કરે, તેને હણે, બીજા પાસે માર મરાવે કે હણાવે, અંગપ્રત્યંગો છેદાવે, બગાવે, અથવા તેને રધાવે, તેના દપડા વગેરે બેંચી લે, અને એ પ્રમાણે તેને હેરાન કરે . .

બિંદુ ઉપાધિથી મુક્ત થાય છે અને તેનું તપ વધે છે. ભગવાને જણાવેલી આ વસ્તુને બરાબર સમજીને સમજાવે રહેવું. [૨૨૦]

દાદથી થયરતા બિંદુને ગૃહસ્થ આત્માને પૂછે કે, તને કામવાસના તો નથી પીડતી ને? તો તેને કહેવું કે, મને કામવાસના નથી પીડતી; પરંતુ આ ઠંડી સહન ન થવાથી હું થયરું છું. પરંતુ દેવતા પાડીને તાપવાનો કે બીજાના કલ્યાણી તેમ કરવાનો અમારો આચાર નથી. બિંદુનું કહેવું સાંભળીને પેલો (ગૃહપતિ) જાતે તાપણી સગગાવી તેને તપાવે, તોપણ બિંદુએ તેને ના પાડવી. [૨૧૦]

કોઈ બિંદુ એક પાત્ર અને ત્રણ વસ્ત્રધારી હોય, અથવા એક પાત્ર અને બે વસ્ત્રધારી હોય, કે એક પાત્ર અને એક વસ્ત્રધારી હોય; તો તેને એમ થવું ન જોઈએ કે હું વળી એક વધુ વસ્ત્ર માગું. બિંદુએ પોતાને લેવાં ઘટે તેવાં જ વસ્ત્ર માગવાં અને જેવાં મળે તેવાં જ પહેરવાં. તેમને ધોવાં નહિ કે ધોયેલાં અને રંગેલાં વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ. ગામતરે જતાં કોઈ ભૂંડી લેવાનું મન કરે તે માટે તેણે વસ્ત્ર સંતાડવાં નહિ કે તેવાં વસ્ત્ર તેણે પહેરવાં નહિ. એ વસ્ત્રધારીનો આચાર છે. હેમંતઋતુ વીતી જાય અને ગ્રીષ્મઋતુ બેસે, ત્યારે તેણે શુદ્ધ થયેલાં વસ્ત્ર પરદેવી દેવાં તથા એક ઉપરનું અને એક નીચેનું એવાં બે વસ્ત્ર રાખવાં,^૧ અથવા એક જ વસ્ત્ર રાખવું અથવા વસ્ત્ર જ ન પહેરવાં. [૨૧૧-૧૨]

આમ કરનાર બિંદુ ઉપાધિથી મુક્ત થાય છે અને તેનું તપ વધે છે. ભગવાને જણાવેલી આ વસ્તુ બરાબર બધી રીતે સમજીને સમજાવે રહેવું [૨૧૩-૪]

જે બિંદુ વસ્ત્ર વિના જ રહેતો હોય, તેને એમ થાય કે હું તૃણ-રૂપથી, ટાક, તાપ, ડાંસ અને મચ્છરના ઉપદ્રવ તથા એવાં

૧. ત્રણ અને બે વસ્ત્રધારી માટે આ વાક્ય છે. એક વસ્ત્રધારીએ તો એક જ રાખવું. વસ્ત્ર ઓઠાં કરવાનો કે બિલકુલ ત્યાગવાનો પદ્ધતિ આગ બંધા માટે છે.

ખીજાં સંકટો તો સહન કરી શકું છું, પણ મારી લાજ ઢાંક્યા વિના રહી શકું તેમ નથી; તો તેણે એક કટ્ટીખંધન સ્વીકારવું. વસ્ત્ર વિના ટાઢ તડકો વગેરે અનેક દુઃખો સહનાર તે ભિક્ષુ ઉપાધિથી મુક્ત થાય છે અને તેનું તપ વધે છે. [૨૨૩૪]

૩

જો ભિક્ષુને એમ થાય કે હું કામવાસનામાં^૧ સપડાયો છું અને તેના વેગને સહી શકું નથી; તો તે વસ્તુમાન અને સમજદાર ભિક્ષુએ પોતે જાતે અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ ન કરતાં આત્મધાત કરવો. તે સંજોગોમાં તેને માટે તે જ શ્રેય છે; એ જ તેનો મરણનો અવસર^૨ છે; તે જ તેના સંસારને છેલ્લાર વસ્તુ છે; તે જ તેને માટે ધર્માચાર^૩ છે, તથા હિતકર, સુખકર, યોગ્ય અને હંમેશને માટે નિઃશ્રેયસરૂપ છે. [૨૧૫]

જો ભિક્ષુને એમ થાય કે હું એકલો છું, મારું કાઈ નથી, હું પણ કાઈ નો નથી; તો તેણે પોતાના આત્માને એકલો જ સમજવો. એમ સમજનારો ભિક્ષુ ઉપાધિથી મુક્ત થાય છે અને તેનું તપ વધે છે. ભગવાને જણાવેલી આ વસ્તુ જરાખર સમજીને સમભાવે રહેવું. [૨૧૬]

કોઈ ભિક્ષુને એમ થાય કે હું રોગથી પીડાયેલો છું, અશક્ત છું અને બિદ્ધા માટે એક ઘેરથી ખીજો ઘેર જઈ શકું તેમ નથી; તેની એવી સ્થિતિ સમજીને કોઈ ખીજો તેને માટે ખાનપાન વગેરે લાવીને આપે; તો તેણે તરત જ વિચાર કરીને તેને કહેવું

૧. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૧.

૨. મૂળ : ' કાળપર્યાય ' એટલે કે મરણનો યોગ્ય સમય. તેને માટે એ અમલમરણ નથી

૩. મૂળ : ' વિમોહાચતન ' - એટલે કે વિમોહ પુરુષોનો આચાર — શરણ.

જોઈએ કે, ‘હે આયુષ્માન ! તમે આણેણું આ ખાનપાન મને અપે તેમ નથી’. [૨૧૬]

કોઈ બિહુનો એવો નિયમ હોય કે, ‘હું ખીમાર પડું તો પણ ખીમને મારી સેવા કરવાનું કહું નહિ; પણ એ સ્થિતિમાં સમાન ધર્મવાળા જો આપમેળે મારી સેવા કરવાનું કહે તો તે સ્વીકારું; અને તે જ પ્રમાણે હું સારો હોઈ ત્યારે ખીમને કોઈ સમાનધર્મી ખીમાર હોય તો તે ન કહે છતાં મારે તેની સેવા કરવી, — તો તે બિહુ તે પ્રકારે સ્વીકારેલા નિયમને જરાજર સમજીને વળગી રહે. [૧૧૭]

તે પ્રમાણે કોઈ બિહુનો એવો નિયમ હોય કે, ખીમની સેવા હું કરીશ, પણ મારી ખીમ પાસે નહિ કરાવું; કે ખીમની સેવા હું નહિ કરું, પણ ખીમ મારી કરશે તો ના નહિ પાડું; કે ખીમની સેવા હું નહિ કરું, તેમ જ ખીમ પાસે મારી કરાવીશ પણ નહિ, — તો તે દરેક નિયમને જરાજર સમજીને વળગી રહેવું. [૨૧૭]

વળી કોઈ બિહુના મનમાં એમ હોય કે હું ખીમ બિહુ-ઓને ખાનપાન વગેરે લાવી આપીશ, અને તેમનું લાવેલું લઈશ પણ ખરો; અથવા ખીમ બિહુને હું લાવી આપીશ પણ તેમનું લાવેલું લઈશ નહીં; અથવા હું ખીમને લાવી નહીં આપું, પણ તેમનું લાવેલું લઈશ ખરો; અથવા હું તેમને લાવી આપીશ પણ નહીં, તેમ જ તેમનું લાવેલું લઈશ પણ નહીં; અથવા મેં યોગ્ય રીતે મેળવેલાં અને મારા ખપ કરતાં વધારાનાં ખાનપાન વગેરે દ્વારા જ સમાનધર્મીની સેવા કરીશ, અને ખીમને પણ મારી તે રીતે સેવા કરશે તો જ સ્વીકારીશ, — તો તે બિહુએ તે પ્રકારે સ્વીકારેલા નિયમને જરાજર વળગી રહેવું. [૨૨૫]

તે પ્રમાણેની પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહેવું શક્ય ન રહે, ત્યારે પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવાને બદલે ખાવાનું છોડી દઈ મરણ સ્વીકારવું, પરંતુ પ્રતિજ્ઞાને ન છોડવી. શાંત, ત્યાગી તથા મન અને ઈન્દ્રિયોને વશમાં રાખનાર બિશ્નુને માટે તે સંજોગોમાં એ જ શ્રેય છે; એ જ તેનો મરણનો અવસર છે. (વગેરે સૂત્ર ૨૧૫ મુજબ) [૨૧૭]

૪

બુદ્ધિમાન બિશ્નુ જેમ જીવિતની કામના ન કરે, તેમ મરણની પણ કામના ન કરે; મોક્ષના વાંછુકે તટસ્થતાપૂર્વક પોતાની પ્રતિજ્ઞાપ સમાધિ સાચવવી, અને આંતર તથા બાહ્ય પદાર્થોની મમતા તથા, આત્માને (પ્રતિજ્ઞાભંગથી) દર્શાવિત ન થવા દેવાની ઇચ્છા રાખવી. પોતાની પ્રતિજ્ઞાપ સમાધિના ક્ષેત્રનો જે કાંઈ ઉપાય ધ્યાનમાં આવે, તે તેણે તરત જ અજમાવવો. જેવે અશક્ય થઈ જાય, ત્યારે તેણે ગામમાં અથવા જંગલમાં શુદ્ધ અને જંતુ વિનાની જગા જોઈને ત્યાં ધાસની પથારી કરવી. પછી તે પથારી ઉપર આહારનો ત્યાગ કરીને તે બિશ્નુએ શરીરને રાખવું, અને મનુષ્ય વગેરે તરફથી જે કાંઈ સકટો આવે તે સહન કરવાં, પણ મર્યાદાને ઉલ્લંઘવી નહિ [૪-૮]^૨

હાંચે નીચે ચાતનારાં તથા ત્યાં ફરતા પ્રાણીઓ કે જંતુઓ તે બિશ્નુનું માંસ અને લોહી ખાય, તો તે પ્રાણીઓને કે જંતુઓને તેણે મારવાં પણ નહિ કે ઉરાડવાં પણ નહિ. તે બધાં દેહને પીડા આપે છે એમ સમજી, મુનિએ એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને પણ ન

૧. દીકાદાર તેનો એવા અર્થ લે છે કે, પુત્ર સ્ત્રી વગેરેના સંબંધથી તેમનું ચિંતન ન કરવું; કે પ્રતિકૂળ સંકટોને કારણે ગુસ્સો ન કરવો બાકી, આ મરણવિધિમા સ્થવની હેરફેર બંધ કે બીજાની મદદથી કરી શકાય છે. જુઓ પાન ૫૬ નોંધ ૧

૨. અહીંથી આગળ ૧ થી ૨૫ સુધીના જે આંક છે, તે આઠમા હરેશના ગ્થોકોના આઠ સમજવા

જવું; કોઈ હિંસાદિ-વિવિધ આસવોથી ત્રાસ પામતા તે બિશુએ બધું સહન કરવું. અનેક પ્રકારનાં બંધનોથી દૂર રહેનો તે બિશુ આમ સમાધિથી આયુષ્યને પૂરું કરે. સંધમી અને જાની પુરુષો માટે એ જ શ્રેય છે. [૧૦-૧]

બિશુને એમ થાય કે, ‘હું હવે સંવત્સરમાં માટે આ શરીરને ધારણ કરવા અશક્ત છું,^૧ ત્યારે તેણે ક્રમે ક્રમે આહાર ઘટાડવો, કપાયો ઓછા કરવા અને સમાધિયુક્ત થઈને પ્રાણિયાની પેઠે સ્થિર વૃત્તિવાળા થઈને રહેવું; પછી છેક અશક્ત થઈ જાય ત્યારે ગામ કે નગરમાં જઈને ઘાસ માગી લાવવું. તેને લઈને એકાંતે જઈ, જે જગ્યાએ ઈંડાં, નાનાં જીવડાં, ખી, ઘાસ, ઝાકળ, પાણી, કાડિયારાં, લીલ, બીની માટી અને કરોળિયાનાં જળાં ન હોય, તે જગ્યાએ બરાબર નોઈ-તપાસીને ત્યાં તે ઘાસ પાથરવું. પાથરીને, તેના ઉપર ખેસી ‘ધર્ત્વરિતમરણ’નો સ્વીકાર કરવો. પછી, અનાહાર રહીને જે દુઃખો આવે તે સહન કરવાં, પરંતુ બીજા પાસે કોઈ

૧. અહીં સુધી પણ્ વેશ મરણવિધિને દીક્ષાકારે ‘ભક્તપરિણા’ મરણનો વિધિ કહ્યો છે. મૂળમાં પછીનાં બે મરણના નામનો જેમ લક્ષ્યેષ છે, તેમ આ મરણવિધિની બાબતમાં નથી. આમાં અને પછીના ધર્ત્વરિતમરણ (ઉચ્ચિનીમરણ)માં તફાવત એટલો છે કે, ધર્ત્વરિત મરણમાં અતુર્વિંધ આહારના ત્યાગ ઉપરાંત અમુક મુકરર કરેલા સ્થાનમાં જ જાતે જ બધી ચેષ્ટાઓ કરવાની હોય છે. ત્યારે ભક્તપરિણામાં સ્વયં-મર્યાદા નથી હોતી, ઉપરાંત પદ્મજં જલવતું વગેરે ક્રિયાઓમાં બીજાની મદદ લેવાની છૂટ હોય છે. છેલ્લા પાદપોષમનમાં તો એક સ્થાનમાં સૂતા પછી જાતે પદ્મજં જલવતી પશુ ક્રિયા કરવાની હોતી નથી.

૨. દીક્ષાકાર કહે છે કે ‘લૂર્ણાસુઝા આહાર, ખાવાથી, કે તેને કારણે થયેલા રોગથી તેમજ દોર તપશ્ચર્યાને કારણે થયેલ કાળે આવશ્યક ક્રિયા-રૂપી આનુપૂર્વીથી સરીર ટકાવી રાખવા પોતે સક્ષિમાન નથી એમ એમ લાગે, ત્યારે.....’

પ્રકારનો શરીરનો ઉપચાર ન કરાવવો. તેમ કરતાં ઇદ્રિયો અકામ તો તેમને યોગ્ય રીતે હેરવવી-ફેરવવી. તેમ કરવા છતાં તે અગર્હ, અચક્ષ અને સમાહિત કહેવાય છે. મન સ્વસ્થ રહે અને શરીરને કાંઈક ટેકા મળે તે સારુ તે ચંક્રમણુ કરે કે શરીરને સંકોચે કે પહોળું કરે, પણ બની શકે તો તો અચેતનની પેઠે સ્થિર જ રહે. થાકેલો બિસ્ત્રુ આમતેમ આંટા મારે, અથવા ગાત્રને સંકોચીને બેસે. બેસતાં થાકી જાય તો છેવટે શયન પણ કરે. [૨૨૧-૨, ૧૨૬]

આ જાતના અદિતીય મરણને સ્વીકારીને ઇદ્રિયોને વશમાં રાખે. શરીરને ટેકવવા માટે જે પાટિયું મેળવ્યું હોય, તે બિધર્મ વગેરેથી ભરેલું હોય તો તેનો ત્યાગ કરી, બીજું જીવરહિત એવું શોધે. જેનાથી પાપ ઉત્પન્ન થાય તેવું કશું અવધાન ન કરે. બધાં દુઃખોને સહન કરે અને તે વડે આત્માને ઉત્કૃષ્ટ બનાવે. સત્યવાદી, આજ્ઞસ્વી, પાર પામેલો, ખટપટ વિનાનો, વસ્તુના સ્વરૂપને સમજનારો, સંસારમાં નહિ ફસેલો એવો તે બિસ્ત્રુ ક્ષણભંગુર શરીરની મમતા છોડીને અને અનેક સંઘટો સહન કરીને, જિનશાસનમાં વિશ્વાસ કરતો બપને તરી જાય છે. એ તેના મરણનો અવસર છે, એ તેના સંસારનો છેદ કરનારું છે, તે જ વિમોહાપનન, હિત, મુખ્ય, ક્ષેમ અને હંમેશને માટે નિઃશ્રેયસરૂપ છે. [૧૭૮, ૨૦૦]

તેનાથી પણ નીચે પ્રમાણેનો મરણવિધિ ચડિયાતો છે. તેણે ધાસ માગી કાઢી પયારી પાયરી, તેના ઉપર બેમી તે સમયે

૧ આ વાક્ય લખવાનું કારણ એ જણાય છે કે, પાદ્મોપગમન મરણ-વિધિમાં શરીર અદ્ધાય તો પણ હરવારવાનું નથી હોત; પરંતુ જેણે પોતાના અસામર્થ્યને લીધે તે વિધિ નથી સ્વીકાર્યો અને તેનાથી હળવો 'ઇત્વર' વિધિ સ્વીકાર્યો છે, તે હરફેરે તેથી તેના વપની કિંમત આછી થતી નથી

૨ ઇત્વરિત મરણના સ્વીકારની લાયકાત કઈ હોવી જોઈએ તે જણાવ્યું છે.

શરીરના સર્વ વ્યાપારો અને શરીરની ગતિનો ત્યાગ કરવો. બીજી અવસ્થાએ કરતાં આ તેની ઉત્તમ અવસ્થા છે. તે બ્રાહ્મણે પોતાના સ્થાનને બરાબર તપાસીને અનંત અદ્વૈત આદરવું. અને બધાં ગાત્રોનો નિરોધ થાય તોપણ પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ ન થવું. મારા શરીરમાં દુઃખ નથી એમ સમજીને સમાધિમાં સ્થિર રહેવું અને કાપાનો બધી રીતે ત્યાગ કરવો. જીવતાં સુધી સંકટો અને આપત્તિઓ આવવાનાં જ, એમ સમજીને શરીર(—ની મમતા)નો ત્યાગ કરી, પાપને અટકાવનાર પ્રજ્ઞાવાન બિભુએ બધું સહન કરવું. ક્ષણભંગુર એવા શબ્દાદિ પુષ્કળ કામોમાં રાગ ન કરવો અને કીર્તિને અવ્યક્ત સમજીને તેમાં લોભ ન રાખવો. ડોઢ દેવો તેને માનુષિક ભોગોની અપેક્ષાએ શાશ્વત એવી દિવ્ય વસ્તુઓથી લક્ષ્યાવે, તો એવી દેવમાયા ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખવી, અને તેનું સ્વરૂપ સમજીને તેનો ત્યાગ કરવો. બધા અર્થોમાં અમૃતિત અને સમાધિથી આયુષ્યનો પાર કરનાર તે બિભુએ તિતિજ્ઞાને ઉત્તમ વિમોહરૂપ અને દ્વિતરૂપ સમજીને સમાધિમાં રહેવું. [૨૨૬, ૧૬-૨૫]

અનુક્રમે કહેલા એ ત્રણ મરણવિધિઓને, સાંખ્યજ્ઞાને તેમને અપૂર્વ ગણીને અને દરેક તપના બાજુ અને આર્ષ્યંતર એવા એ પ્રકાર^૩ ખ્યાલમાં રાખીને, ધીર, વસુમાન, પ્રજ્ઞાવાન અને શુદ્ધ પુરુષ ધર્મના પારગામી થાય છે. [૧-૨]

૧. એટલે કે તે અવસ્થામાં રાત્રી પોતાની કન્યા અને રાત્રી આપવા તૈયાર થાય તોપણ તેની ઇચ્છા ન કરવી.

૨. વિમોહ એટલે ‘વિમોહ પુરુષોએ સ્વીકારેલ વિધિ’—એટલે અહીં અનુક્રમે વર્ણવેલા ત્રણ મરણવિધિ. તે ત્રણ મરણવિધિમાં પ્રધાન વસ્તુ તિતિજ્ઞા છે.

૩. એટલે કે શરીરથી તપ સ્વીકારે અને મન છૂટું રાખે તો તે નકામું છે.

ટિપ્પણી

ટિપ્પણી નં. ૧, કામનાસના માટે મૂળમાં માત્ર 'શીતરપથ' શબ્દ છે. દીકાકાર તેનો 'ટાઠ તડકો વગેરેના-ઉપદ્રવો' તથા 'સ્ત્રીના ઉપદ્રવો' એવો અર્થ છે અને જણાવે છે કે, કોઈ દુષ્ટ સ્ત્રી ઘરમાં ફસાવીને ભઈ ભય અને ત્યાંથી ભ્રષ્ટ થયા વિના છવતા પાછા નીકળતું અશક્ય જણાય, ત્યારે ગળે કાંસો ખાઈને કે ઝેર ખાઈને કે અને તે પ્રકારે આત્મહત્યા કરવી. અથવા કોઈ નબળા શરીરના બિહુને ટાઠ તડકો કે રોગાતું દુઃખ પોતાથી લામો વખત સહન નહિ કરી શકાય એમ લાગે, ત્યારે તે પણ તેમ કરે. સંયમની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન અશક્ય થઈ ભય, ત્યારે જૈન શાસ્ત્રમાં ભક્તપરિણા, ઇત્વરિત અને પાદ્મોપગમન એ ત્રણ મરણ વિહિત ઉપદ્રવો તે મરણો દેહ સંકલ્પવાળા માણસ માટે છે અને તેમાં ખાનપાનનો ત્યાગ કરીને મરવાનું હોઈ વખત વધારે ભય છે. પરંતુ જ્યારે કંટાકટીનો સમય આવે, ત્યારે કાંસો ખાવો વગેરે નિષિદ્ધ મરણનો પણ આશરો લેવો, પરંતુ નિયમ ન છાડવો, એમ કહેવાનો અહીં-આશય છે. દીકાકાર વધુમાં એક અગત્યનું કથન કરે છે કે, મૈથુન સિવાય બીજા કોઈ વસ્તુનો જૈન શાસ્ત્રમાં એકાંત નિષેધ નથી. કોઈ પણ વસ્તુનો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરી એક વખત નિષેધ હોય, તે બીજે પ્રસંગે તેનું વિધાનેય હોય.

ભગવાન મહાવીરનું તપ

[કથાન]

શ્રી મુખર્ચસ્વામી કહે છે :

હે આયુષ્યમાન જંજી ! શ્રીમહાવીર ભગવાનની તપશ્ચર્યાનું વર્ણન મેં જેમ સાંભળ્યું છે, તેમ તને કહી સંભળાવું છું. તે શ્રમજી ભગવાને ઉદ્ભવતે તથા, સંસારનાં દુઃખ સમજી, પ્રત્યક્ષા લીધી અને તે જ દિવસે હેમંત ઋતુની હંડીમાં જ તે બહાર ચાલી નીકળ્યા. તે કડકડતી હંડીમાં વસ્ત્રથી શરીર ન ઢાંકવાનો તેમનો દૃઢ સંકલ્પ હતો અને જીવનપર્યંત કઠણમાં કઠણ મુસ્કેલીઓ ઉપર વિગળ મેળવનાર ભગવાન માટે તે ઉચિત જ હતું. [૧-૨]

અરણ્યમાં વિહરતા ભગવાનને નાનાં મોટાં અનેક જંતુઓએ ચાર મહિના સુધી ઘણો ત્રાસ આપ્યો અને એમનાં લોહી માંસ ચૂસ્યાં. [૩]

તેર મહિના સુધી ભગવાને વચ્ચેને ખભા ઉપર જ રાખી મૂક્યું. પછી બીજે વર્ષે શિશિર ઋતુ અડધી વ્થરીત થતાં તેને છોડીને ભગવાન સંપૂર્ણ ‘અએક્ષક’ વસ્ત્રરહિત થયા. [૪,૨૨]

વસ્ત્ર ન હોવા છતાં, તથા સખન ટાટમાં પણ તે હાથ લાંબા રાખીને ધ્યાન ધરતા. ટાટને કારણે કોઈ દિવસ તેમણે હાથ ભગલમાં ધાવ્યા નથી. કોઈ કોઈ વાર શિયાળામાં તે છાયામાં જ બેસી ધ્યાન ધરતા અને ઉનાળામાં તાપમાં જ ખુલ્લે દિવસે બેસી ધ્યાન ધરતા. [૨૨,૧૬-૭]

તે વખતે શિશિર ઋતુમાં હિમાળુ વા વાવાને લીધે અનેક લોહો તો કંપ્યા જ કરતા અને કેટલાક સાધુઓ એ વખતે હવાના ઉપદ્રવ વિનાનું સ્થાન શોધતા. કેટલાક કપડાં પહેરવાનો વિચાર

કરતા અને કેટલાક લોકડાં બાળતા. તે વખતે જિતેન્દ્રિય અને આકાંક્ષા વિનાના તે ભગવાન એ શીતને ખુલ્લામાં રહીને સહેના. કોઈ વાર હાંડી અસહ્ય યર્ષ પડે, ત્યારે ભગવાન સાવધાનપણે રાત્રે બહાર નીકળીને થોડું ચાલતા. [૩૬-૮]

વસ્ત્ર વિનાના હોવાથી તૃણના સ્પર્શો, ટાંઢના સ્પર્શો, તાપના સ્પર્શો અને ડાંમ તથા મચ્છરના સ્પર્શો — એમ અનેક પ્રકારના સ્પર્શો ભગવાન મહાવીરે સમપણે સહ્યા હતા. [૪૦]

રસ્તે ચાલતાં ભગવાન આગળ આગળ પુરુષની લંબાઈ જોટલા માર્ગ ઉપર દષ્ટિ દાખીને આકુંઁઅવળું ન જોતાં, ચાલવાના માર્ગ તરફ જ જોઈને, સાવધાનીથી ચાલતા; કોઈ બોલાવે તો ધણું ઓછું બોલતા, અને દષ્ટિને સ્થિર કરીને અંતર્મુખ રહેતા. તેમને આવા નમ્મ જોઈને તથા તેમનાં સ્થિર નેત્રાથી ભય પામતાં હોકરાં ટોળે વળી તેમને મારતાં મારતાં રોડો નાખતાં. [૫,૨૧]

ઉનજડ ઘર, સભાસ્થાન, પરમ્મ અને હાટડાં — એવાં સ્થાનોમાં ભગવાન કોઈ વાર રહેતા, તો કોઈ વાર હુહારની કોઢમાં કે પરાંજના ઢગલાઓ પાસે, તો કોઈ વાર ધર્મશાળાઓમાં, બગીચાઓમાં, ઘરોમાં કે નગરમાં રહેતા હતા. કોઈ વાર રમશાનમાં, શન્ય ઘરમાં, કે ઝાડની નીચે રહેના હતા. આ રીતે એ શ્રમણે તેર વર્ષ કરતાં વધુ સમય વિતાવ્યો. તે વર્ષો દરમ્યાન રાત દિવસ યતનવાન રહીને ભગવાન અપ્રમત્તપણે સમાધિપૂર્વક ધ્યાન કરતા; પૂરી જિંધ પણ ન લેતા; જિંધ આવતાં, જીડીને આત્માને બચત કરતા. કોઈ વાર તે આડે પડખે થતા, પણ તે નિદ્રાની ઇચ્છાથી નહિ. કદાચિત્ નિદ્રા આવતી તો તેને પ્રમાદ વધારનારી સમજી, ભગવાન જીડીને તેને દૂર કરતા. કોઈક વાર મુહૂર્ત સુધી રાત્રે ચંદ્રમણ કરતા. [૨૪-૯]

તે રહેણાણમાં ભગવાનને અનેક પ્રકારનાં ભયંકર સંકટો પડ્યાં. તે તે સ્થળમાં રહેનારાં છવડાં કે પક્ષીઓ તેમને ઉપદ્રવ કરતાં. હલકા

માણસો પણ ભગવાનને ધણો ત્રાસ આપતા. કોઈ વાર ગામના રખવાળો હાથમાં હથિયાર, હાઈને ભગવાનને કનડતા. કોઈ વાર વિપવૃત્તિથી સ્ત્રીઓ કે પુરુષો 'ભગવાનને એકલા જાણીને હેરાન કરતાં. રાત્રે એકલા ફરનાર લોકો તે તે સ્થાનોમાં એકલા રહેલા ભગવાનને જોઈને તેમને પૂછતા. જ્યારે ભગવાન જવાજ ન આપતા, ત્યારે તેઓ ભગવાન ઉપર ચિડાઈ જતા. કોઈ એમ પૂછતું કે વચ્ચે આ કોણ છે? તો 'હું બિમ્બુ હું' એમ ભગવાન કહેતા. વધારે નહિ બોક્ષના ભગવાન ઉપર તેઓ ગુસ્સે યઈ જતા; તો પણ ભગવાન સમભાવથી ધ્યાન જ કર્યા કરતા. ભગવાનનો એવો ઉત્તમ 'ધર્મ' હતો. [૩૦-૧, ૩૪-૫]

જ્યાં ખીજ અનેક લોકોનો ઉતારો હોય એવાં સ્થાનોમાં રહેતી વખતે ભગવાન સ્ત્રીઓ સામે નજર પણ ન કરતા, પરંતુ અંતર્મુખ રહીને ધ્યાન ધરતા. ગૃહસ્થો સાથે પણ તેઓ કશી સંબંધ ન રાખતા અને ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહેતા. કોઈ પૂછે તો પણ તેનો જવાજ નહોતા આપતા. કોઈ તેમને પ્રશ્ન કરતું તો તેના તરફ પણ નજર નહોતા ફરતા. એવે વખતે તેમને નિષ્પુણ્ય મનુષ્યો દ્વારા માણ તેમ જ ત્રાસ પડતો. તે બધું તે સમભાવે સહેતા. તે જ પ્રમાણે આખ્યાનો, નાટકો, ગીતો, હંડમુદી અને મુદિયુદી તથા પરસ્પર કથામાં લીન થયેલાં લોકો તરફ પણ કશી ઉત્સુકતા રાખ્યા વિના તે શોકરહિત ચાતુર્ય અધ્યયન દૃષ્ટિ રાખતા. સહી ન શકાય એવાં દુઃખો વટાવીને પરાક્રમ કરતા તે મુનિ સર્વત્ર સમભાવે રહેતા; તથા એ મોટાં સંકટો પાર કરતાં કોઈનું શરણુ ન શોધતા. [૬-૧૦]

દુર્ગમ એવાં સાદા પ્રદેસમાં, વજ્રભૂમિમાં અને શુભ્ર ભૂમિમાં પણ ભગવાન વિચર્યા હતા. ત્યાં તો તેમને તદ્દન હલકી જતનનાં ચપ્પા

૧. મુસ્લીમોનાં નવાખીમાં આવતો સંદર્શ વજ્રભૂમિ અને શુભ્રભૂમિ એ તેના જ પ્રદેસોનાં નામ હશે. જુએ પ્લેટ ૪૫. તેમાં વજ્રભૂમિનું ચર્ચન કરી, અતે 'એવાં દુર્ગમ સાદામાં' એમ આવે છે.

અને આમનોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો હતો ત્યાં લોકો પણ તેમને બહુ મારતા આવતું બહુ લૂણ મળતું અને કૂતરા કરડતા કેટલાક લોકો તે કૂતરાઓને રોકતા, તો કેટલાક તે કૂતરાઓને છુછકારીને કરડાવતા વજ્રભૂમિના લોકો બહુ કચોર હતા. તથા કૂતરા ઢરડી ન વતર તે માટે ખીજન ગ્રમણો હાથમા લાકડી કે નાજ લઈને ફરતા કેટલીક વાર કૂતરાઓ ભગવાનને કરડતા અને તેમના માસની પેશીઓ એવી કાઢતા છતાં એના ડુર્ગમ સાઠ દેશમા હિસાનો ત્યાગ કરીને અને શરીરની મમતા છોડીને તે અનગાર ભગવાને આની પગ્તા સઢોને સમભાવે સજ્જા, અને અગ્રામને મોખરે રહેતા વિનયવત હાથીની જેમ ભગવાને એ દુ ખો ઉપર જ્ય મેળ-યો કેટલીક વાર સાઠ દેશમા ધણે દૂર ચા પા છતાં ગામ જ ન આવતું કોઈ જગ્યાએ ભાગોળ પામે આવતા જ ગામના લોકો બહાર નીકળીને તેમને મારતા અને હાની કાઢતા, કોઈ વાર તેઓ ભગવાના શરીર ઉપર બેસી તેમનું માસ મપી લેતા કોઈ વાર તેમના ઉપર ધૂળ વરસાવવામા આવતી કોઈ વાર તેમને ભિચેથી નીચે પટકવામા આવતા, તો કોઈ વાર આસન ઉપરથી તેમને ગમડાની નાખવામા આવતા તો પશુ શરીરમા મમતા વિનાના અને અનાદાક્ષી ભગવાન નમ્ર ચર્ચને તે બધા કઠોર દુ ખો, સગ્રામને મોખરે શોભતા શૂરની પેઠે અચળપણે સહેતા અને વિહાર કર્યા કરતા [૪૧ ૫૩]

દીક્ષા લેતા પહેલાં પણ એ વર્ષ કરતા વધારે વખતથી ઠંડુ પાણી પીવાનું ભગવાને છોડી દીધું હતું પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, મેઘા, ખીસ, વનસ્પતિઓ અને નસ (જગમ) ગ્રાણો સચિત્ત છે એમ સમજીને, તેમને બચાવીને ભગવાન વિહાર કરતા હતા ગ્યાવર ત્રવે નસયોનિમા આવે છે અને ત્રસ શ્રવે સ્થાવર યોનિમા જનર છે, અથવા મધી યોનિના ગ્રાણ શ્રવે પોતપોતાના કર્મ અનુસાર તે તે યોનિમા ભગવા કરે છે, એમ સમજીને ભગવાને એવું નક્કી

કર્મ' કે, ઉપાધિવાળો જાળ છવ હંમેશાં બંધાય છે. પછી બધી રીતે કર્મનું સ્વરૂપ જાણીને ભગવાને પાપનો ત્યાગ કર્યો. [૧૧-૫]

કર્મના બે પ્રકાર^૧ સમજીને અસાધારણ જ્ઞાનવાળા મેધાવી ભગવાને કર્મોનો નાશ કરવાને અનુરૂપ ક્રિયાનો ઉપદેશ કરેલો છે. પ્રવૃત્તિ અને તત્ત્વજ્ઞ કર્મબંધન^૨ સમજીને ભગવાન પોતે નિર્દોષ અહિંસામાં પ્રવર્તતા હતા. ભગવાને સ્ત્રીઓને સર્વ પાપની કારણ-જૂન સમજીને તેમનો ત્યાગ કર્યો હતો. વસ્તુનું સ્વરૂપ બરાબર સમજીને તે મહાવીર કદી પાપ ન કરતા, ખીજ પાસે ન કરાવતા, કે કોઈ કરતો હોય તેને પ્રેરણા પણ ન આપતા. [૧૧-૭, ૬૧]

ભગવાને પોતાને માટે તૈયાર કરેલું ભોજન કદી સેવ્યું નથી. કારણ કે, તેમ કરવામાં ભગવાન કર્મનો બંધ સમજતા હતા. પાપ-કર્મમાત્રનો ત્યાગ કરતા ભગવાન નિર્દોષ ખાનપાન મેળવીને જ તેનો ઉપભોગ કરતા. તે કદી ખીજના પાત્રમાં ભોજન ન કરતા, કે ખીજના વસ્ત્રોનો ઉપયોગ ન કરતા. માનાપમાનનો ત્યાગ કરીને કોઈનું શરણ ન ઇચ્છતા ભગવાન બિક્ષા માટે ફરતા. [૧૮-૯]

ભગવાન ખાનપાનનું માપ બરાબર સમજતા હતા. તેથી તે રસોમાં કદી લક્ષ્યાતા નહીં તથા તેમની આકાંક્ષા રાખતા નહીં.

૧. કર્મના બે પ્રકાર તે ઔર્વપથિક અને સાંપ્રસાયિક. કથાયાદિપૂર્વક થતાં કર્મો તે સાંપ્રસાયિક; તેમનું ફળ અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે. નિર્દોષ જીવન (ઈર્વા) ગાળવા છતાં પાંપણના હાલવા ચાલવા વગેરેની અવશ્ય થતી ક્રિયાઓ વડે થતી હિંસા વગેરેથી બંધાવું કર્મ તે ઔર્વપથિક; તે બંધાઈને તરત નાશ પામી જાય છે.

૨. મૂળમાં 'આદાનસોત, અતિપાતસોત અને યોગ' એવા ત્રણ શબ્દો છે. આદાનસોત એટલે ઇદિયોની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિજન્ય કર્મપ્રવાહ; અને હિંસાજન્ય કર્મપ્રવાહ તે અતિપાતસોત; મન, વાણી અને કાયાની પ્રવૃત્તિ તે યોગ.

ખાત, માથવો^૧ અને કઠોળ લૂખા^૨ ખાઈને જ તે નિર્વાહ કરતા. ભગવાને આઠ મહિના સુધી તો એ ત્રણ વસ્તુઓથી જ ચનાવેલું. ભગવાન અડધા મહિના કે માહના સુધી પાણી પણ ન પીતા તે રીતે એ મહિના કે છ મહિના સુધી પણ વિહાર કરતા. હમેશા આકાશા વિનાના તે ભગવાન કોઈ વાર ટાહું અન્ન ખાતા, તો કોઈ વાર છ, આઠ, દસ કે બાર ટકો પછી જ ખાતા. [૫૮ ૧૦]

ગામમાં કે નગરમાં જઈને ખીજને માટે કરેલો આહાર તે સાનધાનપણે શોધતા આહાર લેવા જવાના માર્ગમાં ભૂખ્યા તેમજ તરસ્યા કાગડા વગેરે પક્ષીઓને એડેવા જોઈને, તેમજ બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, બિખારી,^૩ અતિથિ, ચાડાળ, બિનાડો કે દૂતરો એ બધાને કોઈ ઘરે ઓગળા ઉભેના જોઈને, તેમને આહાર મેળવવામાં વાધો ન આવે તેમ જ તેમને અપ્રીતિ ન થાય તે રીતે ભગવાન ત્યાંથી ધીરે ધીરે ચાલ્યા જતા અને ખીજો ઠેકાણે અહિં સા પૂર્વક બિજાની શોધ કરતા કોઈ વાર પનાજેલો, મૂકો કે ઠંડો આહાર લેના કે ઘણા દિવસની ખીચડી, છુકસ (બાકળા) અને પુતાગ^૪ પણ લેતા એવું પણ ન મળે તો ભગવાન શાતભાવે રહેતા. [૬૨ ૧૭]

ભગવાન રોગથી અસ્પૃશ્ય હતા તે બિલ્લુ રાખીને જમતા અને કદી આશ્રય ન લેતા શરીરનું સ્વરૂપ સમજીને ભગવાન તેની

૧ નાગ મથુ' (કળિયા સહિત બારનો બૂકો ?)

૨ દીનમાં લૂખા ઓઢન એટલે કાદરા વગેરે, અને કુદમાપ એટલે અડધ વગેરે એવો અર્થ છે

૩ મૂળ 'ગામપિરગેવગ'

૪ બૂમુ, ફોતરા અથવા તેમના જેવું નિ સાર ખાત દીનમાં છુકસ એટલે ન્હાતા ધાન્યનો ભાત અને પુતાગ એટલે જવનો ભાત એવો અર્થ છે

શુદ્ધિ અર્થે સંયોજન (શુદ્ધાત્મ), વમન, વિલેપન, સ્નાન અને દંતપ્રક્ષાલન ન કરતા. તેમ, શરીરના આરામ માટે ચંપી પણ ન કરાવતા. [૫૪-૫]

આમ કામમુખોથી વિરત થયેલા એ અત્યદ્વતી 'બ્રાહ્મણ' વિહરતા હતા. એકાકીઆવને પામેલા તેમણે કપાળોની જ્વાળા શાંત કરી હતી અને તેમનું દૃષ્ટન વિશદ હતું. પોતાની સાધનામાં તે એટલા બધા નિમગ્ન હતા કે તેમણે આંખ પણ કદી ઓગાં નથી કે શરીરને 'અજ્ઞાણ્ય' નથી. બદ્ધ નદી જેવનારા, આકાંક્ષા વિનાના તે મતિમાન માણસો રતિ નવા અરતિનો પરાજય કરી, આ લોકનાં તથા દેવપક્ષ વગેરેનાં અનેક ભયંકર સંકટો, તથા અનેક પ્રકારના શબ્દો અને ગંધો સમભાવે સહન કર્યાં. [૫૬, ૧૧, ૨૦, ૩૨-૩]

આંતર્યરહિતપણે ભગવાન અનેક પ્રકારનાં આસનો દ્વારા ધ્યાન કરતા; અને સમાધિદક્ષ તથા આકાંક્ષા વિનાના ધર્મને તે જીર્ણ, અપ્રી અને તિર્થગૃ લોકનો વિચાર કરતા. કપાળ વિનાના, શબ્દ અને રૂપમાં મૂર્છા વિનાના તથા સાધકદશામાં પરાક્રમ કરતા તે ભગવાન જરા પણ પ્રમાદ ન કરતા. તે પોતાની મેળે, સંસ્મારતું સ્વરૂપ સમજીને આત્મશુદ્ધિમાં સાવધાન રહેતા. હતા અને એ જ રીતે જિંદગી સુધી શાંત રહ્યાં. [૬૭-૬]

સુસુપ્તો એ જ રીતે વર્તે છે, એમ કું કડું છું [૭૦]

મહાવીરસ્વામીનો આચારધર્મ

ખંડ ૨ જો

ભિક્ષા^૧

[પિણ્ડેપણ]

શ્રીસુધર્મસ્વામી કહે છે : ‘ સર્વ જાતનોમાં રાગદ્રોષ વિનાના થઈને તથા પોતાના કસ્યાણમાં તત્પર રહીને હંમેશાં સંયમપૂર્વક વર્તવું એ જ ભિક્ષુ કે ભિક્ષુણીના આચારની સંપૂર્ણતા છે. ભિક્ષાની બાબતમાં કર્મબંધનનો સંભવ વિશેષ હોવાથી, ભગવાન મહાવીરે તેને લગતી ધણી સૂક્ષ્મ સૂચનાઓ કરેલી છે. તે હું કહી સંભળાવું છું, તે તમે બધા સાંભળો. ’ [૧/૧૪]

ભિક્ષા માગવા કયાં જવું ?

ભિક્ષુએ^૨ ઉગ્રકુળ^૩, ભોગકુળ, રાજન્યકુળ, ક્ષત્રિયકુળ, ઇક્ષ્વાકુકુળ, હરિવંશકુળ, તથા ગોવાળ, વૈસ્ય, હળમ, સુતાર, ચોકિયાટ, અને વણકર વગેરેનાં અતિરસ્કૃત અને અનિર્દિષ્ટ કુળોમાં^૪ ભિક્ષા માગવા જવું. [૨/૨]

૧. આ બીજા ખંડને ચાર ‘ ચૂડા ’ એટલે કે ભાગોમાં વહેંચી નાખેલો છે. પ્રથમ ચૂડામાં પહેલા સાત અધ્યયનો છે.

૨. બધે ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી એમ બંને સમાજવા.

૩. દીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આદીશ્વરે જે ક્ષત્રિયોને આરક્ષક પદ ઉપર સ્થાપ્યા તે ઉગ્ર દહેવાયા; જેમને પૂજ્યસ્થાને સ્થાપ્યા તે ભોગ દહેવાયા; રાજન્ય એટલે મિત્રરાજ્યો. ઇક્ષ્વાકુકુળ તે શ્રીઆદીશ્વરનું કુળ; હરિવંશ તે શ્રીનેમિનાથનો વંશ, પછીના ગોવાળ વગેરેના કુળ માટે અનુક્રમે એસિય, વૈસિય, ગંડાગ, કોટાગ, ચામગ્રહ, અને બાકસાવિષ એવા શબ્દો છે.

૪. દીકાકાર કહે છે કે, ચર્મકાર-ચામડિયા વગેરેના કુળ જીગૃષ્ણિત છે, અને દાસ્યાદિ કુળ ગર્હ છે.

બિદ્યા માગવા કયાં ન જયું ?

પરંતુ ચક્રવર્તી વગેરે ક્ષત્રિયો, રાજાઓ, કાકોરો,^૧ રાજાના કર્મચારીઓ^૨ અને રાજવંશીઓને^૩ ત્યાંથી બિદ્યા ન લેવી; બસે પછી તેઓ શહેરમાં રહેતા હોય, બહાર પડાવ રાખીને પડયા હોય, રસ્તે પ્રયાણ કરતા હોય, કે તેમને ત્યાંથી નિમંત્રણ મળ્યું હોય યા ન મળ્યું હોય.^૪ [૩/૧૦]

વળી જે ધરોમાં હંમેશાં અન્નદાન દેવાતું હોય, કે શરૂઆતમાં દેવ વગેરેને નિમિત્તે અંત્રર્પિત જુદો કાલવામાં આવતો હોય, કે ભોજનનો અર્ધો^૫ કે ચોથો^૬ ભાગ દાનમાં અપાતો હોય, એવાં નિત્ય નિર્માણ જુદાં કલનારાં^૭ અને તેને કારણે જ્યાં હંમેશ ધણા યાચકો ટોળે મળતા હોય, તેવાં ધરોમાં બિદ્યા માગવા કદી ન જયું. [૧/૧૪]

વળી, બિદ્યાથે જતાં જે માર્ગે ગદ-ટેકરા, ખાડા-ખાઈ, કાદ, દરવાજા કે આગળાં આડે આવતા હોય, તે માર્ગે તેણે બિદ્યા માગવા ન જયું; બીજો રસ્તો હોય તો તે માર્ગે ચર્ચને જયું;— પછી બસે પેલો રસ્તો સીધો અને ટૂંકો હોય. કારણ કે, તે માર્ગે જવામાં

૧. મૂળમાં ‘કુરાન’ સખ્દ છે. દીક્ષકાર તેનો અર્થ ‘સરહદી રાજાઓ’ લે છે.

૨. મૂળમાં ‘રાજપ્રેમ્ય’ સખ્દ છે. દીક્ષકાર તેનો અર્થ ‘ઈંડપાસિક વગેરે’ લે છે.

૩. દીક્ષકારને મતે રાજાના માસ, સાળા વગેરે.

૪. દીક્ષકાર કહે છે કે, એ જ્યાં કુળ અજ્ઞયુષ્સિત તો છે; પણ તેમને ત્યાંથી બિદ્યા લેવામાં બીજા દોષ હોવાથી મનાઈ કરી છે.

૫. મૂળ : માગ (=અર્ધભાગ).

૬. મૂળ : મવહ્દમાગ (ભાગ=અર્ધભાગ)નો અર્ધો=ચતુર્થાંશ.

૭. ત્રિવિદ્યમહર્ષિ—એ પાંડ માનતાં.

૮. વર્ણાગિ વા કલ્પિદાગિ વા શાગરાગિ વા લોરણાગિ વા અગ્ગલાગિ વા અગ્ગવાસગાગિ (આગળો જ્યાં મૂકાય તે સ્થાન) વા :

કેવડી ભગવાને ઘણા દોષો બતાવ્યા છે.^૧ જેમકે તે માર્ગે જતાં ઠોકર કે ક્ષયડિયું ખાઈ પડી જવાય; અને તેમ યતાં લાં પડેલાં મળમૂત્ર વગેરેથી^૨ શરીર ખરડાય વગેરે. ઠોક્ર કારણે (અર્થાત્ ખીન્ને માર્ગે ન હોવાથી લાં જવું જ પડે તેમ હોય, અને ત્યાં જતાં) તેવું થાય તો શરીરને સજીવ^૩, બીની કે કચરાળી જમીન વડે, કે સજીવ પર્યટર કે દેહ વડે કે સજીવ (સજેશ્વ) લાકડા વડે^૪ ન લૂછવું કે કોરું કરવું;^૫ પરંતુ કોઈની પાસેથી નિર્જીવ ઘાસ, પાન, કાષ કે રેતી માગી લાવવાં, અને એકાંત સ્થળમાં (બજેલી) નિર્જીવ જગા જોઈતપાસીને તથા સાફ કરીને ત્યાં સાવધાનીથી શરીર લૂછવું કે કોરું કરવું. [૫/૨]

તે જ પ્રમાણે જે માર્ગમાં વચ્ચે વકરેલાં^૬ પશુ વગેરે બીનાં હોય; કે જે માર્ગે ખાડા, ખીલા, કાંટા, ઢોળાવ^૭, તડ^૮, ખાડાખેવા કે કાફલ હોય; અથવા જ્યાં ફૂકડા કાગડા વગેરે પક્ષીઓ કે ભૂંડ વગેરે જનવરો બહિ ખાવાં ટોળે મળ્યાં હોય; તે માર્ગે ચાલેને પશુ

૧ આ વાક્ય હવેથી અનુવાદમાં છાડી દીધું છે. આ તથા પછીનાં અ'અયનેમાં હાઈ પશુ કારણે બતાવતાં તે વાક્ય અચૂક આવે જ છે.

૨. મૂળમાં તેો વિષા, મૂત્ર, સ્તેષ્ઠ, મૂંક, વમન, પિત્ત, પડુ, વીર્ય, તથા રુધિર-એટલા ગણાવ્યાં છે.

૩. મળતરદિયાળ (મનરદિતવા) = પૃથ્વીકાયને સંલગ્ન અને તેથી સચિત્ત.

૪. કોઝાવાસતિ (ધુળાકીર્ણે) દાઘ. ઉપરાંત એની પછી, 'જેની ઉપર જીવ હોય, ઈડાં હોય, પ્રાણી-ખીન-હરિયાળી (વગેરે, ખા. ૭૪ની નોંધ ૨માં ગણાવેલ આખી ચાદી) એટલું વધારે છે.

૫ મૂળમાં આટલાં ક્રિયાપદો છે : જામજેન, પમજેન, સંલિહેન, ઝવ્ઝવેન, ઝવ્ઝવેન, માયારેન, પવાવેન.

૬. મૂળમાં જગદ, પાડો, માણસ, અશ્વ, હાથી, સિંહ, વાઘ, દીપડો, રીંછ, તરચ (વાઘની એક જાત), ગેડો (પરસર), શિયાળ, બિલાડો, ફતરો, વરાહ, લોમડી (કાકતિય), ચિત્તો (ચિત્ત-ચિત્તકળ) એટલા નામ છે.

૭. પડી. ૮. મિલુળા (ફાટેલી કાળી જમીન).

બિદ્યા માટે ન જવું. પણ બીજો રસ્તો લાંબો હોય તોય ત્યાં યઈને જવું. [૫/૩-૪]

બિદ્યા માગવા કેવી રીતે જવું ?

બિદ્યુએ બિદ્યા માગવા જતી વખતે પોતાનું વસ્ત્ર, પાત્ર, રંજોથણું વગેરે સર્વ સાધન^૧ સાથે લઈને જવું. તે જ નિયમ સ્વાધ્યાય કરવા જતી વખતે, મૂળભૂત કરવા જતી વખતે કે ગામ-પરગામ જતી વખતે પણ સમજવો. પરંતુ, જ્યારે દૂર સુધી વરસાદ વરસતો જણાય, કે દૂર સુધી ધૂમસ પડતું દેખાય, કે જોરથી વાતા પવનથી ધૂળ ઊડેલી દેખાય, કે ઘણાં જીવજંતુ આમતેમ ઊડતાં દેખાય, તો બહુ સાધન સાથે લઈને બિદ્યા માગવા કે સ્વાધ્યાય વગેરે કરવા ન નીકળવું. (એટલે કે, કાંઈ કારણે જવું પડે તો બહુ જ સાથે ન લેવું.) [૩/૮-૯]

બિદ્યા માગવા કેવી રીતે ન જવું ?

બિદ્યુએ શૂદ્રરથને ઘેર બિદ્યા માગવા કોઈ અન્ય સંપ્રદાયના માણસ સાથે, શૂદ્રરથ^૨ સાથે કે પોતાના જ ધર્મના પણ કુદીસ સાધુ સાથે ન જવું આવવું; તથા તેમને આહાર ન દેવો કે દેવરાવવો. આ જ નિયમ સ્વાધ્યાયે,^૩ દ્વિશાએ^૪ અને ગામપરગામે જતી-આવતી વખતે પણ સમજવો. [૧/૯]

બિદ્યુએ બિદ્યા માગવા જતી વખતે શૂદ્રરથના ધરનો ડાળ-ઝાંખરાંથી^૫ બંધ કરીને દરવાજો તેની રમ્મ વિના તથા જીવજંતુ જોવા-જાણવા વિના હિંદાડવો નહિ કે અંદર જવું-આવવું નહિ. પ્રથમ

૧. મૂળ : 'મંદગ' = 'ધર્મોપકરણ'.

૨. આશ્વણ વગેરે ચાચક શૂદ્રરથો.

૩. "પોતે હોયત્યાગી હોઈને" (પરિહારિક) - એટલું મૂળમાં વધારે છે.

૪. મૂળ : 'વિદ્યારમ્મિ' એ જતાં. ૫. મૂળમાં 'વિચારમ્મિ' એ જતાં.

૬. કંટકશીલિયા ।

તેની રત્ન ઇર્ષ્યે તથા જોઈજાડીને માવધાનતાથી તે ઉવાડે છે
અદર જલુ આવલુ [૫/૪]

બિદ્યુએ બિદ્યા માગવા જતી વખતે શુદ્ધ્યને ઘેર શ્રમણ,
શ્રાવણ^૧ વગેરે યાચકોને પોતાની અગાઉ દાખન થયેલા જોઈ, તેમની
સામે મારણા પામે જિભા ન રહેલુ, કે તેમને વટાવીને અદર જલુ
નહી કે માગલુ નહી; પરંતુ ઇર્ષ્યે અદરજલુ ન હોય તેવા ગોકાત
સ્થાનમાં ઇર્ષ્યેની નજરે ન પડાય તેવી ગીને જિભા રહેલુ, અને ત્યારે
જાણાય કે તે બધા આહાર ઇર્ષ્યેને અથવા ન મળવાથી એમ ને
એમ પાછા ચાલ્યા ગયા, ત્યારે સાવધાનતાથી અદર જલુ અને
માગલુ નહિ તો, તે મુનિને આપેનો દેખી શુદ્ધ્ય પેનાએને
અવગણીને કે તેને માટે નવો બનાવીને તેને આહાર આપે માટે
સાધુએ તેમ ન કરલુ આ પ્રતિજ્ઞા, આ હેતુ, અને આ ઉપદેશ
બિદ્યુએને પહેલેથી ઉપદેશવામાં આવ્યો છે [૫/૫]

બિદ્યુએ શુદ્ધ્યને ત્યાં બિદ્યા માટે જતી વખતે તેના દરવાજાની
સાખને^૨ અટકીને ન જિભા રહેલુ, કે તેને પાણી ઢાળવાને કે ઢાગળા
કરવાને ધ્યાનકે^૩ ન જિભા રહેલુ, કે તેના સ્નાન કરવાના કે મળત્યાગ
કરવાના સ્થાનકે નજર પડે તેવી ગીને કે તેના માર્ગમાં જિભા ન
રહેલુ, તથા ઘરની બારીઓ, કે કામચલાઉ આડ કે છિદ્ર કે પાણિયારા
તરફ હાથ જિયા કરીને કે આગળી કરીને કે જિયા નીચા થઈને
ન જોલુ તેણે શુદ્ધ્ય પાસે (અમુક આપો એમ) આગળી કરીને
યાચલુ નહિ, કે તેને આગળીથી હનાવીને, ટકોરીને, ખનવાગીને^૪ કે

૧ મૂળમાં તે જો ઉપરાન, આમપિડોવગ (આમમાં જીભ માગી
રહેનાર), અતિથિ (વહેમાણું), દુપણ (હીન ગરીબ) અને વળીમય
(શત્રુજિયા ચારણ વગેરે ચાચક) — એ પણ છે.

૨ દુકારમાહ : ૩ ચરણિઓવએ (આચમનોદકપ્રવહનમૌ) ।

૪ ડકલુલપિય ।

નમસ્કાર કરીને કાંઈ માગવું નહિ; તેમ જ તે ન આપે તો કોર વચન કહેવું નહિ. [૬/૨-૩]

બિક્ષા માગવા ક્યારે ન જવું ?

ગૃહસ્થને ઘેર બિક્ષા માગવા જતાં માલૂમ પડે કે, ત્યાં હજી ગાયો દોવાય છે, બોજન રંધાય છે તથા ખીજ (યાચકો)ને હજી કાંઈ અપાયું નથી; તો ત્યાં બિક્ષા માટે દાખલ થવું નહિ, પરંતુ આશુઆશુ કપાંકે જવરઅવર વિનાને સ્થાને કોઈની નજરે ન પડાય તેવી રીતે ઊભા રહેવું; પછી જ્યારે માલૂમ પડે કે, ગાયો દોવાઈ ગઈ, બોજન રંધાઈ ગયું અને યાચકોને અપાઈ ચૂક્યું, ત્યારે સાવધાનતાપૂર્વક જવું. [૪/૩-૪]

કોઈ ગામમાં જુદાવરધાને કારણે ચિંચર વાસ કરનારા ('સમાણી') કે મહિનો મહિનો રહેનારા ('વસમાણી') બિશુકો ગામેગામ ફરતા બિશુને એમ કહે કે, 'આ ગામ ધણું નારું છે, અથવા મોટું હોવા છતાં સૂતક આદિને કારણે ધણું ઘર બિક્ષા માટે બંધ છે; માટે, આપ ખીજ ગામે પધારો' —તો બિશુએ તે સંભળી તે ગામમાં બિક્ષા માટે ન જતાં ખીજ ગામે આશ્રય જવું. [૪/૫].

ગૃહસ્થને ઘેર બિક્ષા માગવા જતાં એમ જણાય કે ત્યાં પુષ્કળ માંસ મત્સ્ય વગેરેથી કાંઈ ઉમણી કે જમણી થાય છે અને તેને નિમિત્તે વસ્તુઓ લવાય છે; તથા માર્ગમાં ઘણાં છવજાં, ખીજ તથા પાણી વગેરે પડેલ છે; અને ત્યાં શ્રમણ આશ્રય વગેરે યાચકોની ઘણી ભીડ છે અથવા થવાની છે, અને તેથી ત્યાં પોતાનું જવું-

૧. મૂળમાં તેના પ્રાર આમ જણાયા છે : આહેણ-વરને યો વડુ લમ ખાદ પ્રથમ વાર આવે ત્યારે યવું; પ્રહેણ-દીકરીને વરને ઘેર મોહલતાં દીકરીના બાપને ત્યાં યવું; દિગોલ-મરણ પછીનું અથવા ચક્ષાદિની યાત્રાના નિમિત્તનું; તથા સંમેલ-પરિજનના સંમ્મલનમાં કરેલું કે ગોઠીબોજન.

૨. મૂળમાં પ્રાણી, ખીજ, હરિયાળી, ઝોસ, પાણી, છોડીયારાં, લીલ, બીની માદી અને કરોબિયાનાં જળાં—એટલા સબ્દ છે.

આનહુ કે વાચન મનન^૧ નિર્વિધે ચર્ચા રહે તેમ નથી, તો ત્યા તેણે શિક્ષા માટે ન જવું પરંતુ એમ જણાય કે ત્યા માર્ગમા જવજવું આદિ ઘણા નથી, તથા બીડ પણ ઘણી થવાની નથી અને તેથી વાચન મનન નિર્વિધે ચર્ચા શક્ય, તો ત્યા જવું^૨ [૪/૧૨]

જમણુવાર

શિક્ષુએ અમુક ઠેમણે જમણુવાર (સખડિ) છે એમ જણી, એ ગાઉ જોટલી મર્પાદની અદર પણ તેની આશાએ શિક્ષા માટે ન જવું પરંતુ, પૂર્વ દિશામા જમણુવાર છે એમ જણી તેની સાન્ય ક્યાં વિના પશ્ચિમમા આસ્થા જવું અને પશ્ચિમમા છે એમ જણી પૂર્વ તરફ આસ્થા જવું એ જ પ્રમાણે ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાનું પણ સમજવું દ્વંદ્વમા, ગામ નગર^૩ કે અર્ધ પણ ઠેકાણે જમણુવાર છે એમ જણ્યા પછી ત્યાં ન જવું કેવી બગવાને કહ્યું છે કે, ત્યાં જવું એ પાપ (કર્મનિધનનું સ્થાન) છે કારણકે જમણુવારમા તેને

૧ મૂળમા વાચન, પુચ્છણ, અનુગ્રેષા (ચિંતન), પરિવર્તન (પુનરાવર્તન) અને ધર્માનુયોગચિતા (જલેલ વસ્તુનું રહસ્ય સમજાવવું—ધર્મોપદેશ)—એટલા છે

૨ દીકાકાર અહીં એમ કહેરે છે કે, આવી માસશિક્ષા મળવાને સ્થળે જવાનું પણ રોગ, દુર્જનતા વગેરે અપવાદને કારણે જ હોય.

૩ મૂળમા આટલા નામ છે ગ્રામ (ગ્રામધર્મો ત્યાં વધારે હોય છે માટે અથવા કર વગેરે આપીને ત્યાં જઈ શકાય છે માટે—દીગં), નગર (કર કર્યા વિના જઈ સમય તે નકર—દીગં), ખેટ (માટીની દીવાલવાળું) કર્ણટ (નાનું નગર), મડળ (ચારે બાજુ અર્ધો યોજન સુધી ખીન્ન ગામ ન હોય તેવું), પત્તન (ખોડું શહેર), આદર (ખાણવાળું ગામ) દ્રોણમુખ (જગ સ્થળના બે માર્ગવાળું), નિગમ (વાણિયાઓનું સ્થાન) આશ્રમ (તીર્થસ્થાન) રાજધાની, અને સનિવેશ (ગામ બહારનું પરું અથવા હાલ્લાનો પહાવ)

વિવિધ દોષયુક્ત^૧ ભિક્ષાન્ન જ મળશે; જુદેજુદે ઘેરથી થોડો થોડો ભેગો કરેલો, નિર્દોષ^૨ આહાર નહિ જ મળવનો. વળી ગૃહસ્થ તે ભિક્ષુને કારણે નાના દરવાજવાળી જગાઓ (લોકો દર્શન કરવા આવશે અને બીડ થશે એમ માની) મોટા દરવાજવાળી કરશે, કે મોટા દરવાજવાળી જગાઓને નાના દરવાજવાળી કરશે; સમ સ્થાનકોને (કોઈ પેસે નહિ માટે) વિષમ બનાવશે કે વિષમ સ્થાનકોને સમ બનાવશે; અહુ પવનવાળા સ્થાનકને નિર્વાત બનાવશે કે નિર્વાત સ્થાનને પવનવાળું કરાવશે; તથા ‘અકિંચન સાધુને પધારી કરી આપવા યોગ્ય’ કહ્યો છે,^૩ એમ માની, ઘરની અંદરની કે બહારની વનસ્પતિ તથા હરિયાળી કપાતી કે તોડાતી નંખાવશે તથા તેને માટે સાધરો પથરાવશે. માટે નિમ્ન^૪ સંવમી મુનિએ (જાતકર્મ, વિવાદ વગેરે જોવા) પહેલાં કરાના કે (શાદ્ધ વગેરે જોવા) પછી કરાના જમણુવારોમાં ભિક્ષા માટે ન જનું. [૨/૫-૭]

વળી, જમણુવારમાં વધારે પડતું કે ઘટ્ટ ભોજન ખાઈપીને બરાબર પચી ન સકવાથી ઝાડા બિછરી કે ચળાદિક રોગો પણ થાય. વળી, ત્યાં ભેગાં થયેલાં ગૃહસ્થો, ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓ, સાધુઓ અને

૧. મૂળમાં નીચેના આક્ર દોષો જણાવ્યા છે : સાધુને ઉદેશીને તૈયાર કરેલું તે આધાત્મિક; પેતાને માટે રાંધેલું પણ સાધુને માટે અંદર વધુ મળપણ વગેરે નાખી સાડું કરેલું તે ઔદેશિક; સંયત અસંયત બધા માટે પહેલેથી રાંધેલું તે મિત્ર; ખરીદી આણેલું તે કીટ; બીછીનું આણેલું તે પાત્રિધ્ય; ઝૂંટવી આણેલું તે અવિચલ; સદિયારી માલખીનું બચાની પરવાનગી વિના આપેલું તે અનિમુદ્ધ; અને ઘેરથી કે બહારમાંથી મુનિને સામે લાવીને આપેલું તે અભ્યાહુત.

૨. મૂળમાં ‘વેસિય’ અને ‘વેસિય’ શબ્દ છે. એવણીય એટલે સ્વીકારવા યોગ્ય અને વેપિક એટલે માત્ર સાધુ જાત્રીને આપેલો : સગો જાણીને કે કોઈ કામઠાજના બદલામાં નહિ આપેલો.

૬. “પણ કિલુંગ્યામો સેજ્ઞાપ મકલ્લાલો (મળવજા)” એ પાઠ પ્રમાણે.

સાધ્વીની સોબતમાં મદિરા પી, મત્ત થઈ તે ત્યાં જ બધાંની ભેગો લયડી પડે અને પાછો પોતાને ઉતારે ન જઈ શકે; પછી નશાના આવેશમાં બાન બૂધી જાતે ત્રી વગેરેમાં આસક્ત થાય કે ત્રી વગેરે તેને લોભાવી, ચોખ્ખ સ્થળ કાળ બતાવી ગેયુનમાં પ્રવૃત્ત કરાવે. [૩/૧-૨]

વળી, ત્યાં અનેક માચકો ભેગા થઈ જવાથી બીડંબીડા, (તથા રાંધ્યા કરતાં વધુ માચકો આવવાથી) ધક્કામુક્કી કે માર'મારા પણ થાય. તે વખતે હાથ પગ કચરાય, માર પડે, કોઈ ધૂળ નાખે કે પાણી છાંટે. પ્રેસો ગૃહસ્થ ઘણા માચકોને આવેશા જોઈ તેમને નિમિત્તે દૂરી વધારે રાંધે તો ઉદ્દેશીને કરેલો દોષિત આહાર મળે અથવા જે મળે તેની ખૂટ'ખૂટા યાય.

આમ જમણુવારમાં ભગવાને અનેક દોષો બતાવ્યા છે. માટે બિશ્નુએ જમણુવારમાં બિદ્યા ભાગવા ન જવું; પણ થોડો થોડો નિર્દોષ આહાર અનેક ઘેરથી માગીને^૧ ખાવો. [૩/૩-૪]

કેવો આહાર લેવો - ન લેવો

ગૃહસ્થને ઘેર બિદ્યા માટે જતાં એમ જણાય કે ગૃહસ્થ જે આહાર પોતાના હાથમાં કે પાત્રમાં લાવ્યો છે, તે ત્રીણું જંતુ, દૂગ, ખીજ કે હરિયાળી જેવી સજીવ વસ્તુઓથી મિશ્રિત છે, કે ઠંડા સજીવ પાણીથી ભીંજાયેલો છે, કે તેના ઉપર સજીવ ધૂળ પડેલી છે; તો તે આહાર દોષિત જાણી ન લેવો. કદાચ જૂલથી લેવાઈ જાય, તો તેને લઈને એકાંત સ્થળમાં વાડામાં (આરામમાં) કે અપાસરામાં જવું અને ત્યાં નિર્જીવર જગાએ બેસી, તે આહારમાંથી જીવજંતુ વગેરેવાળો ભાગ જુદો પડી તથા જીવજંતુ વીણી કાઢી, બાકીનો આહાર સંયમપૂર્વક ખાઈ-પી નેવો; અને જે ખાઈ-પી

૧. સમુદાગીય । ૨. પા. ૭૪ નોંધ ૨માં જણાવેલ સજીવ પદાર્થો વિનાની. વધારામાં અહીં ઠંડા છે.

રાકાપ તેવો ન હોય, તેને ઘર્ષ એકાંત સ્થળમાં જઈ, બાંધી જમીન ઉપર કે કાડકાંના, કીટના, તુપ (ફેતરાં)ના, કે છાણ વગેરેના ઉકરડા ઉપર જોઈ-તપારી, સાફ કરી, સંયમપૂર્વક નાખી આવવો. [૧/૧-૨]

ગૃહસ્થને ઘેર બિસ્માઈ જતાં એમ જણાય કે અમુક ધાન્ય, ફળ કે ફળી વગેરે, છરી વગેરેથી કે અમિથી તોજાં, કાપ્યાં કે રાંધ્યાં ન હોવાથી આખાં તથા સજીવ છે, તથા તેમની ઊંમવાની શક્તિ હજી નાશ નથી પામી; તો તે પદાર્થો ગૃહસ્થ આપતો હોય છતાં ન લેવા. કારણ કે તે સજીવ છે, તથા પોતાને બિસ્મામાં લેવા અયોગ્ય છે. પરંતુ જો તે પદાર્થો રાંધ્યાં, શેક્યાં, તોડી કે કાપીને નિર્જીવ કરેલા માલૂમ પડે, તો લેવા. [૧/૩-૪]

પોંવા, મમરા, ધાણી, પોંક વગેરે એક જ વાર શેક્યાં હોવાથી સજીવ જેવાં હોય, તો તે પણ ન લેવાં; પરંતુ જો કે ત્રણ વાર શેકવાથી પૂરેપૂરાં નિર્જીવ થયેલાં હોય, તો જ લેવાં. [૧/૫-૬]

મુનિએ કંક, ફળ, ફંપળ, મોર, ફળ વગેરેના ગર્ભ તથા અમળીજ, મૂળખીજ, શાખાખીજ કે પર્વખીજ તમામ વનસ્પતિઓ છરી વગેરેથી કપાઈને નિર્જીવ થયેલ ન હોય ત્યાં સુધી ન લેવી. તે જ પ્રમાણે પીપર, મરચાં, આદુ કે તેમનાં ચૂણો, ઉંબરો, વડ, પીપળા, પીપળા વગેરેનાં ચૂણ (‘મંયુ’), કાપ્યાં કે થોડાં પીસેલાં હોઈ, સજીવ જણાય, તો ન લેવાં. અર્ધપીપળી રંધાયેલ શાકભાજી, કે સડેલી યા ખોરી થયેલી ખોળ-મધ-મઘ-ઘી-વગેરે વસ્તુઓ કે જે જૂની થવાને લીધે તેમાં જીવજંતુ થયાં હોય અને જીવતાં હોય, તે પણ ન લેવી. શેરડી વગેરેમાં કાણાં પડ્યાં હોય, તેમનો રંગ કાળો પડી ગયો

૧. મૂળમાં નીચેના રાખેલ છે. પિટ્થ (પૃથક, લાભ, પોંવા ૧), બહુરથ (ધાણી), બુજિજન્ય (અગ્નિમાં અર્ધાં શેકેલ ફંડાં—પોંક), મંયુ (ધડ વગેરેને શેકીને કરેલું ચૂણ), ચાલલ (વંડલ), ચાકલપલંબ (તેનું ફંડાં ૧).

૨. આમય, દુરુક, સાણુચીયં.

હોય, તેમની છાન તરડાઈ ગઈ હોય, કે વડુ શિયાળ વગેરેએ તેમને કરડેલા હોય, તો પણ તેમને છરી વગેરેથી નિર્જીવ ન કર્યા હોય ત્યાં સુધી ન લેવા.^૧ તેમજ ધાનના દાણા, દાણાવાળા કુસકા, દાણાવાળી રોટી, ચોખા, ચોખાનો લોટ, તન, તનનો લોટ, તથા તલપાપડી વગેરે ચુરાઈને પૂરેપૂરા નિર્જીવ થયા ન હોય, ત્યાં સુધી ન લેવા. [૮/૩૧૫]

બિંદુ અથવા બિંદુણીએ ગૃહસ્થને ઘેર બિશ્વા માટે જતા કોઈને જમતું દેખી તેને કહેવું, 'હે આયુષ્મન! અથવા હે બહેન! આ બોજનમાથી મને કાઈકે આપગો?' આમ સાંભળી તે પોતાના હાથ, પાન, કડગી, કે વામણ હંડા મંજવ પાણીથી કે (પરીને સંજવ થયેના) જિના પાણીથી ઘોવા માટે, તો તેને કહેવું કે, 'તમે હાથ કે વામણ સંજવ પાણીથી ઘોયા વિના જ મને જે આપવું હોય તે આપો.' આમ છતાં તે ગૃહસ્થ હાથ વગેરે ઘોઈને જ બિશ્વાને આપવા માટે, તો તેને સંજવ તથા મદોય જાણી ન લેવું. તે જ પ્રમાણે ગૃહસ્થના હાથ જીના હોય કે બેજવાળા હોય અથવા ધૂળ, માગી કે ખીજ સંજવ વસ્તુથી^૨ ખરડાયેના હોય, તો પણ તેવા હાથે અપાયેલો આહાર ન લેવો. પરંતુ તેના હાથ તેવા કથાથી ખરડાયેના ન હોય, કે જે અન્ન આપતો હોય તેનાથી જ ખરડાયેના હોય, તો તે આહાર નિર્જીવ તથા નિર્દોષ જાણી લેવો. [૬/૬૭]

ધાણી, પોવા, પોક, તડુન વગેરે બિંદુકને આપવા માટે જનજનુ, જાળા ખીજ કે વનસ્પતિ જેવી સંજવ વસ્તુઓવાળી શિના ઉપર ગૃહસ્થે વાટચા હોય કે, તે વાટતો હોય, કે વાટવાનો હોય,

૧ જુઓ પ્રવચ્ચને અતે ટિપ્પણ ૧

૨ મૂળમાં તે વસ્તુઓના નામ આ પ્રમાણે છે ધૂળ, માટી, જિરુ, હડતાળ, હિંગળોઁ, મન શિવ, અજન (સુરગો), લણ, ગેરુ, પીળા માટી (વર્ણિકા), ખક્કી (સેડિયા) ફટકકી (સોરકિયા), ચોખાનો બૂડો (પિક્ક), કુસકી કે લીલા પાનનો ચૂરો (તક્કુ) વગેરે

તથા પવનમાં ઊપડ્યાં હોય, ઊપડ્યો હોય કે ઊપડ્યો હોય; તે તો પૌંવા વગેરે બિંદુએ સજીવ અને સદોષ જાણી ન લેવા. તે જ પ્રમાણે તેવી શિક્ષા ઉપર પીસેલાં બીડ વૃક્ષ અથવા દરિયાઈ લ્હાવું પણ સંમજાવું. [૬/૮૮]

ગૃહસ્થને ઘેર હજી અગ્નિ ઉપર જ ચડેલો પડ્યો હોય તેવો આહાર બિંદુએ સદોષ જાણી, આપવા છતાં ન લેવો. કારણ કે, બિંદુ માટે તેમાંથી આહાર કાઢતાં કે પાછો નાખવા જતાં, તેને હાવતાં, કે તે વાસણને ઉતારતાં કે આધુપાધુ કરતાં ગૃહસ્થ અગ્નિ-જીવોની હિંસા કરશે. [૬/૧૦].

ગૃહસ્થ બીંત ઉપર, યાંબજા ઉપર, માંચા ઉપર, માળ ઉપર,^૧ અમાથી ઉપર કે એવે બીજે જોયે સ્થળે રાખેલો આહાર લાવીને બિંદુને આપવા માટે, તો તે સદોષ જાણીને ન લેવો. કારણ કે તેવે સ્થળેથી આહાર લાવી આપવા બાજદ, પાટિયાં, નિસરણી કે ખાંડણિયો માંડી ચડવા જતાં ગૃહસ્થ પડી જાય, તો તેના હાથપગ વગેરે અવયવો ભાંગી જાય તેમ જ બીજા જીવજંતુ પણ હણાય.^૩ તે જ પ્રમાણે કોડી, કે ભોંયમાં ખોદેલા કોડલામાં^૪ મૂકેલો આહાર કે જેને લાવવા માટે ગૃહસ્થને જોયા નીચા કે આડા થવું પડે, તે પણ ન લેવો. [૭/૧૨]

માટીથી લોંપીને બંધ કરેલો આહાર પણ ન લેવો. કારણ કે તેને કાઢવા જતાં અને ફરી પાછો તેને લોંપી બંધ કરવા જતાં અનેક પૃથ્વી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ જીવોની હિંસા

૧. વાસાંચિ વા બેટું મૂળમાં વધારે છે.

૨. મૂળ : હાથ, પગ, બાહુ, જીરુ, શીષ, કે બીજા અવયવ (દ્રિયગણ).

૩. પ્રાણ, શૂત્ર, જીવ, સત્ત્વ. તેમને ઈન્દ્રિય પદોંચવાનાં ક્રિયાપદો મૂળમાં આટલાં છે : અભિદ્યોગ, વતેગ, હંસેગ, મધતેગ, મંદેગ, પરિયાવેગ, કિન્નમેગ વા ટાળાળો ટાળ મેકમેગ વા.

૪. કોડે-ગણો.

યાય. સજીવ પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ કે ત્રસ શ્વેત ઉપર મૂકેલો આહાર પણ ન લેવો. [૭/૩-૪]

જે આહાર અતિ બિતો હોવાથી, ગૃહસ્થ તેને સૂપડા, વીંજણા, પંખા, પાન, ચાખા, પીંછાં, કપડાં, હાથ કે મોં વડે ફૂંટીને કે વીંછીને દડો કરીને આપવા માંડે, તો તેને પણ ન લેવો. પરંતુ તેને પહેલેથી કહી દેવું કે, તેમ ક્યો વિના જ આહાર આપવો હોય તો આપો. [૭/૫]

● મુનિએ શેરડીની ગાંઠ કે ગાંઠવાળો કકડો, શેરડીની છાસ,^૧ શેરડીની મંડેરી, શેરડીની લાંબી ચાખા કે તેનો ભાગ, તથા બાફેલી મગની કે વાસની ફળી જેવી વસ્તુઓ, કે જેમાં થોડું ખાવાનું અને બહુ છાંડવાનું હોય છે, તેવી ચીજો ન લેવી. તે જ પ્રમાણે બહુ હાડકાંવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી માછલી પણ ન લેવી. ગૃહસ્થ તેવાં માંસમત્સ્ય આપવા માંડે તો તેને કહેવું કે, તોરે આપવું હોય તો માત્ર ગર્ભ આપ. અને છતાં ગૃહસ્થ ઉતાવળથી તેના વાસણમાં હાડકાં-કાંટાવાળું જ નાખી દે, તો એકાંત સ્થળમાં જઈ, ઉપર આવી ગયેલ વિધિ પ્રમાણે આર્ષ કર્ષ, તેમાંનો નકામો નકામો ભાગ નિર્જીવ સ્થળમાં નાખી આવવો. [૧૦/૪-૬]

(બિહુએ ખાંડ મોગી હોય અને) ગૃહસ્થ (બૂલથી) દરિયાઈ કે ખીડ લૂણ લાવીને આપે; અને તે જો બિહુની નજરે પડે, તો તે ન લેવું. પરંતુ ગૃહસ્થ ઉતાવળથી પાત્રમાં નાખી દે અને પછી બિહુને ખબર પડે, તો તે બહુ દુર જતો રહે ત્યાર પહેલાં તેની પાસે જઈને તેને પૂછવું કે, આ તમે મને જાણતાં દીધું છે કે અજાણતાં? તે જો કહે કે, “મેં જાણતાં નથી દીધું, પણ હવે હું ખુશીથી આપને આપુ છું,” તો તેને ખાવાના ઉપયોગમાં લેવું. વધારાનું નજીકના સમાનધર્મી મુનિઓને આપી આવવું. અને તેવા

૧. જોવળ, મેરળ, સાલગ, ઢાલ્ય.

કોઈ ન હોય, તો વધી પડેલા આહારના વિધિ પ્રમાણે નિર્જીવ રથે નાખી આવવું. [૧૦/૭]

જે આહાર ગૃહસ્થે એક કે અનેક (સ્વધર્મી-જૈન) સાધુ કે સાધ્વીને ઉદ્દેશીને કે અમુક ગણતરીજાંધ^૧ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ વગેરેને ઉદ્દેશીને જૂનપ્રાણોની હિંસા કરીને તૈયાર કર્યો હોય, ખરીદી આપ્યો હોય, જીછીતો આપ્યો હોય, ઝૂંટવીને આપ્યો હોય, (સહિયારી માણસોનો કોઈ, બધાની) રંજા વિના આપ્યો હોય, કે પોતે ઘેરથી કે ગામથી મુનિને સામે આણીને આપ્યો હોય; તે આહાર સંજોગ બણી, ભિખુએ હરગિજ ન લેવો. [૧/૧૧-૨]

પરંતુ જે આહાર ગૃહસ્થે અમુક ગણતરીજાંધ નહીં, પણ અનેક શ્રમણ બ્રાહ્મણ વગેરેને માટે ઉપર પ્રમાણે તૈયાર કર્યો હોય, તે પણ ત્યાં સુધી બધાને અપાઈ રહ્યા પછી ગૃહસ્થે પોતાનો ગણી પોતાને માટે રાખ્યો ન હોય, કે પોતે ખાવા બહાર ઠાક્યો ન હોય, કે આપ્યો ન હોય,^૨ ત્યાં સુધી ન લેવો. પરંતુ, બધાને અપાઈ રહ્યા પછી, ગૃહસ્થે પોતાનો ગણી પોતાને માટે રાખ્યો હોય, તો તે નિર્દોષ બણી લેવો. [૧/૧૩]

તે જ પ્રમાણે આદમના ચોપધવ્રતના ઉત્સવને પ્રસંગે, કે અર્ધમાસિક, માસિક, દ્વિમાસિક, ચતુર્માસિક કે માસિક ઉત્સવને પ્રસંગે, કે ઋતુના અથવા તેના આદ્ય કે અંત્ય દિવસના પ્રસંગે,^૩ કે

૧. એટલે કે પાંચ બ્રાહ્મણ, ચાર શ્રમણ, જે અતિથિ-એ પ્રમાણે.

૨. મૂળમાં :- અપરિસ્તરકરકે, વહિયા ગનીદર, અગતદિયં, અવસ્થિત, અગાસેવિતં.

‘પુરુષાન્તરકૃત’ એટલે પુરુષાંતર સ્વીકૃત (જુઓ વજ્રાધ્યયન સુત્ર-૩૧૭, ટીકા). એટલે કે, જેમને આપવાનો હતો તેમણે લઈ લીધો, બાદ વધેલો, તથા દાતા ગૃહસ્થે પોતાનો ગણી, પોતાના ઉપયોગ માટે રાખેલો.

૩. મૂળ : ઝઞ્મસોસુ (ઋતુસંધિય), ઝઞ્મરિયટ્ટેસુ (ઋતુપરિવર્તેય).

મેળો,^૧ શ્રાદ્ધ^૨ કે દેવદેવીના^૩ મહોત્સવને^૪ પ્રસંગે શ્રમણ બ્રાહ્મણ વગેરે યાચકોને એક કે અનેક^૫ હાંડીમાંથી^૬, કુંભીમાંથી, ટોપલીમાંથી કે કાદલામાંથી^૭ જે આહાર પીરસાતો હોય, તે પણ જ્યાં સુધી બધાને અપાઈ ગયા બાદ, આપનાર ગૃહસ્થે પેતાને ગણી સ્વીકાર્યો ન હોય, ત્યાં સુધી સદોષ જાણીને ન લેવો. પરંતુ તેને એમ જણાય કે, જેમને એ ભોજન આપવાનું હતું તેમને અપાઈ ચૂક્યું છે; અને હવે તો ગૃહસ્થના ધરનાં માણસો જ તેને ખાય છે; ત્યારે તે ગૃહસ્થની સ્ત્રી, બહેન, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ, દાઈ, દાસ, દાસી, નોકર કે નોકરડીને જોઈને બિશુએ તેમને કહેવું: “આયુષ્યમાન” અથવા “બહેન”, “તમે આ ભોજનમાંથી મને કાંઈ આપશો?” એમ કહેવાથી કે માઝ્યા વિના તેવા પ્રકારનો આહાર પેલો જે લાવીને આપે, તો તે નિર્દોષ જાણી લેવો. [૨/૧, ૭-૪] ‘૨’

કેટલાક બદ્ધ પ્રકૃતિના ગૃહસ્થો યાન, શીલ, વ્રત, યજ્ઞ, સંયમ, સંવર, અને બ્રહ્મચર્યધારી ઉત્તમ મુનિઓ પેતાને માટે તૈયાર કરેલો આહાર સ્વીકારતા નથી એમ જાણી એમ વિચાર કરે છે કે, આપણે માટે કરેલું ભોજન આપણે તેમને આપી દઈ, આપણે માટે ખીજું તૈયાર કરીશું. મુનિની જાણમાં એ વાત આવે તો તેણે તેમનું તેવું અન્નપાન સદોષ જાણી ન લેવું. [૬/૧]

૧. મૂળ : ‘સમવાય’. ૨. વિષ્ણુનિવરણ.

૩. મૂળમાં ઉદ્ર, સ્કંદ, હદ્ર, મુકંદ, બાલ, ચક્ષુ, નાગ, રત્નપ, ચૈત્ય, વૃક્ષ, નિરિ, દરિ (ઝૂંકા), હવો (અચક), તલાવ, ધરો, નદી, સરોવર, સાગર, અને ખાણના મહોત્સવના પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ છે.

૪. મૂળ : મહેમુ. ૫. મૂળમાં એકથી ચાર સુધી સંખ્યા ગણાવી છે.

૬. મૂળ : ઝવણ

૭. મૂળમાં ‘સંનિધિસંચય’ સંખ્દ છે. શિક્ષકાર તેનો અર્થ ‘દૂધ વગેરેનો સંચય’ એવો કરે છે.

કોઈ ગામમાં પોતાનાં સગાં રહેતાં હોય; તો તેમને ઘેર બિજા મામવા જતી વખતે બિજાકાળ પહેલાં ન જવું; કારણ કે, તેને જોઈ પેલાંઓ તેને માટે ખાસ આહાર રાંધવા માંડશે. કદાચ બિજાકાળ અગાઉ ત્યાં જઈ ચડાય, તો તેણે કોઈ દેખે નહીં તેવે સ્થાને ઊભા રહેવું; અને પછી બિજાકાળ થતાં જુદે જુદે ઘેરથી નિર્દોષ આહાર માગીને આવે.

મુનિ બિજા માટે જતાં કોઈ ગૃહસ્થ તેમને સારુ ઉપકરણ કે આહાર તૈયાર કરવા માંડે, તો તેને તરત જ રોકવો; એમ ન વિચારવું કે હમણાં બહે તૈયાર કરે, પણ લેતી વખતે ના પાડીશું. અને મનાઈ કર્યા છતાં ગૃહસ્થ તેણે ખાનપાન તૈયાર કરીને આપવા માંડે, તો તેને હરગિજ ન લેવું. [૬/૨]

ગૃહસ્થને ઘેર માંસ કે મત્સ્ય તંજાતાં જોઈ, કે પરાણા માટે પુરીઓ તજાતી જોઈ, જમ્મડી જમ્મડી દોડી તે ચીજો માગવી નહિ; કોઈ શ્રીમંત્ર મુનિ માટે સર્વવાની હોય તો જુદી વાત છે. [૬/૩]

જે આહાર ખીજને આપવા માટે બહાર કાઢ્યો હોય, તે તેની રજા વિના મદણુ ન કરવો; પરંતુ તેણે રજા આપી હોય કે જાતે આપ્યો હોય તો લેવો. [૬/૭]

કેટલાંક માયાસ્થાનો^૧

બિંદુ, કોઈ ટેકાણે લગ્નમંચને કારણે જમણુવાર છે એમ જાણી, તથા ત્યાં 'ચોક્કસ જમણુવાર છે' એમ નક્કી કરી, બિજા માટે ઉત્સુકતાપૂર્વક દોડી જાય; તો તે દોષને^૨ પાત્ર થાય. માટે તેમ ન કરવું. પરંતુ યોગ્ય કાળે બિજા માટે જુદાં જુદાં ઘરોમાં જઈ નિર્દોષ આહાર તેણે માગી લાવવો. [૩/૩]

૧. મૂળ : મન્દુક-માયુસ્થાનમ્ — કળકપટ. અનુવાદમાં 'જ્યાં' માગ

વેળા' એમાં નહીં કાળમાં છે

ગૃહસ્થને ઘેર બિક્ષા માગવા જતા જે આહારની ખામતમા મુનિને, તે સદોષ છે કે નિદોષ છે એવી શકા હોય, તે આહારનો મનિનાશયથી તેણે સ્વીકાર ન કરવો [૩/૫]

કોઈ ગામમા પોતાના પહેલેથી (જન્મથી) પરિચિત (સ્વપક્ષના) કે પત્નીથી (નમ્ન વગેરે કારણે) પરિચિત થયેના સમાવહાના રહેતા હોય જેવા કે ધણી, ધણિયાણી તેમનો પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ, દાઈ, દાસ દાસી, ચાકર કે ચાકરડી તે સ્થળે તે બિશ્નુ (કે બિશ્નુણી) એમ વિચાર કરે કે, હું પહેના એકલો એ લોકોને ત્યાં બિક્ષાર્થે જઈશ, અને ત્યાં મને જે અન્ન (પિંડ), પાન (લોપ=રસપેય), દૂધ, દહી, માખણ, ઘી, ગોળ, તેલ, મધ, મઘ, માસ, તનપાપડી, (સકકુનિ), ગોળનું પાણી (દાણિય) પૂય (દહી ? કે છુદી ?) કે શિખડ મળશે, તે હું પહેના ખાઈ-પી લઈશ તથા વાસણ વગેરે સાફ કરી, પછી બીજા બિશ્નુઓ સાથે બિક્ષા માગવા બીજા ધરોમા જઈશ આમ કરનારને દોષ લાગે છે માટે તેમ ન કરવું બિશ્નુએ તો સાથેના બિશ્નુઓની સાથે જ વખત થતા જુદા જુદા ધરોમાથી માગી આણેલો નિદોષ આહાર ખાવો [૪/૬]

ગૃહસ્થને ઘેર તૈયાર થયેલા આહારમાથી શરૂઆતમા દેવ વગેરેને અર્થે અગ્રપિંડ જુદો કાઢવામા આવે છે તે અગ્રપિંડ કાઢવામા આવતો, કે દેવમદિર વગેરેમા ચારે તરફ મૂવામા આવતો દેખી તેને પૂર્વે ખાધેનો કે ક્ષીધેનો હોવાથી ધણાય શ્રમણ બ્રાહ્મણ વગેરે જલદી જલદી તે તરફ જાય છે તેમને દેખી બિશ્નુ પણ ઉતાવળે ત્યાં જાય, તો તેને દોષ નાગે [૫/૧]

કોઈ ગૃહસ્થ (પોતાને ઘેર શ્રમણ-બ્રાહ્મણ-યાચક વગેરેને બિક્ષા માટે બિભેના જોઈ) આહાર નાવીને મુનિને^૧ આપે અને કહે કે,

૧ એ મુનિ તો પા ૭૩ ઉપર જણાવેલા નિયમ મુજબ અવરજવર વિનાના ક્ષેત્ર સ્થળમા એક બાજુએ બેસે હોય મૂળમા આ અવતરણ વાળો સાત વધારે છે

‘આ આહાર મેં અહીં’ બિભેલા તમે સર્વને આપ્યો છે. તે તમે બધા ભેગાં મળી ખાઈ લો કે વહેંચી લો.’ હવે તે મુનિ મનમાં એમ વિચારે કે, ‘આટલો આહાર તો મારે એકલાને જ પૂરતો છે,’ તો તેને દોષ લાગે. માટે તેમ ન કરતાં, તે આહાર લઈ બીજા શ્રમણ-બ્રહ્મણો પાસે જવું અને કહેવું કે, ‘આ આહાર બધાને માટે આપેલો છે. માટે તે ભેગા મળી ખાઈ લો કે વહેંચી લો.’ હવે પેલામાંથી કોઈ એમ કહે કે, ‘હે આયુષ્યમન! તું જ બધાને વહેંચી આપ;’ તો તેણે તે આહાર વહેંચતી વખતે પોતા તરફ ઝાઝો કે સારો સારો આહાર? ન નાખ્યો; પણ લોચુપતા ત્યાગી, શાંતપણે બધાને સરખી રીતે જ વહેંચ્યો. પરંતુ વહેંચતી વખતે કોઈ એમ કહે કે, ‘હે આયુષ્યમન! તું વહેંચીશ મા; આપણે બધા એકઠા મળી ખાઈશું;’ તો તેમની સાથે તે આહાર ખાતી વખતે પણ કશું વધારે વધારે કે સારું સારું પોતે નહીં ખાતાં, સરખી રીતે શાંતપણે ખાઈ. [૫/૫]

મુનિ ભોજન માગી લાવ્યા બાદ, તેમાંનું સારું સારું ખાઈ, બાકીનું નાખી દે, તો તેને દોષ લાગે. માટે તેમ ન કરતાં સારું નરમું બધું ખાઈ જવું; નરમું નરમું છાંંવું નહીં. તેવું જ પાણીની બાબતમાં પણ સમજવું. મુનિ ખપ કરતાં વધુ ભોજન લઈ આવ્યો હોય અને નજીકમાં બીજા સમાનધર્મી મુનિઓ રહેના હોય, તો તેમને તે વધારાનો આહાર બતાવ્યા વિના કે તેમને જરૂર હોય તો લેવાનું કદા વિના તેને નાખી દે, તો તેને દોષ લાગે. પેલાઓએ પણ તેમ પૂછવા આવનારને કહેવું કે, ‘હે આયુષ્યમન! આમાંથી જેટલો અમારે જોઈતો હશે તેટલો વાપરીશું; અથવા બધો જોઈતો હશે તો બધો વાપરીશું.’ [૬/૬]

૧. મૂળમાં:—‘દાય (સાહબાઈ), કપ્પ (સારું સારું), રત્તિયે, મળુજ, ગિદ્દ હુલ્લ એટલાં મળાંયાં છે.

૨. મૂળમાં:— અનુવિદ્યો, અગ્નિદે, અગ્નિદે, અગ્નિદે, અગ્નિદે, અગ્નિદે, અગ્નિદે.

મુનિએ બધા મુનિઓ માટે એકઠો આહાર આપ્યા પછી, તે બધાને પૂછ્યા વિના મરતું મુજબ પોતાના પોરચિતોને ઝટઝટ આપી ન દેવો, પરંતુ તે આહાર બધાની પાસે લઈ જઈને કહેવું કે, 'મારા પૂર્વપરિચિત (દીક્ષા આપનાર) કે પશ્ચાત્પરિચિત (જ્ઞાનાદિ શીખવનાર) આચાર્યોદિને હું આ આહાર આપું?' આવું સાબળાને મુનિઓએ તેને કહેવું કે, 'આયુષ્મન' તું પ્રુશીથી જોડેલો જોઈએ તેટલો આહાર તેમને આપ, અથવા બધો જોઈએ તો બધો આપ' [૧૦/૧]

કોઈ મુનિ સારું સારું ભોજન માગી લાવી, મનમાં વિચારે કે આને ખુલ્લું બતાવીશ તો આચાર્ય વગેરે તે લઈ લેશે, માટે તે સારા ભોજનને હતકા ભોજન વડે ઢાકી કરીને આચાર્યોદિને બતાવે, તો તેને દોષ લાગે માટે તેમ ન કરતાં, કશું છુપાવ્યા વિના તેને ખુલ્લું બતાવવું તેમજ જે મુનિ મળેના ભોજનમાંથી સારું સારું ખાઈ કરી, માકીતું આચાર્યોદિને બતાવવા લાવે, તો પણ તેને દોષ લાગે માટે તેમ ન કરવું [૧૦/૨ ૩]

કોઈ ભિક્ષુઓને સારું ખાવાનું મળતા તેઓ મુનિ પાસે આવીને કહે કે, 'તમારામાં અમુક મુનિ ખિમાર છે, તો તેને આ સારું ભોજન લઈ જઈને આપો, જે તે ન ખાય તો તમે ખાઈ જાઓ.' હવે પેનો સાધુ તે સારું અન્ન ખાઈ જવાના ધરાદારથી સાચી વાત છુપાવીને પેના માત્ર ભિક્ષુને એમ કહે કે, 'આ અન્ન તો લૂપ્ત છે, યા તીપ્ત છે, યા કડવું છે, યા કસાણું છે, ખાડ છે કે ગોળ છે, તેમાંનું માર્ગ માદાને લાયકનું નથી,' તો તેને દોષ લાગે માટે તેમ ન

૧ મૂળમાં આચાર્ય ઉપરાત ઉપાધ્યાય (અધ્યાપક), પ્રવર્તક (યથાથાગ્ય પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરનાર), સ્થવિર (નળજા પડતા સાધુને સ્થિર કરનાર), ગણી (જન્મનો અધિપતિ), ગણધર, ગણાવચ્છેદક (ગચ્છના કમિકાજની ચિંતા કરનાર) — એટલા છે

કરતાં તે અન્ન પેલાને જેવું માફક આવે તેવું હોય તેમ જ કહી બતાવવું. હવે પેલા બિશુઓએ જો તેને એમ કહ્યું હોય કે, 'તે માંદો મુનિ જો ન ખાય તો આ અન્ન અમારી પાસે પાછું લાવજો;' તો પણ, પોતે ખાઈ જવાં માટે જુદું જોશવાને બદલે તેમણે જમ કહ્યું હોય તેમ કરવું. [૧૧/૧]

મુનિએ બિશુ માગવાં જતાં માર્ગમાં મુસાફરખાનાં, બંગલાઓ, ગૃહસ્થનાં ઘરો કે બિશુકાદિના મઠોમાંથી આવતી અન્ન કે પાનની સુગંધ તેના સ્વાદ માટે આસક્ત થઈ, 'વાહ સુગંધ' એમ કહી સૂંઘવી નહીં. [૮/૨]

પાણી કેવું લેવું - ન લેવું ?

બિશુએ લોટ પલાજેલું^૧, તલ ઘોયેલું^૨, ચોખા ઘોયેલું કે તેવું ખીજું પાણી, તરતનું જ ઘોયેલું હોઈ, તેનો સ્વાદ ક્યો ન હોય કે તેનું પરિણામાંતર ન થયું હોય તથા તે પૂરેપૂરું નિર્જંવ ન થયું હોય^૩, તો તેને સદોષ ગણી ન લેવું. પરંતુ ઘોયે બહુ વાર થઈ હોવાથી તેનો સ્વાદ ફરી ગયો હોય, તો તેના નિર્જંવ થયેલા પાણીને નિર્દોષ ગણી લેવું. [૭/૭]

બિશુએ તલ^૪, તુપ કે જવનું પાણી, આસામણ^૫, છાસનો નીતાર^૬ કે ઊનું અથવા એવું ખીજું નિર્જંવ પાણી દેખી, તેના માલિક પાસે માગવું; અને જો તે ખીજા વાસણ વડે, કે આસાવીને, કે

૧. સ્તેઈન - પિટોસ્તેદનાઈન - ટીકા ૦. અથવા લોટથી ખરડાયેલા હાથ ઘોયેલું પાણી એવો અર્થ પણ થાય.

૨. સ્તેઈન - તિલ્પાવનોદક - ટીકા ૦. અથવા સળગેલાં લાકડાં એકાદવા કે હાથેલી માટી ઈંડી કરવા જે પાણી સિંચવામાં આવે તે.

૩. મૂળ : અપચિંતં, અચોક્ષેતં, અપરિણં, અવિદ્યતં.

૪. અહીં ટીકાકારે અર્થ એવો લીધો છે કે, 'તલ વગેરે વડે કાઢે પ્રદારે નિર્જંવ કરેલું (પ્રાસુકીકૃતમ) પાણી.'

૫. આવામં. ૬. સોલીરં.

જિજ્ઞાસીને જાતે લેવાનું કહે તો જાતે લેવું, અથવા પોતે આપે તો તે રીતે લેવું. નિર્જીવ છતાં જે પાણી જીવજંતુવાળી જમીન ઉપર કે જીવજંતુ ઉપર મૂકેલું હોય, અથવા જે પાણી ગૃહસ્થ બીના, હવાયેલા કે ખરડાયેલા (અને તેથી નિર્જીવ નહીં એવા) વાસણ વડે આપવા માંડે, કે બિશુને હૃદયેશી તેમાં થોડું બીજું ઠંડું પાણી ઉમેરીને આપવા માંડે, તો તેને સદોષ જાણી ન લેવું. [૭/૮-૯]

આંખાનું, અંખાડાનું, કોઠનું, બિજેરાનું, દ્રાક્ષનું,^૧ દાડમનું, ખજૂરનું, નાળિયેરનું, કેરાનું,^૨ ખેરનું,^૩ આમળાનું, આંબલીનું, તથા એવી જાતનું પીણું, ઠંડિયા, છાશ કે બીજવાળું હોઈ, ગૃહસ્થ સાધુને માટે છાબ, કપડું કે વાળાની ચાળણીમાં નીચોવી કે ગાળીને આપે, તો મુનિએ તે પીણું સદોષ જાણી ન લેવું. [૮/૧].

સાત પિંડેપણ્યાઓ^૪ અને પાનૈપણ્યાઓ

૧. વણખરજા હાથે તથા પાત્રે આપેલું જ નિર્જીવ ભોજન જાતે માગવું કે બીજે આપે તો ગ્રહણ કરવું, એ પ્રથમ પિંડેપણ્યા. [૧૧/૩]

૨. ખરડેલા હાથે અને પાત્રે આપેલું નિર્જીવ ભોજન જ ગ્રહણ કરવું, એ બીજી પિંડેપણ્યા. [૧૧/૪]

૩. ચોખ્ખા હાથે અને ખરડેલા પાત્રે, કે ખરડેલા હાથે અને ચોખ્ખા પાત્રે, હાથમાં કે પાત્રમાં આપેલું નિર્જીવ ભોજન જ, જાતે માગવું કે બીજે આપે તો ગ્રહણ કરવું,^૫ એ ત્રીજી પિંડેપણ્યા. [૧૧/૫]

૧ મુદિવા । ૨ કરીર । ૩. કોલ ।

૪. શિક્ષાની વસ્તુઓમાં અને ક્ષેત્રમાં મર્યાદા જાંખાય એ અર્થે શિક્ષાદિના કટલાક નિયમે શિષ્યસંમત થયેલા છે તે આ વિશાળમાં વર્ણવ્યા છે. એપણા એટલે માગતુ તે—માગવાનો વિધિ.

૫. મૂળમાં આટલુ વધારે છે : ઘાળ, હાલ્લા, સૂપડા, છાબ કે બહુમૂલ્ય વાસણમાં અજાણુ ગૃહસ્થોને ઘેર અન્ન મૂકી રાખેલું હોય, તેમાંથી.....ઇ.

૪. નિર્જીવ પાંવા, પોંક, પાણી વગેરે, કે જેમાં કાઠી નાખવાનું બહુ અન્ય હોય છે, તથા દાનાને પણ પછી વાસણ ધોવા વગેરેનું પશ્ચાત્કર્મ બહુ ઓછું કરવાનું હોય છે, તે જ અને માખતા કે ખીંતે આપે તો મહત્ત્વ કરતાં, એ ચોથી પિંડેપણા. [૧૧/૬]

૫. જે નિર્જીવ ભોજનનું શુદ્ધરૂપે પોતે ખાતા માટે ખાસા, યાગી કે કોણકમાં પીરસ્યું હોય, —અને તેના હાથ વગેરે સોયે ધણો વખત ધર્ષ જવાથી બીના ન હોય, —તેવું અન્ન જાતે માગીને લેવું કે ખીંતે આપે તો મહત્ત્વ કરવું, એ પાંચમી પિંડેપણા. [૧૧/૭]

૬. શુદ્ધરૂપે પોતાને કે ખીંતને માટે વાસણમાંથી કાઢવા માટે ચાકવા વગેરેથી ઉપાડેલું નિર્જીવ ભોજન જ, હાથ કે વાસણમાં, જાતે માગીને કે ખીંતે આપે તો લેવું, એ છઠી પિંડેપણા. [૧૧/૮]

૭. જે ભોજન ફેંકી દેવા જેવું હોય, તથા જેને ખીંતે મનુષ્ય કે જનવર લેવા ન ઇચ્છે, તેવું નિર્જીવ ભોજન જ જાતે માગીને કે ખીંતે આપે તો લેવું, એ સાતમી પિંડેપણા. [૧૧/૯]

આ સાત પ્રકારની પિંડેપણાઓ બિનુએ જાણવી જોઈએ અને શક્તિ અનુસાર તેમાંની કોઈ સ્વીકારવી જોઈએ.

સાત પાનેપણાઓ પણ તેવી જ સમજાવી. માત્ર ચોથી પાનેપણા આ રીતે સમજાવી : તથનું, દુધનું, કે જવનું પાણી, ઓસામણ, હાથનો નીતાર, કે ઊનું અથવા ખીંતું તેવું નિર્જીવ પાણી કે, જે સીધાથી (ધોવા સાફ કરવાનું) ખાસ પશ્ચાત્કર્મ બહુ ઓછું કરવું પડે, તે જ લેવું. ૨ [૧૧/૧૦]

આ સાત પિંડેપણા કે પાનેપણામાંથી કોઈ એક પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરનારે એમ કહી ન બોલવું કે, મેં જ સારી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે

૧. મૂળમાં ‘ડિંડિમ’ —એટલે કે કાંસાનું વાસણ છે.

૨. ‘મગધદેસમાં પ્રસિદ્ધ એક પ્રકારનું વાસણ.’ —દીકાં

૩. દીકાકાર કહે છે : ‘સ્વચ્છ ટોવાથી અનુપક્ષેથી હોય અને તેથી ચોટ કરે નહિ.’

અને બીજાઓએ ખોટી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. પરંતુ એમ માનવું કે, બીજાઓએ જે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને જે પશુ જે લીધી છે, તે સર્વ જિનની આજ્ઞા પ્રમાણે જ છે; અને જ્યાં પોતાનાથી શક્ય તેવો આચાર પાળી રહ્યા છે. [૧૧/૧૧]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં. ૧: એ ફક્તમા મૂળમાં નીચેની વિગતો છે :

સાક્ષ્ય (જળકંઠ), વિરાલિય (ચળકંઠ), સાસવણાલિય (સર્પકંઠ) વગેરે કંઠ, પીપર, મરચા, આદુ, આખિ, અંજાડો, તાડ, કિન્નર (વેલ), શતકું (મુરખિ) અને સહ્યકિ વગેરેનાં ફળ (પલંજ); પીપળાની, વડની, પીપળાની (પિવંજુ) તથા નંદી (ગિર નિકુર) અને સહ્યકિ વૃક્ષની ફળો (પવાવ), આમો, કોડ, દાડમ અને બીજા (કે પિપ્પલ) વગેરેના ગોઠવી ન જંઘાયેલા મેાર (સરકુય); સડેલા કે ખોરા થયેલા ખોળ, મધ, મધ, ધી તથા મધની નીચે ભસતો કાર, છરી વગેરેથી ન કાપેલી વસ્તુઓ, જેવી કે છાલ છતારેલો શેરડીનો સાંઠો, અંકરેલું, કસેરુ, શૃંગાટક (શિંગાટું), પૂતિઆલુક, કમળ, તેની નાળ, ખીસ, ખીસનો મૂલ્યાવ, કમળનું ફસર અને તેની કાકડી (વિમળ), લસણ, તેના પાન, તેની કાકડી, તેનો કંઠ અને તેની છાલ; જેની ટોચમા બીજ થાય છે, જેના મૂળમા બીજ હોય છે, જેની સાખામા બીજ હોય છે અને જેની પિરાઈમા બીજ હોય છે તેવી જમી વનસ્પતિઓ, તથા ત્યાં જ બેગેલા અકુરો, કેળો ગર્મ અને ગુચ્છો, (તક્તિમલ્લ, મીમ) નાળિયેર, ખલ્દરી અને તાડના ગર્મ સિવાયની (ગળ્લલ) તેવી બીજ વસ્તુઓ (કારણ કે, તે તેા છઠી એટલે તરત અચિત્ત થઈ જાય છે, જ્યારે બીજ નથી થતી), કાણા પડેલ કે કાળી પડેલ શેરડી, નેતર કે ફેળ વગેરે, જળાત્કારે (ખાડામા નાખીને ઇંચ) પકાવેલ (કુમિપક) અસ્થિક, તિલક, ટેળડુ, બીજા, પલમ કે શ્રીપર્ણી ફળ (સાસવણાલિય)

શટ્યા

[રહેઠાણ તથા પધારી]

૧

દેવા મકાનમાં રહેવું- ન રહેવું ?

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીને રહેઠાણની^૨ જરૂર પડે એટલે તેણે ગામ, નગર કે રાજધાની વગેરેમાં જવું.

ત્યાં જે મકાન ઈંટાં, છવજંતુ તથા જળાં વગેરેવાળું જણાય, તેમાં રથાન, બેઠક કે, શય્યા ન કરવાં.^૩ પણ જે મકાન તેવું ન હોય,^૪ તેને, સારી રીતે જોઈતપાસી, વાળા-ચૂડી, સાવધાનીપૂર્વક આસન, શય્યા કે બેઠક કરવાં. [૧/૧]

જે મકાન ગૃહસ્થે એક કે અનેક-સ્વધર્મી^૫ (જૈન) ભિક્ષુ કે ભિક્ષુણીને ઉદ્દેશીને કે ભૂત પ્રાણીની હિંસા કરીને તૈયાર કર્યું હોય, ખરીદ્યું હોય, બિછાનું લીધું હોય, ઝૂંટવી લીધું હોય, (સહિયારી પ્રાણીનું હોઈ, બધાની) રજા વિના મેળવ્યું હોય, કે મુનિને સામે જઈને નિવેદિત કર્યું હોય, તે મકાનને સંકોપ જાણી, ભિક્ષુએ તેમાં ન રહેવું.

વળી જે મકાન અનેક અમણુ, આહણુ, અતિથિ, ગરીબ-ગુરખાં, વગેરે માટે ઉપર^૬ પ્રમાણે તૈયાર કર્યું હોય, પણ જે હજી

૧. મૂળમાં સેઝા-શય્યા સખ્દ છે. તેનો અર્થ પધારી તેમજ મકાન બને થાય છે. ૨. ઉત્તરવર્ત. ૩. હવે પછી એ ત્રણે ન જણાવતાં માત્ર 'રહેવું' એટલું જ અનુવાદમાં જણાવ્યું છે. રથાન, ધ્યાનાદિ માટે; અને બેઠક અભ્યાસાદિ માટે.

૪. મૂળમાં : અદ્ય ઈંટાં, અદ્ય છવજંતુ ઇત્યાદિવાળું-એમ છે.

૫. વર્તે સમય-માહન-અતિથિ-કિલગ-વર્ણમમે સમુદિસ- એ પાઠ પ્રમાણે.

સુધી ખીજાઓ વડે વપરાયું ન હોય,^૧ તે મકાનમાં^૨ પણ ન રહેવું. પરંતુ, જો તે મકાન ખીજાઓ વડે વપરાયું હોય, તો તેને જોઈ-તપાસી, વાળી-ઝૂડી તેમાં રહેવું. [૧/૨]

જો મકાન ગૃહસ્થે બિશુને ઉદેશી સાદરીઓ કે વાંસની કાંબડી-ઓથી સમરાવ્યું હોય, લીપાવ્યું હોય, ઘોળાવ્યું હોય, ઘસીને સાફ કરાવ્યું હોય, સરખું કરાવ્યું હોય, કે ધૂપથી વાસિત કર્યું હોય; તે જો ખીજાઓ વડે વપરાયું ન હોય, તો તેમાં ન રહેવું; પણ જો તે ખીજા વડે વપરાયું હોય, તો તેને જોઈ-તપાસી, વાળી-ઝૂડી, તેમાં રહેવું.^૨ [૧/૩]

જો મકાનમાં, સાધુને ઉદેશી ગૃહસ્થ નાનાં બારણાં મોટાં કરાવે,^૩ કે મોટાં બારણાં નાના કરાવે; કે અદર તેમ જ બહાર પાણીથી થયેલ કદમૂળ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ કે ખીજા હરિયાળા એક જગાએથી ખીજા જગાએ ખસેડે, કે સદંતર બહાર જ કાઢી નાખે, તથા બાજઠ, પાટ, નિસરણી કે ખાંડણિયો વગેરે એક ઠેકાણેથી ખીજા ઠેકાણે લઈ જાય, કે સદંતર બહાર કાઢી નાખે, તે મકાનમાં પણ બિશુએ જ્યાં સુધી તે ખીજા વડે વપરાયું ન હોય ત્યાં સુધી વાસ ન કરવો; પણ ખીજા વડે વપરાયા પછી તેમાં વાસ કરવો [૧/૪-૬]

૧ મહી પણ ચિવડેપણાની પેઠે [સૂત્ર ૧/૧૩, પા ૮૨] મૂળમાં 'બહાર ન લાદેલું, પોતાનું ગળી ન સ્વીકારેલું તથા વાપરેલું,' વગેરે વિશેષણો સરખા જ મૂક્યા છે. પછીના અન્યથાઓમાં પણ પાત્ર, વસ્ત્ર વગેરે બાબતમાં એ ને એ જ શબ્દો આવે છે તે બધા વિશેષણોનો અર્થ દરેક બાબતમાં લાગુ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો નિરર્થક છે. તે દરેકની પાછળ જ્યાં જો મુખ્ય ભાવ છે તે જ રાખી, ખીજા વિશેષણો અનુવાદમાં જતા ક્યાં છે.

૨ એટલે કે, ઉદેશીને તબુ જ બધાંવે તો હરજિજ સ્વીકાર્ય નથી; પરંતુ તૈયાર મકાન સુધરાવે ચા લીપાવે તો ખીજાએ વાપર્યા પછી સ્વીકારી શકાય.

૩ આ બધું સૂત્ર ૨/૫-૭, પા ૭૬ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમજ લેવું.

બિંદુએ સ્તંભ ઉપર, માંચડા ઉપર, માગ ઉપર, અમાસી ઉપર કે તેવા આકાશવર્તી ભાગમાં ખાસ કારણ વિના ન રહેવું. કદાચ કેઈ કારણસર રહેવું પડે, તો ત્યાં રહી હાથપગ, દાંત કે મોં ન ધોવાં, કે ત્યાંથી મગમૂત, લીંટ મગફેા વગેરે સૌચક્રિયાઓ ન કરવી; કારણ કે, તેમ કરવા જતાં પડી જઈ હાથપગ ભાંગે, કે અન્ય જીવજંતુની હિંસા થાય. [૧/૭]

બિંદુએ સ્ત્રી, બાળક, પશુ તથા તેમનાં ખાનપાનની પ્રવૃત્તિવાળા ગૃહસ્થના ઘરમાં ન રહેવું. કારણ કે, તેમાં નીચેના મહાદોષો થવાના સંભવ રહેલા છે. જેમકે, ત્યાં બિંદુને (અમિત-અયોગ્ય ખાનપાનથી) અંગ અકર્ષાઈ જવાં, જાડા થવા, ઊલટી થવી, કે તેવા બીજા રોગો થવાનો સંભવ છે; અને તેવે વખતે ગૃહસ્થ તેના ઉપર દયા લાવી તેના શરીરને તેમ, ઘી, માખણ કે ચરબી વગેરેથી માસિય કરે; કે સુગંધી દ્રવ્યો, કવાથો, લોદ્ર, વર્ણક, ચૂર્ણ કે પદ્મક વગેરેનો લેપ કરે; કે હંડા કે ગરમ પાણીથી નવરાવે કે લાકડા સાથે લાકડું ધસી અગ્નિ સજાગવીને તપાવે. [૧/૮]

વળી, ત્યાં ગૃહસ્થ, તેની પત્ની, પુત્ર, પુત્રવધૂ કે નોકરચાકર અને દાસદાસી અરસપરસ બોલાચાલી, કે મારામારી કરે,^૧ તો તેથી તેનું મન બિંદુનીચું^૩ થાય. [૧/૯]

વળી, ગૃહસ્થ પોતાને મારે અગ્નિ સજાગાવે તે દેખીને પણ તેનું મન બિંદુનીચું થાય. [૧/૧૦]

વળી, ગૃહસ્થને ઘેર તેનાં મણિ, મોતી તથા સોનાચાંદીના અલંકારો^૪ કે તે અલંકારોથી વિજૃંપિત તેની તરુણ કન્યા દેખી તેનું મન બિંદુનીચું થાય. [૧/૧૧]

૧. અભ્યપ્ ૨. અક્રોનંતિ વા વ્યંતિ વા સંગતિ વા ઉવંતિ વા.

૩. 'એ લોકો એમ કરે' કે 'ન કરે' એ પ્રમાણે.

૪. મૂળમાં તેમની વિગતો આ પ્રમાણે છે : કુંડલ, કંદોરા, મણિ,

મોતી, સોનું, રૂપું, કડાં, બાન્ડુજંધ, અંકા, સંકળાં, હાર, અર્ધહાર, એકાવલી, મુકાવલી, રતનાવલી વગેરે.

વળી, ગૃહસ્થની સ્ત્રીઓ, પુત્રીઓ, પુત્રવધૂઓ, દાઈઓ, દાસીઓ કે નોકરડીઓ, "બહાર્યારી અમણુ સાથે સંભોગ કરવાથી બળવાન, દીપ્તિમાન, રૂપવાન, યશસ્વી, યશસ્વીર અને દેખાવડો પુત્ર થાય છે" એમ સાંભળેલું હોવાથી, તેને લોભાવવા કે ડગાવવા પ્રયત્ન કરે. [૧/૧૨]

વળી, ગૃહસ્થો સ્નાનાદિથી સ્વચ્છ રહેનારા હોય છે, અને બિશ્નુ તો સ્નાન ન કરનારો તથા (પ્રસંગવશાત્) મૂત્રથી શૌચાદિ ક્રિયાઓ કરનારો દુર્ગંધી હોઈ, બળખામણો ચર્ધ પડે; અથવા ગૃહસ્થને પોતાનાં કાર્યો બિશ્નુને કારણે હિંસ્રપૂસ્ટ કરી નાખવાં પડે, કે જતાં કરવાં પડે. [૨/૧]

વળી, ગૃહસ્થે પોતાને માટે જીદી જાતનું ભોજન તૈયાર કરી દીધું હોય, એટલે પછી બિશ્નુ માટે તે નવું વિવિધ જાતનું ખાનપાન તૈયાર કરવા માંડે; અને તે જોઈ બિશ્નુને તે ભોજનની અને ત્યાં રહેવાની આકાંક્ષા પણ થાય. [૨/૨]

વળી, ગૃહસ્થે પોતાના અપપૂરતાં લાકડાં ફાડી રાખ્યાં હોય, અને પછી બિશ્નુ માટે વધુ લાકડાં ફાડવા માટે કે ખરીદીને કે જીછીના લઈ આવીને અગ્નિ સળગાવે, તથા તે જોઈ બિશ્નુને તાપવાની આકાંક્ષા પણ થાય. [૨/૩]

વળી, ગૃહસ્થને ઘેર રહેતા બિશ્નુ રાત્રે કે મોડાવહેલો દીર્ઘશંકા-લઘુશંકાથી પીડાઈ ધરતું બારણું ઉઘાડવા જાય, અને તે વખતે તક જોઈને જોડેલો ચોર અદર પેસી જાય. તે વખતે સાધુથી એમ તો બોલાય નહીં કે, 'આ ચોર પેડો, આ ચોર સંતાયો; આ ચોર આવ્યો; આ ચોર બોલ્યો, આણે ચોરું બીજાએ ચોરું; આનું ચોરું, બીજાનું ચોરું; આ ચોર છે, આ તેનો સાગરીત છે; આણે માયું; કે આણે આમ કયું.' એટલે ગૃહસ્થ તે તપસ્વી બિશ્નુ ઉપર જ ચોરીની શંકા લાવે. માટે, પહેલેથી જ તેવા મકાનમાં ન રહેવું એવો બિશ્નુને ઉપદેશ છે. [૨/૪]

જે મકાન ધાસ કે પરાજના દગલાવાળું હોય અને તેથી ઘણું જીવજંતુવાળું હોય, તેમાં બિશુએ ન રહેવું; પણ જો તે જીવજંતુ વિનાનું હોય,^૧ તો તેમાં રહેવું. [૨/૫]

• • મુનિએ મુસાફરખાનાં, બગીચાઓમાં બાંધેલાં આરામગૃહો, તથા મકો વગેરે, કે જ્યાં વારંવાર અનેક સાધુઓ આવતા જતા હોય, ત્યાં ન રહેવું. [૨/૬]

જે મકાનોમાં જવા આવવાની કે બહુવા મણવાની મુશ્કેલી હોય, તથા જ્યાં ચિત્તની સ્વસ્થતા રહી ન શકે તેવી હોય, તેવાં રહેઠાણમાં બિશુએ ન રહેવું. જેમકે :- જે મકાન ગૃહસ્થો, અગ્નિ અને પાણીવાળું હોય; જ્યાં જવાનો રસ્તો ગૃહસ્થના ધરની વચ્ચે ધર્ધને હોય; જ્યાં ગૃહસ્થના ધરનાં માણસો અરસપરસ ઝઘડા-ખખેડા કરતાં હોય કે અરસપરસ શરીરને તેલ વગેરેથી^૨ ચોળતાં હોય, કે અરસપરસ મુગંધી દ્રવ્યો વગેરેનું^૩ વિલેપન કરતાં હોય, કે, અરસપરસ સ્નાન કરતાં-કરાવતાં હોય, કે; નમ્ર ધર્ધને ઉઘાડી રીતે કે ગુપ્ત રીતે સંભોગ સંબંધી વાતચીત કરતાં હોય, કે ખીજ ગુપ્ત વાતો કરતાં હોય; અથવા જે ધરમાં કાંમોદીપક ચિત્રો^૪ હોય — એવાં મકાનોમાં મુનિએ ન રહેવું. [૩/૫-૧૨]

રહેઠાણ કેવી રીતે માગવું ?

મુનિએ મુસાફરખાનાં વગેરેમાં જઈને પૂરતી તપાસ કર્યા બાદ રહેઠાણ માગવું. તેનો જે ગૃહસ્થામી કે અધિષ્ઠાતા હોય તેની આ પ્રમાણે રજૂ લેવી : “હે આયુષ્મન ! તારી મરજી હોય તો આ મકાનના તું કહે તેટલા ભાગમાં તથા તું કહે તેટલા સમય સુધી અમે અહીં રહીશું; અથવા (વધુ વખત રહેવાનું હશે તો પણ) જ્યાં સુધી તું અહીં રહેવાનો હોર્દસ કે આ મકાન તારે કબજે હશે

૧. મૂળ :- જોઈ જીવજંતુવાળું હોય. ૨. મૂળ :- તેલ, ધી, માખણ, ચરખી. ૩. જુઓ પા. ૬૪, [૧/૮]. ૪. વારણાસુત્રમ

ત્યાં સુધી જ રહીશું,^૧ અને ત્યાર બાદ ચાલ્યા જઈશું; તથા (કેટલા જણ રહેશે એમ પૂછે તો મુકરર સંખ્યા ન કહેતાં,) જેટલા અમારા સમાનધર્મી આવશે તેટલા રહીશું. (એમ કહેવું.— ટીકા૦) [૩/૩]

બિંદુ જેના મકાનમાં રહે તેનું નામ પહેલેથી જ જાણી લે; જેથી, તે નિમંત્રણ આપે કે ન આપે તો પણ તેનું બિંદુજ્ઞ ટાળી શકાય. [૩/૪]

કેટલાક રાવો

કાઈ બિંદુ મુસાફરખાનાં વગેરેમાં (અન્ય ઋતુમાં એક માસ અને વર્ષાઋતુમાં ચાર માસ એમ) એક વખત રહ્યા પછી, ફરી ત્યાં વારંવાર રહેવા આવે, તો તે કાલાતિક્રમદોષ કહેવાય. [૨/૬] તે જ પ્રમાણે ત્યાં ગુમરેલા કાળથી જમણા કે તમણાં વખતનું અંતર પાડ્યા વિના તરત પાછા ત્યાં આવે તો ઉપરધાનક્રિયાદોષ કહેવાય. [૨/૭]

કેટલાક શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થો પોતાને માટે તમેલા, વખારો, પરખો, કારખાનાં કે તેવાં ખીજાં મકાનો^૨ બનાવતી વખતે, શ્રમણ-બ્રાહ્મણ વગેરેને રહેવા કામ આવે તે માટે જાણી જોઈને તેમને મોટાં બનાવરાવે છે. તેવાં મકાનોમાં શ્રમણ-બ્રાહ્મણો આવતાં જતાં હોય, ત્યાર પછી સાધુ જઈને જિતરે, તો તે અભિક્રાંતક્રિયા દોષ કહેવાય; અને પહેલવહેલો જ જઈને જિતરે, તો અનભિક્રાંતક્રિયા દોષ કહેવાય. [૨/૮૮]

૧ અહાલ્દ = છ રહે તેટલા સમય સુધી (ઓછામાં ઓછું બીને હાય સુધાય ત્યાં સુધી, વખારેમાં વખારે પાંચ દિવસ, અને મધ્યમ પ્રકારે તે બેની વચ્ચેના ગાળા જેટલું).

૨. મૂળમાં આ પ્રમાણે વિષતો છે : સુહારનાં કારખાનાં (આવસથાગિ) (અથવા આવસથ = શૂન્યગૃહ), દેવાલયોની બાજુના ઓસારા (આવસથાગિ), દેવાલયો (દેવગૃહાગિ), સલાઓ, પરખો, દુકાનો, વખારો, તમેલાઓ; ચૂનાના, દર્શનાં, વાધરીના, વહલના, જ ગલના, અગિના અને કાષ્ઠના કારખાનાં; રમસાનગૃહો, શાંતિગૃહો, શૂન્યગૃહો, ગિરિગૃહો, દંદરાઓ તથા પાપાણ્મંડપો.

કેટલાક શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થોએ એવું સાંભળ્યું હોય છે કે, શ્રમણ બ્રમ્હાનો પોતાને ઉદ્દેશીને બંધાવેલાં મકાનોમાં નથી રહેતા; તેથી તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે, ‘આપણે પોતાને માટે મકાન વગેરે બંધાવીશું; અને પછી તે શ્રમણોને આપી દઈ આપણે માટે બીજાં બનાવીશું.’ આવું જાણ્યા બાદ જો કેઈ સાધુ તેવાં મકાનોમાં જીતરે, તો તે વર્ત્યક્રિયા હોય કહેવાય. [૨/૧૦]

તે જ પ્રમાણે કેટલાક શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થોએ અમુક મણતરીતંધ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, અતિથિ, કૃપણ વગેરે માટે મકાનો તૈયાર કરાવ્યાં હોય છે. તેવાં મકાનોમાં રહેવા જવું તે મહાવર્ત્યક્રિયા હોય કહેવાય. [૨/૧૧]

તે જ પ્રમાણે અનેક શ્રમણ વર્ગોને માટે તૈયાર કરાવેલાં મકાનોમાં જીતરવું તે સાવચક્રિયા હોય કહેવાય. [૨/૧૨]

કેઈ ગૃહસ્થે સમાનધર્મી અમુક એક શ્રમણને ઉદ્દેશીને, હથે પ્રકારના હથેલી મોટી કિંસા કરીને, છાદન, લીંપણ, વગેરેથી મકાન તૈયાર કર્યું હોય, તેમાં ઠંડું પાણી ભરી રાખ્યું હોય, અને અગ્નિ સળગાવી રાખ્યો હોય; તેવા પોતાને માટે તૈયાર કરેલા મકાનમાં જીતરવું, એ મહાસાવચક્રિયા હોય કહેવાય. અને તેમ કરનારો નથી ગૃહસ્થ કે નથી સાધુ. [૨/૧૩]

પરંતુ, જે મકાન ગૃહસ્થે પોતાને ઉદ્દેશીને લીંપણગૂંપણ વગેરેથી તૈયાર કર્યું હોય, તેમાં જઈને રહેવું એ અસ્પૃશ્યચક્રિયા હોય કહેવાય. [૨/૧૪]

કેટલાક સરળ, મોક્ષપરાયણ તથા નિષ્કપટ બિશુઓ કહે છે કે, ‘બિશુને નિર્દોષ અને જોઈતું રહેકાણ મળવું સુવ્રત નથી. કારણ કે,

૧. ‘કહે સમજાવ સમુદિસ્ટ’ ટીકાકાર શ્રમણોના ખાંચ વર્ગો જણાવે છે : નિર્મંથ (જેન), સાહ્ય (બોધ), વાપસ, ચૈત્તિ અને આશુવિક.

૨. મકાનનાં બારીબારણાંની ઉપક્રમણ કરીને (સ્વાદુવારપિદગમો).

૩. ટીકાકાર જણાવે છે કે, અહીં સુધી વર્ણવેલાં નવે પ્રકારનાં રહેકાણમાંથી અભિકાંતક્રિયા અને અસ્પૃશ્યચક્રિયા એ બે હોવાવાળું રહેકાણ સ્પષ્ટરવા થાય છે, અને બાકીનાં ત્યાજ્યા થાય છે.

કોઈ નહિ તો તે છાદન, લોપને, બારીબારણા તેમજ બિદ્યાનેનીર
આમતમા શુદ્ધ નથી જ હોતું વળી, બિશ્નુ વખતે ચક્રમણ કરે છે;
વખતે સ્થિર બેસે છે; વખતે સ્વાધ્યાય કરે છે, વખતે સૂવે છે અને
વખતે બિદ્યા માગે છે એટલે તે બંધી બામનોમા અનુકૂળ એવું
રહેવાણું તેને મળવું મુશ્કેલ જ છે. આવી સંભળી કેટલાક ગૃહસ્થો
બિશ્નુને અનુકૂળ આવે તેવી જગાઓ^૩ તૈયાર કરી રાખે છે, તેમા
હિરસો વહેરવાનો હોય તો વહેતી રાખે છે જાતે તેમા થોડું રહે
છે અને એમ પોતાની સમજ પ્રમાણે બિશ્નુને સ્વીકારવાં યોગ્ય દેરી,
કાંપી મૂકે છે. તો હવે પ્રશ્ન થાય છે કે, મુનિઓએ પોતાને
સ્વીકારના યોગ્ય કે ન સ્વીકારવા યોગ્ય રહેવાણું વર્ણન ગૃહસ્થો
આગળ કરી બતાવવું તે યોગ્ય છે? હા, યોગ્ય છે. [૩/૧]

પાથરણું^૧ કેડુ માગવું^૨

બિશ્નુને પાથરણું માગવાની જગર પડે, ત્યારે તેણે જે પાથરણું
કીધું હોય કે જીવનનું વગેરે વાળું જણાય તે ન સ્વીકારવું પરંતુ,
હોય કે જીવનનું વિનાનું^૩ સ્વીકારવું તે પણ જોઈએ તેથી મોડું
હોય તો ન સ્વીકારવું જોઈએ તેનું નાનું હોય તો પણ દાતા તેને
પાછું લેના ના પાડતો હોય તો ન સ્વીકારવું દાતા તેને પાછું લેના
મ્થૂન થતો હોય તો પણ તે બહુ શિથિલ કે હાની મથેલું હોય તો

૧ જુઓ પા ૬૮ નો ૨

૨ કહતો આપનાર જ બિશ્નુને સિમા આપવાનો પણ આમલ કરે,
અને બિશ્નુ તે સ્વીકારી શકે નહિ એટલે તેનું મન ક્રમાય

૩ પાકુડિમા (ગાન ચે કલિતા વમતિ) ।

૪ ઉવિવતપુન્વા ણિવિવતપુન્વા, પરિમાર્યપુન્વા પરિમુત્તપુન્વા, પરિદ્વાવિયપુન્વા ।

૫ અસંબત્ત તેમ કરવામા કાઈ બીજો ધર દો મનમા ન હોવો

જોઈએ

૬ મૂળમા 'સસ્તારક સખ્દ છે પણ તેમા પાઠ પાઠિય બધું'
આવી નય

૭ મૂળ અ પ હોય કે જીવનનું વાળું

તેને ન સ્વીકારવું; પરંતુ દંડ તથા મનજૂત હોય તો જ સ્વીકારવું.
[૩/૧૩-૭]

અત્યાર સુધી વણુવેલા દોષો ત્યાગ્યા પછી ભિક્ષુએ પાયરણું
માગવાના ચાર નિયમો^૧ જાણવા જોઈએ, અને તેમાંથી કોઈ
એકને અનુસરવો જોઈએ.

૧. ભિક્ષુએ ઘાસ, દાખ કે પરાળ આદિનાં પાંચરણાંમાંથી
કોઈ પણ એકનું નામ લઈને જ ગૃહસ્થ પાસેથી પાયરણું માગવું;
જેમકે: - તણુનું, દાખનું, ઘાસનું, પરાળનું, વાંસની ચીપોનું કે
પીપળા વગેરેનાં પાટિયાંનું^૨; એમાંનું કોઈ નક્કી કરેલું પાયરણું
પોતે માગે કે બીજો આપે તો લે, એ પહેલો નિયમ. [૩/૧૮]

૨. ઉપર જણાવેલાંમાંનું નક્કી કરેલું કોઈ પાયરણું ગૃહસ્થને
ઘેર દેખીને માગે અથવા તે આપે તો લે, એ બીજો નિયમ. [૩/૧૯]

૩. જેને ઘેર ઉતારો કયો હોય, તેની પાસે ઉપર જણાવેલામાંથી
કોઈ પાયરણું મળી આવે તો લે; નહીં તો, ઉમડક કે પલાંડી વગેરે
વાળીને બેસી રહી, આખી રાત વિતાવે, એ ત્રીજો નિયમ. [૩/૨૦]

૪. જેને ત્યાં ઉતારો કયો હોય તેને ત્યાં સૂવા લાયક પથ્થર
કે લાકડાની છાદ કે તૈયાર પડેલી જ મળી આવે, તો તેના ઉપર સૂવે;
નહિ તો ઉમડક કે પલાંડી વગેરે વાળીને બેસી રહી, આખી રાત
વિતાવે એ ચોથો નિયમ.

૧. મૂળમાં 'પ્રતિમાઓ' શબ્દ છે.

૨ મૂળમાં નીચે પ્રમાણે નામો છે. ઈક્કડ (ઘાસ)નું, વાંસની ચીપોનું
(કટિણું), જંટુક (ઘાસ)નું, પરગ (ઘાસ)નું, મોરપીછનું, વણનું, દાખનું,
કુચ્ચનું, પવંજ (શેરડી જેવાં પર્વવાળા વૃક્ષ)નું, પીપળા (વગેરેના લાકડાં
કે પાન)નું, કે પરાળનું.

૩. મૂળમાં પૃથ્વીસિદ્ધા તથા કાકસિદ્ધા શબ્દ છે. 'તે જે જાનહિનને
વિશેષાદિવાં જડિવાં હુઈ, તેહવાં સંચારા પાપયાં જ લલિરસ્યું તો સંધારો
કરિસ્યું.' — ટિપ્પણ.

આ ચારમાંથી કોઈ પણ એક નિયમ લેનારે એમ કદી ન બોલવું કે, 'મેં જ ખરો નિયમ લીધો છે, અને બીજાઓએ ખોટો નિયમ લીધો છે.' પરંતુ એમ માનવું કે, બીજાઓ જે નિયમને અનુસરે છે અને હું પણ જે નિયમને અનુસરું છું, તે જિનની આગ્રા પ્રમાણે જ છે; અને દરેક ચોતાનાથી સચ્ચ તેવો આચાર પાળી રહ્યો છે. [૩/૨૧]

કેવી રીતે પથારી કરવી તથા સૂવું?

મકાન શોધ્યા બાદ બિંદુએ તે જગાને જોઈ-તપાસી તથા વાળી-ઝૂડી તેના ઉપર સાવધાનતાપૂર્વક આસન, પથારી કે બેઠક કરવાં. તે પથારી પણ નિશ્ચય છે કે નહીં, તે જોઈ-તપાસી લેવું. [૧/૩]

પથારી માટે જગા શોધતી વખતે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વગેરે તથા બાળ, બીમાર કે મહેમાન વગેરે માટે રખાએલી જગા છોડીને, બાકીની જગામાં — છેડે કે વચમાં, સરખી જગામાં કે વિષમ જગામાં, પવનવાળી જગામાં કે પવન વિનાની જગામાં, સાવધાનીથી પથારી કરવી. [૩/૨૪]

સાધુએ સૂતા પહેલાં મળમૂત્રની જગા જાણી લેવી. નહિ તો, રાતમાં મોડોવહેલો મળમૂત્ર ત્યાગવા જતાં તે પડે-આખડે અને હાથ-પગ ભાંગે કે છવેની દિસા કરે. [૩/૨૩]

સૂતા પહેલાં બિંદુએ માથાથી પગ લગીના શરીરને લૂછી નાખી સાવધાનતાપૂર્વક સૂવું. [૩/૨૫]

ઘણા જણ એક જગાએ સૂતા હોય, તો બીજા કોઈને હાથ, પગ કે શરીર અડે નહીં તે રીતે સૂવું; તથા સૂતા બાદ (જોરથી) શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતી વખતે, છીંકતી વખતે, બગાસું ખાતી વખતે, ઓડકાર ખાતી વખતે, કે વાણ્ટ કરતી વખતે મોં કે મુદા હાથથી ઢાંકીને સાવધાનતાપૂર્વક તે તે ક્રિયા કરવી. [૩/૨૬-૨૭]

મકાનમાં બીજા ઘણા સૂતા હોય, અને ઘર નાનું, નીચું કે નીચાં બારણાંવાળું તથા બીડવાળું હોય; તો તેવા મકાનમાં રાત

દરમ્યાન કે મોડાવડેલા નીકળતી કે પેસતી વખતે, હાથ આગળ કરીને પાંચી પગ મૂકીને^૧ સાવધાનતાપૂર્વક પેસવું કે નીકળવું. કારણ રસ્તામાં અમણાદિનાં છત્ર, પાત્ર, દંડ, લાડી, કમંડળ^૨, વસ્ત્ર, પડદા^૩, ચામડાં, પગરખાં^૪ કે ચામડાં કાપવાનાં હથિયારો આમ તેમ રખડતાં પડ્યાં હોય; તેથી, બેદરકારીથી ચાલવા જતાં સધા ત્યાં પડી-આપડી હાથ-પગ ભાંગે કે જીવનું તુની હિસા કરે. [૩/૨]

પાયરણું કેવી રીતે પાછું આપવું ?

માગેલું પાયરણું ગૃહરથને પાછું આપવું હોય, તો ઈડાં કે જીવનું તુવાણું પાછું ન આપવું; પણ ઈડાં કે જીવનું તુવિનાનું, બોઈ-તપાસી તથા સાફ કરીને આપવું. [૩/૨૨]

સમતા

ભિક્ષુને સવા મોટે ઠોઈ વાર સરખી જગા મળે, તો ઠોઈ વાર ખરખચડી મળે; ઠોઈ વખત પવનવાળી મળે, તો ઠોઈ વખત પવન વિનાની મળે; ઠોઈ વખત કચરાળા મળે, તો ઠોઈ વખત સાફ મળે; ઠોઈ વખત ડાંસમચ્છરતા ઉપદ્રવ વાળી મળે, તો ઠોઈ વખત તેવા ઉપદ્રવ વિનાની મળે; ઠોઈ વખત પડેલ ખડેલ મળે, તો ઠોઈ વખત આખાદ મળે; ઠોઈ વખત બપૂણું મળે, તો ઠોઈ વખત નિર્ભય મળે; તોપણ, મુનિએ તે દરેક જગાને સમતાપૂર્વક સ્વીકારવી; પરંતુ, ખિન્ન કે હર્ષિત ન થવું. મુનિના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે કે, તે બધી બાબતોમાં રાગદ્વેષરહિત તથા પોતાના કલ્યાણમાં તત્પર રહીને, સાવધાનતાપૂર્વક વર્તે. [૩/૨૮]

૧. ૨. પુરાહત્યેય વચ્છા વણ. ૨. મિત્રિયા (કર્મદત્ત). ૩. ચિલિમિત્રી (વવનિકા).

૪. મૂળમાં તે: ચમ્મકોસુર (વાગ્મિત્રે). છે.

મુસાફરી^૧

બિશુ અથવા બિશુણી એમ જાણે, કે હવે વર્ષાઋતુ આવી ચૂકી છે, તથા સારી પેઢે વરસાદ વરસવાથી ઘણાં જીવજંતુ ઉત્પન્ન થયાં છે, ઘણા અંકુર ફૂટી નીકળ્યા છે, તથા રસ્તાઓ ઘણાં જીવજંતુ, વનસ્પતિ વગેરેથી ભરપૂર ચર્ચ ગયા છે, અને જવર અવર બંધ પડવાથી ધાસમા દેખાય તેવા પણ રજા નથી; તો તેણે ગામેગામ ફરવાનું બંધ કરવું, અને સંયમપૂર્વક કોઈ ઠેકાણે ચાતુર્માસ^૨ કરીને રહેવું. [૧/૧]

જે ગામ કે શહેરમાં મોટી સ્વાધ્યાયભૂમિ^૩ ન હોય; પરંતુ-પાણી જવાની-સવડ પડતી જગા ન હોય,^૪ સૂવા માટેનું પાટિયુ, પીક ટેકવવાનું પાટિયુ, પાથરણું, રહેઠાણું અને નિંદોષ^૫ તથા સ્ત્રીકારવા યોગ્ય બિક્ષાત્ર સુત્રબ ન હોય; તથા ન્યાં ઘણા અમણુ-ધાત્રણુ, બિખારી વગેરે આવ્યા હોવાથી, અથવા આવવાના હોવાથી, બહુ બીડ થવાને કારણે જવર-અવર, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વગેરેમાં અડચણ પડે તેમ હોય, તેવા ગામ કે શહેરમાં બિશુએ ચાતુર્માસ ન રહેવું. પરંતુ ન્યાં તેણે ન હોય, ત્યાં સંભાળપૂર્વક ચાતુર્માસ કરીને રહેવું. [૧/૨-૩]

૧. મૂળઃ શ્વર્ગા સાધુ એક જગાએ સ્થિર ન રહી શકે, તે એક મામથી બીજે મામ ફરતો રહે અન્ય ઋતુમાં કારણસર વધારેમાં વધારે એક માસ અને વર્ષાઋતુમાં ચાર માસ તે એક જગાએ સ્થિર રહી શકે.

૨ મૂળમાં 'વાસાવાસ'—વર્ષાવાસ શબ્દ છે

૩. મૂળ 'વિહારમૂમિ' શાસ્ત્રાદિકતુ વાચન-મતન કરવા માટે એકાદ જગા

૪ મૂળમાં 'વિચારમૂમિ'—વિચારમૂમિ શબ્દ છે, વહિર્ગમનમૂમિ—ટીકા.

૫ કામુષ ઉચ્છે અદેસનિજ્જે.

વર્ષાઋતુના ચાર માસ પૂરા થઈ જાય અને હેમંત ઋતુના પશુ પાંચદસ દિવસ^૧ વીતી જાય; છતાં, જો રસ્તાઓ લગ્ન બહુ જીવજંતુ તથા ઘાસ વગેરેવાળા હોય, અને શ્રમણ-બ્રાહ્મણ વગેરે લોકોની આવજા શરૂ ન થઈ હોય, તો બિશુએ ગામેગામ ફરવાનું શરૂ ન કરવું; પરંતુ રસ્તાઓ ઉપર જીવજંતુ, ઘાસ વગેરે ઓછા થઈ જાય અને શ્રમણાદિની આવ-જા શરૂ થઈ જાય, ત્યાર બાદ સાવધાનીથી એક ગામથી બીજો ગામ ફરવાનું શરૂ કરવું. [૧/૪૫]

ગામેગામ કેવી રીતે ફરવું ?

બિશુએ આસતી વખતે પોતાની આમળ ચાર હાથે જોડી જમીન ઉપર નજર રાખીને ચાલવું, રસ્તામાં જીવજંતુ ફરતું દેખીને, પગને આમળથી કે પાછળથી કે આડો અવગો ઊંચો કરીને ચાલવું. જીવજંતુ વગેરે વિનાનો રસ્તો મળતો હોય, તો સાંભો હોય તોપણ તે રસ્તે જવું; પરંતુ, જીવજંતુ, ખીજ, હરિયાળી, પાણી, સંજીવ માટી^૨ વગેરેવાળાં દૂકે રસ્તે ન જવું. [૧/૬]

બિશુએ બીજો ગામ જતી વખતે માર્ગમાં મૃદરથો કે ખીજાઓ સાથે બકબકારો કરતા ન ચાલવું, રસ્તામાં સામા વટેમાર્ગી મળે અને પૂછે કે, 'આ ગામ કે શહેર કેવડું છે; ત્યાં કેટલા થોડા, હાથી, બિંખારી કે મનુષ્યો રહે છે; ત્યાં ભાતપાણી, માણસ, ધાન્ય વગેરે થોડાં છે કે ઘણાં છે;—તો તેના બિશુએ કંઈ જવાબ ન આપવો; તેમજ જાતે પણ તેમને તેવું કંઈ પૂછવું નહિ. [૨/૮, ૧૭]

બીજો ગામ જતાં સાથે આચાર, ઉપાધ્યાય કે પોતાનાથી અધિક ગુણવાળા સાધુ^૩ હોય, તો તેમના હાથપગ સાથે પોતાના હાથપગ અથડાય નહીં તેવી રીતે સંભાળીપૂર્વક ચાલવું; અને

૧. રાયકપે ।

૨. 'જુલમાર્ગ' — ચતુર્દશપ્રમાણ-ટીકા.

૩. મદિયા મકિદ્દલે — નિર્જીવ ન બનેલી માટી

૪. મહારાત્રિગિય ।

રસ્તામાં વટેમાર્ગીઓ મળે અને પૂછે કે, ‘તમે કાણ છો, ક્યાંથી આવો છો કે ક્યાં જાઓ છો?’ — તો તેનો જવાબ પોતે ન આપતાં આચાર્યશિક્ષકને આપવા દેવો; અને તેઓ જવાબ આપતા હોય ત્યારે વચ્ચે ન બોલવું. [૩/૪૫]

માર્ગમાં કોઈ વટેમાર્ગી સામે મળે અને પૂછે કે, ‘રસ્તામાં તમે અમુક મનુષ્ય, પ્રાણી કે પંખી જોયું છે; કે અમુક કંઈ, મૂળ, વનસ્પતિ, અગ્નિ, પાણી કે ધાન્ય જોયું છે; જો જોયું હોય તો કહો અને બતાવો’ — તો તેને કોઈ ન કહેવું કે બતાવવું. તેના પ્રશ્નની ચૂપ રહી ઉપેક્ષા જ કરવી. અને જણાવવા છતાં, ‘હું જાણું છું’ એમ પણ કહેવા ન જવું. એ જ પ્રમાણે કોઈ પડાવ નાંખીને પડેલાં લોકોની બાબતમાં પૂછે, અથવા હવે કશું મામ આવશે એમ પૂછે, કે અમુક મામ જવાનો રસ્તો કેટલો લાંબો છે એવું પૂછે, તો તે બંધા પ્રશ્નોની બાબતમાં પણ એ પ્રમાણે જ સમજવું. [૩/૮-૧૨]

માર્ગમાં, કાદવથી ખરડાયેલા પગ સાફ થાય તે ધરાદે, પગરવટથી આધાપાછા થઈ ઘાસ કે લીલોતરી તોડતા, દબાવતા કે કચરતા ન ચાલવું; પરંતુ, પહેલેથી તપાસી રાખેલા તથા થોડી લીલોતરીવાળા ભાગમાં જ સંભાળપૂર્વક ચાલવું. [૨/૧૩]

માર્ગમાં કિલ્લા, ખાઈ, કોટ, દરવાજા, આગળા, ખાડી, ગુફાઓ વગેરે ઓળખવાનાં આવતાં હોય, તો ખીંજો રસ્તો હોય ત્યાં સુધી તેવે દૂર રસ્તે પણ ન જવું; ખીંજો રસ્તો ન હોવાથી ત્યાં થઈને જ જવું પડે, તો ઝાડ, ગુચ્છા, ગુદમ, લતા, વેણા, તૃણ, ઝાડવાં કે તેવી કોઈ પણ વનસ્પતિ પકડીને ઊતરવું; અથવા કોઈ વટેમાર્ગી જોતો હોય તો તેના હાથની મદદ માગવી. અને એ રીતે સંભાળપૂર્વક ઊતરીને આગળ ચાલવું. [૨/૧૪-૫]

માર્ગમાં ધાન્ય, ૧ ગામ, રથ તથા દેશના કે પરદેશના સૈન્યને પડાવ દેખીને, બીજો રસ્તો ધોમ^૧માં શયા દૂરે રસ્તે પણ ન જવું. બીજો રસ્તો ન ડોચાથી ત્યાં ધર્મને જ જવું પડે, અને સૈન્યને કોઈ માણસ આવીને કહે કે, 'આ તો જનમુક્ત છે, માટે તેને પકડીને ખેંચી આણો;' તો તેણે જખને વ્યાકુળ થવા વિના, તથા મનને જવાર જવા દીધા વિના, પોતાની જાનને એકાગ્ર કરી, સમાધિન કરવી. [૨/૬૧]

જે માર્ગમાં સરદન હિપરનાં નિધિ પ્રકારનાં ચોરનાં, ઝેરઝેડાનાં તથા અનાયોગે વગેરેનાં રથાનો આવતાં હોય, કે જ્યાંના લોકોને, ધર્મબાન કરાવવું મુશ્કેલ અને અશક્ય છે, તથા જે લોકો અકાળે ખાવાપીવા તથા સુવા વગેરેનો અવહાર કરે છે — તે માર્ગે બીજાં સારાં રથોના અને પ્રદેશો હોવા, છતાં વિચરવા ન જવું. તે જ પ્રમાણે જે માર્ગે રાજ્ય વિનાનાં, કે જનમુક્તનાં કે નાની વયના રાજાવાળાં કે બે રાજાવાળાં કે કોઈ પણ જાનના રાજ્ય વિનાનાં કે અરસપરસ વિરોધવાળાં રથો આવતાં હોય, તે માર્ગે પણ ન જવું. કારણ કે, ત્યાંના મૂર્ખ લોકો તેને ચોર, જનમુક્ત કે સામા પક્ષનો માણસ ધારી મારે, ધમકાવે કે તેનાં વઆદિ ઝૂંટવી લે કે તોડીફાડી નાખે. [૧/૮-૧૦]

જે માર્ગે જતાં લાંબો વગડાઉ રસ્તો પાર કરવાનો હોય, — જે એક દિવસે, બે દિવસે, કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ દિવસે પણ પાર કરાય કે ન કરાય — તેણે માર્ગે બીજા સારા પ્રદેશો હોવા છતાં ન જવું; કારણ કે, અધવચ વરસાદ આવી પડે, તો રસ્તો જીવજંતુ,

૧. જવસાગિ (—ગોપૂષાદિ જાળ્યાનિ) ।

૨. બર્બર, શબ્દ, પુલિન્દ આદિ ઝેરઝેડા—ટીકા.

૩. આર્ય-અનાર્યની જોડ દેખના માટે જુઓ 'જગવાન મહાવીરનો ધર્મકથાઓ' પા. ૨૦૫.

૪ વિદ્ય. અનેકાદ્યમનોયઃ પંથઃ—ટીકા.

હરિયાણા કે પાણીવાળા ધર્મ જાય અને જમીન પણ જીતી, સદા ધર્મ જાય. [૧/૧૧-૨]

માર્ગે ચાલતાં, કિશ્કા, ખાઈ, ઢાટ, ગુફા, પર્વત ઉપરનાં ઘેરા (કુટાગાર), ભોંયરાંઓ, વૃક્ષગૃહો, પર્વતગૃહો, ચિત્તવૃક્ષ, રવપ, મુસાફરખાનાં કે ઉદ્યાનગૃહો વગેરે આવાસો અને બનનો દાય જિયો કરીને, આંગળી કરીને કે કાચાનીચા ધર્મને જોવાં નહિ; પણ સાવધાનીથી સીધે માર્ગે ચાલ્યા જવું. તે જ પ્રમાણે જળાશયો^૧ વગેરેની બાબતમાં પણ સમજવું. કારણ કે, તેમ કરવાથી ત્યાં જે પશુપંખી વગેરે રથગચર, ખેચર કે જળચર પ્રાણીઓ હોય, તે 'આ શ્રમણ્યુ અમને વારે છે,' એમ માની, ત્રાસ પામી, નાદક વાડ વગેરે સંતાવાની જગા તરફ દોડે. [૩/૧૩]

માર્ગમાં વહેલો આખલો, સિંહ, વાઘ કે તીપડો વગેરે દેખીને તેમનાથી ખી જઈ, માર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે ન જવું; કે વન, ગહન તથા ખીજી દુર્ગમ જગ્યામાં ન પેસી જવું; કે ઝાડ ઉપર ન ચઢી જવું, કે, જાડા પાણીમાં ડૂબી ન પડવું; કે વાડ, હથિયાર કે તેવું ખીજી કાઈ શરણુ ન ઇચ્છવું. પરંતુ, જરા પણ ગભરાયા વિના, સ્વસ્થ રીતે સયમપૂર્વક ચાલ્યા જવું તે જ પ્રમાણે માર્ગમાં લૂટારુઓનું ટોળું છે એમ જાણવા છતાં ખીજા લાગ્યા માર્ગે બચી જવા ન ઇચ્છવું. તે લૂટારુઓ પાસે આવી, કપડાં વગેરે માગે કે કાઢી આપવાનું કહે, તો તેમ ન કરવું. તેઓ, 'જ્યતે ઝૂંટવી લેવા પડશે' એમ માની, જાતે ઉતારી લે; તો પછી તેમને નમસ્કાર, અંજલિ કે કાલાવાલા

૧. મૂળમાં બાઠા (વજ્રાગ્નિ), ચરા (દવિચાગ્નિ), ધરા (જૂલાગ્નિ), નદી વચ્ચેના ઝેટ (વજ્રવાગ્નિ), રણ (ગહનાગ્નિ) અરણ્ય, પર્વત, કુવા (ભગદ), તળાવ, ધરા, નદી, વાપી, પ્રુધ્ધરિણી, દીર્ઘિકા (રમવા તરવા દરેલી), ગુન્નલિકા (જંકુ, ગંભીર, કુટિલ તથા બાધેલું નહીં તેવું જલાશય), સરોવરો અને સરોવરોની પંક્તિઓ છે.

કરી તે બધું પાછું ન માગવું; પરંતુ, ધર્મકથનપૂર્વક માગવું અથવા
ગુપ્તગુપ્ત ઉપેક્ષા કરવી. વળી, ચેરોએ તેને જે કાંઈ મારઝૂક કરી
હોય, તે ગામમાં કે રાજદરબારમાં ન ફેલાવવી; તથા કોઈને એમ ન
કહેવું કે, 'હે આયુષ્યમન! આ ચેરોએ મને આમ કયું;' તથા
મનમાં એવો સંકલ્પ પણ ન કરવો. પરંતુ બાકુળ થયા વિના,
સ્વરથ ચિત્તે સાવધાનીથી ચાલ્યા જવું [૩/૧૩-૧]

પાણીમાં કેવી રીતે ઊતરવું ?

એક ગામથી બીજે ગામ જતાં માર્ગમાં કેડ બરાબર પાણી
આવતું હોય, તો પહેલાં પગથી માથા સુધીનું શરીર જીવજંતુ તપાસી
સાફ કરવું; પછી એક પગ પાણીમાં અને બીજે પગ બહાર
— એ પ્રમાણે સંભાળપૂર્વક, પોતાના હાથપગ બીજાના હાથપગ
સાથે અથડાય નહીં તેમ, ઝડી રીતે પસાર થવું. [૨/૯-૧૦]

પાણીમાંથી પસાર થતી વખતે શરીરને ઠંડક માટે કે ઠાક
મટાડવા, જોડા પાણીમાં જઈ અબકોળવું નહિ; પણ સમાન પાણીમાં
થઈને જ ચાલ્યા જવું. સામે કઠિ પહોંચીને, શરીર બીજું હોય ત્યાં
સુધી કિનારે જ ચોબી જવું. બીના શરીરને ઝાડું કરવા લાગવું, ધસવું
કે તપાવવું નહિ; પણ જ્યારે સ્વાભાવિક રીતે બીનાશ જોડી જાય,
ત્યારે શરીરને લૂછી કરી આમળ ચાલવું. [૨/૧૧-૨]

નાવમાં કેવી રીતે જવું ?

માર્ગમાં નાવ વડે પાર કરાય તેટલું પાણી આવે, તો ગૃહસ્થે
શિશુને પોતાને માટે જ ખરીદી હોય, જિંછીની આણી હોય, અદલ—
બદલ કરી હોય, યા રથજ ઉપરથી જળમાં આણી હોય, અથવા
જળમાંથી રથજ ઉપર આણી હોય, બરેલી ખાલી કરાવી હોય, કે

૧. ટીકારના કલા પ્રમાણે, એક પગ પાણીમાં મૂકી બીજે પગ જાય
કરવો — પાણીમાં જ જને પગ ધૂગરડતા ન જવું.

૨. નાવાસંતરણિં વ્યવં .

કાલ્પમાં ખૂંચેલી ઉપર કઢાવી હોય — તેવી નાવમાં^૧ તેણે થોડે દૂર જવા કે સાંચો માર્ગ કાપવા પણ કદી ન બેસવું; પરંતુ, જે નાવ ગૃહસ્થોએ પોતે સામે પાર જવા તૈયાર કરી હોય, તે નાવને તેવી જાણી, જિજ્ઞાસે તે ગૃહસ્થોની પરવાનગી લીધા બાદ એકાંતમાં ચાલ્યા જવું; અને પોતાનાં વસ્ત્રપાત્રાદિ તપાસી સર્જ, તથા તેમને એક બાજુ મૂકી, માથાથી પગ સુધીના શરીરને લૂછી સાફ કરવું; પછી, (સામે પાર પહોંચાય ત્યાં સુધી) ખાનપાનનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા^૨ લેવી, અને એક પગ પાણીમાં તથા બીજો પગ બહાર, એમ સંભાળપૂર્વક વહાણ ઉપર ચડવું. [૧/૧૩-૪]

નાવ ઉપર ચડતી વેળા તે આગસા બાગ ઉપર જઈને ન બેસે, છેડે પણ ન બેસે, કે મધ્યે પણ ન બેસે. તથા વહાણનાં પડખાં પકડી, આંગળી કરી, કે જોયો નીચો થઈ, અંદર કશું જો જો ન કરે. નાવવાળો જો તેને આવીને કહે કે, ‘હે આયુષ્મન, તું આ વહાણને આમ ખેંચ કે ધકેલ, કે આ વસ્તુ તેમાં નાખ, કે તેને દોરકું પકડી ખેંચ; તો તેણે તેના તરફ ધ્યાન ન આપવું, પણ ચૂપ રહેવું. પેલો એમ કહે કે, ‘તારાથી એમ ન થઈ શકે, તો અમને નાવમાંથી દોરકું કાઢી આપ, જેથી અમે ખેંચીએ;’ તો પણ તેણે કાંઈ ન કરવું. પેલો એમ કહે કે, ‘તું નાવને હલેશું, ચાલવો, વાંસ, કે વળો સર્જને જે ચલાવ;’ તો પણ તેણે કાંઈ ન કરવું. પેલો એમ કહે કે, ‘તું નાવમાં બરાતા પાણીને હાથ, પગ, વાસણ

૧. ‘ઉપરવટ જતી, નીચે વહેણે જતી, કે તીરછી જતી,’ એવાં નાવનાં વિરોધજૂ મૂળમાં વધુ છે; તથા ‘જેજન સુધી, અર્ધ’ જેજન સુધી, થોડા યા વધુ માર્ગ કાપવા માટે પણ, એવાં માર્ગનાં વિરોધજૂ વધુ છે.

૨. મુદો એવો હોય છે કે, સામે પાર જવતો પહોંચે, તો એ પ્રતિજ્ઞા મટી જાય; પણ અધવચ્ચ ફળી જાય, તો મરતા પહેલાં અનશન સ્વીકાર્યાનું ફળ મળે. મૂળમાં તેને માટે સાચારિક ભક્તપ્રત્યાખ્યાન સંબંધ છે.

૩. મૂળમાં ‘અવસ્થા’ નામના નાવ હંકારવાના સાધનનું નામ વધારે છે.

કે પાત્ર વગેરે થી ઉલ્લેખ;’ તો પણ તેણે કાંઈ ન કર્યું. પેલો એમ કહે કે, નાવના આ છિદ્રને તું તારા હાથ, પંખે, વગેરે અવ્યવસ્થાથી, કે (નાવમાં રહેતા ઉલ્લેખવાના સાધન વડે,^૧ કે) વેચી, માટી, કેમળપંખે કે કુરુવિંદે ધાંસ વડે દોઢી રાખી;’ તો પણ તેણે કાંઈ ન કર્યું. મુનિએ, છિદ્રમાં થઈને પાણી બરાતું જોઈને, નાવિકને જઈને એમ ન કહેયું કે, ‘આ પાણી બરોબ છે;’ તેમજ પોતાનાં મનમાં પણ તે વાત ધૂંટયા ન કર્યો. પરંતુ વ્યાકુળ થયા વિના, તથા ચિંતન મહાર જવા દીધા વિના, પોતાની જાતને એકાગ્ર કરી, સમાધિ લે કરવી. [૧/૧૫-૨૧]

ધર્મી નાવમાં મુસાફરી કરતી વખતે નાવિક આવીને તેને બીજું કાંઈ કામ બતાવે, જેમ કે: આ હવે પકડ, કે અમુક શસ્ત્ર પકડ, કે આ છોકરા-છોકરીને દૂધ કે પાણી પીવરાવ, — તો તેની વાત તેણે કંબોજ ન કરવી. આથી ચિદાઈને કાંઈ એમ કહે કે, ‘આ તો નાંવે ઉપર નકામો બોલો ન જ છે, મારે એને પકડી પાણીમાં ફેંકી દો;’ તો એ સાંભળી તે મુનિએ તરત વચ્ચે અંગેગ કરી લેવા, અથવા માથે વીંટી લેવા, કે એને પેલા ફરકથી લોહી તેને હાથ વડે પકડી પાણીમાં નાંખવા આવે, તો તેણે તેમને કહેયું કે, ‘આધુન્યમાંનું ગૃહસ્થ! મને હાથ પકડી ફેંકવાની કાંઈ જરૂર નથી. હું પોતે જ પાણીમાં ઊતરી પડીશ.’ એમ કહેવા છતાં પેલા તેને પકડીને ફેંકી દે, તો પણ તેણે મન ન બગાડ્યું, કે તેમની સામી ન થયું; પરંતુ વ્યાકુળ થયા વિના, સાવધાનીથી તે પાણી તરી જ્યું. [૨/૧-૩].

બિશુ પાણીમાં તરતી વખતે હાથ પગ વગેરે અરસપરસ ન અકાળે, તેમ જ દુબકાઓ ન મારે; કારણ કે, તેમ કરવાથી પાણી નાક-કાનમાં પેસી નાહક વિનાશ પામે. મુનિ પાણીમાં તરતાં

૧. ગાવાડરિંચબેળ.

૨. મેંઝમરિય.

૩. ઉપેક્ષા કરેલજા.

ચાકી જાય, તે તે પોતાનાં જ્યાં કે ઘોડાં ધજાદિ કરતાં કરે; તેમનામાં જાંધાર્જ ન રહે. પાકી જ્યારે કાંડે પ્રવેંગે, ત્યારે સરીરે બીનું હોય ત્યાં મુખી દિનારે જ બેસી રહે; તેને મુકવરા લાગે, ઘમે કે તપાવે નહિ; પણ આપોઆપ તેની બીનાશ કીડી જાય, ત્યારે તેને લૂંટી કરીને આગળ ચાલે. [૨/૪-૭]

બિમ્બ અથવા બિમ્બળીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે કે, તે જાંધી આગતમાં હાંમેશાં રાજદ્રોહરહિત તથા પોતાના કન્યાશ્રમમાં રૂપર રહીને, સાવધાનતાપૂર્વક વર્તે.

૪ .

બાપા

અહીં વર્ણવેલા વાળીના આચારો સાંભળીને બિમ્બે જાણવું છે, નીચેના વાક્યપ્રયોગો અનાચારકષ છે, તથા તેમને સત્પુરુષોએ આચાર્યો નથી. તે જેવા કે : દોષથી બોલવું, માનથી બોલવું, લોભથી બોલવું, જાણીબુજીને કહેતો બોલવું વગેરે. વિવેકી મુનિએ આ બધા દોષપુરુષ વાક્યપ્રયોગોનો ત્યાગ કરવો. [૧/૧]

સાધુએ (જાણ્યા વિના કે ખાતરી ક્યાં વિના) નિશ્ચયપૂર્વક નહિ બોલવું : જેમકે, આમ ચોક્કમ છે કે આમ ચોક્કસ નથી જ; (અમુક સાધુને) આહારપાણી મળશે જ કે નહિ મળે; તે ખાઈ લેશે જ, કે નહિ જ ખાઈ લે; અમુક આચ્યો છે જ કે નથી જ આચ્યો; આવે જ છે કે નથી જ આવે; આવશે જ કે નહિ જ આવે. જરૂર પડે, સાધુએ, વિચાર કરીને તથા ખાતરી કરીને જ નિશ્ચયપૂર્વક કાંઈ કહેવું. [૧/૨]

એકવચન, દ્વિવચન, બહુવચન, નારીગતિ, નરગતિ, નાન્યતરે ગતિ, પડેલો પુરુષ, બીજો પુરુષ, ત્રીજો પુરુષ, કે બીજો ત્રીજો

મિત્ર, કે ત્રીજો : પીજો મિત્ર,^૧ જૂતકાળ, વર્તમાનકાળ, ભવિષ્યકાળ, અત્યક્ષ અને પુરોક્ષ,—એ સોળ પ્રકારમાંથી કેઈ પણ વાપરતી વખતે, વિચારપૂર્વક, ખાતરી કરીને, સાવધાનતાથી સંયમપૂર્વક તથા ઉપર જણાવેલા દોષોનો ત્યાગ કરીને બોલવું. [૧/૩].

મિત્રએ નીચે પ્રમાણે વાણીના ચાર પ્રકારો જણાવ્યાં : સત્ય, અસત્ય, કંઈકે સત્ય અને કંઈકે અસત્ય, ન સત્ય કે ન અસત્ય.^૨ આ ચારે પ્રકારની વાણીઓમાંથી જે કેઈ વાણી સદોષ, કર્મબંધન કરાવનાર, કંકર, કડવી, નિષ્કુર, કઠોર, અનર્થકારી, પ્રાણીઓનાં હેદન-બેદન તથા તેમને ઉપદ્રવ-પરિતાપ કરાવનારી હોય, તે ચાહીને ન બોલવી. પરંતુ, જે વાણી સત્ય, સૂક્ષ્મ,^૩ નહિ સત્ય કે નહિ અસત્ય, તથા ઉપર જણાવેલા દોષોથી રહિત હોય તે ચાહીને બોલવી. [૧/૪-૬]

૧. દીકામાં ‘અધ્યાત્મ’નો અર્થ પહેલો પ્રુપ્ત ન કરતાં, ‘ખીજી’ કહેવા જતાં મનની વાત નીકળી પડે તે—એવો ક્યો છે. તથા ‘ઉપનીત’નો અર્થ પ્રશંસાવચન ક્યો છે, અને ‘અપનીત’નો અર્થ પ્રશંસાથી બિલકુલ—એવો ક્યો છે. તે જ પ્રમાણે મિત્રનું પણ સમજવું.

૨. ચોથો પ્રકાર એ રેન્જના બ્યવહારમાં બોલાતી વાણીનો, એટલે કે, કેઈને બિલાવતી—આજ્ઞા કરતી વખતે વપરાતી વાણીનો છે. મૂળમાં આની પછી નીચેનાં વાક્ય છે : ‘વાણીના આ ચાર પ્રકાર જૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળના તીર્થ’કરોએ કલા છે, કહે છે અને કહેશે. એ ચારે પ્રકારની વાણીનાં પરમાણુઓ અચિત્ત, તથા વર્જ, અંધ, રક્ષ અને રપરાંયુક્ત, તથા વધવટ અને વિવિધ પરિણામ પામનારાં છે, એમ પણ તીર્થ’કરોએ કહ્યું છે. વાણી બોલતા પહેલાં અને બોલ્યા પછી વાણી નથી હોતી, પણ અ-વાણી હોય છે. આમ બોલાતી હોય તે જ વખતે તે વાણી કહેવાય છે.’ સંભવ છે કે, શબ્દ નિર્ણય છે એવું માનનાર વાદીઓને જવાબરૂપે એ જાણ હોય.

૩. ઉપરથી અસત્ય દેખાતી પણ કુશામણુદિથી બેનારને સત્ય લાગતી.

ભિક્ષુ કોઈને બોલાવતો હોય, અને તે ન સાંભળે, તો તેને અવગણાપૂર્વક ‘ચાંડાળ’, ‘કૂતરા’, ‘ચોર’, ‘છિનાળ’, ‘જૂઠા’ વગેરે સંબોધનથી ન ઉદ્દેશવો; તેમ જ તેનાં માતૃપિતાને પણ તેવાં વિશેષણ લગાડી તેને ન સંબોધવો; પરંતુ, ‘હે અમુક’ અથવા ‘હે આયુષ્માન, હે શ્રાવક, હે ઉપાસક, હે ધાર્મિક, કે હે ધર્મપ્રિય, એમ કહીને સંબોધન કરવું. સ્ત્રીની બાબતમાં પણ એમ જ સમજવું. [૧/૮]

ભિક્ષુએ આકાશ, ગર્જના અને વીજળીને દેવ ન કહેવાં. તેમ જ દેવ વરસ્યો, કે દેવ વરસતો બંધ થયો, એમ પણ ન કહેવું. વળી, વરસાદ પડો યા ન પડો, ધાન્ય નીપળે યા ન નીપળે, રાત અજવાળી થાઓ યા ન થાઓ, સૂર્ય ઊગે યા ન ઊગે, રાત્રી જીતે યા ન જીતે — એમ પણ ન બોલવું. આકાશ વિષે કોઈ કહેવાનું હોય તો તેને નબોદેવ કે એવું કોઈ કહેવાને બદલે, અંતરિક્ષ^૨ — એમ કહેવું. તેમજ, દેવ વરસ્યો એમ કહેવાને બદલે, વાદળ એકઠું થયું કે વરસ્યું એમ કહેવું. [૧/૧૨-૩]

મુનિ અથવા આર્યાએ કેટલાંક હીન રૂપ જોઈને તેમને તેવા જ ન કહેવાં, જેમકે સૂજેલા પગવાળાને હાથીપગો ન કહેવો; કે કોઢવાળાને કોઢિયો ન કહેવો વગેરે. ટૂંકમાં, જે કહી બતાવવાથી સામો માણસ ગુસ્સે થાય, તેવી વાણી ચાલીને ન બોલવી. [૨/૧]

ભિક્ષુએ કેટલાક રૂઝા રૂપ જોઈને તેમને તેવાં જ કહેવાં. જેમકે ઓઝસ્વીને ઓઝસ્વી, તેજસ્વીને તેજસ્વી, યશસ્વીને યશસ્વી, વગેરે.

૧. મૂળમાં : હોલ, ગોલ, કુપક્ષ (ખોટા માળાપૂનો), ધડાસ (ખાણી ભરનાર નોઢર), દગાળાળ — એ વિશેષણો વધારે છે.

૨. મૂળમાં ‘ગુચ્છાણુવરિણ’ ‘ગુચ્છ દેવાને વિચરવાનું સ્થાન’ એ વિશેષણ વધારે છે.

૩. મૂળમાં મધુપ્રમેહ તથા વટેલા હાથ, પગ, નાક, કાન અને ઓઢવાળાના રૂપવા વધારે છે.

દૂંકમાં, જે કહી બતાવવાથી સામે માણસ ગુસ્સે ન થાય, તે ચાહીને બોલવું. [૨/૨]

બિંદુએ ઠાટ, કિંકણો, ધર વગેરે જોઈને એમ ન કહેવું કે આ સારું કરેલું છે, કે કદાચુકારી છે, કે કરવા જેવું છે. પરંતુ જરૂર પડે તો એમ કહેવું કે, એ હિંસાપૂર્વક બાંધેલું છે, દોષપૂર્વક બાંધેલું છે, કે પ્રયત્નપૂર્વક બાંધેલું છે. અથવા દેખાવડાને દેખાવડું કહેવું અને બેડોળને બેડોળ કહેવું. [૨/૩-૪]

તે જ પ્રમાણે તૈયાર કરેલાં ખાનપાનનીં બાબતમાં પણ સમજવું [૨/૫-૬]

બિંદુએ કોઈ યુવાન તથા પુષ્ટ મનુષ્ય, આખસો, પાકો, મૃગ, પશુ કે મંખી વગેરે જોઈને એમ ન કહેવું કે, એ બરાવદાર છે, કે અશ્વીયુક્ત છે, કે ગોળમટોળ છે, કે કામવા લાયક માં રાંધવા લાયક છે; પણ જરૂર પડ્યે એમ કહેવું કે, એનું સરીર વધેલું છે, કે બરાયેલું છે; અથવા તેનો બાંધો મજબૂત છે; અથવા તે લોહીમાંસથી ભરેલો છે; અથવા તે પરિપૂર્ણ અવયવવાળો છે. [૨/૭-૮]

મુનિએ ગાયો વાછરડા વગેરેને જોઈને એમ ન કહેવું કે, તે દોહવા લાયક છે, કે પસોટવા લાયક છે, કે વાદને જોડવા લાયક છે; પણ એમ કહેવું કે, આ ગાય દુઝણી છે, કે ગુલાન છે; અથવા આ વાછરડો નાનો છે, કે મોટો છે. [૨/૯-૧૦]

મુનિએ બાગ, પર્વત કે વનમાં મોટાં જાડ જોઈને એમ ન કહેવું કે, આ મહેલ જનાવવાના કામનાં છે; કે ધર, પાટ, આગળા, હળ, વાહન કે તેવી કોઈ વસ્તુ જનાવવાને કામનાં છે. પણ એમ

૧. પાઠમ.

૨. મૂલ્યમાં આંકણાં નામ છે. :- જાવાળ(નાવ), હરંબળ(પાણીમાં તરવાનું સાધન), દોગિળ(મછવો), પીઢળ(સવાનું પાટિયું), વેંગવેર(કાષ્ટપાત્ર), વળળ(દળ), કુલિય(દળવિરોધ), જંતરંદિ(ગાડાની છેંધ વગેરે), જાહિ(યસ્ત્રાજ), મેંડી(ફંદી), માલળ(આસન), સચળ(સયન), જાગ(વાહન), હરજળ(રહેઠાણ).

કહેવું કે, તે જાતવાન છે, ભિંચ્યાં છે, મોટાં છે, બહુશાખાવાળાં છે,^૧ બેડાળ છે, કે સુંદર છે. [૨/૧૧-૨]

એ જ પ્રમાણે, વૃક્ષોને ફળ બેડેલાં જોઈને એમ ન કહેવું કે, આ ફળ પાકાં છે, કે પકવીને ખાવા જેવાં છે, કે હમણું જ ખાવા જેવાં છે, કે કુંભળાં^૨ છે, કે કંકડા કરવા લાયક^૩ છે. પણ બહુ ફળવાળાં વૃક્ષ દેખીને એમ કહેવું કે, ફળના ભારથી આ બહુ લચી ગયાં છે, કે તેમને ઘણાં ફળ બેડાં છે, કે ફળોનું રૂપ બંધાયું છે. [૨/૧૩-૪]

મુનિએ ખેતરોમાં ભિભેલું ધાન્ય પાકેલું દેખી એમ ન કહેવું કે, તે પાકી ગયું છે, કે લીલું છે, કે ઝગારા મારે છે, કે લથુવા યોગ્ય છે, કે પોંક પાડવા યોગ્ય છે. પણ એમ કહેવું કે, તે ભિખું છે, કે વખ્ખું છે, કે કંકણ થયું છે, કે રસયુક્ત છે, કે દાણા બેડા છે કે ભરાયા છે.^૪ [૨/૧૫-૧૬]

ભિક્ષુએ વિવિધ શબ્દો સાંભળીને એમ ન કહેવું કે, આ સારો પા ખોટો છે. પણ સ્વરૂપ બતાવવા પૂરતો સુશબ્દને સુશબ્દ કહેવો અને દુ.શબ્દને દુઃશબ્દ કહેવો. તે જ પ્રમાણે રૂપ, ગંધ, અને રસની બાબતમાં પણ સમજવું. [૨/૧૭-૮]

ભિક્ષુએ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ત્યાગ કરી, વિચાર-પૂર્વક, ખાતરીયુક્ત બોલનારા થવું; સાંભળવા પ્રમાણે કહેનારા થવું; તથા ઉતાવળા યમા વિના, વિવેક કરીને, સમભાવપૂર્વક, સાવધાનીથી બોલનારા થવું [૨/૧૯]

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે કે, તે બધી બાબતમાં હમેશાં રાગદ્વેષરહિત તથા પોતાના કલ્યાણમાં તત્પર રહીને, સાવધાનતાપૂર્વક વર્તે.

૧. વવાવમાળા, વિહિમવાળા.

૨. ટાળા (કીમલાનિ - ટોફાળો)

૩. વેદિયા (દિપવર્તુ યોગ્યાનિ - ટોફાળો).

૪. રુદ્ધા, વદુમ્ભૂતા, વિરા, ઉબદા, ગન્ધિયા, વદ્ધતા, સમારા.

વસ્ત્ર

બિમ્બુ કે બિમ્બુણીને વસ્ત્રની જરૂર પડે, તો તેણે જીન, રેશમ, શણ, તાડપત્રાદિ, કપાસ કે તુલનાં બનેલાં કપડાં માગવાં. જે મુનિ તરુણ, યુવાન, બળવાન, નીરોગી, અને મજબૂત બાંધાનો હોય, તે એક જ વસ્ત્ર પહેરે; એ નહિ. અને જે સાધ્વી હોય તે ચાર વસ્ત્ર પહેરે: એક બે હાથનું, બે ત્રણ હાથનાં અને એક ચાર હાથનું. એટલી લાંબાઈનાં સળંગ ન મળે, તો સાંધીને કરે. [૧/૧]

બિમ્બુ અથવા બિમ્બુણીએ વસ્ત્ર માગવા માટે બે ગાઉથી વધારે દૂર જવાની ઇચ્છા ન કરવી. [૧/૨]

જે વસ્ત્ર ગૃહસ્થે એક કે અનેક સ્વધર્મી (જૈન) બિમ્બુ કે બિમ્બુણીને ઉદ્દેશીને કે અમુક ગણતરીબંધ શ્રમણ બ્રાહ્મણ વગેરેને ઉદ્દેશીને ભૂતપ્રાણોની હિંસા કરીને તૈયાર કર્યું હોય, ખરીદ્યું હોય કે જીછીનું આપ્યું હોય. . . . તે વસ્ત્રને સદોષ ગણી બિમ્બુએ ન સ્વીકારવું. [૧/૨]

વળી, જે વસ્ત્ર અમુક ગણતરીબંધ નહિ, પણ મને તે શ્રમણ બ્રાહ્મણ વગેરે માટે ઉપર પ્રમાણે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હોય, પણ તે હજી ખીજાએ ખોતાનું ગણી વાપર્યું ન હોય, તો તે વસ્ત્ર પણ સદોષ ગણી બિમ્બુએ ન સ્વીકારવું. પણ જે વસ્ત્ર

૧. લગિય, મગિય, સાળવં, પોતય, હોમિયં, તુલકડં.

૨. સંવાડોમો. ૩. સંસીવેજ્યા.

૪ 'કુદવી આવ્યું હોય, (સહિયારી માલખીનું હોઈ, બધાની) રત્ન વિના મેળવ્યું હોય, કે મુનિને સાથે જઈને નિવેદિત કર્યું હોય'—વગેરે વિશેષણો પિડેવણા (પાં. ૮૨, ૧/૧૧-૨) પ્રમાણે જ સમજવાં. દરેક માગવાની વસ્તુ માટે આ તથા પછીનો નિયમ સામાન્ય હોય છે.

ખીજએ પોતાનું ગણી વાપર્યું હોય, તેને નિર્દોષ ગણી સ્વીકારવું.
[૧/૨]

તે જ પ્રમાણે, જે વસ્ત્ર ગૃહસ્થે બિશ્નુ માટે ખરીદ્યું હોય, ધોયું હોય, રંગ્યું હોય, સુગંધી દ્રવ્યો અને કવાથોમાં ઘસી મસગીને સાફ કર્યું હોય, અથવા ધૂપ આપી સુવાસિત કર્યું હોય,^૧ તે જ્યાં સુધી ખીજએ પોતાનું ગણી વાપર્યું ન હોય ત્યાં સુધી ન લેવું. પણ ખીજએ પોતાનું ગણી વાપર્યું હોય તો લેવું. [૧/૩]

બિશ્નુએ બહુ મોંઘા મૂલનાં કપડાં મળે તો પણ ન લેવાં.
[૧/૪-૫]

ઉપરના દોષો ટાળી, બિશ્નુએ નીચેના ચાર નિયમોમાંથી કોઈ એકને અનુસરી વસ્ત્ર માગવાં :

૧. ઊભી, રેશમી, શણનું, તાડપત્રનું કે મુતરાઉ, વગેરેમાંથી

૧ કીત, ધોવડ, રત્ન, ઘટ્ટ, મટ્ટ, સમટ્ટ, સંપૂર્ણિત.

૨ તેની વિગતો મૂળમાં આ પ્રમાણે છે : આશ્વાણિ (અમુક જાતના કંદરના આમડામાંથી બનાવેલા-દી૦) મહિનાણિ (બારીક), સહિનકલાણિ, (બારીક તથા ચિત્રવિચિત્ર), ચાવાણિ (અમુક દેશમાં સુકંઠ ડુવાડીવાળી બકરી થાય છે તેની ડુવાડીના), કાવગાણિ (અમુક દેશમાં ઈંદ્રનીલ વર્ણનો કપાસ થાય છે તેના), લોમિવાણિ (કપાસના), દુગુલ્લાણિ (ગોડ દેશના વિશિષ્ટ કપાસના), વટ્ટાણિ (પદ્મસૂત્રના), મલયાણિ (મલય દેશમાં થતા સુતરના), વાંકલના તંત્રાણા (વતુળગાણિ), રેશમી (ચીન વગેરેના), હેસરાગ, અમિલ, ગજજલ, કૃત્તિલ, અને કાયલ દેશમાં જનતા કપડા, કામળ તથા પ્રાવર (મેટો કામળ) નીચેના આમડાના બનેલા કપડાં પણ ન લેવા : ઉદ્ર (એ નામના સિંધુ દેશમાં થતા માછલાના), પેસ (એ નામના સિંધુ દેશના બારીક ડુવાડીવાળા પશુઓના), પેસલ (તે પશુઓની ડુવાડીના), કૃષ્ણ, નીલ તથા ચીર રંગના મૂંગા આમડાના, સોનેરી જરીબુદી વગેરેવાળા (કળગાણિ, કળગક્તાણિ, કળગપટ્ટાણિ, કળગલ્લપાણિ, કળગપુમિયાણિ), વ્યાઘ્રચર્મના (વઘાણિ, વિવરણિ), આમરજોડાયુક્ત (આમરણાણિ, આમરણવિજિતાણિ)

કોઈ એક જાત નહીં કરી, તે જાતનું જ જાતે માગવું અથવા
ગૃહસ્થ આપે અને નિર્દોષ હોય તો લેવું, એ પહેલો નિયમ. [૧/૬]
૨. પોતાને જોઈતું વસ્ત્ર ગૃહસ્થને ત્યાં દેખીને માગવું અથવા
આપે તો લેવું, એ બીજો નિયમ. [૧/૭]

૩. ગૃહસ્થે અંદર કે ઉપર પહેરીને વાંપરેણું વસ્ત્ર જ જાતે
માગવું અથવા આપે તો લેવું, એ ત્રીજો નિયમ. [૧/૮]

૪. ફેંકી દેવા જેવું, એટલે કે જેને બીજો કોઈ વાચક મા
બિખારી લેવા ન ઇચ્છે, તેવું જ વસ્ત્ર માગવું અથવા આપે તો
લેવું, એ ચોથો નિયમ. [૧/૯]

આ ચારમાંથી કોઈ પણ એક નિયમ અનુસરનારે એમ કહી
ન માનવું કે પોતે જ સારો નિયમ લીધો છે, અને બીજાએ ખોટો
નિયમ લીધો છે. [૧/૯]

એ નિયમો અનુસાર વસ્ત્ર માગવા જનાર બિશ્નુને ગૃહસ્થ
એમ કહે કે, 'તમે મદિના બાદ, કે દશ કે પાંચ દિવસ બાદ,
અથવા કાલે કે પરમ દિવસે આવજો; ત્યારે અમે તમને વસ્ત્ર
આપીશું;' તો બિશ્નુએ તેને કહેવું કે, 'હું આમુખન અથવા
બહેન, મોરાથી એવો સંસ્કૃત કબૂલ રાખી શકાય તેમ નથી. માટે
તમારે જો આપવું હોય, તો હમણાં જ આપો.' તે સાંભળી, પેસો
એમ કહે કે, 'બહે, થોડી વાર રહીને જ આવજો;' તો પણ તેને
ઉપર પ્રમાણે જ કહેવું: આ સાંભળી, પેસો પોતાના ઘરમાં કોઈને
કહે કે, 'હું ભાઈ અથવા બહેન, અમુક વસ્ત્ર લાવો; તે વસ્ત્ર
આપણે સાધુને આપી દઈએ, અને આપણે માટે બીજું લાવીશું;' ^૧
તો એ વસ્ત્રે પણ સદોષ બેણી સાધુએ ન લેવું. [૧/૧૦]

૧. વગેરે બધું પા. ૬૧, મુળજ સમજવું.

૨. સંગરે ૩. કારણ, મૂળમાં સ્વયંયું છે તે પ્રમાણે, નહીં
લાવવામાં તો તેને ભૂત-પ્રાણી વગેરેની હિંસા બીજી કરવી પડે; અને તેનું
નિમિત્ત સીધા જ સાધુ યથો કહેવાય.

અથવા, તે ગૃહસ્થ પોતાના ઘરનાં માણસને એમ કહે કે, 'અમુક વસ્ત્ર લાવો, આપણે તેને સુગંધી દ્રવ્ય^૧ કે કઠાથ વડે ધમી, સાફ કરીને, કે સુગંધિત કરીને સાધુને આપીએ; અથવા ઠંડા કે ગરમ પાણીથી ધોઈને આપીએ; કે તેમાંનાં કંદ, લીપોતરી વગેરે કાઢી લઈને આપીએ;' તો સાધુએ તેને તરત જ કહી દેવું કે, 'હે આયુષ્મન અથવા જહેન, તમારે આપવું જ હોય, તો તેમ કયાં વિના જ આપો.' અને છતાં જો તે ગૃહસ્થ તેમ કરીને જ આપે, તો તેને સદોષ જાણી ન લેવું. [૧/૧૧-૩]

ગૃહસ્થ મુનિને કાંઈ વસ્ત્ર આપવા માંડે, તો મુનિએ તેને કહેવું કે, 'હે આયુષ્મન, હું એક વાર તમારા વસ્ત્રને ચારે બાજુ તપાસી લઉં.' આમ તપાસ્યા વગર વસ્ત્ર લેવામાં ધણા દોષ છે. કારણ કે, તે વસ્ત્રના છેડામાં કાંઈ કુંડળા, હાર વગેરે આમૂલ્ય કે ખીજ, ધાન્ય વગેરે કાંઈ સચિત્ત વસ્તુ બાંધેલી હોય. માટે પહેલેથી જોઈ તપાસીને જ વસ્ત્ર લેવું. [૧/૧૪]

મુનિએ જો વસ્ત્ર ધડાં, શ્વજંતુ વગેરેથી યુક્ત જણાય, તે સદોષ જાણી ન લેવું. જો વસ્ત્ર શ્વજંતુ વિનાનું હોય, પણ પૂરતું ન હોય, શર્કું હોય, થોડા વખત માટે આપ્યું હોય, પહેરવા લાયક ન હોય, તથા કાંઈ રીતે પસંદ પડે તેવું ન હોય; તે પણ ન લેવું. પરંતુ જો વસ્ત્ર શ્વજંતુ વિનાનું, પૂરતું મજબૂત, હંમેશા માટે આપી દીધેલું, પહેરવા લાયક તથા પસંદ પડે તેવું હોય, તે નિર્દોષ જાણી લેવું. [૧/૧૫-૬]

ભિક્ષુએ, પોતાનું વસ્ત્ર નવું નથી એમ જાણી કે, દુર્ગંધી જાણી, તેને સુગંધી દ્રવ્યો, કઠાથો વા ઠંડા કે ગરમ પાણીથી ન ધોવું કે સાફ કરવું. [૧/૧૭-૮]

૧. મૂળમાં તેને માટે મિળાણેજ (સ્નાનેન) શબ્દ છે. દીક્ષાકાર તેના અર્થ 'સુગંધી દ્રવ્યથી' (ધસતુ) એમ કરે છે.

બિહુને વસ્ત્ર તડકે સૂકવવાની જરૂર પડે, તો તેમને સીધાં જમીન ઉપર,^૧ કે જે જીવજંતુવાળા હોય — ન સૂકવવાં; તેમજ ખાંભી,^૨ ઉમરો ખાંડલિયો, નાહવાનો ગાજઠ કે તેવી જમીનથી અધર રહેતી જગાઓ ઉપર આમતેમ હાલનાં, લટકતાં ન નાખવાં. તે જ પ્રમાણે કોટકું, બીંત, શિલા, ઢેફાં, સ્તંભ, માંચો, માળ કે અમાસી જેવી જમીનથી જોડે રહેતી જગીઓનું પણ સમજવું. પરંતુ, વસ્ત્ર સર્પ તેણે એકાંતમાં જવું, અને ત્યાં બળેલી જમીન વગેરે જીવજંતુ વિનાનું, સ્થળ જોઈતપાસી, સાફ કરી, તેના ઉપર તેમને સૂકવવાં. [૧/૧૬-૨૩]

બિહુએ, પોતે સ્વીકારી શકે તેવાં વસ્ત્રો માગવાં, અને જેવાં મળે તેવાં પહેરવાં. તેમને ધોર્ધાં યા રંગવાં નહિ; તેમજ ધોયેલાં યા રંગેલાં વસ્ત્ર ધારણ કરવાં નહિ. આમતરે જતાં કોઈ લૂંટી લે એ બીકે તેમને છુપાવી ખરાબ વસ્ત્ર પહેરવાં નહીં; પરંતુ કોઈ લૂંટવાનું મન ન કરે એવાં વસ્ત્ર જ ધારણ કરવાં. આ વસ્ત્રધારી મુનિનો સંપૂર્ણ આચાર છે. [૨/૧]

ગૃહસ્થને ઘેર જતાં તેણે પોતાનાં વસ્ત્ર સાથે સર્પને જ જવું આવવું. તે જ પ્રમાણે શૈય જતાં કે સ્વાખ્યાય કરવા જતાં પણ કરવું. પરંતુ વરસાદ વગેરેને^૩ વખતે બધાં વસ્ત્ર સાથે સર્પને ન જવું-આવવું. [૨/૨]

કોઈ સાધુ બીજે ગામ જતી વખતે, થોડા વખત ચારે બિજીનું વસ્ત્ર સર્પ આવે; અને પછી પરગામથી પાછો આવી, તે વસ્ત્ર મૂળ માલિકને આપવા માટે, તો તે તેણે પાછું ન લેવું, કે સર્પને બીજાને ન આપી દેવું, કે કોઈને બિજીનું ન આપવું, કે તેનો બદલો ન કરવો, કે બીજાને જઈને ઝેર ન કહેવું કે, 'હે આયુધ્મન

૧ મગવરદિવાલ (મનવરિતા).

૨ મુળેનિ, મિતુમેનિ, ઉગુવાર્લેનિ, કામગર્ભવા.

૩. તુમે ૫૧ ૮૬.

અમણુ ! તારે આ વસ્ત્ર જોઈએ છે ?' વળી તે મનજૂત હોય છતાં તેને ફાડીને ફેંકી ન દેવું; પરંતુ, વપરાઈને રોળાયેલું તે વસ્ત્ર જિંજીનું લઈ જનારને જ આપી દેવું;—પોતે રાખવાનો વિચાર ન કરવો. આવો આચાર સાંભળી, કોઈ બિંમુ એવો વિચાર કરે કે, હું થોડા વખત માટે વસ્ત્ર જિંજીનું લઈ આવું; અને પછી બહારગામથી પાછો આવી, તેને પાછું આપવા જઈશ, ત્યારે તે લેશે નહિ, એટલે તે મારું જ થશે,—તો તેને દોષ લાગે. માટે તેણે તેમ ન કરવું. [૨/૩-૪]

બિંમુએ વર્ણ્યયુક્ત વસ્ત્રને વિવર્ણ્ય ન કરવાં કે વિવર્ણ્યને વર્ણ્યયુક્ત ન કરવાં; ખીચું મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતાનું વસ્ત્ર ખીજાને આપી ન દેવું; કે ખીજાનું જિંજીનું ન લેવું; કે તેનો બદલો ન કરવો; કે પોતાને અણુગમતું વસ્ત્ર કાઢી નાખવા ખીજાને જઈને એમ ન કહેવું કે, 'તારે આ વસ્ત્ર જોઈએ છે?' ખીજાને સારું ન દેખાતું હોય, માટે મનજૂત વસ્ત્રને ફાડીને ફેંકી ન દેવું. માર્ગે જતાં કોઈ લૂંટારુ તેને મળે, તો તેનાથી ખીજે પોતાનાં વસ્ત્ર બચાવવા ખાતર તેણે ઉન્માર્ગે ન ચડી જવું; કે અમુક માર્ગે લૂંટારુઓ વસે છે એમ જાણી ખીજે માર્ગે ન વળી જવું; વગેરે બધું આગળ (પા. ૧૦૮, ૩/૧૩-૬માં) જતાં આ પ્રમાણે કરવું [૨/૫]

[બિંમુ અથવા બિંમુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે, વગેરે પા. ૬૮ મુજબ]

પાત્ર

બિંદુ અથવા બિંદુણીને પાત્રની જગર પડે, ત્યારે તેણે ટુંબીનું કે સાકડાનું કે માટીનું કે એવી જાતનું કોઈ પાત્ર માગવું. જે મુનિ બળવાન, નીરોગી અને મજબૂત બાંધાવાળો હોય, તેણે એક જ પાત્ર રાખવું, બે નહિ. [૧/૧]

પાત્ર ભાગવા તેણે બે ગાઉથી વધારે દૂર જવાની ઇચ્છા ન કરવી. [૧/૧]

જે પાત્ર ગૃહસ્થે એક કે અનેક સ્વધર્મી (જૈન) બિંદુ કે બિંદુણીને ઉદ્દેશીને . . . તૈયાર કર્યું હોય, કે ખરીદ્યું હોય . . . તે સદાય જાણી ન લેવું. . . . (વગેરે બધું 'વચ્ચ' પા. ૧૧૬, ૧/૨ મુજબ.)

બિંદુએ, બધું મોંઘામૂલાં પાત્ર મળે તો પણ ન લેવું^૧ [૧/૨.૩]
ઉપરના દોષો ટાળી, બિંદુએ નીચેના ચાર નિયમોમાંથી કોઈ એકને અનુસરી પાત્ર માગવું :

૧. ટુંબીનું, સાકડાનું, માટીનું વગેરેમાંથી કોઈ એક જાત નહીં કરી, તે જાતનું જ જાતે માગવું, અથવા ગૃહસ્થ આપે તો નિહોળ્ય હોય તો લેવું, એ પહેલો નિયમ. [૧/૪]

૨. પોતાને જોઈતું પાત્ર ગૃહસ્થને ત્યાં દેખીને માગવું, અથવા આપે તો લેવું, એ બીજો નિયમ. [૧/૫]

૩. ગૃહસ્થે વાપરેલું કે તેના વડે વપરાતાં બે ત્રણ પાત્રોમાંથી એક માગવું, અથવા આપે તો લેવું, એ ત્રીજો નિયમ. [૧/૬]

૪. ફેંદી દેવા જેવું એટલે કે જેને બીજો કોઈ વાચક થા બિખારી લેવા ન ઇચ્છે, તેવું જ પાત્ર માગવું, અથવા આપે તો

^૧ મૂળમાં : 'સીસું, લાંબું, ચાંદી, સોનું, પિત્તળ, ચોલાદ, મણિ, કાચ, કાંસુ, રાંખ, રાંગ, દાંત, કપડાં, પથ્થર, ચામડાં, વગેરેનાં. ગણાવ્યાં છે.

લેવું, એ ચોથો નિયમ આ ચારમાથી કોઈ એક નિયમ લેનારે
ખીમની અવગણના ન કરવી (વગેરે આગળ પા ૯૧ મુજબ.)
[૧/૭]

એ પ્રતિજ્ઞાઓ અનુસાર પાત્ર માગવા જનાર બિંદુને ગૃહસ્થ
વાચક કરે, અથવા પાત્રને તેન, ઘી, ચરખી વગેરે ચોપડીને કે
સુગંધી દ્રવ્યો, હાલુ કે બિન પાણી વગેરેથી ઘોઈ માછળે આપવાનું
કહે, તો તે સદોષ જાણી ન લેવું. (વગેરે જણ 'વચ્ચ' પા ૧૧૮-૯,
૧/૧૦ ૩ મુજબ) [૧/૮૬]

ગૃહસ્થ બિંદુને એમ કહે કે, 'તમે થોડી વાર થોભો તો
અમે રસોઈ વગેરે તૈયાર કરી લઈએ, ત્યારબાદ અજપાન ભરીને
તમને પાત્ર આપીશું, ખાલી પાત્ર અમણને આપવું તે ઠીક નથી,'
તો બિંદુએ પહેલેથી જ ના પાડી દેવી, અને છતાં, ગૃહસ્થ તેમ
કરીને જ આપવા માડે, તો તે ન સ્વીકારવું. [૧/૧૦]

ગૃહસ્થ પાસેથી પાત્ર લેતા પહેલાં બિંદુએ તેના દેખતા તપાસીને
પડી લેવું કારણ કે, અદર છવજતું વનસ્પતિ, ખીજ
વગેરે હોય [૧/૧૧-૨]

[પછીના એ ફક્ત આગળ વલ્લેપણા ૧/૧૭૮ તથા
૧/૧૯૨૩ મુજબ જ લેવા માત્ર જ્યાં સૂકવવાની વાત છે, ત્યાં, 'તેલ,
ઘી વગેરેથી ખરડેલું પાત્ર હોય, તો નિર્જીવ જમીન જોઈ તપાસી,
સાફ કરી, ત્યાં સાવધાનીથી તેને ધસી લેવું, એમ સમજવું]

બિંદુએ ગૃહસ્થને ઘેર બિંદા લેવા જતાં પાત્રને પ્રથમ જોઈ
તપાસી સાફ કરવું, જેથી અદર છવજતું કે ધૂળ ન રહે [૨/૧]

બિંદુ ગૃહસ્થને ઘેર બિંદા લેવા ગયો હોય અને ગૃહસ્થ
પાત્રમાં હાલુ પાણી ભરી બાવીને તેને આપવા માડે તો પહેલેથી
જોયું હોય, તો તેને સદોષ જાણી ન લેવું, પણ અચાનક લેવાઈ
જાય, તો તેને પાણી (તેના વાસણના) પાણીમાં રેડી દેવું, (અને ન

રેડવા દે, તો ફૂવા વગેરેના પાણીમાં) અથવા બીનાસવાળી જમીનમાં રેડી દેવું. તેમ ન અને તેવું હોય, તો તે પાણી મહિત પાત્ર જ પરદાની દેવું. [૨/૨-૩]

ભિક્ષુએ પોતાના બીના વાસણને લૂછવું કે તપાવવું નહિ, પરંતુ વાસણ ઉપરનું પાણી કે બિનાસ દ્વારા ધાવ ત્યાર બાદ જ તેને લૂછવું કે તપાવવું. [૨/૪]

[ભિક્ષુએ મૃદરચને ઘેર ભિક્ષા લેવા જતી વખતે ૫ સર્પને જવું, વગેરે પ્રતિપણા પા. ૧૨૦, ૨/૨ મુજબ.]

[ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણ વગેરે પા. ૬૮ મુજબ.]

૭

મુકામ^૧

“પ્રમળ્યા સર્પ, કું પરચ્ચાર વિનાનો, ધન-ધાન્ય-પુત્રાદિ રાહત તથા પારકાનું આપેલું ખાનારો અમણ્ય ધર્મિય; અને પાપકર્મ હરગિજ નહિ કરું. હે ભગવંત! ખીજાએ નહિ આપેલી એવી કોઈ પણ ચીજ લેવાનું (કે રાખવાનું) ત્યજવાનો કું નિયમ લઉં છું.” [૧/૧]

આવી પ્રતિજ્ઞાવાળા મુનિએ, પછી ગામ, નગર કે રાજધાનીમાં ગયા બાદ, ખીજાએ નહિ આપેલી કોઈ પણ ચીજ મહણ્ય ન કરવી, ખીજા પાસે ન કરાવવી, કે કોઈ કરતો હોય તેને અનુમતિ ન આપવી. પોતાની સાથે પ્રમળ્યા લેનાર સાધુઓની પણ ઊત્ર, પાત્ર,

૧. મૂળમાં ‘અવગ્રહ’ શબ્દ છે. તેનો અર્થ, ‘પોતાની માલકીની ચીજ-પરિમહ’ તેમજ ‘નિવાસસ્થાન’ એમ જાને યાય. આ અધ્યયનમાં પણ જાનેને લગતાં વિધાનો છે.

દંડ વગેરે^૧ કાંઈ પણ વસ્તુ, તેમની રાગ માગ્યા વિના કે (રાગ મળે
સારે) જોવાનપાસ્યા વિના, કે સાફ ક્યો વિના ન લેવી. [૧/૧]

ભિક્ષુએ મુસાફરખાનાં વગેરે રથને જઈ ને, પહેલાં તે રથજ
પોતાને યોગ્ય છે કે નહિ તે વિચારીને,^૨ પછી સાંના માલિક કે
અધિપતિ પાસે, સાં રહેવાની આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે (પા. ૯૬૫૭)
રજા માગવી. [૧/૨]

રહેવાની જગા મળ્યા બાદ, તે મકાનમાં જે બીજા અમણ્યાદિજાદિ
અગાઉથી જિતયો હોય, તેમની છત્ર પાત્ર વગેરે વસ્તુઓ આઘીપાછી
ન કરવી, તથા તે જિંઘતા હોય તો તેમને ન જગ્યાડવા. દૂકર્માં,
તેમને પીઠાકર કે પ્રતિકૂળ એવું કાંઈ જ ન કરવું. [૨/૧]

જિતારો ક્યો બાદ, ત્યાં પોતાના સમાનધર્મી^૩ કે સહભોજ જે
સહચારી સાધુઓ આવે, તેમને પોને માગી આજીણાં ખાનપાન,
સુવાએસવાનાં પાટિયાં, પથારી, પાથરણું વગેરે માટે નિમંત્રિત કરવા;
પરંતુ બીજાએ આજીણાં અન્નપાન વગેરે માટે બહુ આગ્રહ કરીને
નિમંત્રિત ન કરવા. [૧/૩-૪]

ત્યાં શુદ્ધરથો કે તેમના પુત્રો વગેરે પાસેથી સોય, અસ્તરો,
કાન-ખોતરણું કે નરેણી વગેરે વસ્તુઓ પાછી આપવાની શરતે,
પોતાના એકલાના ઉપયોગ માટે માગી આણી હોય, તો તે
એકબીજાને આપવી નહિ; પણ પોતાનું કામ પૂરું થતાં, તેને લઈ
શુદ્ધરથ પાસે જવું, અને તેને ખુલા હાથમાં રાખીને કે જમીન ઉપર

૧. છત્રય, મત્રય, દહન ચમ્પચ્છેદનમં ।

૨ ત્યાંની જમીન બીની કે જીવજંતુવાળી ન હોવી જોઈએ, તે રહેઠાણ
ખાંભી, કોટડા, સ્તંભ વગેરે ઉપર અધ્ધર ઝમૂમણ રહેણ ન હોવું જોઈએ, તે
રહેઠાણ શુદ્ધરથો, અગ્નિ, પાણી, ફેરીઓ, બાળકો, પશુઓ, આકારપાણીની
તૈયારીઓ વગેરેવાળું ન હોવું જોઈએ, પેસવાનીકળવામાં કે ધર્મવિચારણામાં
અગવડધાણું ન હોવું જોઈએ, જુઓ પા. ૯૬ ૩/૫-૧૨; તથા
પા. ૯૪, ૧/૯. [૧/૬-૧૨]

મૂકીને, 'આ રહી, આ રહી' એમ કહેવું; મતલબ કે, પોતે તેના હાથમાં ન મૂકવી.^૧ [૧/૫]

ઢોઈ આંગાનાડયામાં ઉતારો મેળવ્યો હોય, અને ઠેરી ખાવાની ધમ્મલા ચાપ,^૨ તો જે ઠેરી જીવજંતુ વગેરે વાળા હોય, તેમ જ જેને ચીરીને કકડા કરી, નિર્જીવ કરેલી ન હોય, તે ન લેવી. પણ, જે ઠેરી જીવજંતુ વિનાની અને ચીરીને કટકા કરી, નિર્જીવ કરેલી હોય, તે લેવી. તે જ પ્રમાણે ઠેરીનાં અડધિયાં,^૩ પેદી, છાસ, રસ કે છંદા માટે પણ સમજવું. [૨/૨-૪]

તેવું જ, શેરડીના ખેતરમાં કે લસણના. ખેતરમાં^૪ ઉતારો કયો હોય ત્યારે પણ સમજવું. [૨/૫-૬]

બિંદુએ ઉપર જણાવેલા દોરો ટાળી, નીચેના સાતમાંથી ઢોઈ એક નિયમ અનુસાર મુકામ મેળવવો. [૨/૭]

૧. મુસાફરખાનાં વગેરેમાં, તે સ્થળ પોતાને માટે યોગ્ય છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી, તેના માલિકની આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે રળ ભાગી, મુકામ મેળવવો, એ પહેલી પ્રતિજ્ઞા. [૨-૮]

૨. હું ખીજ બિંદુ માટે મુકામ માગીશ, અને ખીજએ માગેલા મુકામમાં રહીશ, એ બીજી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૯]

૩. હું ત્રીજા બિંદુ માટે મુકામ માગીશ, પણ ખીજએ માગેલામાં રહીશ નહિ; એ ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૧૦]

૧. બીજ અનુચિત વસ્તુની લેવડદેવડ નથી કરી, એવું બીજાએ જોઈ શકે તે માટે (૩).

૨. મૂળમાં માલિકની રળ મેળવવાનો સીધો ઉદ્દેશ નથી, પણ સમજ લેવાનો છે.

૩. અંશમિત્તયં (આઘાદિ-ટીકા), અરપેવિય, અંશોયયં (ઠેરીની ઊલ), અંશસાલગ (રમ), અંશદાનમ્ (મુસ્મલ્લાદાનિ) ।

૪. ઉચ્છુવર્ણ, હરમુળવળ । તેમાં શેરડી માટે અંતરુદ્ધયં (શેરડીની ગાંઠ), ઉચ્છુગરિયં (ગરુડી), ઉચ્છુમોવયં (શકડિયાં), ઉચ્છુનાલ્લ (રસ), ઉચ્છુદાલ્લ (નાના કકડા) એટલાં છે; અને લસણ માટે હરમુળ, હરમુળકર, હરમુળનોવળ, હરમુળાલ્લ ।

૪. હું બીજા માટે મુકામ માગીશ નહિ, પણ બીજાએ માગેલામાં રહીશ, એ ચોથી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૧૧]

૫. હું એકલા મારે માટે મુકામ માગીશ, બીજા એ ત્રણ કે ચાર પાંચ માટે નહિ માગું, એ પાંચમી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૧૨]

૬. જેને મકાને હું મુકામ સ્વીકારીશ, ત્યાંથી જ તુલ્ય વગેરેનું^૧ પાથરણું આપોઆપ મળે તો સ્વીકારીશ, નહિ તો ઉભડક કે પક્ષાંઠી વાળાને બેસીને જ રાત કાઢીશ, એ છઠી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૧૩]

૭. જેને મકાને ઉતારો કર્યો હશે, તેને ત્યાં પથ્થર કે લાકડાની છાટ જેવું કાંઈ તૈયાર મળી આવશે, તો તેના ઉપર સૂઈશ, નહિ તો ઉભડક કે પક્ષાંઠી વાળાને બેસીને જ રાત કાઢીશ, એ સાતમી પ્રતિજ્ઞા. [૨/૧૪]

[આ સાતમાંથી કોઈ એક નિયમ લેનારે બીજાની અવગણના ન કરવી વગેરે, પા. ૯૧ મુજબ.]

[બિંદુ અથવા બિંદુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે વગેરે, પા. ૬૮ મુજબ.]

૧. જુઓ પા ૧૧૦, ૩/૧૮ માં

૧ આ ફક્ત પછી મૂળમાં નીચેના ફરો છે : “ભગવાને શિવું દેહુ મેં સામજ્ય છે કે, સ્થવિર ભગવ તોમે પાંચ પ્રકારના અવગ્રહ (એટલે કે, માલખી હક) ગણાવ્યા છે. (૧) લોકમધ્યવર્તી ધુચકદક્ષિણાધર્મ એ દેવેન્દ્રનો અવગ્રહ ગણાય છે. (૨) ભરત વગેરે ક્ષેત્ર તે ચક્રવર્તી રાજાનો અવગ્રહ ગણાય છે. (૩) ગામ, વૃક્ષ, કિંદાન, ગિરિ, કંદરા, દેવમંદિર, પાણ વગેરે ગૃહપતિનો (તે સ્થળના માડલિકા-ભગીરદારનો) અવગ્રહ ગણાય. (૪) જોને ઘેર ઉતારો કર્યો હોય, તે ગૃહગ્યનું ધર વગેરે તે ગૃહસ્થ (સાચારિક)નો અવગ્રહ ગણાય (૫) અને જે જગાએ સમાનધર્મી સાધુ વગેરે મહિનો માસ ઉતારો કરી રહ્યા હોય, તે (સગા કે સ મુધીની) જગા વગેરે તે સાધર્મિકનો અવગ્રહ દહેવાય.” એમ કોઈ પણ સ્થળે ઉતારો કરવા પહેલાં ત્યાં આ પાંચ જણનો માલખી હક પહેચતો હોઈ, તેમની ષરણગતીની સાધુને અપેક્ષા રહે છે [૨/૧૫]

ઊભા રહેવાનું સ્થાન^૧

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીને ઊભા રહેવા માટે સ્થાનની જરૂર પડે ત્યારે તેણે ગામ, નગર કે રાજધાનીમાં જવું. ત્યાં જે સ્થાન ઇર્ષા કે હવન^૨નું વગેરેવાળું જણાય, તે સહાય જણી, મંળ્યા છતાં ન લેવું. (વગેરે બધું આગળ પા. ૯૨-૩^૨ મુજબ, સમજવું.) [૧]

ભિક્ષુએ એ બધા દોષ ત્યાગી, નીચેની ચાર પ્રતિજ્ઞાઓમાંથી કોઈ એક મુજબ, ઊભા રહેવાનું નક્કી કરવું :

૧. અચિત્ત સ્થળમાં ઊભા રહેવું, અચિત્ત વસ્તુનું અવલંબન લેવું, હાથ પગ લાંબા-ટૂંકા કરવા, તથા યોડું ફરવાનું રાખવું, એ પહેલી પ્રતિજ્ઞા. [૨]

૨. બીજું બધું ઉપર પ્રમાણે, પણ ફરવાનું ન રાખવું, એ બીજી પ્રતિજ્ઞા. [૩]

૩. બીજું બધું બીજી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે, પણ અવલંબન કરાવું ન કરવું, એ ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા. [૪]

૪. અચિત્ત સ્થળ ઉપર ઊભા રહેવું, અવલંબન કરાવું ન કરવું, હાથપગ પણ લાંબા-ટૂંકા ન કરવા, ફરવું-ફરવું પણ નહિ; તથા શરીર, કેશ, દાઢી, ફેવાડાં અને નખોની ફરફાર તથા, (પરિમિત કાળ સુધી) હાથમાથા વિના ઊભા રહેવું, એ ચોથી પ્રતિજ્ઞા. [૫]

[આ ચારમાંથી કોઈ એક નિયમ લેનારે બીજાની અવગણના ન કરવી વગેરે બધું, આગળ પા. ૯૧ મુજબ.]

૧. અહીંથી માંડીને ચોદમા અધ્યયન સુધીનાં સાત અધ્યયનો એ બીજી ચૂડા છે.

૨. સૂત્ર ૧/૩ તથા તે પછીનો કંઈમૂળ સુધીનો ભાગ

[ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે વગેરે, પા. ૬૮ મુજબ. [૬]]

૯

સ્વાધ્યાય માટેની જગા^૧

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીને સ્વાધ્યાય કરવા માટે કોઈ જગાની જરૂર પડે, ત્યારે તેણે ગામ, નગર કે રાજધાનીમાં જવું, એને ઈડાં કે શ્વજંતુ વગેરે વિનાનું સ્થળ પસંદ કરવું. (વગેરે બધું આગળ પા. ૯૨-૩^૨ મુજબ સમજવું.) [૧]

ત્યાં જે બે, ત્રણ ચાર કે પાંચ જણા સ્વાધ્યાય માટે જાય, તે સૌએ અન્યોન્ય શરીરને આસિંગન ન કરવું, ચુંબન ન કરવું, કે દાંત અને નખથી ક્ષત ન કરવા. [૨]

[ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે વગેરે, પા. ૬૮ મુજબ.]

૧. મૂળ : 'નિશાધિકા.'

૨. સૂત્ર ૧/૩ તથા તે પછીનો ૬૬મૂળ સુધીનો બામ

મળમૂત્રની જગા

બિંદુ કે બિંદુણીને મળમૂત્રની હાજત થાય, અને તેની પાસે શરાવસું ન હોય. તો પોતે સદધર્મી પાસે માગી લે; અને તેમાં ઝાડોપેસાળ કરી, ઇંડાં કે છવજંતુ વગેરે વિનાની જગાએ નાખી આવે. [૧]

જે સ્થળ ગૃહસ્થે એક કે અનેક સ્વધર્મી (જેન) બિંદુ કે બિંદુણીને હિંદેશીને. . . તૈયાર કર્યું હોય કે ખરીલ્યું હોય. . . તેને સદોપ બંધી તેમાં મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. (વગેરે એ કરતા 'વસ્ત્ર' ૧/૨ પ્રમાણે સમજવા.) [૨-૪]

જે જગા સાધુ માટે ગૃહસ્થે તૈયાર કરી કે કરાવી હોય, માટે રાખી હોય, છળવી હોય, સરખી કરાવી હોય, લીંપાવી-ગૂંપાવી હોય, કે ધૂપથી સુવાસિત કરી હોય, તેવી જગામાં સાધુએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૫]

જે જગામાંથી બિંદુ માટે ગૃહસ્થ કે તેના પુત્રો વગેરે કંઈ, મૂળ, હરિયાળી વગેરેને આધાંપાછાં ખસેડે, તેવી જગામાં બિંદુએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૬]

બિંદુએ ચાંબસા, પાટ, માંચા, માળ, અટારી કે અગાસી જેવી જગાઓમાં મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૭]

૧. મૂળમાં વાયુપુષ્પ સખ્દ છે. પાંચપુષ્પનો અર્થ સામાન્ય રીતે રજોયણું જ લેવાય છે. અહીં દીકાકર જણાવે છે, 'સ્વાધ્યાય કરવા બેઠા પછી અચાનક પ્રબળ સંકા થઈ આવે, તો વાસણમાં મળમૂત્ર કરવાં; પહેલેથી જ ભતે જવાય તેમ હોય, તો નિર્જીવ જગાએ જઈ મળમૂત્ર કરવાં.' જો કે હવટના ફકરામાં તો હંમેશાં બંધે પાત્રમાં જ પ્રથમ ઝાડોપેસાળ કરી, બહાર ફેંકવા જવું એવું વિધાન છે, એમ લાગે છે.

ભિશ્તુએ જીવજંતુવાળા, બીની, ધૂળવાળા, કે કાચી માટી મસજેલી જમીન ઉપર, તથા સજીવ શિલા, ઢેકાં કે કાંડાવાળાં લાકડાં ઉપર, તથા એવા જીવજંતુવાળા સ્થળમાં મળમૂત્ર ન ત્યાગવાં. [૮]

જે જગ્યા ઉપર ગૃહસ્થો વગેરેએ કંદ, મૂળ, ખીજ વગેરે પાથયાં હોય, પાથરતા હોય, કે પાથરવાના હોય, તેવા સ્થાનમાં ભિશ્તુએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૯]

જે જગ્યાએ ગૃહસ્થોએ ડાંગર, મગ, અડદ, તલ, કુળથી, જવ તથા જવજવ વગેરે વાવ્યા હોય, વાવતા હોય, કે વાવવાના હોય, તે જગ્યાએ ભિશ્તુએ મળમૂત્ર ન ત્યાગવાં. [૧૦]

ભિશ્તુએ કચરાના ઢગલા^૧ ઉપર, બહુ કે થોડી ફાટેલી જમીન ઉપર,^૨ કાદવવાળી જમીન ઉપર,^૩ ઠૂંઠાંવાળી જમીન ઉપર^૪, જવાર વગેરેની કડબ^૫ કે શેરડીના ડાંડાવાળી જમીન ઉપર, તથા ખાડા, યુદા, કેટ વગેરેવાળી જિંચીનીચી જમીન ઉપર મળમૂત્ર ન ત્યાગવાં. [૧૧]

જ્યાં માણસો માટે રાંધવા કરવાનું કામ થતુ હોય, કે બેંસ, પાડા, ઘોડા, કબૂતર વગેરે^૧ પશુપંખી રાખવામાં આવતાં હોય, તેવી જમીન ઉપર ભિશ્તુએ મળમૂત્ર ન ત્યાગવા. [૧૨]

જે ઢેકાણે માણસો કાંઈ કામનાથી ફાસો લેતા હોય,^૨ કે પોતાંની જાતને ગીધડાં પાસે ફડાવી દેતાં હોય, કે ઝાડ કે પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરતાં હોય, વિપ્રબક્ષણ કરતાં હોય, અથવા અગ્નિપ્રવેશ કરતા હોય, તેવી જગ્યાએ ભિશ્તુએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૧૩]

૧. મામોયાગિ (કચરાપુચ્ચ-ટીકા૦). ૨. ચમ્પાગિ (દૃઢત્વો મૂમિરાજ્ય).
 મિત્રુયાગિ (ચક્ષુષા મૂમિરાજ્ય.) ૩. વિઙ્ગુયાગિ (પિન્છલાગિ). ૪. સાળુયાગિ.
 ૫. કટવાગિ.

૬. મર્મિમ-ચમમ-મસ્ત-કુસ્કુડ-લાવય-ચટ્ટય-નિત્તર-કસોય-વર્તિજઙ.

૭. વેદાગમદાનેત.

ભિક્ષુએ આરામ, ઉદ્યાન, વન, ઉપવન, દેવમંદિર, સમાગૃહ,
કે પરબ જેવી જગ્યાઓએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૧૪]

ભિક્ષુએ કિલ્લાનો ખુરજ (કેડો), કિલ્લા અને નગર વચ્ચેનો
માર્ગ, દરવાજો અને ગોપુર વગેરે સ્થળોએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન
કરવો. [૧૫]

ત્યાં ત્રણ રસ્તા કે ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય, તેવાં ચોટા,
ચોક વગેરે સ્થળમાં ભિક્ષુએ મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરવો. [૧૬]

નિમાડો, ચૂનાની ભટ્ટી, રમણાન, સૂરપ, ચૈત્ય, નદી ઉપર
નાહવાનાં તીર્થ, નદીકિનારાનો કાઢવ,^૧ તળાવનાં નાળાં,^૨ પાણીની
નીક; માટીની નવી ખાણ, નવું ગેયર, ખાણ, કે શાકભાજીનાં
સ્થળોમાં તથા ખીજક, ચણ, ધાતકી, કેતકી, આંખા, અશોક વગેરેનાં
વનમાં ભિક્ષુએ મળમૂત્ર ન ત્યાગવાં. [૧૭-૨૧]

ભિક્ષુએ પોતાનું કે ખીજનું પાત્ર સર્ઈ, ખુલ્લા વાડામાં^૩ કે
ઉપાસરામાં એકાંત જગ્યાએ, કેઈ જુએ નહિ તેવા તથા જીવજંતુ
વગેરે વિનાના નિર્જંવ સ્થળમાં જવું; અને ત્યાં મળમૂત્ર કરી, તે
પાત્ર સર્ઈ, ખુલ્લા વાડામાં કે જોડી જમીન ઉપર, કે એવી નિર્જંવ
જગ્યાએ, એકાંતમાં કેઈ જુએ નહિ તેવે ઠેકાણે તેમને સાવધાનીથી
નાખી આવવાં. [૨૨]

[ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે
વગેરે, પા. ૬૮ મુજબ.]

૧. ‘ત્યાં લોકો તીર્થ’ જાણી આજોડતા હોય.’—ટીકા.

૨. પરંપરાથી પૂજ્ય ગણાતાં આવેલાં સ્થળ (લોકાયત્થનાનિ)—એવો
અર્થ પણ થાય.

૩. દાગવર્ચસિ (દાણાપ્રધાન), સાગવર્ચસિ (ચરપ્રધાન), મૂલ્યવર્ચસિ
(કેદમ્બળ પ્રધાન), હલ્યંકરવર્ચસિ (ઈ).

૪. મૂળમાં નાગ, પુત્રાગ અને ચૂલક,—એટલી વધુ વિગત છે.

૫. મૂળમાં ચારામ શબ્દ છે. ઉપવન, વાડો, એવો તેનો અર્થ થાય.

શબ્દ

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીએ ચારે પ્રકારનાં^૨ વાહોતો અવાજ સાંભળવાની ઇચ્છાથી કયાંય જવું નહિ. [૧-૪]

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીએ વિવિધ સ્થળોએ ચતારે વિવિધ પ્રકારના શબ્દો સાંભળવા જવું નહિ. [૫-૧૧]

૧. મૃદંગ, નાદીમૃદંગ, ઝાલર વગેરે વિતત — મટેલાં વાદ્યો (૧); વીણા, વિપ'થી, બન્ધીસક, ટુનક, પણ્થ, ટુંબીવીણા, દંડુણ વગેરે તત — તાર ખેંચેલાં તંત્રવાદ્યો (૨); તાલ, કંસતાલ, લત્તિકા (કંશિકા-ટીકા), ગોધિકા, કિરિકિરિઆ (વંશાદિકંબિકા-ટીકા) એ તાલ — (અથવા ધન) વાદ્યો (૩); શંખ, વેણુ, વંશ, ખરમુખી, પિરિધિરિયા એ શુષિર — (કૂંકીને વગાડવાનાં પોલાં) વાદ્યો (૪).

૨. મૂળમાં તો 'કોટ કિલ્લા ખાઈ વગેરે શબ્દો' એવો જ પાઠ છે. ટીકાકાર, 'ત્યાં ધણે અમુક અવાજે, અથવા ત્યાં કરાતા શ્રવ્ય ગેય વગેરે અવાજે' સાંભળવા ન જવું, એમ અર્થ છે. મૂળમાં તે સ્થળોની વિગતો આ પ્રમાણે છે :

વપ્પાણિ, કલિદાણિ, સરાણિ, સરપતિદાણિ, સરસ્પતિવાણિ, કચ્છાણિ, નૂમાણિ, ગહનાણિ, વગાણિ, વળ-દુમ્માણિ, વલ્લવાણિ, વલ્લવદુમ્માણિ, ગામાણિ, જગરાણિ, ગિગમાણિ, રાયદાણિઓ, આમમપ્પ-મટ્ટજ — સનિવેમાણિ, જારામાણિ, સ્વજાણાણિ, વગાણિ, વળસડાણિ, દેવકુલાણિ, સમાણિ, વવાણિ, અટ્ટાણિ, અટ્ટાલયાણિ, ચરિવાણિ, દારાણિ, ગોપુરાણિ, તિપાણિ, ચઝક્કાણિ, ચચ્ચરણિ, ચઝમ્પુદાણિ, ઘણિસટ્ટાણકરણાણિ, વમમ્મ, બ્હત્ત, દલ્લિ, કવિંજલ (અર્થ, અનુક્રમે:— કિલ્લા, ખાઈ, (જુઓ પા. ૧૦૭), સરોવરો, સરોવરોની પંક્તિઓ અને હારમાળાઓ, ભાકાં, ઘટા, રણ, વન, વન-દુર્ગ, પર્વત, પર્વત-દુર્ગ, ગામ, નગર, નિગમ, (વાણિયાઓનું સ્થાન), રાજધાની, આશ્રમપદ, પટ્ટણ, સંનિવેશ (ગામ જહારનું પડું, અથવા કાફલાનો પડાવ), (જુઓ પા. ૭૫) આરામ (ઉપવન), ઉધાન, વન, વનખંડ, દેવમંદિર, સભા, પરજ, અટારી, ઝરખા, કિલ્લા અને નગર વચ્ચેના માર્ગો, દરવાજા, ગાપુર, ત્રિભેટા, ચોક, ચારસ્તા, ચોમુખ, તથા ભેંસ, વૃક્ષ, અથ, હાથી-કપિંજલ વગેરેના લક્ષણો)

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીએ પાડા, બળદ, ઘોડા, હાથી કે કપિંજલ^૧ પક્ષીની સાકમારીઓના અવાજ સાંભળી ત્યાં ન જવું. તેમ જ, વરકન્યાના લગ્નમંડપોમાં^૨ કે હાથીઘોડાનાં ટોળાં હોય તેવાં સ્થાનોમાં પણ ન જવું. તે જ પ્રમાણે કથામંડપોમાં કે હાથીઘોડા વગેરેની શરતોમાં,^૩ કે ન્યાં ગીત, વાદ્ય, વીણા, તાલી^૪, તૂરી વગેરેની રમઝટ મચી રહી હોય, ત્યાં ન જવું. [૧૨-૪]

ન્યાં વડવાડ^૫ ચાલતી હોય, બોધાબોલી થતી હોય, તથા બે કે વિવિધ રાજ્યોવાળાં સ્થળે ઝઘડો ચાલતો હોય, ત્યાં ન જવું. [૧૫]

નાની છોકરીને શશુમારી, ઘોડા ઉપર બેસાડી, તેની આગુઆગુ પીંટળાઈને લોકો જતા હોય,^૬ કે કાઈ પુરુષને દેહાંતદંડ આપવા વધસ્થાને લઈ જવામાં આવતો હોય, ત્યાં પણ ત જવું. [૧૬]

ન્યાં અનેક ખાડાં, રથ કે ઝેરઝથ તથા સરદદ ઉપરનાં ટોળાં હોય, કે મેળાઓ હોય, ત્યાં પણ^૭ ન જવું. [૧૭]

ન્યાં અનેક સ્ત્રીપુરુષો, વૃદ્ધો, બાળકો તથા ગુલાનો સુંદર આભરણો પહેરી, માતાં બંગલવતાં તથા નાચનાં હોય, હાસ્યક્રોડ કરતાં મોહ પામતાં હોય તથા ખાનપાન વગેરેથી^૮ ઉમણી કરતાં હોય, તેવા મહોત્સવનાં સ્થળોએ પણ ન જવું. [૧૮]

દૂકામાં, ભિક્ષુએ આ લોકનાં કે પરમોદના, સાંભળેલા કે ન સાંભળેલા, દેખેલા કે ન દેખેલા સખ્દોમાં આસક્ત, કે મોહિત ન બનવું. [૧૯]

૧. પુલ્લટ્ટાગાળિ ।

૨. માણુમ્માણિયટ્ટાગાળિ ।

૩. તલ્લાલ (વાદિત્રવિરોધ એવો પણ અર્થ થાય).

૪. વટર, દિવ, હમર ।

૫. પરિપુર્યં મંજિતાલ્લકિતનિબુદ્ધમાણિયન્ ।

૬. મહસવામં (મહાશ્વરસ્થાનાનિ).

૭. મૂળમાં 'ખાનપાન ભોજવતાં, વહેંચતાં, છાંડતાં, કે સાચવતાં હોય' એમ છે.

[ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીના આચારની એ જ સંપૂર્ણતા છે વગેરે,
પાન ૬૮ મુજબ.]

• ૧૨

૩૫

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણીએ વિવિધ રૂપો—જેવાં કે, ગૂથીને
કરેલાં, વીંટીને કરેલાં, પૂરીને કરેલાં, સાંધીને કરેલાં, લાકડાં
કોતરીને કરેલાં, લેખીને કરેલાં, ચીતરીને કરેલાં, તથા મણિ વગેરેથી,
હાથીનાંતથી, આળાઓથી કે પાંદડાં કાપીને કરેલાં,^૧—જેવા માટે
ક્યાંય ન જવું. [૧]

[અહીંથી આગળ ‘શબ્દ’ અધ્યયનના બધી ફકરા, ‘શબ્દ’]
ને બદલે ‘૩૫’નો ફેરફાર કરીને ચોજવા.]

૧. ગધિમાણિ, વેદિમાણિ (વસ્ત્રાદિનિર્જિત પુત્તવિકાદીનિ), પુરિમાણિ,
સંવાહમાણિ, કટ્ટકમ્માણિ, પુલ્લકમ્માણિ, નિત્તમ્માણિ ંદતમ્માલં વત્તછેમ્મં ।

પરક્રિયા

બિશુએ પોતાને લગતી, શુદ્ધચેત્તે કરેલી, નીચેની કર્મબંધનક
ક્રિયાઓ ઇચ્છવી નહિ, તેમ અટકાવવી^૧ પણ નહિ. [૧]

જેમકે, કોઈ શુદ્ધચેત્તે મુનિના પગ લૂંછે, ચાંચે કે દાગે; તેમના
ઉપર હાથ ફેરવે; તેમને રંગે; તેમને તેલ, ઘી કે ચરબી મસજે; યા
તે બધું પગ ઉપર ચોપડે; યા પગને લોધ, ઠંક, ચૂર્ણ કે વર્ણુ વડે
ખરડે, યા તેમને ગરમ કે ઠંડા પાણીથી પખાજે કે ધુએ; તેમને
કંચાનો લેપ કરે કે ધૂણ કરે; પગમાંથી ખીસી કે કાંટો કાઢી નાખે,
કે તેમાંથી પડે, લોહી વગેરે કાઢી તેને ચોખ્ખો કરે;—તો તેણે
તે ઇચ્છવું પણ નહિ, તેમ અટકાવવું પણ નહિ. [૨-૧૦]

એ જ પ્રમાણે શરીરની બાબતમાં, તેમ જ તેમાં રહેલાં ત્રણ,
ગડગૂમડ, ચાંદી, ભગંદર વગેરેની બાબતમાં પણ સમજવું. [૧૧-૪].

કોઈ શુદ્ધચેત્તે મુનિના શરીરનો પરસેવો, મેલ, કે આંખ કાન
અને નખનો કચરો સાફ કરે; કે કોઈ તેના વાળ, રોમ, બવાં,
બગલ કે શુભ્રપ્રદેશના વાળ લાંબા દેખી કાપી નાખે, કે નાના કરે;
તો તે તેણે ઇચ્છવું પણ નહિ, તેમ અટકાવવું પણ નહિ. [૧૫-૭]

કોઈ શુદ્ધચેત્તે મુનિના માથામાંથી લીપ્પ કે જૂ વીણી કાઢે, કે
તેને ખોળામાં કે પથંગમાં સુવાડી, તેના પગ વગેરે દાખી-મસજે;

૧. મૂળમાં 'ન નિષમયેત્' છે. દીક્ષાકાર એનો અર્થ, 'શરીર અને
વાણી વડે ખીલ પાસે ઠરાવવી પણ નહિ' એવો છે. પરંતુ તે ઠીક
નથી લાગતો. કારણ કે, શુદ્ધચેત્તે પોતે અધુર વસ્તુ કરતો આવે, તો તે
બાબતમાં કેમ વર્તવું, તેનો અહીં આદેશ છે. 'સાધુએ પોતે તેમને ઇચ્છવી
નહિ (ન નિષમયેત્); પંખી ખીલ સેવા કરે કે ખાસડાં મારે, તેનું કળ તે
બોગવશે.' (સૂત્ર ૨૩). શ્રી. જોકેખી અને શ્રી. રવજીભાઈ પણ દીક્ષાકારનો
અર્થ કમળ નથી સમજાવે.

કે હાર, અર્ધહાર વગેરે છાતીનાં અને ગળાનાં આભરણો તથા મુકુટ, માળા, કે સોનાનો દોરો વગેરે તેને પહેરાવે; તો તે તેણે ધરવું પણ નહિ, તેમ અટકાવવું પણ નહિ. [૧૮-૨૦]

એ જ રીતે, મુનિને બગીચામાં કે હિંદુસ્થાનમાં લઈ જઈને, તેના પગ વગેરે દાંતે મસજે, તો પણ સમજવું. [૨૧]

કોઈ ગૃહસ્થ શુદ્ધ કે અશુદ્ધ વચન (એટલે કે, મંત્ર) - બગીચા, અથવા કંદ, મૂળ, છાત્ર કે લીસોતરી ખોદીકપાત્રીને માંદા મુનિની ચિકિત્સા કરવા ઇચ્છે, તો તે તેણે ધરવું પણ નહિ, તેમ અટકાવવું પણ નહિ. [૨૨]

દરેક જાતી પોતે કરેલાનું ફળ ભોગવે છે એમ સમજવું. [૨૩]

૧૪

અન્યોન્યક્રિયા

[ઉપરના અધ્યયનમાં જે ક્રિયાઓ મુનિને ગૃહસ્થ કરતો હતો, તે જ બ્રહ્મણે અન્યોન્ય કરે; તો તે બ્રાહ્મણમાં પણ, ૧૩મા અધ્યયનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સમજવું.]

૧. આ આદેશથી શું સમજવું? ધરમા કે એકાતમાં લઈ જઈ, ગૃહસ્થ આ જાતું કરે છે; બ્રહ્મણે તે ધરવું નથી; તથા બ્રહ્મણ તરીકે તે વસ્તુઓ તેણે સ્વીકારી નથી; એટલે તે પહેરીને બહાર જવાનું તો ન જ હોય.

ભાવનાઓ

૧

[ભગવાન મહાવીરે પાંચ મહાવતોની જે ભાવનાઓ ઉપદેશી છે, તે કહેવા માટે પ્રથમ ભગવાનનું જીવનચરિત્ર કહેવામાં આવે છે.]^૨

ભગવાન મહાવીરના જીવનકાળના મુખ્ય પ્રસંગોમાંથી પાંચ પ્રસંગોએ ઉત્તરાધ્યાત્મની^૩ નક્ષત્ર હતું. જેમકે: દેવસોકમાંથી બ્રાહ્મણી માતાના ગર્ભમાં આજ્યા ત્યારે; બ્રાહ્મણી માતાના ગર્ભમાંથી ક્ષત્રિયાણી માતાના ગર્ભમાં દેવવાયા ત્યારે; જન્મતી વખતે; ધરવાસ ઊડી અનગાર (ધર વગરના-સાધુ) સતી વખતે; અને પરિપૂર્ણ^૪ ઉત્તમ કેવળજ્ઞાન^૫ થયું ત્યારે. આજ ભગવાનનું નિર્વાણ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં થયું. [૧]

ભગવાન, આ યુગના^૬ પહેલા ત્રણ હિરસા^૭ વીતી ગયાં અને ચોથામાં માત્ર ૭૫ વર્ષ અને સાઠ નવ માસ બાકી રહ્યા ત્યારે,

૧. અહીંથી ત્રીજી ચૂડા શરૂ થઈ. ‘મહાજ્ઞ કહેલાં પ્રતો જીવનમાં બેંડાં બીતરે, તે માટે દરેક પ્રતને અનુરૂપ થઈ પડે તેવી રીતસીક પ્રવૃત્તિઓ સ્થૂળ દૃષ્ટિએ ખાસ ગણાવવામાં આવી છે. તે ભાવના નામે પ્રસિદ્ધ છે.’

૨. આ વાક્ય મૂળનું નથી.

૩. મૂળમાં તેને માટે ‘હત્યુત્તરા’ (હસ્ત ઉત્તર: ચામત્) સખ્દ છે.

૪. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૧. મૂળમાં તેને માટે કલ્તન, પરિપૂર્ણ, અવ્યાપાત, નિત્યવરણ, અનંત, અનુતર, અને વર એટલાં વિરોધજ્ઞ છે.

૫. મૂળમાં તેને માટે ‘અવસર્પિણી’ સખ્દ છે. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૨.

૬. મૂળમાં ‘સમા’ સખ્દ છે. તે દરેકને ‘આરા’ પણ કહે છે. તેવા ૭ આરા દરેક અવસર્પિણીમાં હોય છે. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૨.

ઉનાળાના ચોથા માસે,^૧ આઠમા પક્ષે, અઠાડ સુદિ ૭૩, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમા, દશમા દેવનોકમાના^૨ પોતાના પુષ્પોત્તર નામના વિમાનમાથી^૩ પોતાનું દેવ તરીકેનું આયુષ્ય^૪ પૂરું કરી, જ જુડીપમા,^૫ બરતક્ષેનના દક્ષિણાર્ધમા, કુડપુરના^૬ બ્રાહ્મણવિભાગમાં, કોડાનગોત્રી નરસિંહજી બ્રાહ્મણને ઘેર, જાયધરાવણુ ગોત્રની દેવાનદા બ્રાહ્મણીની દૂખે, સિંહના બચ્ચાની પેટે અવતર્યા^૭ [૨]

પછી (સકેદની આગ્રાથી તેના પાવણ મેનાના અધિપતિ હરિભુવગેસિ) દેવે (તીર્થ કરે ક્ષત્રિયાળીને પેટે જન્મ લેવો એ જ)

૧ આ મહતરી પૂનમે મહિનો પૂરો થતો ત્રણીને આપેલી ૭ પછીના વૃશ્ચેખેમાં પણ તેમ જ ૭ મૂળમા વનાળા માટે 'શિરુદ' શીખ શબ્દ ૭

૨ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૩

૩ તેના બીજા નામ મૂળમા આ પ્રમાણે ૭ મહાવિજય સિદ્ધાંત, પ્રવરપુડરીક તથા દિશાસીવસ્તિક તેનું મહાવિજય પુષ્પોત્તરાવતે સહ એવું નામ પણ પ્રસિદ્ધ ૭ કેટલાક મહાવિજયને તથા પ્રવરપુડરીકને વિશેષજ્ઞ માને ૭

૪ તેની સપ્તમા મૂળમા ૨૦ સામરોપમ વર્ષ આપેલી ૭ જુઓ ટિપ્પણ નં ૨

૫ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ ૪

૬ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ ૫

૭ તે જન્મ્યા ત્યારથી તેમને ત્રણ જ્ઞાન થયેલા હતા (જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૧) તેથી તે 'હું હવે દેવલોકમાથી અવતરનારો છું એ ભણતા હતા' એવો તે અવ્યય એ પણ ભણતા હતા, પરંતુ અવતા હતા તે કાળ નહોતા ભણતા કારણ કે તે કાળ બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે - આટલું અહીં મૂળમા વધુ છે [૩]

૮ તેને માટે મૂળમા મહાવીર અણકસંતિજ 'મહાવીર ભગવાન પ્રત્યે અનુકંપા ભક્તિવાળા હોય' એટલું જ છે

આચાર છે? એમ માની, વર્ષાઋતુના ત્રીજા માસે, પાંચમા પક્ષે, આસો વદ તેરસે, ૮૨ દિવસ વીત્યા બાદ ૮૩મા દિવસે, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રે કુંડપુરના દક્ષિણ તરફના આઠાણવિભાગમાંથી ભગવાન મહાવીરના ગર્ભને ઉપાડી, કુંડપુરના ઉત્તર તરફના ક્ષત્રિયવિભાગમાં, યાતવંશી ક્ષત્રિયોમાંના કાસ્યપગોત્રી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની વસિષ્ઠ ગોત્રવાળી ત્રિશક્ષા ક્ષત્રિયાણીની કૃષ્ણમાં, અશુભ પરમાણુઓ કાઢી નાખી, તેમની જગ્યાએ શુભ પરમાણુઓ દાખલ કરીને મૂકી દીધો. અને જે ત્રિશક્ષા ક્ષત્રિયાણીનો ગર્ભ હતો, તેને દેવાનંદા બ્રાહ્મણની કૃષ્ણમાં મૂકી દીધો. [૪]

નવ માસ ઉપર સાઠાસાત દિવસ વીત્યા બાદ, ત્રિશક્ષા ક્ષત્રિયાણીએ ઉનાળાના પહેલા મહિનામાં, બીજા પખવાડિયામાં, ચિત્ર સુદ તેરસે ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમાં ગ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ક્ષેમકુંડળપણે

૧. ‘જીવમેવ’ તિ કહુ : મહાવીરે પોતાના આત્મા કોઈ જન્મમાં ગોત્રમંદ હશે હતો, તેની સિક્કાશયે તેમને બ્રાહ્મણના પેદમાં રહેવું પડ્યું. બાહી, તીર્થંકરો વગેરે, આત્મકુલોમાં (શુદ્રાદિકનાં), અધમકુલોમાં, તુલ્યકુલોમાં, દરિદ્રકુલોમાં, કૃષ્ણકુલોમાં, ભિક્ષુકુલોમાં, બ્રાહ્મણકુલોમાં’ અવતરી શો જ નહિ. પ્રકરણને અંતે જુઓ ટિપ્પણ નં. ૧.

૨. દેવાનંદા માતાની યોગિનિ માને જહાર કાઢી ત્રિશક્ષામાતાની ગર્ભસ્થામાં સંધિ રચાવી દીધો. [૪૬૫૦]

૩. દેવાનંદાને પણ આવા ગર્ભરત્નની હાનિ થઈ, તેના કારણમાં તેનું ‘પૂર્વ જન્મનું’ કૃત્ય જતાવવામાં આવે છે. દેવાનંદા અને ત્રિશક્ષા બંને ‘પૂર્વ જન્મમાં’ બ્રાહ્મણી દેરાણી હતાં. તે વખતે દેવાનંદાએ ત્રિશક્ષાના રત્નનો કરંડિયો ચોરી લીધો હતો; માટે આ જન્મમાં આ રત્ન તેને ગ્રાહ્યવું પડ્યું. મૂળમાં અહીં એટલું વધારે છે કે, ત્રણ જ્ઞાનવાળા દેવાથી મહાવીર પોતાનું ગર્ભાંતરમાં સંહારનું યોગ, થાય છે, અને થયું-એ તરફ કાળ જલજતા હતા. [૫]

૪. આરોયારોવનું.

જન્મ આપ્યો. તે રાતે દેવદેવીઓએ^૧ અમૃત, ગધ, ચૂર્ણ, પુષ્પ તથા રત્નોની મોતી વૃષ્ટિ કરી, તથા ભગવાનને કૌતુકમ્ (નજર ન લાગે તે માટે મસી-તિનમ્, રક્ષાગધનાદિ પ્રયોગ), ભૂતિકમ્ (શરીરની રક્ષા માટે કરાતું ભગ્નયેપ, સૂત્રગધનાદિ), અને તીર્થકર તરીકેનો અભિરોક વગેરે કર્યા. [૬૯]

ન્યારથી ભગવાન ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૃપે આગ્યા, ત્યારથી તેમનું કુળ ધન, ધાન્ય, સેનુરૂપુ, રત્ન વગેરેથી^૨ ઘણી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું આ વાત તેમના માતૃપિતાના લક્ષમાં આવતા, તેમણે દશ દિવસ પૂરા થયે તથા (નાળ વધેરવા વગેરેની) અશુચિ દૂર થયા બાદ, ઘણું ખાનપાન તૈયાર કરવી, સમાવહાવાને નિમત્રણ આપ્યું, અને તેમને તથા બીજા યાચકવર્ગને^૩ ખૂબ જમાડી કરી, તથા બિખારી વગેરેને આપી કરી^૪, બધાને મહાવીરના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ થતી કુળની વૃદ્ધિની વાત જણાવી, કુમારનું 'વર્ધમાન' એવું નામ પાડ્યું. [૧૦૨]

મહાવીર માટે પાંચ દાર્ઘ્યો રાખવામાં આવી હતી તે આ પ્રમાણે દૂધ ધરાવનાર, જ્ઞાન કરાવનાર, શણગારનાર, ખેતીવનાર અને ખોળામાં રાખનાર એ પાંચે ધાત્રીઓ વડે વીંટળાયેના

૧ મૂળમાં ભવનપતિ વાનવ્યતર ન્યાતિષિક અને વિમાનવાસી એમ ચાર પ્રકારના દેવદેવીના નામ છે 'તે દેવદેવીના ત્યા ઊતરવાથી એક મોટા પ્રકારના બીડ, ઠોનાદલ તથા ધમાલ મળી ગયા હતા,' [૭] એટલું મૂળમાં અહીં વધારે છે દેવદેવીના ચાર પ્રકારના વર્ણન માટે જુઓ આ પ્રકરણને અતે ટિપ્પણ નં ૩

૨ મૂળમાં - હિરણ્ય સુવર્ણ ધન ધાન્ય, માણે, મોતી, સખ, સિના, પ્રવાલ

૩ શ્રમણ - બ્રાહ્મણ - કૃષ્ણ - વનીપક (બિખારી), - બિચ્છુડ (બિખારી) - પડરમ (બાવા - સિવમાળી)

૪ અથવા દાસાદોને એટલે નાતીલાઓને ઘેર પિરસણ વહેંચી કરી-એવો અર્થ પણ હોવાય

તથા એક ખોળામાંથી બીજા ખોળામાં જતા એવા ભગવાન, જેમ પર્વતની ગુફામાં (પવનથી સુરક્ષિતપણે) ચંપક વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામે, તેમ પિતાના રમ્ય મહેલમાં^૧ અનુક્રમે મોટા થવા સામ્યા. [૧૩]

ખાસ્યાવરથા પૂરી થતાં, સર્વકલાકુશળ એવા મહાવીર ભગવાન, અનુસુક્રપણે પાંચ પ્રકારનાં ઉત્તમ માનુષિક કામભોગો ભોગવતા વિહરવા સામ્યા. [૧૪]

ભગવાનનાં આ પ્રમાણે ત્રણ નામ હતાં : માળાપે આપેલું 'વર્ધમાન'; પોતાના વૈરાગ્યાદિ સહજ ગુણોથી મળેલું 'અમણ'; અને મોટા બધો તથા નમ્રત્વ આદિ મહા દુઃખો^૨ સહન કરવાને કારણે દેવોએ આપેલું 'અમણ ભગવાન મહાવીર.'

ભગવાનનાં પિતાનાં પણ ત્રણ નામ હતાં : સિદ્ધાર્થ, શ્રેયાસિ, જસંસ (યશસ્વી?). ભગવાનની માતાનાં પણ ત્રણ નામ હતાં : ત્રિશલા, વિદેહદિત્તા^૩, પ્રિયકારિણી. ભગવાનના કાકાનું નામ સુપાર્થ હતું; મોટાભાઈનું નામ નંદિવર્ધન^૪ હતું; અને મોટાં બહેનનું નામ સુદર્શના હતું.^૫ ભગવાનની બાપો યશોદા કૌંડિન્ય ગોત્રની હતી. તેનાથી

૧. મળિકોટિમથલે.

૨. મૂળમાં 'પરિવહ' સખ્દ છે. સ્વીકારેલા ધર્મમાર્ગમાં ઠકી રહેવા, અને કર્મબંધનોને ખંજેરી નાખવા માટે, જે જે સિધ્ધિ સમક્ષાવપૂર્વક સહન કરવી પડે છે, તે પરિવહ કહેવાય છે. ક્રુધા, તુષ્ટ્યા, શીતા, ઉષ્ણ, દંશમસા, નમ્રત્વ, અરતિ, ક્રોધ, નિંદા, સતકાર, દોષ, ચાચના, અસાધ્ય વગેરે કુલ ૨૨ પરિવહો ગણાય છે. જુઓ ઉત્તરાધ્યયન અધ્ય. ૨.

૩. ત્રિશલા વૈશાલીના વિદેહવંશી રાજા ચેટકનાં બહેન હોવાથી, તેમને વિદેહદિત્તા કહે છે. જુઓ આ માળાનું 'મહાવીરકથા' પા. ૭૩.

૪. તેમનું લગ્ન તેમના મામા અને વૈશાલીના પ્રધાન અભિષપતિ ચેટકની પુત્રી સાથે થયું હતું.

૫. તેમનું લગ્ન સત્રિયકુટુંબમાં જ થયું હતું, અને તેમને જન્માભિ નામનો પુત્ર હતો. તેને મહાવીરની પુત્રી પ્રિયદર્શના વેરે પામ્યાં.

ભગવાનને થયેય પુત્રીનાં બે નામ હતા. અનવદ્યા અને પ્રિયદર્શના. તે (પિતાના ગોત્ર ઉપરથી) કારયપ ગોત્રી હતી. ભગવાનની દૌહિત્રી કૌશિક ગોત્રની હતી. તેને પણ બે નામ હતા. ગેયવતી અને યગોમતી [૧૫]

ભગવાનના માતૃપિતા પાર્શ્વનાયની^૧ પરપરાના શ્રમણોના અનુયાયી (ઉપાસક) હતા. તેઓએ ધણા વર્ષ શ્રમણોપાસકનો આચાર પાળી, અતે, હયે પ્રકારના જીવોની રક્ષાને નિમિત્તે, અન્નપાન છોડી દેહત્યાગ કર્યો.^૨ ત્યાર બાદ તેઓ અચ્યુતકૃષ્ણ નામના બારમા સ્વર્ગમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી અવીને તેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં^૩ છેદના ઉચ્છ્વાસ વખતે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને સુક્ષ્મ થઈ, નિર્વીણ પામશે, અને સર્વ દુ ખોતો અત લાનશે [૧૬]

હતો. પોતાની ખતી તથા બીજા પણ અનેક લોકો સાથે તેણે ભગવાન મહાવીર પાસે શીક્ષા લીધી હતી. ખત, પછી મહાવીર સાથે મતમેદ પડતા, તે તેમના સંધથી જુદો પડી ગયો, અને અનેક વર્ષ મહાવીર વિરુદ્ધ હિંચાલ ચલાવી, છેવટે પદર દિવસના ઉપવાસ કરી મરી ગયો હતો.

૧ મહાવીરની પહેલાના ૨૩મા જેન તીર્થ કર તે ઈ સ પૂર્વે ૮૧૭મા બનારસમાં જન્મ્યા હતા.

૨ આ પ્રકારના દેહત્યાગને ‘અપશ્ચિમ ભારણાતિક સંલેખના’ કહે છે. અપશ્ચિમ એટલે આખરનું. ભારણાતિક એટલે માણ વખતનું, સંલેખના એટલે સારી અને કથાઓનું સંલેખન—તેમને ફરા કરવારથી તપ તેનો વિધિ મૂળમાં આ પ્રમાણે બતાવે છે. ‘પૂર્વે કરેલા પાપ યાદ કરીને યુગ આગળ નિવેદિત કરી (આલોચના), તેમની નિદા-મર્દા કરી, ફરી ન કરવાનો નિશ્ચય કરી (પ્રતિકમ્બુ), પોતે સ્વીકારેલા સૂચ, અહિંસાદિ પાત્ર અણુમતોની બાબતમાં થયેલ દોષોનું ચયાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, દાકની પધારી પર બેસી, અન્નત્યાગ કર્યો.’

૩ જુઓ પ્રકરણને અતે શિષ્યો ન ૮

મગવાન મહાવીર^૧ ત્રીસ વર્ષ શૂદ્રસ્થાત્રમમાં નિર્લેપપણે રહી, માખાપ દેવલોક પામતાં, પોતાની પ્રતિષ્ઠા સમાપ્ત થઈ જણી, પોતાનું ધનધાન્ય, સોનુંરૂપું, રત્ન વગેરે^૨ યાચકોને વહેંચી દઈ, હેમંત ઋતુના પહેલા પક્ષમાં, માગસર વદ ૧૦મીના રોજ^૩ પ્રવળ્યા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. [૧૭]

દીક્ષા લેતા પહેલાં, આખું^૪ એક વર્ષ તેમણે આ પ્રમાણે દાન આપ્યાં કર્યું :^૫ સુયોદય થતાં જ દાન આપવાનું શરૂ કરે, તે સવારના નારતાના સમય સુધીમાં એક કરોડ અને આઠ લાખ સોનામહોર આપી દે. એ રીતે આખાં વર્ષમાં થઈને તેમણે ત્રણ અબજ, અઠ્યાસી કરોડ અને એસી લાખ સોનામહોરો દાનમાં આપી દીધી. તે બધું ધન (ઇંદની આગ્રાથી) વૈશ્રમણ્ય (કુબેરમંડારી)

૧. મૂળમાં અહીં મહાવીરનાં, જ્ઞાતવંશી, વિદેહ (ધ્યાનયોગ્ય વિશિષ્ટ જાંખાવાળા), વિદેહદિવ્ય (વિદેહકિન્ના-ત્રિસલાના પુત્ર), વિદેહજન્મ્ય (વિદેહજન ત્રિસલામાંથી થયું છે શરીર-અર્થાન્નું), વિદેહસૂમાલ (વિદેહસુકુમાર : શૂદ્રસ્થાવાસમાં સુકુમાર-વદાસ) -એટલાં વિશેષણો છે. વિદેહનો અર્થ ધ્યાનને યોગ્ય અમુક વિશિષ્ટ જાંખાવાળા, લેપરહિત, તથા શૂદ્રવાસ એવો જુદો જુદો લેવાય છે.

૨. વિદેહતિ કટુ ।

૩. (ગર્ભાવાસમાં પોતે જ લીધેલી) તેમના જીવતા સંન્યાસ ન લેવાની, કે માતૃપિતાના મૃત્યુ બાદ બે વરસ સુધી સંન્યાસ ન લેવાની (તેમના મોટા ભાઈએ લેવડાવેલી).

૪. દ્વિરવ્ય-સુવર્ણ-જલ-વાહન, ધન-માન્ય-કનક-રત્ન-સંવસાર (સર્વોત્તમ-કીમતી વસ્તુ) વગેરે મિલકત (સાવેરજ્ઞ-સ્થાપનેય).

૫. મહાવીર ૨૮ વર્ષના : થયા, ત્યારે તેમનાં માતાપિતા મરણ પામ્યાં. ત્યાર પછી મોટાભાઈના આમદથી તે વધુ બે વર્ષ સંસારમાં રહ્યા. આ બે વર્ષ તેમણે નિર્દોષ નિર્જીવ આદાર જ મદજ કર્યા, ઠંડા સજીવ પાણીનો ત્યાગ કર્યો, અને પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું.

અને તેના કુંડળધારી દેવોએ મહાવીરને પૂરું પાડ્યું હતું.^૧ [૧-૩]

પંદર કર્મભૂમિમાં જ ઉત્પન્ન થનાર તીર્થ કરને જ્યારે દીક્ષા લેવાનો સમય નજીક આવે છે, ત્યારે પાંચમા કલ્પ ષ્ઠયોગમાં કાળા રેખાવાળાં વિમાનોમાં રહેતા લોકાંતિક દેવો^૨ તેમને આવીને કહે છે : 'હે ભગવન, સકળ જગતના જીવોને દિતકર એવું ધર્મતીર્થ તમે પ્રવર્તીવો.' તે પ્રમાણે, ૨૯મા વર્ષમાં, તે દેવોએ આવી ભગવાનને વિનંતિ કરી. [૪-૬]^૩

વાર્ષિક દાન પૂરું થતાં, ત્રીસમે વર્ષે ભગવાને દીક્ષા લેવાની તૈયારી કરી. તે વખતે, ચારે પ્રકારનાં દેવદેવી^૪ પોતપોતાની તમામ સમૃદ્ધિ^૫ સાથે પોતપોતાનાં વિમાનોમાં બેસી, કુંડપુરની ઉત્તરે આવેલા ક્ષત્રિયોના વાસની ઈશાની બાજુએ આવી પહોંચ્યાં.^૬

૧. ૫૫ મનુષ્યેરે દિષ્ણમ્ લેમમણકુલ્લજ્જરા દેવા. . . એ ત્રીભુવાયા મ્હોભા આવતાં રાખ્ઠ ઉપરથી સ્થિત થતો અર્થ. બાહી કુમેરમંડારી લોકાંતિકદેવોની પેઠે તીર્થ કરને ભાથ આવે છે એમ મનાય શી રીતે ?

૨. તેમની આઠ ભતિઓ છે : ચારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ, વ્યુષ્ઠ, ગર્હતોય, તુષિત, અવ્યાબાધ અને અરિષ્ટ. તેઓ વિપયરતિ વિનાના દોવાથી, દેવર્ષિ કહેવાય છે તેઓ ત્યાથી મ્યુત ઘર્ષ, મનુષ્યજન્મ સર્ષ, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમની (મરુત માથે) નવ ભતિ પદ્મ કાણ્વાગાદિમા છે જુઓ 'વત્સાર્ધસૂત્ર' (વિદ્યાપીઠ) પા. ૧૮૫.

૩. આના તથા તેની ઉપરના ફેરવાના ૧-૩, તથા ૪૧ એ, અકો વચ્ચે આવતા મ્હોલના છે

૪. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૩

૫. પોતપોતાના ૩૫-નેપથ્ય ચિહ્ન (ચિન્ન), તથા સર્વ પ્રકારની શક્તિ-શક્તિ બલસમુદય સાથે

૬. તેમના આવવાની રીત મૂળમા આ પ્રમાણે વર્ણવી છે :—

પ્રથમ તો મ્યૂલ પુદ્ગલો પલટાવીને સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો પરિણમાળ્યા જેથી બીડી શકાય; પછી અસંખ્ય ક્ષીપ સમુદ્ર ભોળંગી, ચપળતાવાળી દિવ્ય દેવગતિથી, કુંડપુર સંનિવેસના ઈશાન ખૂણામા આવીને બેસતાં.

પછી હેમંત ઋતુના પ્રથમ મહિને, પ્રથમ પક્ષે, માગસર વદ દશમને સુવ્રત નામે દિવસે, વિજય નામના મુહૂર્તે, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રને યોગે, છાયા પૂર્વ તરફની તથા જરાજર પુરુષ જેટલી લાંબી યતાં, જમવાનને શુદ્ધ^૧ જળથી સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું,^૨ અને ઉત્તમ

૧. દીક્ષા વખતે તીર્થ કરને કંઠા પાણીથી સ્નાન કરાવવાનો આચાર છે. પછી જૈન મુનિ સજીવ ગણાઈ કંઠ પાણી વાપરી જ ન શકે.

૨. અહીં મૂળમાં, ચક્ર દેવેન્દ્રે પોતાના પ્રભાવથી (વૈદિક સમુદ્ધાત કરીને) ફેવી રીતે મનોહર દેવચંદ્રક (ધુમટદાર છતવાળું આસનસ્થાન) તથા સિંહાસન બનાવ્યું, અને મહાવીરને સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે બેસાડી, સતપાક અને સદસપાક તેણે વડે મર્દન કર્યું, પછી મધ્યાપાદિક (સુમંધી તથા ખીળા રંજના) વસ્ત્ર વડે તેમને લાંબીને પવિત્ર પાણીથી નવરાખ્યા; પછી તેમને લાંબોની કિંમતના [તેમજ પશ્ચોત્તરેણ (૧) વાસાવિપ્ણ] કંઠા રક્ત ગોચર્યથાનને લેખ કર્યો; પછી તેમને હંસ સમાન સફેદ (અથવા હંસની આકૃતિઓવાળાં) બે વસ્ત્ર તથા હાર, અર્ધહાર, કરત્ય (છાતી ઉપરનું આભરણ), એકાવલી (એકસેરો), પ્રાલંબ (લાંબી માળા), સૂત્રપટ (કંદોરો), મુકુટ, રત્નમાલાદિ આભૂષણો પહેરાવ્યાં, તેમજ ચૂંદણી, (મંદિમ), વીટણી (વેદિમ), બરેલી (વૃત્તિમ) અને નૂલેલી (સ્પર્શિતમ) માળાઓ વડે ક્ષપવતુની પેઠે શણગાર્યાં, તેની વિષતો છે. [૧૬-૨૦].

ત્યાર બાદ ઉદ્ધે પાછા બીજા ચાર વૈદિકસમુદ્ધાત કરીને હનરત્નના ભંચકી શકે તેવી એ ચંદ્રપ્રભા શિબિઠા (પાલખી) બનાવી તેનું વણુંન આવે છે. જેમકે, ઇંદામૃત-આખલો-અશ્વ-મનુષ્ય-મગર-પક્ષી-વાનર-કુંભર-તુડુ (હરણ) -સારભ-ચમરીનાય-સિંહ-વનલતા વગેરેનાં ચિત્રોથી (વિચિત્ર); વિદ્યાધરના યુગલ જેવી ચંત્રસંચાલિત બે પુતળીઓથી યુક્ત (વિન્નનદર-જમલનુયલનંતનુત); હનર સૂર્ય જેવી પ્રકાશિત, સારી રીતે ચીતરેલાં ચિત્રોથી બરેલી, અતિશય દેહીપ્રમાન હોવાથી આંખે જોતાં જલ્દે નજરમાં ખૂંપી જતી હોય તેવી (નિસમાણ, ભિન્નિસમાણ, ચક્રમુલોપધ્વદેરસ), મોતીઓ અને મોતીઓની જળથી યુક્ત, સોનાનાં પતરાંવાળી, ચૂલની મોતીઓની માળાઓવાળી, હાર-અર્ધહાર વગેરે ભૂષણોથી ચોમતી, અતિશય દેખવા લાયક, યગલતા-વગેરે અનેક લતાઓથી ચિત્રિત, શુભ, મનોહર

મહેદ્રી ત્રીજાં બે વરો તથા આબૂપણો પહેરાવવામાં આવ્યા. ત્યાર
બાદ તેમને માટે ચંદ્રપ્રભા નામની મોટી સુશોભિત પાનખી
લાવવામાં આવી; તેમાં પાદપીર સહિત એક સુંદર રતનજડિત
મહામૂલ્યવાન સિદ્ધાસન હતું જરામરણ્યથી મુક્ત ભગવાન માળા,
મુકુટ, સુંદર આબૂપણ, તથા કીમતી રેશમી વસ્ત્ર ધારણ કરી,
નિર્મળ શુભ મનોભાવ સાથે તેમાં બેસા. તે વખતે તેમણે બે દિવસના
એટલે કે ૭ ટકના નિર્જળા ઉપવાસ કર્યો હતા, તથા એક જ
વસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું પછી તેમને વાજતેગાજતે ગામ બહાર
ગાતરથી ક્ષત્રિયોના ઉદ્યાનમાં લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં જમીનથી
એક હાથ જેટલી અધ્ધર રાખેલી શિખિકામાથી તે ધીરેધીરે નીચે

આકારવાળી, વિવિધ પ્રકારના પચવર્ણી મણિઓ તથા પતામઓ વડે
શોભતા અગ્રસિખરવાળી, પ્રાસાદિક, દર્શનીય, મુરખ [૨૧] હાપરૂતના
રીક્ષાકારે જણાવ્યું છે કે, દેવોએ કરેલી એ બધી વસ્તુઓ મનુષ્યોએ કરેલી
બધી વસ્તુઓમાં સમાઈ ગઈ, તેથી કશું બિવડાયું નહિ

૧ મૂળમાં 'હ સલક્ષણ' છે તેનો 'હ' સની ભાતવાળા' એવો અર્થ
પણ થાય. આ વસ્ત્રના બીજા વિશેષણો બહુવા જેવા છે. દૃઢથી પણ
બીડી ભય તેડ, ઉત્તમ નમર-પટલમાં બનેલું, કસળ પુરુષોએ વખાણેલું,
પોરાના ફીણ જેવું, કેમળ, કોર ઉપર ઉત્તમ કારીગરોએ (ઉદ્યાયોએ)
સોનાની કીક ભરેલું

૨ પડદ-બેરી-ગાલર શબ્દાદિક લાખો વાળાનો અવાજ મનના
તેમ જ ધરણી ઉપર થયો દેવો આર પ્રકારના (વત-વિવત-પત-શુધિર)
અનેક વાદ્ય સેઠો નૃત્યાદિ સહિત વગાડવા લાગ્યા

૩ તેમાં જ તેમનું છુતિપલાસ નામનું ચૈત્ય પણ હતું

૪ પાલખીની બે બાજુએ શક અને ઈશાને દ્ર રતનજડિત હાથાવાળા
આમર ઢાળતા હતા પ્રથમ તે તે પાલખી મનુષ્યોએ ઉપાડી, પછી સુર-
અસુર વગેરે દેવોએ ઉપાડી. જેમ કે—પૂર્વ તરફ દેવો રહ્યા, દક્ષિણ
તરફ અસુરો રહ્યા, પશ્ચિમ તરફ ગરુડો રહ્યા, અને ઉત્તરમાં નાગો રહ્યા
દેવગણોથી તે વખતે આમણની શોભા ખીલેલા પુષ્પવન જેવી યઈ ગઈ.
[પ્રલોક ૭-૧૭]

જીનપી, અને પૂર્વ દિશામાં મોં રાખી સિંહાસન ઉપર બેસે. ત્યાર બાદ તેમણે જાંઘા અડકાર ઉતારી નાખ્યા;^૧ તથા પાંચ મૂઠીઓ ભરી, જમણા હાથથી જમણા, અને ડાબા હાથથી ડાબા એમ બંધા કેશો ઉખાડી નાખ્યા.^૨ પછી સિંહોને નમસ્કાર કરી, 'હવેથી હું કાંઈ પણ પાપ નહિ કરું,' એવો નિયમ લઈ, ઉત્તમ ચારિત્રનો^૩ સ્વીકાર કર્યો. તે બધું, જાંઘા દેવમનુષ્યો ચિતરામણમાં ચીતરેલાંની પેઠે સ્તબ્ધ બની, જોઈ રહ્યાં.^૪ [૨૨]

ભગવાનને ચારિત્ર^૫ લીધા બાદ મનઃપર્વવશાન^૬ પ્રાપ્ત થયું. તેથી તે મનુષ્યસૌકની અંદરનાં ચંચેન્દ્રિય અને વ્યક્ત મનવાગી^૭ પ્રાણીઓના મનોમત ભાવોને જાણવા લાગ્યા. [૨૩]

૧. તેમને વેશગણ દેવે સફેદ વસ્ત્રમાં લઈ લીધા, એમ મૂળમાં છે.

૨. તેમને શક દેવે દ્રેહીરાના (વરાહવ) શાળમાં લઈ લીધા અને ભગવાનની અનુશાસી-ક્ષીર સમુદ્રમાં પહેંચાડ્યા, એમ મૂળમાં છે.

૩. હરપચુત્ર-સુત્રોધિકામાં કલમહત્ત્વા (૧૬ સી)ને લેતી વર્ણવી છે.

૪. મૂળમાં 'સામાયિક ચારિત્રનો' એમ છે. 'સમભાવમાં—આત્મિક શુદ્ધ દશામાં—સ્થિર રહેવા, જાંઘી, અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો', તે સામાયિક ચારિત્ર.

૫. તે વખતે ઉદ્વેગ હરેવાથી દેવ-મનુષ્યોનો વાનિત્રોનો યોધાદ બંધ પડ્યો હતો' એમ મૂળમાં વધુ છે.

૬. મૂળમાં 'દ્વાયોપશમિક સામાયિક ચારિત્ર' એવો સ્પષ્ટ છે. 'દ્વાયોપશમ એક પ્રકારની આત્માની શુદ્ધિ છે, કે જે કર્મના ઉદયમાં નહિ આવેલા અંશના ઉપશમથી અને ઉદયમાં આવેલ અંશના હવથી પ્રગટ થાય છે. ત્યારે, ઉદયમાં આવેલ કે ન આવેલ તમામ કર્મના સંબંધ અત્યંત દ્રષ્ટી જવાથી યતી આત્માની વિશુદ્ધિ, એ દ્વાયિક હરેવાય.

૭. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાન તેમને જન્મથી ન પ્રાપ્ત હતાં. આ બધાં જ્ઞાનોની સમજણ માટે જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૧.

૮. આ તથા બીજાં વિશેષણોની સમજણ માટે જુઓ ટિ. નં. ૧.

પ્રવ્રજ્યા લીધા બાદ, ભગવાન મહાવીરે મિત્ર, શાંતિ, સ્વજન અને સંબંધીયર્મને પાટો વિદાય કર્યો; અને પોતે એવો નિયમ લીધો કે, હવેથી બાર વર્ષ સુધી હું કાયાની સારસંભાળ કે મમતા રાખ્યા વિના,^૧ જે કોઈ વિદ્યો અને સંકટો^૨ આવી પડશે, તે બધાં અડગપણે સહન કરીશ, અને તે તે વિદ્યો નાખનાર પ્રાણે ક્ષમાભાવ રાખીશ.^૩ આવો નિયમ લઈ, મહાવીરે ભગવાન, એક મુદ્દત^૪ જેટલો દિવસ ખાકી રહ્યો, ત્યારે, કુમ્ભાર ગામ^૫ આવી પહોંચ્યા. [૨૭-૪]

ત્યાર બાદ, ભગવાન સરીરની મમતા કે પરવા છોડી, રહેઠાણ, પર્યાટન, સાધનસામગ્રી, તપ, સંયમ, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષાંતિ, ત્યાગ, સંતોષ તથા ૩૩ાં ફળવાળા નિર્વાણ-મુક્તિ-માર્ગ વગેરેમાં

૧. બોનટુકામે, ચત્તરેદે ।

૨. હપસર્ગો. દેવોએ કરેલા, મનુષ્યોએ કરેલા, કે તિર્થંચ-(પશુપંખી)થી થયેલા, એમ હપસર્ગના ત્રણ પ્રકાર મૂળમાં છે .

૩. સદિરવાનિ, લગ્નિરવાનિ, મદિવારવાનિ ।

૪. વેશાલી (કુંડમામ)થી નાલંદા જતાં રસ્તામાં ૧૭-૧૮ માર્ગલ હપર કુસ્મર ગામ છે, તે કુમ્ભાર હોવાનો સંભવ છે.

૫. મૂળમાં: નિવાસસ્થાન, વિહાર, સંયમ, હપકરણ, સંવર, તપ, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષાંતિ, ત્યાગ, સંતોષ, સમિતિ, યુષ્ઠિ, સ્થાન, કર્મ વગેરે—એટલી વિવ્રતો છે. તેમાં, વિહાર એટલે એક જગ્યાએ સ્થિર ન રહેતાં વિચર્યા કરવું તે. સંયમના સત્તર પ્રકાર છે: પાંચ ઈન્દ્રિયનો નિમ્રદ; પાંચ અવતનો ત્યાગ; ક્રોધ, માયા, લોભ એ ચાર કપયિનો ન્ય; અને મનવાણી તથા કાયાની વિચિત્રિ. સંવર એટલે, જેનાથી કર્મ બંધાય તેવી પ્રવૃત્તિઓ (આસવ)નો વિરોધ કરવો તે. સમિતિ એટલે, સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ, તેના પાંચ પ્રકાર: કાળજીપૂર્વક ચાલવું, બોલવું, જીવનનિર્વાહ કરવો, વસ્તુઓ લેવી મૂકવી અને અનુપયોગી વસ્તુઓ ફેંકી આવવી. મન વાણી અને કાયાને જન્માર્થે જતા રોકવાં, તે યુષ્ઠિ. સ્થાન એટલે એક ઠેકાણે જામા રહેવું.

સર્વોત્તમ પરાક્રમ દાખવતા તથા તે બધાથી ચોતાના આત્માને શુભયુક્ત કરતા, વિચરવા લાગ્યા. [૨૪]

તે વખતે તે ઉપકાર-અપકાર, સુખ-દુઃખ, લોક-પરલોક, જીવન-મૃત્યુ, આદર-અપમાન, વગેરેમાં સમજીદિ રાખતા; સંસાર-સમુદ્રને પાર કરવા નિરંતર પ્રયત્ન કરતા; અને કર્મરૂપી શત્રુનો સમુચ્છેદ કરવામાં તત્પર રહેતા.

એ પ્રમાણે વિચરતાં ભગવાનને દેવ, મનુષ્ય કે પશુપંખી તરફથી જે જે વિદ્યો નડ્યાં, તે બધાં તેમણે મનને મેક્ષ થવા દીધા વિના, અવ્યયિત રીતે, તથા અદીનપણે સહન કર્યાં; અને મન-વચન-કાયાને પૂરેપૂરાં વશમાં રાખ્યાં. [૨૪]

આમ બાર વર્ષ પૂરાં થયાં. ત્યાર બાદ, તેરમા વર્ષમાં, ઉનાળાના બીજા મહિનામાં, ચોથા પખવાડિયામાં, વૈશાખ સુદ ૧૦ ના સુમત નામના દિવસે, વિજય નામના મુહૂર્તે, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રને યોગે, છાયા પૂર્વ તરફની તંબા પુરુષ જેટલી બરાબર લાંબી થતાં, બૃહસ્પતિ નામના ગ્રામની બહાર, ઋણુવાલિકા નદીના ઉત્તર કિનારે, સ્યામાક નામના શૂદ્રચના એતરમાં,^૧ વેવાવત નામના ચિત્તના ઈશાન ખૂણામાં, સાક્ષશક્તિની પાસે, ભગવાન ગોદોહાસને—દીપ્તિ જિંચા અને માયુ નીચે, એ પ્રમાણે—ઉભડક બેસી, ધ્યાનમગ્ન અવસ્થામાં તડકે તાપી રહ્યા હતા. તે વખતે તેમને છ ટંકના નિર્જળા ઉપવાસ થયા હતા, અને શુક્લધ્યાનમાં^૨ તેમની

૧. કઠુકરણ્ણિ.

૨. આખા જગતના શિન્નશિન્ન વિષયોમાં અસ્થિરપણે ભટકતા મનને, કોઈ પણ એક વિષય ઉપર લાવી રિચર કરવામાં આવે, અને પછી એક વિષય ઉપર સ્થિરતા આવતાં, છેવટે મન પણ તદન સાંત-નિઃપ્રકંપ બની જાય, ત્યારે જ્ઞાનનાં બધાં આવરણો વિલય પામી, સર્વજ્ઞપણું પ્રગટે છે. ત્યાર પછી શાસપ્રશાસ જેવી સદ્ગતિયાઓ પણ અટકી જઈ, આત્મપ્રદેસનું સર્વથા અકંપપણું પ્રગટે છે. અતે રોષ સર્વ ક્રમ દોષ ધર્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્થિતિ થઈ હતી તે વખતે તેમને નિર્ગુણ, સપૂર્ણ^૧, પ્રતિપૂર્ણ,
અબ્યાહત, નિરાવરણ, અને ત અને સર્વોત્તમ એવું કેવળ જ્ઞાનદર્શન^૨
ઉત્પન્ન થયું [૨૫]

હવે ભગવાન અર્હત, જિન, કેવલી^૩ સર્વજ્ઞ તથા સર્વભાવ
દર્શી થયા, અને દેવ, મનુષ્ય અને અમુર વગેરે આપ્તા લોકના
સર્વજ્ઞોના વિનિષ્ઠ ભાવો,^૪ જાણવા તથા દેખવા લાગ્યા. [૨૬]

ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયું, તે વખતે દેવદેવીઓની આવગતથી
અતરિક્ષમા ધમાન મચી રહી પછી ભગવાને પોતાને તેમજ લોકને
બરાબર તપાસીને, પ્રથમ દેવલોકને^૫ ધર્મ કહી સમજાવ્યો અને
પછી મનુષ્યોને મનુષ્યોમા ભગવાને ગૌતમાદિ^૬ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને
ભાવનાઓ સાથે પાચે મહાનત હયે જીવવર્ગોની માહિતી સાથે કહી
સમજાવ્યા [૨૭-૨૮]

પહેલું મહાનત હું સર્વ જૂત-પ્રાણોની હિસાનો પાનજીવન
ત્યાગ કરું છું રચૂત, સૂક્ષ્મ, સ્થાનર કે જગમ કોઈ પણ પ્રાણીની
મન વચન અને કાષાથી હું જાતે હિસા નહિ કરું, ખીજા પાસે

૧ સપૂર્ણ એટલે સર્વ વસ્તુઓને જણાવનારું પ્રતિપૂર્ણ એટલે
સર્વ વસ્તુઓના સપૂર્ણ ભાવોને જણાવનારું અબ્યાહત એટલે કયાય
અટકે નહિ તેવું અને નિરાવરણ એટલે તમામ આવરણોથી રહિત

૨ દર્શન એટલે વસ્તુનું સામાન્ય જ્ઞાન અને જ્ઞાન એટલે તેનું
વિશેષ જ્ઞાન

૩ અર્હત એટલે ત્રિજીવનની પૂર્ણને યોગ્ય, જિન એટલે રાગદ્વેષાદિ
હંપર જય મંજવનાર, કેવલી એટલે કેવળજ્ઞાની

૪ મૂળમા તેની વિગતો આમ છે ‘જીવની આ લોકમા આગતિ
(આવડું), ગતિ (જડું), સ્થિતિ (રહેડું) કે પરલોકમા દેવ-નરક ભૂમિમા
જન્મવડું કે ત્યાથી આવડું તેનું ખાધું પીધું, ક્યું કારણુ ભોગણ્યુ સેણ્યુ,
બ્રાહ્મણ્યુ ચિત્તણ્યુ તથા તેના તમામ ગુણ અને પ્રગટ કાર્યો

૫ જીઓ પ્રકરણને અતે ટિપ્પણુ ન ૬

૬ મહાવીરના પદસિંધ્ય જીઓ પ્રકરણને અતે ટિપ્પણુ ન ૭

નહિ કરાણું, કે કેઈ કરતો હશે તેને અનુમતિ નહિ આપું. હું તે પાપમાંથી નિવૃત્ત થાઈ છું, તેને હું નિંદું છું, મહું છું^૧ અને મારી જાતને તેમાંથી છૂટી કરું છું.

તે મહાવ્રતની આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ છે :

૧ લી. ભાવના : તે નિર્મલ્ય કેઈ જંગુને કલેશ ન થાય તે રીતે સાવધાનતાપૂર્વક^૨ ચાલે. કારણ કે, બેદરકારીથી ચાલે, તો જીવજંગુની હિંસા થાય.

૨ જી ભાવના : તે નિર્મલ્ય પોતાનું મન તપાસે;^૩ તેને પાપયુક્ત, સંદોષ, સંક્રિય, કર્મબંધન ઉપજાવનાર, તથા પ્રાણીઓના વધ, હેઠ કે બેદ અને કલહ, પ્રદેવ કે પરિતાપયુક્ત ન થવા દે.

૩ જી ભાવના : તે નિર્મલ્ય પોતાની વાણી તપાસે; તથા તેને (ઉપર પ્રમાણે) પાપયુક્ત કે સંદોષ-તથા કલહ, પ્રદેવ અને પરિતાપયુક્ત ન થવા દે.

૪ થી ભાવના : તે નિર્મલ્ય વસ્તુમાત્રને બરાબર જોઈ તપાસી, સાફ કરીને લે કે મૂકે^૪ કારણ કે બેદરકારીથી લે કે મૂકે, તો જીવજંગુને ત્રાસ, ઉદ્વેગ હિંસાદિ થાય.

૫ મી ભાવના : તે નિર્મલ્ય પોતાનાં અન્નપાન પણ જોઈ તપાસીને ઉપયોગમાં લે. કારણકે, બેદરકારીથી લે, તો જીવજંગુની તે પ્રમાણે હિંસા થાય.

આટલું કરે, તો તે મહાવ્રત-શરીરથી બરાબર સ્વીકાયું, પાળ્યું, પાર ઉઠાયું, પ્રસન્નું, સ્થિર કયું, કે જિતોની આજ્ઞા પ્રમાણે આરાધ્યું કહેવાય.

બીજું મહાવ્રત : હું સર્વપ્રકારના જીવજંતુની વાણીદાપનો ધાવજીવન

૧. નિંદા પોતાની સામે, અને ગદા બીજાની સામે.—૨મા.

૨. (આજ્ઞા હાય આમળ નજર રાખીને.) મૂળ :-દર્શનમિતિ યુક્ત જનીને.

૩. મૂળમાં 'પરિણા' ધાતુ છે. તેનો અર્થ 'જીવજંતુને ત્યાગવું'

એવો થાય છે.

૪. આવાળમંદનિકાચેગાસમિતે.

ત્યાગ કરુ છું ક્રોધથી, લોભથી, બયથી કે હાસ્યથી, હું મન વાણી કાયાથી અસત્ય નહિ આચરુ, બીજા પાસે નહિ આચરાવુ, કે કોઈ આચરતો હશે તેને અનુમતિ નહિ આપુ (હું તે પાંપમાથી નિવૃત્ત થાઉં છું, વગેરે ઉપર પ્રમાણે)

તે મહાનતની આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ ૩

૧ હી ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ વિચારીને બોયે કારણ કે વગર વિચાર્યું બોલવા જતા જૂઠું બોનાઈ જવાય

૨ છ ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ ક્રોધનો ત્યાગ કરે કારણ કે શુરસામા આવી જઈ જૂઠું બોનાઈ જવાય

૩ છ ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ લોભનો ત્યાગ કરે. કારણ કે, લોભમા તણાઈ જૂઠું બોનાઈ જવાય

૪ થી ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ બયનો ત્યાગ કરે કારણ કે, બયમા આવી જઈ જૂઠું બોનાઈ જવાય

૫ મી ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ હાસ્યનો ત્યાગ કરે કારણ કે, દીખા-મસ્કરીમા જૂઠું બોનાઈ જવાય

આટલું કરે, તો તે મહાનત મરામર આચર્યું કહેવાય (વગેરે ઉપર મુજબ)

ત્રીજી મહાનત હું સર્વ પ્રકારની ચોરીનો^૨ પાવનજીવન ત્યાગ કરુ છું ગામ, નગર કે અરણ્યમા થોડું ચા ઘણું નાનું ચા મોટું સચિત્ત કે અચિત્ત એવું કશું જ હું બીજાએ આપ્યા વિના ઉઘાવી નહિ લઉં, બીજા પાસે નહિ લેવરાવુ, કે કોઈ લેતો હશે તેને અનુમતિ નહિ આપુ (વગેરે ઉપર મુજબ)

તે મહાનતની આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ ૭

૧ હી ભાવના તે નિર્ઘ્રંથ વિચાર શ્રીને મિત્ર પ્રમાણમા વસ્તુઓ માગે, નહીં તો તેનાથી ચોરીનો દોષ થઈ જવાનો

૨ છ ભાવના : તે નિર્મલ્ય માંગી આણેલ અન્નપાન આચારી-
દિતે જણાવીને તેમની પરવાનગીથી જ ખાય, નહીં તો તેનાથી
ચોરીનો દોષ ચર્ચા જવાનો.

૩ છ ભાવના : તે નિર્મલ્ય પ્રમાણુ બાંધીને જ વસ્તુઓ માગે,
નહીં તો તેનાથી છત્યાદિ.

૪ થી ભાવના : તે નિર્મલ્ય વારંવાર તે પ્રમાણુ નક્કી કરતો
જાય, નહીં તો તેનાથી ચોરીનો દોષ ચર્ચા જવાનો.

૫ મી ભાવના : તે નિર્મલ્ય સાધર્મિકાની બાબતમાં પશુ
વિચારીને તથા મિત્ર પ્રમાણુમાં જ વસ્તુઓ માગે,

આટલું કરે, તો તે મહાવ્રત બરાબર આચરું કહેવાય.

ચોથું મહાવ્રત : હું સર્વ પ્રકારના મૈયુનનો યાવજીવન ત્યાગ
કરું છું. હું દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંચ સંબંધી મૈયુન જાતે નહિ સેવું,
ખીજ પાસે નહિ સેવરાતું, કે કાઈ સેવનો હશે તેને અનુમતિ નહિ
આપું. (વગેરે ઉપર મુજબ.)

તે મહાવ્રતની આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાઓ છે :

૧ લી ભાવના : તે નિર્મલ્ય વારંવાર સ્ત્રી સંબંધી વાતો ન
કરે. કારણ કે, તેમ કરતાં ચિત્તની શાંતિનો બેદ-ભંગ થાય, અને
કેવળાએ ઉપદેશના ધર્મથી શ્રદ્ધ થવાય.

૨ છ ભાવના : તે નિર્મલ્ય સ્ત્રીઓના મનોહર અવયવો જુએ
કે ચિંતવે નહિં.

૩ છ ભાવના : તે નિર્મલ્ય સ્ત્રી સાથે પહેલાં કરેલી કામક્રીડા
યાદ ન કર્યો કરે.

૪ થી ભાવના : તે નિર્મલ્ય પ્રમાણુથી વધારે તેમજ ઘી વગેરે
વધુ રસોવાળું અન્નપાન ન સેવે.

૧. જ્ઞાતિવાલ જગ્ગહણલી છે.

૨. તેમને માટે કે તેમની પાસેથી.

૩. પ્રગૈત — સિન્ધ, કાશ્મીર, વગેરે.

૫ મી ભાવના - તે નિર્મય સ્ત્રી, માદાપશુ કે નપુસકથી સેવાયેન આસન કે શયન ન વાપરે.

આટલું કરે, તો તે મહાનત જરાગર આચર્યું કહેવાય
પાચમું મહાનત તે સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહ^૧ [આસક્તિ]
નો વાવળજીવન ત્યાગ કરુ છુ હું થોડી યા ધણી, નાની યા મોગી,
સચિત્ત કે અચિત્ત એવી કોઈ વસ્તુમા પરિગ્રહબુદ્ધિ નહિ રાખુ.
[વગેરે ઉપર મુજબ]

તે મહાનતની આ પ્રમાણે પાચ ભાવનાઓ છે.

૧ લી ભાવના તે નિર્મય કાનથી મનોહર શબ્દો સાંભળી,
તેમા આસક્તિ, રાગ કે મોહ ન કરે, તેમજ ન ગમતા શબ્દો સાંભળી
દ્વેષ ન કરે કારણ કે, તેમ કરવાથી ચિત્તની શાંતિનો ભેદ થાય,
અને કેવળાંતે ઉપદેશોના ધર્મથી બ્રહ્મ થવાય

કાનમા શબ્દ પડતા અટકાવવા શક્ય નથી,

પરંતુ, તેમા જે રાગદ્વેષ, તે બિશુએ ત્યાગવા

૨ જી ભાવના તે નિર્મય આખથી મનોહર રૂપો દેખી, તેમા
આસક્તિ વગેરે ન કરે, તેમજ ન ગમતા રૂપો દેખી દ્વેષ ન કરે

આખે રૂપ ચડતા અટકાવવા શક્ય નથી

પરંતુ તેમા જે રાગદ્વેષ, તે બિશુએ ત્યાગવા

૩ જી ભાવના તે નિર્મય નાકથી મનોહર ગંધ સૂંધી, તેમા
આસક્તિ ન કરે, તેમજ ન ગમતા ગંધ સૂંધી દ્વેષ ન કરે

નાકે ગંધ આવતો અટકાવવો શક્ય નથી

પરંતુ તેમા જે રાગદ્વેષ, તે બિશુએ ત્યાગવા

૪ થી ભાવના તે નિર્મય જીભથી મનગમતા સ્વાદ ચાખી,
તેમા આસક્તિ ન કરે, તેમજ ન ગમતા સ્વાદ ચાખી દ્વેષ ન કરે.

૧ પરિગ્રહ એટલે પદાર્થોમા રાગદ્વેષબુદ્ધિ જીભો આગળ તે વ્રતની
ભાવનાઓમા મ્લોકની કડીઓ

જીભે સ્પાદ આવતો અટકાવવો શક્ય નથી;

પરંતુ તેમાં જે રાગદ્વેષ, તે બિંશુએ ત્યાગવા.

પમી બાવના : તે નિર્મય મનગમતા સ્પર્શ અનુભવી, તેમાં આસક્તિ ન કરે; તેમજ ન ગમતા સ્પર્શ અનુભવી દ્વેષ ન કરે.

ચામડીથી સ્પર્શ થતો અટકાવવો શક્ય નથી;

પરંતુ તેમાં જે રાગદ્વેષ, તે બિંશુએ ત્યાગવા.

આટલું કરે તો તે મહાવ્રત બરાબર આચર્યું કહેવાય.

આ પાંચ મહાવ્રતો અને તેમની પચીસ કાવનાઓથી યુક્ત એવો સંન્યાસી બિંશુ, શાસ્ત્ર, આચાર અને માર્ગ^૧ અનુસાર તેમને બરાબર પાળી, યાત્રાઓની આરાધના આરાધક એવો સાચો બિંશુ બને છે.

૧. અરાતુલ, અદાકર્મ, અદામર્ગ ।

ટિપ્પણી

ટિપ્પણી નં. ૧ : જોનો જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર માને છે. મતિ કૃતિ
અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ તેમાંનાં પહેલાં બે પદોશ છે, કારણ કે, તે
જ્ઞાન મવામાં પાંચ જ્ઞાને દ્વિયો અને મનની મદદની જરૂર રહે છે, ત્યારે
છેલ્લા ત્રણ ઉદિય-મનની મદદ વિના જ, આત્માની યોગ્યતાના બળથી
કલ્પત્ત થતા હોવાથી, પ્રત્યક્ષ ■ મતિજ્ઞાન એટલે કે મન દ્વિયો અને મન
વડે થતું જ્ઞાન કૃતજ્ઞાન એટલે સાગ વડે સામગવાથી થતું જ્ઞાન મતિ-
જ્ઞાન અને કૃતજ્ઞાનમાં ફેર એટલો છે કે, મતિજ્ઞાન વિદ્યમાન વસ્તુમાં પ્રવૃત્ત
થાય છે, અને કૃતજ્ઞાન ત્રૈભસિક વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે અવધિજ્ઞાન
એટલે ઉદિયો અને મનની મદદ વિના જ આત્માની યોગ્યતાના બળથી થતું,
સમમ સોક સુધીના બધાં જૂની જૂની દ્રવ્યોનું જ્ઞાન અવબલ, આ જ્ઞાન વસ્તુના
સમમ આવે. તરીકે જ નામી રાકણ અનુપર્યવજ્ઞાન એટલે નંદી, પદ્યે દ્વિય,
પર્યાપ્ત, અને વ્યવ મનવાળા પ્રાણીઓના માનસિક ચિંતનોનું જ્ઞાન અવધિ-
જ્ઞાન આખા સોક સુધીના સર્વ પુદ્ગલદ્રવ્યનું મદળ કરી રાકે છે, પણ
મનઃપર્યવજ્ઞાન મનરૂપ બનેલા પુદ્ગલ અને તે પણ માનુષોત્તર પર્યાપ્ત અને
અનુપર્યવજ્ઞાન અંદરના—નામી રાકે છે આમ જોનો વિષય અવધિજ્ઞાન કરતા
અત્યંત અલ્પ છે, પણ પોતાના વિષયની સૂક્ષ્મતાઓ તે વિશેષ પ્રમાણમાં
જાણી હોવાથી, તેના કરતા વિશુદ્ધતર છે તેના કેટલાક વિશેષજ્ઞોની વિશેષ
સમાવૃત્ત નીચે પ્રમાણે છે દિગપ્રાપ્તિ અને અદિતપરિહાર માટે શુદ્ધોપની
વિચારણા તે સહા તેથી વિચારણા કરી શકે તેવું પુદ (ભૌતિક), દ્રવ્ય
મન, તે 'વ્યક્ત મન' આ વિશેષજ્ઞ આપવાનું કારણ એ છે કે, દરેક ઉદિય
બાવ અને દ્રવ્ય, જોમ જે રૂપે હોય છ બાવઉદિય એટલે તે પ્રકારની
આત્માની શક્તિ, અને દ્રવ્યઉદિય એટલે એ શક્તિ જોને આધારે કામ કરી
રાકે, જેવી પરમાણુની બનેલી વસ્તુ પર્યાપ્ત એટલે કે આદાર, શરીર, ઉદિય,
પ્રાણાપાન, બાધા અને મન એ છ પર્યાપ્તિઓમાંથી પોતપોતાની યોગ્ય
અનુસાર બધી પર્યાપ્તિઓ જોણે પ્રાપ્ત કરી હોય તેવું કેવળજ્ઞાન એ સર્વ
વસ્તુઓ અને સર્વ બાવોનું સ પૂર્ણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે હવરના ચારે જ્ઞાનો
અમે તેટલા શુદ્ધ હોય, છતાં ચેતના-શક્તિના અપૂર્ણ વિકાસરૂપ હોવાથી,
એક પણ વસ્તુના સમમ બાવોને જાણવાને અસમર્થ હોય છે એનો નિયમ

કે, જે જ્ઞાન કોઈ એક વસ્તુના સંપૂર્ણ ભાવોને જાણી શકે, તે બધી વસ્તુના સંપૂર્ણ ભાવોને પણ ગ્રહણ કરી શકે. અને એ જ જ્ઞાન પૂર્ણ કહેવાય છે. તે જ્ઞાન વખતે બીજાં જ્ઞાનો નથી રહેતાં; કારણ કે, હપરની ચાર જ્ઞાનશક્તિઓ આત્મામાં સ્વાભાવિક નથી, પણ કર્મના આવરણ અનુસાર આવેલી છે. ત્યારે, કેવળજ્ઞાન તો કર્મનું આવરણ સર્વથા દૂર થયા બાદ થઈ હોવાથી, કર્મજન્ય ઔપાધિક શક્તિઓનો અવકાશ જ રહેતો નથી.

દિપ્તજ્ઞ નં. ૨ : જૈનો કાળચક્રના બે ભાગ પાડે છે : એક નીચે જતો, અને એક હપર જતો, પહેલો તે અવસર્ધિણી અને બીજો તે હ્રસર્ધિણી તે દરેક ભાગ ૧૦૪ (૧ કરોડ x ૧ કરોડ) સાગર વર્ષોના બનેલો છે; અને દરેકના ૪ ભાગ છે. તે આરા કહેવાય છે. અવસર્ધિણીના ૩ આરા, આ પ્રમાણે છે : સુખમાસુખમા, સુખમા, સુખમાદુઃખમા, દુઃખમાસુખમા, દુઃખમા, દુઃખમાદુઃખમા. તેનાથી જાણ્યું છે તે હ્રસર્ધિણીના આરા છે. એટલે કે, અવસર્ધિણીમાં સુખ વગેરે ધટતાં જાય છે, અને હ્રસર્ધિણીમાં વધતાં જાય છે.

સાગર વર્ષની એક રીતે અત્યંતરી આ પ્રમાણે છે : જે દળર કોસનું એક યોજન, એવા ૧ યોજન પહોળો અને ૧ યોજન ઊંડો ખાડો હોય; તેને, હત્કૃષ્ ભોગભૂમિમાં યતા, તથા જનને જન્મ્યે ૭ દિવસ થયા છે એવા ઘેટાના વાળ હપરના સુંવાળા સુંવાળા છેડાઓ કાપીને, તેના નડે હસોહસ ભરે; પછી ૬૨ સો વર્ષે એમાંથી વાળનો એક છેડો કાઢે; એ રીતે આખો ખાડો ખાકી થતાં જે સમય લાગે, તે અવધારપદ્ય કહેવાય. એવા 'અસંખ્ય' અવધારપદ્યનો એક અધ્યાપદ્ય થાય. તેવા ૧૦૪ (૧ કરોડ x ૧ કરોડ) અધ્યાપદ્યનો એક સાગર થાય

અવસર્ધિણીના ૩ આરાનું માપ આ પ્રમાણે છે :

પડેલો આરો ૪૪ (૧ કરોડ x ૧ કરોડ) સાગર વર્ષ

બીજો આરો ૩૪ (" ") "

ત્રીજો આરો ૨૪ (" ") "

ચોથો આરો ૧૪ (" ") " (—૪૨૦૦૦)

પાંચમો આરો ૨૧૦૦૦ વર્ષ.

છઠ્ઠો આરો ૨૧૦૦૦ વર્ષ.

દિપ્તજ્ઞ નં. ૩ : જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે દેવોની ચાર ભતિઓ છે. અવનપતિ (અસુર, નાગ વગેરે) બાંતર (કિન્નર, ગાંધર્વ, યક્ષ, બૃહ,

પિશાચ વગેરે), જ્યોતિષક (સૂર્ય, ચંદ્ર ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા), અને વૈમાનિક વૈમાનિક દેવો એ પારિભાષિક નામ છે કારણકે, બીજા જ્યોતિષક દેવોને પણ વિમાન હોય છે વૈમાનિકોના બે બે છે કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત સૌધર્મ, ઐશાન, સાનતુમાર, માહે દ્ર, પ્રલયોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અન્યુત એ બાર કલ્પો છે તેમા રહેનારા કલ્પોપપન્ન કહેવાય છે તેમની ઉપર ૮ ઐવેયક અને પાચ અનુત્તર દેવવિમાનો છે. તેમની ઉપર મુક્તજીવોનું સિદ્ધક્ષેત્ર છે સ્થિતિ, પ્રભાવ, સુખ, ધૃતિ, અન્ન કરણની વિશુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયવિષય અને અવધિવિષયમા ઉપર ઉપરના દેવો અધિક હોય છે અને ગતિ, શરીર, પરિગ્રહ તથા અભિમાનમા ઉપર ઉપરના દેવો હીન હોય છે ગતિ ઓછી હોવાનું કારણ, ઉપરઉપરના દેવોમા ઉત્તરોત્તર મહાનુભાવતા અને ઉદાસીનતા અધિક હોવાથી, તેમની દેશાતર વિષયક ક્રીડા કરવાની રતિ ઓછીઓછી થતી જાય છે, એ છે

દિવ્યલુ નં. ૪: જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે લોકના અરો, મધ્યમ, અને ઊર્ધ્વ એવા ત્રણ ભાગ છે અવોલોક અને ઊર્ધ્વલોકમા અનુક્રમે નારકીઓ અને દેવોના સ્થળ છે મધ્યલોકમા મનુષ્ય વગેરેના સ્થાન છે તેમા અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે તે, કમથી, દ્વીપની આસપાસ સમુદ્ર અને સમુદ્રની આસપાસ દ્વીપ એ રીતે ગોઠવાયેલા છે અને તેમની રચના ધર્મીના પદ અને ધાળા જેવી છે. જ ભુદ્વીપ બધાની મધ્યમા હોવાથી, તેનો આકાર ધાળા જેવો છે, જ્યારે, બીજા બધા દ્વીપો ચૂકી જેવા છે

જ ભુદ્વીપને સાત છેત્રો (વર્ષ, વરા, વાસ્થ)મા વહેચી નાખવામા આવ્યો છે પહેલું ક્ષેત્ર ભરત છે તેની ઉત્તરે અનુક્રમે હિમવત, હરિ, વિરેહ, રમ્ય, દિવ્યવત અને ઐરવત છેત્રો આવેલા છે તે સાતેને એક બીજાથી જુદા પાડનાર ૭ પર્વતો છે તે વર્ષધર કહેવાય છે તેમના નામ અનુક્રમે હિમવાન, મહાહિમવાન, નિષધ, નીલ, રુકમી અને શિખરી છે

જ ભુદ્વીપ ઉપરાત તેની આજુબાજુ આવેલો ધાતકીય ડક્કીપ અને અર્ધો પુન્ડરદ્વીપ એટલો મનુષ્યલોક કહેવાય છે પુન્ડરની મધ્યમા માનુષોત્તર પર્વત છે તેનાથી પાર કોઈ માણસ જન્મતો નથી જ ભુદ્વીપની આસપાસ આવેલા સર્વ સમુદ્રમા ૫૬ અતરદ્વીપો છે તે પણ મનુષ્યલોકમા જ ગણાય છે બીજા સમુદ્રોમા અતરદ્વીપ નથી

ટિપ્પણ નં. ૫ : હોનેલના અભિપ્રાય મુજબ, સિમ્લીઓની રાજધાની વેશાલીમાં, તે વખતે, વેશાલી (અત્યારનું મુન્દ્રુર જિલ્લામાં આવેલું ખસાર) ઉપરાંત, વાલ્હિન્યગ્રામ અને કુંડગ્રામ જેવાં બીજાં કેટલાંક મોટાં સ્થાનોનો (સંનિવેશ) સમાવેશ થતો હતો. એમ કહી શકાય કે, વેશાલી, વાલ્હિન્યગ્રામ અને કુંડગ્રામ અથવા (કુંડપુર) એ ત્રણ મળીને જ મોટું ચહેર થઈ, તે આખાને પ્રસંગાનુસાર તે તે નામથી ઓળખવામાં આવડે. ખરી રીતે, દક્ષિણપૂર્વનો ભાગ તે વેશાલી, ઉત્તરપૂર્વનો ભાગ તે કુંડપુર, અને પશ્ચિમ તરફનો ભાગ તે વાલ્હિન્યગ્રામ. વેશાલી અને વાલ્હિન્યગ્રામ વચ્ચે ગંડકી નદી હતી એમ આવશ્યકસૂત્રમાં જણાવ્યું છે. કુંડગ્રામના નામથી વેશાલીને મહાવીરના જન્મસ્થળ તરીકે ઓળખાવી, તેમને વેશાલિક પશુ નહેવામાં આવે છે. તે કુંડપુર, એટલે કે, આખા વેશાલીના ઈશાન ખૂણામાં કોસ્લાગ સંનિવેશ આવેલો હતો. અહિં સંનિવેશનો અર્થ વિભાગ અથવા ધકુ હોવા જોઈએ. તે કોસ્લાગ વિભાગમાં જ્ઞાતૃવંશી ક્ષત્રિયો રહેતા હતા.

મહાવીરના પિતા સિદ્ધાર્થ કોસ્લાગના નાય (જ્ઞાત) વંશી ક્ષત્રિયોના આગેવાન હશે. જૈનમંથોમાં તેમના વૈભવનું અતિસચોક્કિસપૂર્વે વર્ણન કરવામાં આવે છે; છતાં ક્યારેય તેમને કુંડપુરના રાજ તરીકે નથી ઓળખાવ્યા. જોઈએ તેમનો હલ્લેખ હંમેશાં 'ક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થ' એવો જ કરવામાં આવ્યો છે.

ટિપ્પણ નં. ૬ : દેવોમાં એ જન્મે કોઈ વિરતિ પામી શકે નથી; પરિણામે, મહાવીરનો તે ઉપદેશ ખાલી ગયો; કારણ કે, તેઓમાંથી કોઈએ પ્રતિજ્ઞા પામી, તત અંગીકાર કર્યો નહિ. તીર્થંકરનો ઉપદેશ ખાલી જાય, એ એક આશ્ચર્ય ગણાય છે. આ અવસર્જિણીમાં એવાં દસ આશ્ચર્યો બન્યાં છે. તેમાંનાં મહાવીરના જીવનને લગતાં બીજાં આશ્ચર્ય આ છે : કેવલજ્ઞાન થયા પછી કેવલીને ઉપસર્ગ - સંકટ - હોય નહિ, પણ મહાવીરને મારવા ગોરાલો તેજોદેવતાનો પ્રયોગ કર્યો હતો; કોઈ તીર્થંકરને ગર્ભ જન્મવા પડ્યા નથી, પણ મહાવીરને જન્મવો પડ્યો હતો; સૂર્યચંદ્ર પોતાનાં મૂળ વિમાનો સાથે મહાવીરને ઘોરોબીમાં વંદન કરવા આવ્યા હતા; અને મહાવીરના શરણુના પ્રભાવથી ભુવનવિત્તિ દેવોમાંનો ચમરેંદ્ર પણ સૌધર્મ દેવેંદ્રનો નારા કરવા ઉપસા દેવલોકમાં જઈ શક્યો હતો, અને હાર્યા છતાં જીવતો રહી શક્યો હતો.

વિદેહ ક્ષેત્ર એ કર્મભૂમિ ગણાય છે. બાકીનાં બધાં ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિ છે. કર્મભૂમિમાં પણ ભરત અને ઐરવત દરેકના સાદીપચીસ = સાદીપચીસ દેશ, તથા વિદેહના ૩૨ 'વિજય' એ આર્ય પ્રદેશ કહેવાય છે. બાકીના એકાદશ.

યાળી જેવા જંતુદ્વીપની આસપાસ ચૂડીના આકારનો લવણસમુદ્ર છે. તેમાં ૫૬ અંતરદ્વીપ છે. તે મનુષ્યલોક છે, પણ કર્મભૂમિ નથી. એ લવણસમુદ્રની આસપાસ ગોળ ફરતો ચૂડી આકારનો ધાતકીખંડ દ્વીપ છે. તેમાં સાતે ક્ષેત્રો જંતુદ્વીપના નામનાં જ છે, પણ તે દરેકની સંખ્યા બબ્બે છે. એટલે તેમાં કુલ ૧૪ ક્ષેત્રો છે. તે ધાતકીખંડની આસપાસ પાંચ ગોળ ફરતો ચૂડીના આકારનો કાલોદધિ સમુદ્ર છે. તેમાં અંતરદ્વીપ નથી. તે કાલોદધિની આસપાસ ગોળ ફરતો ચૂડીના આકારનો પુષ્કરવર દ્વીપ છે. તેમાં પણ સાતે ક્ષેત્રો જંતુદ્વીપના નામનાં જ છે, પણ તે દરેકની સંખ્યા ચાર ચાર છે. એટલે તેમાં કુલ ૨૮ ક્ષેત્ર છે. તે પુષ્કર દ્વીપની બરાબર વચ્ચેમાં ગોળ ફરતો કંઠજુ જેવો માનુષોત્તર પર્વત છે. તેનાથી પુષ્કરદ્વીપની ચૂડી વચ્ચેમાંથી સળંગ ગોળ બે ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. અર્થાત એક નાની ચૂડીની ફરતે બરાબર એક મોટી ચૂડી મૂકી દીધી હોય, તેવા તેના બે ભાગ પડી જાય છે. તે દરેક ભાગમાં પેલાં સાત ક્ષેત્રો બબ્બેની સંખ્યામાં એટલે ૧૪-૧૪ વહેંચાઈ ગયાં છે હવે જંતુદ્વીપ, ધાતકીખંડ અને માનુષોત્તર પર્વત સુધીના અર્ધા પુષ્કરદ્વીપ એ મનુષ્યલોક કહેવાય છે. તેની મહાર કાઈ મનુષ્ય જન્મ પામતો નથી. અર્થાત કુલ પાંચ ભરતક્ષેત્રો (૧ જંતુ, બે ધાતકીનાં, અને બે પુષ્કરનાં), એમ સાતે ક્ષેત્રો પાંચ પાંચ થઈને કુલ ૩૫ ક્ષેત્રો, અને લવણસમુદ્રવાળા ૫૬ અંતરદ્વીપ એ મનુષ્યની પેદાશવાળાં છે. તેમાંથી પાંચ ભરતક્ષેત્રો, પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રો, અને (૬૧૩૩-૬૧૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩) પાંચ વિદેહ ક્ષેત્રો એ કર્મભૂમિ છે — બાકીનાં વીસ ક્ષેત્રો અને અંતરદ્વીપ અકર્મભૂમિ છે.

વિમુક્તિ^૧

સર્વોત્તમ એવો જ્ઞાની પુરુષોત્તો આ ઉપદેશ સાંભળીને માથુસે વિચારવું જોઈએ કે, ચારે મતિમાં પ્રાણી અનિત્ય શરીરને જ પામે છે. એમ વિચારી, ડાહ્યો પુરુષ ધરવું બંધન છોડી દઈ, દોષયુક્ત પ્રવૃત્તિઓ અને (તેમના કારણરૂપ) આસક્તિનો^૨ નિર્મળપણે ત્યાગ કરે. [૧]

તે પ્રકારે, ધરખારની આસક્તિનો, તથા અનંત જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કરી, સર્વોત્તમ એવી ભિક્ષાયર્થી વિચરતા વિદ્વાન ભિક્ષુને, ત્રિધ્વાદૃષ્ટિ લોકો, સંગ્રામમાં હાથીને બાણોથી વીંધે, તેમ કડવાં વચનોથી વીંધે છે; તથા ખીજા ઉપદ્રવો કરે છે. તેવે પ્રકારે કઠોર શબ્દો અને ઉપદ્રવોથી પીડાવા છતાં, તે જ્ઞાની, મનને કલુષિત થવા દીધા વિના તે બધું સહન કરે, અને અમે તેવા પવનમાં અકંપ રહેતા પર્વતની જેમ અડગ રહે. [૨-૩]

ભિક્ષુ સુખદુઃખમાં સમભાવ રાખી, જ્ઞાની પુરુષોત્તો સોજતમાં રહે, અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખોથી દુઃખી એવાં સ્થાવર, જંગમ પ્રાણીઓને પોતાની કાઈ પણ ક્રિયાથી પરિતાપ ન આપે. એ પ્રમાણે કરનારો તથા પૃથ્વીની જેમ બધું સહી લેનારો મહા મુનિ ઉત્તમ શ્રમણ કહેવાય છે. [૪]

ઉત્તમ ધર્મપદને અનુસરનારા, તૃષ્ણારહિત, ધ્યાન અને સમાધિથી યુક્ત, તથા અગ્નિની જ્વાળા જેવા તેજસ્વી — એવા તે વિદ્વાન ભિક્ષુનાં તપ, પ્રજ્ઞા અને યશ્વ વૃદ્ધિ પામે છે. [૫]

૧. આ ઉક્તિ અધ્યયન ચોથી ચૂકા કહેવાય છે.

૨. આરમ્ભ, પરિમલ.

સર્વ દિશાઓમાં ફેબકર, મહામોટાં, નિષ્કિંચન^૧ કરનારાં, તથા અંધારાને દૂર કરી, તેજની પેડે ત્રણે ગ્રામ્યએ^૨ પ્રકાશનારાં. મહામતો, સર્વનું રક્ષણ કરનારા અનંત જિને પ્રગટ કર્યાં છે. [૬]

અથા અંધાયેલામાં તે બિંધુ અગદ થઈને વિચરે, સ્ત્રીઓમાં આસક્ત ન થાય, અને માન — સત્કારની અપેક્ષા ન રાખે. આ લોક તથા પરલોકની આચા ત્યાગનારો તે પંડિત, કામગુણોમાં ફસોય નહિ. [૭]

એ પ્રમાણે કામગુણોથી મુક્ત રહી, વિવેકપૂર્વક આચરણ કરતા, તે ધૃતિમાન તથા સહનશીલ બિંધુનાં પૂર્વે કરેલાં બધાં પાપકર્મ, અગ્નિથી ચાંદીનો મેલ દૂર થઈ જાય, તેમ દૂર થઈ જાય છે; વિવેકજ્ઞાનને અનુસરનારો, આકાંક્ષા વિનાનો અને મૈથુનથી ઉપરત થયેલો તે બ્રાહ્મણ, જેમ સાપ જૂની કાંચગાંને છોડી દે, તેમ દુઃખશમ્યાથી મુક્ત થાય છે. [૮-૯]

અપાર પાણીનાં ઓધરૂપી મહાસંમુદ્રની પેડે, સંસારને જ્ઞાનીઓએ હાથ વડે દુસ્તર કલો છે. તે સંસારનું સ્વરૂપ અર્થાત્ માણસ તેમાં કેવી રીતે બંધાય છે, તથા તેમાંથી શી રીતે વિમુક્ત થાય છે — તે બધું જ્ઞાનીઓ પાસેથી સમજીને, હે પંડિત, તેનો તું ભાગ કર. જે એમ કરે છે, તે મુનિ જ (કર્મોનો) ‘અંત લાવનાર’ કહેવાય છે. [૧૦-૧]

આ ‘લોક અને પરલોક — બંનેમાં જોતે કશું બંધન નથી, તથા જે બધા પદાર્થોની આકાંક્ષાથી રહિત ‘નિરાશંબ’ અને અપ્રતિગદ્ધ છે, તે ગર્ભમાં આવવા-જવામાંથી મુક્ત થાય છે, એમ કું કું છું. [૧૨]

૧. મૂળ : ‘નિઃસ્વકર, — સર્વ કર્મો તથા મનને દૂર કરનારાં.

૨. ઉપર નીચે અને મધ્યમાં.

સુભાષિતો

અળેગચિત્તે સ્વલ્પ અયં પુરિસેઃ સે કૈયણં અરિહૃદ્ પૂરિત્વે ।

(૩ : ૧૧૩)

જગતના લોકોની કામનાનો પાર નથી. તેઓ ચાળણીમાં પાણી ભરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

કામા દુરતિક્રમા, જીવિયં દુષ્પટ્વિવૂહગં, કામકામી સ્વલ્પ અયં પુરિસે, સે સોયદ્ બૂરદ્ તિષ્ઠદ્ પરિતપ્પદ્ (૨ : ૯૨)

કામો પૂર્ણ થવા અશક્ય છે અને જીવિત વધારી શકાતું નથી. કામકામી મનુષ્ય શોક કર્યો જ કરે છે, તથા ઝૂંપી કરે છે.

આસં ચ્છન્દં ચ ત્રિગિચ્છ ધીરિ ! તુમં ચેચ તં સલ્લમાહદ્દુઃ
જેણ સિયા તેણ નો મિયા । (૨ : ૮૪)

હે ધીર, તું આશા અને સ્વચ્છંદને છોડી દે. તે બેનું શક્ય સ્વીકારીને જ તું રખડ્યા કરે છે. સુખનું સાધન માનેલી વસ્તુઓ જ તારા દુઃખનું કારણ થઈ પડે છે.

નાલં તે તવ તાણાણ વા સરણાણ વા, તુમંપિ તેસિં નાલં
તાણાણ વા સરણાણ વા । જાણિત્તુ દુઃસં પત્તેયસાયં અણભિકન્તં
ચ સ્વલ્પ વયં સપેહાણ સ્વણં જાણાહિ પંડિણ જાવ સોત્તપરિન્નાણેહિ
અપરિહાયમાણેહિ આયદ્દં સમ્મં સમણુવાસેજ્ઞામિ-ત્તિ વેમિ ।
(૨ : ૬૮-૭૧)

તારાં સર્ત્રાસંજમ્મી, વિયયબોગો કે દ્રવ્યસંપત્તિ સાતું રક્ષણ કરી શકતાં નથી, કે તને બચાવી શકતાં નથી; તેમજ, તું પણ તેમનું રક્ષણ કરી શકતો નથી, કે તેમને બચાવી શકતો નથી. દરેકને પોતાનાં સુખદુઃખ જાતે જ ભોગવવાં પડે છે. માટે, જ્યાં

સુધી પેતાની હિંમર હજી મૃત્યુથી ઘેરાઈ નથી, તથા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું બળ તેમ જ પ્રજા રચિત મેધા વગેરે કાવચ છે, ત્યાં સુધી, એવસર ઓળખી, શાશ્વત પુરુષે પેતાનું કલ્યાણ સાધી લેવું જોઈએ.

વિમુક્તા હુ તે જણા, જે જણા પારગામિણો । લોભ અલંભેણ
દુગુચ્છમાણે લલ્લે કામે નોંભિગાહર । (૨ : ૭૪)

જેઓ કામચુલોને ઓળંગી જાય છે, તેઓ ખરેખર મુક્ત છે. અકામથી કામને દૂર કરતા તેઓ, પ્રાપ્ત સયેષ્ઠા કામચુલોમાં પશુ ખૂંચતા નથી.

સયયં મૂઢે ધર્મં નામિજાણર । ઇયાહુ ધીરઃ અપ્પમાજો
મહામોદ્દે ! અલં કુસલસ્સ પમાણં સન્તિમરણં સંપેહાણ, મેઝરધર્મં
સંપેહાણ । (૨ : ૮૪)

કામભોગોમાં સતત મૂઢ રહેતો માણસ ધર્મને ઓળખી શકતો નથી. વીર ભગવાને કહ્યું છે કે, તે મહા મોહમાં બિસફુલ પ્રમાદ ન કરવો. શાંતિના સ્વરૂપને અને મરણને વિચાર કરીને, તથા શરીરને નાશવંત બણીને, કુશળ પુરુષ કેમ પ્રમાદ કરે?

સઘ્વે પાણા પિયાડયા, સુહસાયા, દુક્કલપડિકૂલા, અપ્પિયં-
વહા, પિયજીવિણો, જીવિતકામા, સઘ્વેસિં જીવિયં વિયં । સણ
વિપ્પમાણં પુઢો વયં પવુચ્ચર, જેસિમે પાણા પચ્ચહિયાં, પડિલેહાણ
નોં નિકરણાણ, એસ પરિજ્ઞા પવુચ્ચર, વમ્મોવસન્તી । સે તે
સંવુચ્છમાણે આયાણીયં, સમુદ્દાય તમ્હા પાવકમ્મં નેવ કુજ્ઞા ન
કારવેજ્ઞા । (૨ : ૮૦, ૯૧-૭)

બધા પ્રાણેને આકુષ્ઠ અને સુખ પ્રિય છે. તથા દુઃખ અને વધ અપ્રિય તથા પ્રતિકૂળ છે. તેઓ જીવિતની કામનાત્રાણા અને જીવિતને પ્રિય માનનારા છે. બધાને જીવિત પ્રિય છે. પ્રમાદને લીધે પ્રાણેને અત્યાર સુધી જે બચા આપી છે, તેને બરાબર સમજીને,

ફરીથી તેવું ન કરવું, તેનું નામ ખરી સમજ છે. અને એ જ કમોની ઉપશાંતિ છે. ભગવાને આપેલી આ સમજને સમજતો, અને સત્ય માટે ઉદ્ધમવંત થયેલો મનુષ્ય, કોઈ પણ પાપકર્મ કરે નહિ, કે કરાવે નહિ. (કારણ કે, પાપકર્મમાત્રમાં કોઈ ને કોઈ જીવવર્ગની હિંસા કે દ્રોહ રહેતાં છે.)

સે મેહાવી જે અણુઘાયણસ્સ લેયન્ને, જે ય વન્ધપમોક્ષ-મન્નેસી (૨ : ૧૦૨)

જે અહિંસામાં કુંચળ છે, અને જે બંધથી મુક્ત મેળવવાની જ તરખટમાં રહે છે, તે સાચો બુદ્ધિમાન છે.

જે પમત્તે ગુણદિપ્પે, સે હુ દણ્ઠે પવુચ્છઈ; તં-પરિભાય મેહાવી, 'इयारिणो नो जमहं पुण्वमकासी पमाणं' । (૧ : ૩૪-૬)

પ્રમાદ અને તેને પરિણામે કામગુણોમાં આસક્તિ, એ જ હિંસા છે. માટે બુદ્ધિમાને, 'પ્રમાદથી જે મેં પહેલું કયું', તે હવેથી નહિ કરું,' એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

पहू य एजस्स दुग्गुच्छणाए । आयंफदंसी 'अहियं' ति नच्चा ॥

જે અજ્ઞત્યં જાણઈ, સે બહિયા જાણઈ; જે બહિયા જાણઈ, સે અજ્ઞત્યં જાણઈ : एयं तुलं अन्नेसि । इह मन्तिगया वविया नायवंतन्ति जीविउं । (૧ : ૫૫-૭)

જે માણસ વિવિધ પ્રાણોની હિંસામાં પોતાનું જ અનિષ્ટ જોઈ શકે છે, તે તેનો ત્યાગ કરવા સમર્થ થઈ શકે છે.

જે માણસે પોતાનું દુઃખ જાણે છે, તે બહારનાનું દુઃખ જાણે છે; અને જે બહારનાનું જાણે છે તે પોતાનું દુઃખ પણ જાણે છે. સાતિને પામેલા સંયમીઓ ખીખની હિંસા કરીને જીવવા નથી ઇચ્છતા.

સે વેમિ-ને'વ સયં લોગ અન્માઈક્કલ્લેજા, નેવ અત્તાણં અન્માઈક્કલ્લેજા । જે લોગ અન્માઈક્કલ્લેજા, સે અત્તાણં અન્માઈક્કલ્લેજા, જે અત્તાણં અન્માઈક્કલ્લેજા, સે લોગં અન્માઈક્કલ્લેજા । (૧ : ૨૨)

મનુષ્યે અન્ય જીવોની ખાખતમાં બેદરકાર ન રહેવું. જે અન્ય જીવની ખાખતમાં બેદરકાર રહે છે, તે પોતાની ખાખતમાં પણ બેદરકાર રહે છે; તથા જે પોતાની ખાખતમાં બેદરકાર રહે છે, તે અન્ય જીવની ખાખતમાં પણ બેદરકાર રહે છે.

જે ગુણે સે આવદે, જે આવદે સે ગુણે : ઉદ્ધં અહં તિરિયં પાર્દેણં પાસમાણે રૂવાઈં પાસદ, સુણમાણે સદાઈં સુણદ; ઉદ્ધં અહં તિરિયં પાર્દેણં મુચ્છમાણે રૂવેસુ મુચ્છદ સંદેસુ યાત્રિ । एत्य अगुत्त अणाणाए । एस लोए वियाहिए पुणो पुणो गुणासाए षंकसमायारे पमत्ते गारमावसे । (૧ : ૪૦-૪)

હિંસાના મૂળરૂપ હોઈ, કામચુલો જ સંસારના દેરા છે; સંસારના દેરાં છે તે કામચુલોનું બીજું નામ જ છે. બંધી બાબુ અનેક પ્રકારનાં રૂપો જોતો અને શબ્દો સંભળતો મનુષ્ય, તે બધામાં આસક્ત થાય છે. તેનું નામ જ સંસાર છે. એવો માણસ મહા-પુરુષોને બતાવેલે માર્ગે આસી શકતો નથી; પરંતુ ફરીફરીને કામચુલોનો આસ્વાદ લેતો, હિંસાદિ વક્રપ્રવૃત્તિઓ કરતો પ્રમાદપૂર્વક ધરમાં જ મૂર્છિત રહે છે.

જે પજ્જવજાયસત્તયસ્સ લેયન્ને, સે અસત્તયસ્સ લેયન્ને; જે અસત્તયસ્સ લેયન્ને, સે પજ્જવજાયસત્તયસ્સ લેયન્ને । (૩ : ૧૦૯)

જે મનુષ્ય શબ્દાદિ કામચુલોમાં રહેલી હિંસાને બાજીવામાં કુશળ છે, તે અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે; અને જે અહિંસાને સમજવામાં કુશળ છે, તે શબ્દાદિ કામચુલોમાં રહેલી હિંસાને સમજવામાં કુશળ છે.

સંસયં પરિજાણઝો સંસારે પરિણાએ મવદ, સંસયં અપરિજાણઝો સંસારે અપરિણાએ મવદ । (૫ : ૧૪૩)

વિષયોના સ્વરૂપને જે બરાબર બાજી છે, તે સંસારને બરાબર બાજી છે; અને જે વિષયોનું સ્વરૂપ નથી બાજીતો, તે સંસારનું સ્વરૂપ પણ નથી બાજીતો.

સે સુય ચ મે અજ્ઞાત્ય ચ મે ।

વન્ધવ્યમોક્ત્વો તુક્ષ્મત્યેય ॥ (૫ ૧૫૦)

સે સુપડિવુદ્ધ સૂવર્ણીય તિ નચ્ચા પુરિસા । પરમચક્કલ્લ
વિપ્પરક્કમ એણસુ ચેવ વ્રમ્મચેર । તિ વેમિ ।

મે સાબળ્યુ છે અને મને અનુભવ છે કે, બધનથી છૂટા થવું
તારા જ હાથમાં છે માટે જ્ઞાનીઓ પાસેથી સમજ પ્રાપ્ત કરીને,
હે પરમચક્કવાળા પુરુષ ! તું પરાક્રમ કર એનું જ નામ બ્રહ્મચર્ય
છે, એમ હું કહું છું

इमेण चेन जुञ्जाहि किं ते जुञ्जेण वञ्जओ ? जुद्धारिह
खलु दुल्लभ । (५ १५३)

હે બાઈ ! તારી જ્ઞાત સાથે જ યુદ્ધ કર બહાર યુદ્ધ કરવાથી
શુ ? એના જેવી યુદ્ધને યોગ્ય બીજી વસ્તુ મળવી દુર્લભ છે

પુરિસા ! તુમમેય તુમ-મિત્ત, વિ બહિયા મિત્તમિચ્છસી ?
પુરિસા ! અત્તાણમેય અભિનિગિચ્છ, એન દુક્ખા પમોક્ખસિ ।

(૩ ૧૧૭-૮)

હે બાઈ ! જ તારા મિત્ર છે, બહાર મ્યા મિત્ર શોધે છે ?
તારી પોતાની જાતને જ નિમ્મહર્મા રાખ, તો બધા કુ બોમાથી મુક્ત
થઈ શકીશ

सत्यञ्चा पमत्तस्म भय, सव्यओ अप्पमत्तस्स नत्थि भय ।
(३ १२३)

પ્રમાદીને મધે પ્રખર ભય છે અપ્રમાદીને કેઈ પ્રકારે ભય નથી
ત આડતું ન નિદે, ન નિસ્ત્રિવ, જાણિત્ત ધમ્મ જહાતહા ।

दिट्ठहि निव्वेय गच्छेज्जा, ना लागस्से'सण चरे ॥ (४ १२७)

ધર્મને જ્ઞાની પુરો પાસેથી સમજીને કે સ્વીકારીને સધરી ન
રાખવો, પરંતુ, પ્રાપ્ત થયેના બોમપદાર્થોમાં પણ વૈરાગ્ય પામી,
લોખપ્રવાદને અનુસરવાનું ઊઠી દેવું

इहारां परित्राय अल्लोण-गुणो परिव्वए । निट्ठियट्ठी वीरे
आगमेणं सया परक्कमेज्जासि-त्ति वेमि । (५ : १६८)

જમતમાં જ્યાં ત્યાં આરામ છે એમ સમજીને, ત્યાંથી ઉદ્વિગ્ધ
હટાવીને, સંયમી પુરુષે જિતેન્દ્રિય યર્ધને વિચરવું. જે પોતાનાં કંઈયે
સાધના ઇચ્છે છે, તેવા વીર પુરુષે હંમેશાં જાનીતા ક્ષણ પ્રમાણે
પરાક્રમ કરવું, એમ કહું કહું છું.

कायस्त विओथाए एस संगामसोसे वियाहिए । स इ
पारंगमे मुणी ।

अविहंममाणे फलगावयट्ठी कालोवणीए कंखेज्ज कालं जाव
सरीरमेओ-त्ति वेमि ॥ (६ : १९६)

સંયમીને શરીર પડતા સુધી સ્વચ્છાશ્રમને મેળવે બૂઝનારા
વીરપુરુષની ઉપમા અપાય છે. એવા જ મુનિ પારમાર્થી યર્ધ શકે છે.
કોઈ પણ પ્રકારના કષ્ટથી ન ડમતો, અને વહેંચવા છતાં પાટિયાની
જેમ સ્થિર રહેતો તે સંયમી, શરીરના બેદ સુધી કાળની વાટ જોવા
કરે, પણ ગંભીરાર્થ પાછો ન હટે, એમ કહું છું.

सक्का फासमवेएलं फासविसयमागयं । रागादोसा उ जे
तत्थ, ते भिक्खु परिव्वए (ज० १६)

ઉદ્વિગ્ધોના સંબંધમાં આવેલા વિષયને ન અનુભવે. એ સકચ
નથી; પરંતુ તેમાં જે રાગદ્વેષ, તેનો ભિક્ષુ ત્યાગ કરે.

उदेसो पासगस्स नत्थि । कुसले पुण नो वद्धे नो मुक्के । से
जं च आरमे जं च नारमे ! अणारद्धं च नारमे । छणं छणं
परित्राय लोमसन्नं च सच्चसो । (२ : १०३)

જે જાની છે, તેને માટે કરો ઉપદેશ નથી. કુસળ પુરુષ કોઈ
કરે અથવા ન કરે, તેથી તે બદ પણ નથી, અને મુક્ત પણ નથી.
તોપણ, લોકદુષ્ટિને બધી રીતે જરાજર સમજીને, અને સમયને જોળખીને
તે કુસળ પુરુષ પૂર્વેના મહાપુરુષોએ ન આચરેલાં કર્મો આચરતો નથી.

જમિણ અન્નમન્ન-વિદિગિચ્છાણ પડિલેહાણ ન કરેઈ પાવ
કમ્મ કિં તત્થ, મુણી કારણ સિયા ૨ સમથ તત્થુ'વેહાણ અપ્પાણ
મિપ્પસાયણ । (૩ ૧૧૫)

એકખીજની શરમથી કે બમથી પાપકર્મ ન કરનાર શુ મુનિ
કહેવાય? ખરે મુનિ તો સમતાને બરાબર સમજીને, પોતાના આત્માને
નિર્ભણ કરનારો હોય છે

અળગારે ડચ્ચુકહે, નિયાગપડિવન્ને, અમાય કુચ્ચમાણે
નિયાહિણ । જાણ સદ્ધાણ નિક્કલ્લન્તો, તમેય અણુપાલિયા, મિયહિણ
મિસોત્તિય પળયા ઝીરા મહારીહિ । (૧ ૧૮૨૦)

જે સરળ હોય, મુમુક્ષુ હોય, અને અદબી હોય, તે જ માથો
અનમાર છે જે શ્રદ્ધાથી માથુસ ગૃહત્યાગ કરે, તે જ શ્રદ્ધાને, શકાયો
અને આસક્તિ છોડી, હમેશા ટકાવી રાખવી જોઈએ વીર પુરુષો
એ મહામાર્ગે જ ચાલેલા છે

ઉવેહમાણે કુસલેહિં સપ્પસે,

અવત્તદુક્ખી તસયાવરા દુહી ।

અલ્લસણ સચ્ચસહે મહામુણી,

તહા હિ સે સુસ્સમણે સમાહિણ ॥ (અ૦ ૧૬)

સુખદુઃખમા સમભાવ રાખી, યાની પુરુષોના સગમા રહેવું,
અને અનેક પ્રકારના દુઃખથી દુઃખી એવા સ્થાવરજંગમ પ્રાણીઓને
પોતાની કોઈ પણ ક્રિયાથી પરિતાપ ન આપવો આમ કરનારો, તથા
પૃથ્વીની પેરે બધું સહી લેનારો મહામુનિ ઉત્તમ શ્રમણ કહેવાય છે

વિઠ નણ ઘમ્મપય અણુત્તર,

વિણીયત્તજ્જહસ્સ મુણિસ્સ જ્ઞાયઓ ।

સમાહિયસ્સડગ્ગિસિહ્ધા વ તૈયસા,

તમો ય પના ય જસો ય વહ્દહ ॥ (અ૦ ૧૬)

ઉત્તમ ધર્મપદને અનુસરનારો, તૃપ્ત્યારહિત, ધ્યાન અને સમાધિયુક્ત તથા અગ્નિની રશ્મિઓ જેવા તેજસ્વી એવા તે વિદ્વાન ભિક્ષુનાં તપ, અસ્તા, અને યશ વૃદ્ધિ પામે છે.

તદ્વા વિમુક્તસ પરિન્નચારિણો,

વિદ્મઝાં દુક્તસમસ મિશ્વણો ।

વિમુક્તૈર્જંતિ મંલં પુરેકલં,

સમીરિયં રુપમલં વ જાંઘણા ॥ (અં ૧૬)

એ પ્રકારે કામચુલોમાંથી મુક્ત રહી, વિવેકપૂર્વક આચરણ કરતા તે ધૃતિમાન અને સહનશીલ ભિક્ષુનાં, પૂર્વે કરેલાં તમામ પાપકર્મ, અમિતી જેમ ચાંદીનો મેલ દૂર થઈ જાય, તેમ સાદું થઈ જાય છે.

ઈમેમિ લોષ પરે વ દોષુવિ,

ન વિજ્ઞૈર્વંધન જસ કિંચિવિ ।

સૈ હુ નિરાલંબનમપદ્વિ,

કલંકલીમાવપહં વિમુક્તૈર્જિતિ વ્રેમિ ॥ (અં ૧૬)

આ લોકે તે પરલોક બંનેમાં જેને કશું બંધન નથી, તથા જે બધા પદાર્થોની આશાથી રહિત, નિરાલંબ અને અપ્રતિબદ્ધ છે, તેવો તે મહામુનિ ગર્ભમાં આવવા-જવામાંથી મુક્ત થાય છે, એમ હું કહું છું.

સૂચિ

- અમિ —ની દિ સા ૧
અમપિ ૩ ૭૦
અમ ધ ૪૮
અમૈર્થ (જુઓ ચોરી-સાગ) ૧૫૩
અમ્યુતમ્ ૧૪૩
અજ્ઞાન ૨૨
અતિચિબળ ૧૧
અતિપાતસ્રોત ૧૪ (નોધ ૨)
અતિવિધ ૩૧ (નોધ ૨)
અહતાદાન ૧૫૩
અનગાર ૬, ૧૦, ૨૨ (નોધ ૬)
અનબિકાતક્રિયાદોષ ૬૭
અનવધા (પુત્રી) ૧૪૩
અનાર્થ ૧૦૬
અન્યોન્યક્રિયા ૧૩૭
અપદ્ધિમમારણાતિક ૩ લેખના ૧૪૩
(નોધ ૨)
અપિકાતક્રિયાદોષ ૬૭
અરતિ ૧૬ ૨૫
અર્હત્ ૧૫૧
અરુપસાવધક્રિયાદોષ ૬૮
અવમલ્લ —ના પાત્ર પ્રકાર ૧૨૭
(નોધ ૨)
અવધિજ્ઞાન ૧૫૭
અવસર્પિણી ૧૩૮ (નોધ ૫), ૧૫૮
અસદીનમેટ ૪૫
અદ્વિ સા ૨૪, ૧૫૧ ૭૦
આત્મધાત ૫૩
આત્મપ્રાપ્તિ ૪૦
આત્મવાદી ૩, ૩૬
આત્મા ૩, ૫, ૩૬
આદાનસ્રોત ૧૪ (નોધ ૨)
આમમ ધ ૧૬ (નોધ ૬)
આર ભ ૨૨
આર્થ ૧૬
આર્થદર્શી ૧૬
આર્થપ્રદ ૧૬
આસોચના ૧૪૩ (નોધ ૨)
આસર્થ—આ કાળના ૧૬૦
આસક્તિ ૧૨, ૧૪, ૨૧, ૩૨
આસન ૬૬
આસવ ૨૬
આસ્રવ ૩૨, ૧૪૬ (નોધ ૫)
આહાર ૨૦, ૨૬, ૫૧, ૭૦ ૭૦
ઇર્વાકુ કુળ ૧૬
ઇત્વરિતમરણ ૫૧, ૫૬
ઇતિનીમરણ (જુઓ ઇત્વરિત મરણ)
ઉત્તકુળ ૬૬
ઉત્કૃષ્ટવાદ ૪૨
ઉપદેશ ૨૦, —નો અધિમાર ૧૭, —નું
પાત્ર ૧૮, ૨૬
ઉપપાત ૪૧ (નોધ ૧)
ઉપસર્ગ ૪૭
ઉપસ્થાનક્રિયાદોષ ૬૭

ઉત્તરાશ્વિની ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦

૧૪૧, ૧૫૦

ઉત્સર્પિણી ૧૫૮

જિભા રહેવાનું સ્થાન ૧૨૭ ઇ૦

ઝંજુવાલિયા નદી ૧૫૦

ઝપમંદા બાદાણુ ૧૩૯

ઝેરપથિક કર્મ ૬૪ (નોંધ ૧)

ઝોપપાતિક ૩, ૭

ઝોપધ ૬૫

કર્મ ૨૨, ૨૩; —અનલુતાં કરેલું ૩૬-

૭; —નું સ્વરૂપ ૨૮; —પ્રવાહ ૩૮;

—ના બે પ્રકાર ૬૪

કર્મ ૪ ઇ.

કર્મનાસ ૪૦ ઇ૦; —નો માર્ગ ૪૧ ઇ૦

કર્મભૂમિ (પૃથ્વિ) ૧૪૫, ૧૬૨

કર્મવાદી ૩

કથાય ૨૨, ૨૬, ૩૧, ૪૪

કાચળો (છાંત) ૪૦

કામકથા ૩૭

કામગુણો ૬, ૧૧, ૧૫, ૨૪

કામનાઓ ૨૧; ૩૨, ૪૧

કામભોગ ૧૨ ઇ૦, ૧૪, ૩૩

કામવાસના પર; —દૂર કરવા શુદ્ધ કરવું ૩૭;

—અને આત્મધાત ૫૩

કામો ૧૪, ૧૫

કાલચક્ર (જેન) ૧૫૮

કાલાતિકમરોષ ૬૭

કારણગોત્ર ૧૪૦, ૧૪૩

કાળપર્યાય ૫૩ (નોંધ ૨)

કુમ્ભાર ગામ ૧૪૯

કુસાધુ ૪૫

કુંડપુર ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૫, ૧૬૦

કેવલી ૧૫૧.

કેવળજ્ઞાન ૧૫૧, ૧૫૭

કોડાલગોત્ર ૧૩૯

કોતુકકર્મ ૧૪૧

કોસિકગોત્ર ૧૪૩

કોડિન્યગોત્ર ૧૪૨

ક્રિયાવાદી ૩.

ક્રોધ ૨૬

ક્ષાયિક ચારિત્ર ૧૪૮ (નોંધ ૫)

ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર, ૧૪૮ (નોંધ ૫)

ક્ષીરસમુદ્ર ૧૪૮ (નોંધ ૨) ૫

ખલુસત્તાક સંખ્ય ૧૦૬

ગુપ્તિ ૧૪૯ (નોંધ ૫)

ગોત્ર ૧૭

ગોરોહાસન ૧૫૦

ગીતમ ૧૫૧

ગ્રંથપ્રભા (સિલિખ) ૧૪૩ (નોંધ

૨), ૧૪૭

ચાતુર્માસ ૧૦૩

ચારિત્ર (સામાયિક) ૧૪૮

ચિકિત્સા ૧૩૭ (જુઓ ઓપધ)

ચોરી-ત્યાજ (મત) ૧૫૩

જમલુવાર ૭૫ ઇ૦, ૮૦

જસંસ (નામ) ૨૪૧

જમ પ્રાણો ૭

જનુદીપ ૧૩૯, ૧૫૬

જલધરાયણ ગોત્ર ૧૩૯

જિન ૧૫૧

જિનપ્રવચન ૬, ૯, ૩૪, ૩૯

અવ ૨૭ (નોંધ ૩), ૪૧ (નોંધ ૨);

—ના, છ વર્ગ ૫, ૬; —નિકાય ૬

અવિત ૩૩

બૃહન્ન્યામ (મત) ૧૫૩; —તેની ભાવ-
નાઓ ૧૫૩

ભૂંબક (ગામ) ૧૫૦

જ્ઞાત ૧૭; —વંશ ૧૪૦, ૧૪૪, ૧૪૭, ૧૬૦

જ્ઞાન (ઉપદેશ) —નો અધિકારી ૨૬

જ્ઞાની ૨૬-૩૦, ૩૫, ૩૬, ૪૨; —અને

વિધિનિષેધ ૧૮

તથાગત ૨૩

તપ ૫૮; —મહાવીરનું (જુઓ મહાવીર)

તીર્થંકરાભિષેક ૧૪૧

તીર્થિકો ૧૮, ૨૮

તુષ્ણા ૧૪

તસ (પ્રાણી) ૭

ત્રિરાસા ૧૪૦, ૧૪૨

હંતપ્રક્ષાલન ૬૬

દુઃખ ૪૩

દેવાનંદા ૧૩૬, ૧૪૦

દેવો —ચાર ભત્તિ ૧૪૧

દ્યુતિપતારા ૧૪૭ (નોંધ ૩)

જીરો (દર્જાત) ૩૫

ધર્મ ૧૪, ૩૦, ૩૨, ૪૨, ૪૫, ૪૬;

—નો ઉપદેશ ૪૫

ધર્મપદ ૧૬૩

ધર્મવાન ૨૪

ધ્યાન ૬૬

નન્ન ૪૨

નાવ —માં કેવી રીતે જવું ૧૦૮ છં

નંદિવર્ધન ૧૪૨

નિરાવલંબનતા ૩૮

નિશીયિકા (જુઓ સ્વાધ્યાય)

નિષ્કર્મી ૨૬

નૈકર્મ્ય ૨૩, ૨૬

પયારી કેવી રીતે કરવી ૧૦૧

પરક્રિયા ૧૩૬ છં

પરધર્મી ૫૦

પરિમદ ૩૧; —ન્યામ (તું મત) ૧૫૫

પરિવદ્ ૪૩, ૪૭, ૧૪૨ (નોંધ ૨)

પરિસ્તવ ૨૬

પાગી —એ અવ છે ૬; —કેવું લેવું, ન

લેવું ૮૮ છં; —ની હિંસા ૬; —માં

કેવી રીતે ભતરવું ૧૦૮

પાત્ર —કેટલાં રાખવાં ૧૨૨; —માં

ન રાખવાં ૧૨૨; —ના ચાર નિયમો

૧૨૨-૩; —કેવી રીતે સૂકવવું ૧૨૪

પાયરણું (સંસ્તારક) —કેવું માનવું

૬૬; —કેવી રીતે પાકું આપવું

૧૦૨; —ના ચાર નિયમ ૧૦૦-૧

પાદપોષમમન (મરણ) ૫૧, ૫૬

પાનૈયણા ૭; ૬૦

પાપકર્મ —અને હિંસા ૧૦; —મમતાને

લીધે ૧૧

પાર્થનાય ૧૪૩

પાંચ —જ્ઞાન ૧૫૭, —મહામન ૧૫૧;

—દાર્ઠ (ધારી) ૧૪૧

પિડેયણા ૭, ૮૬ છં

પુષ્પોત્તરવિમાન ૧૩૬

પૃથ્વી —ની હિંસા ૫

પ્રતિક્રમણ ૧૪૩ (નોંધ ૨)

પ્રતિજ્ઞા — (અપરિમદની) ૧૨૪

(જુઓ પ્રતિમા)

પ્રતિમા — પાચરત્ન માગવાની ૧૦૦;	મહિરા ૭૭
-વસ્ત્ર માગવાની ૧૧૭; -પાત્ર	મધ ૮૪
માગવાની ૧૨૨; -મુકામ માગવાની	મનઃપર્થવજ્ઞાન ૧૪૮, ૧૫૭
૧૨૬; -જિભા રહેવાના સ્થાનની	મમત્વ ૧૭
૧૨૮ (જુઓ પિંડેપણા)	મમતા ૧૧, ૩૦, ૩૨
પ્રમાદ ૬, ૧૪, ૨૨, ૩૪	મરણ (ત્રણ પ્રકારનું) ૫૬ ઇ૦; ૫૬
પ્રમાદી ૨૫	મહાપરિક્ષા ૭૭
પ્રિયકારિણી (માતા) ૧૪૨	મહાવાન ૨૫
પ્રિયદર્શના (પુત્રી) ૧૪૩	મહાવલ્ચક્રિયાદોષ ૬૮
પ્રિયબળ ૧૧	મહાવિદેહ ક્ષેત્ર ૧૪૩, ૧૬૧
જાળ -ના પ્રકાર ૧૧	મહાવીર — તું તપ ૧૦ ઇ૦; (વસ્ત્ર-
બ્રહ્મચર્ય ૩૦, ૩૩, ૪૨, ૪૫, ૧૫૪	ત્યાગ ૬૦; -રહેઠાણ ૧૧; -ઉપદ્રવ
બ્રહ્મલોક ૧૪૫	૬૧; -પાણી ૬૩; -સોજન ૬૪,
બ્રહ્મવાન ૨૪	૬૫; -ચૌક ૬૫; -આસન, ધ્યાન
બ્રહ્મણ ૪૬, ૬૬, ૧૬૪	૬૬) -ઉત્તરાશ્વાશુનીનો યોગ, ૧૩૮;
ભક્તપરિક્ષા (મરણ) ૫૬, ૫૬	-સ્વાતિનો યોગ ૧૩૮; -અવતરણ
ભારતક્ષેત્ર ૧૩૬	૧૩૬; -અર્ચકરણ ૧૪૦; -જન્મ
ભાવનાઓ (મહામતની) ૧૩૮ ઇ૦	૧૪૧; -નામકરણ ૧૪૧; -પાંચ દાર્ઢ
ભાષા (સોળ પ્રકાર) ૧૧૧	૧૪૧; -નાં ત્રણ નામ ૧૪૨; -ના
બિહાર ૧૬; ૬૬ ઇ૦; -ના દોષો ૧૬,	પિતા ૧૪૨; -નાં માતા ૧૪૨; -ના
૫૧; -મામવા ક્યાં જવું ૬૬, ૭૦	કાકા; ૧૪૨; -ના મોહાભાર્દ ૧૪૨;
ઇ૦; -માગવા કેવી રીતે જવું ૭૨	-ની ભાષા ૧૪૨; -ની પુત્રી ૧૪૩;
ઇ૦; -માગવા ક્યારે જવું ૭૪;	-ની દોહિત્રી ૧૪૩; -નાં માતપિતા
-કેવી લેવી ન લેવી ૭૭ ઇ૦;	૧૪૩; -ની પ્રતિજ્ઞા ૧૪૪; -નું દાન
-નાં માયાસ્થાનો ૮૪ ઇ૦; -નાં	૧૪૪; -ને લોકાંતિક દેવોની સૂચના
પાણી કેવું સેવું ન લેવું ૮૮ ઇ૦	૧૪૫; -નું દીક્ષાસ્નાન ૧૪૭; -નો
બિધુ ૧૫૬	લોચ ૧૪૮; -નો ચારિત્રસ્વીકાર
ભૂતિકર્મ ૧૪૧	૧૪૮; -નો નિયમ ૧૪૮-૬; -ને
ભોગકુળ ૬૬	કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ૧૫૧; -ની
મકાન (જુઓ સંસ્થા)	ધર્મદેશના ૧૫૧; -નો પાંચ મહા-
મતિજ્ઞાન ૧૫૭	વ્રતનો ઉપદેશ ૧૫૧ ઇ૦.

મદાવિરોધ સેત ૧૪૩, ૧૧૧
મદાવન ૫૦, ૧૫૧ ઇ, ૧૧૪
મદાસાવધકિયારોષ ૬૮
મગમૂલ —ની જગા ૧૩૦ ઇ
માન ૨૧
માયા ૨૬
માયારથાનો (મિશાનાં) ૮૪ ઇ
માર ૪
મારણાંતિક સંલેખના ૧૪૩ (નોંધ ૨)
“માદલ” ૪૬
માંસમત્ત ૮૧, ૮૪, ૮૫
મુખમ —ને લગતા નિયમો ૧૨૪ ઇ
મુનિ ૨૫, ૩૪; —પણ ૩૪, ૩૫
મુસાફરી—ના નિયમો ૧૦૩ ઇ; —પાણી
અને નાવની ૧૦૮ ઇ (નિયમો)
મૈથુનત્યાગ —વન ૧૫૪
મૈથુ ૧૦૬, ૧૩૪
મથાર્થતા ૧૭
ચરોહા (ખાર્યા) ૧૪૨
ચરોમની (હીદિની) ૧૪૩
ચામ ૫૦
ચામ ૬૪ (નોંધ ૨)
ચતિ ૧૬, ૨૫
ચસજ ૭
ચદેઠાણ —ના નિયમો ૬૨ ઇ
૩૫ —જેવા ન જેવા વિષે ૧૩૫ ઇ
ચાગ (સોળ) ૪૦; —નું કારણ ૪૧
લાઠ દેશ ૬૨
ધણ ૮૧
ધુટાડુ ૧૦૭, ૧૨૦

ચોક ૪૮; —વન ૧૫૪
ચોકવાદી ૩
ચોકચિજ્ય ૧૧ ઇ
ચોકસંજા ૧૭, ૧૮, ૨૩
ચોકસાર ૩૨ ઇ
ચોકાંનિક દેવો ૧૪૫
ચોખ ૨૬
ચાન્નમુમિ ૬૨
ચનરપતિ —ની દિંસા ૭
ચન્નકિયારોષ ૬૮
ચર્મમાન (નામ) ૧૪૧, ૧૪૨
ચસિષ ગોત્ર — ૧૪૦
ચસ ૪૪, ૫૧, ૫૨, ૧૧૬ ઇ; —કેટલાં
રાખવાં ૧૧૬; —કેવાં રાખવાં ૧૧૬
ઇ; —ના ચાર નિયમ ૧૧૭; —કેવી
રીતે સૂવવું ૧૨૦; —પાતું નહીં
૧૧૬; —ધારીને આચાર ૧૨૦;
—સાથે ક્યારે રાખવાં ૧૨૦; —ઝીણું
લાવવાનો આચાર ૧૨૦
ચનરદિતવ ૪૪, ૫૨
ચાણી —ના ચાર પ્રકાર ૧૧૨
ચાણુ —ની દિંસા ૮
ચિચારમુમિ ૧૦૩ (નોંધ ૪)
ચિજ્ય (મુદ્દત) ૧૪૬, ૧૫૦
ચિજાતા ૨૬
ચિદેહ ૧૪૪ (નોંધ ૧)
ચિદેહજ્ઞ ૧૪૪ (નોંધ ૧)
ચિદેહદિન્ના (માતા) ૧૪૨, ૧૪૪ (નોંધ ૧)
ચિદેહસૂત્રાલ ૧૪૪ (નોંધ ૧)
ચિમુક્તિ ૧૬૩ ઇ
ચિમેહ ૪૮ ઇ; ૫૮ (નોંધ ૨)

વિમોહાર્થતન ૫૩, ૫૭
 વિવાદ ૪૬
 વિષયો ૫, ૧૩, ૨૧, ૩૩, ૪૧
 વિદાર ૧૪૬ (નોંધ ૫)
 વેદવાન ૨૪
 વેદવિત્ ૨૬, ૩૭, ૪૫
 વેધાવત્ (ચેત્) ૧૫૦
 વેશાલી ૧૧૦
 વૈશ્રમણ્ણ ૧૪૪
 શકેદ્ર ૧૩૬, ૧૪૬
 શબ્દ —સાંભળવા ન સાંભળવા વિશે
 ૧૩૧ ઇ૦
 શબ્દા ૬૨ ઇ૦
 શરીર ૧૬, ૩૦, ૩૫
 શુદ્ધ ધ્યાન ૧૫૦
 શુભભૂમિ ૬૨
 શેષવતી (હોદ્દિત્રી) ૧૪૩
 શ્યામાક (ચૃદસ્થ) ૧૫૦
 'શ્રમણ' (નામ) ૧૪૨
 શ્રમણુખળ ૧૧
 'શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર' (નામ) ૧૪૨
 શ્રુતજ્ઞાન ૧૫૭
 શ્રેયાંસ (પિતા) ૧૪૨
 સત્ય ૨૫; ૧૫૩-
 (સત્સંગ) ૩૫, ૧૬૩
 સધર્મ ૫૦
 સમતા ૧૦૨
 સમિતિ ૧૪૬ (નોંધ ૫)
 સમ્યક્ત્વ ૨૭ ઇ૦
 સરહદી લોકો ૭૦ (નોંધ ૧), ૧૦૧, ૧૩૪

સદ્ગુરુમૃતિ ૩, ૩૮
 સંખર્ષિ (શુઓ જમણુવાર)
 સંગ ૪૩
 (સંન્યાસ) ૧૬, ૨૨, ૨૪, ૩૦-૨,
 ૩૩-૪, ૪૧-૩, ૪૮, ૧૬૩
 સંભૂષિંમ (જીવ) ૭
 સંયમ ૧૫, ૨૪, ૩૩, ૪૩, ૪૮,
 ૧૪૬ (નોંધ ૫)
 સંયમધર્મ ૨૨
 સંલેખના ૧૪૩ (નોંધ ૨)
 સંવર ૧૪૬ (નોંધ ૫)
 સંચાલના ૩૬
 સંસાર ૭; —અને કામગુણો ૬, ૧૧;
 —અને યોનિઓ ૭; —અને વિષયો ૩૩
 સંસ્તારક ૬૬
 સાગર વર્ષ ૧૩૬, ૧૫૮
 સાંભાષિક ચારિત્ર ૧૪૮ (નોંધ ૫)
 સાવધક્રિયાદોષ ૬૮
 સાંપરાષિક કર્મ ૧૪
 સિદ્ધાર્થ ૧૪૨, ૧૬૦
 સુખ ૧૩, ૧૪; —દુઃખ ૨૧ ઇ૦
 સુદર્શના (મોટી બૈદેન) ૧૪૨
 સુપાર્થ (કામ) ૧૪૨
 સુવ્રત (દિવસ) ૧૪૬, ૧૫૦
 સૂક્ષ્મ —કેવી રીતે ૧૦૧
 સ્ત્રીઓ ૧૨, ૨૧, ૩૭, ૭૬, ૧૬૪
 સ્નાન ૬૬, ૬૫
 સ્વધર્મી ૫૦
 સ્વાતિ ૧૩૮
 સ્વાધ્યાય —ની જગ્યા ૧૨૬ ઇ૦

દરિદ્રેશમેસિદેશ ૧૩૬

દરિદ્રસંગ ૧૬

દંસલસમ (૧૨) ૧૪૭

દિસા ૪, ૫ (પૃથ્વી આદિની) થી

૮ સુધી; -માં પોતાનું જ અનિદ

૬; -એને પ્રમાદ ૬, -એને ૧૧૫.

સુત્રોની આસન્નિ ૬, ૨૪; -એને

પાપામં ૧૦, ૧૧, ૧૬, ૨૪, ૨૭

૬૦, ૪૬

દિ'સાચાચ -મત ૧૫૧

શ્રી પૂજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાલા

[અત્યારે મળી શકતા મહાકાવ્યો. બાકીના બીજા ફરી છપાવાના છે.]

૧. સુતનિપાત : એ સુપ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ મંથનો ગુજરાતી અનુવાદ ૧-૦-૦
૭. જિનાગમકથાસંગ્રહ : મૂળ જૈન ગ્રંથો તથા જૈન કથાઓ અને સૂત્રિઓના જૈન સાહિત્યમાંથી ચૂરી કાઢેલો. સરજ પ્રાકૃત વ્યાકરણ, ટિપ્પણ તથા કોશ સાથે ૧-૪-૦
૮૬. શ્રી રાજચંદ્ર : શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની જીવનમાત્રા તથા વિચારસનો [નવી આવૃત્તિ] ૩-૮-૦
૧૦. મહાવીરરવામીનો સંયમધર્મ : શ્રી સુતકૃતાંગસૂત્ર નો છાયાનુવાદ [નવી આવૃત્તિ] ૧-૦-૦
૧૧. મહાવીરરવામીનો આચારધર્મ : આ મંથ પોતે
૧૪. શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનાં ગ્રંથ રત્નો : 'પ્રવચનસાર', 'સમયસાર' અને 'પંચાસ્તિકાચસારસંગ્રહ' નો છાયાનુવાદ ૦-૮-૦
૧૧. શ્રી ભગવતી-સાર : પંચમ અંગનો છાયાનુવાદ ૨-૦-૦
૧૭. જગતનો આવતી ઠાતનો પુરુષ : સર સર્વપંક્તી રાધાકૃષ્ણનના 'The World's Unborn Soul' નો અનુવાદ, કર્તાના જીવનચરિત્ર સાથે [નવી આવૃત્તિ] ૧-૪-૦
૧૮. સમીક્ષાજનો ઉપદેશ : 'શ્રી દસવૈભવિકસૂત્ર' ૦-૧૨-૦
૧૬. તત્ત્વધર્મસૂત્ર : પાંડિત મુખલાલજીની ગુજરાતી વ્યાખ્યા સાથે અનુવાદ [નવી આવૃત્તિ] ૧-૮-૦
૨૦. પાપ, પુણ્ય અને સંયમ : 'વિપાક, અંતકુંદશાઃ' અને 'અનુતરોપપાતિકુંદશાઃ' સૂત્રોનો છાયાનુવાદ ૦ ૧૨-૦
૨૧. શ્રી મહાવીર કથા : ગ્રમજી ભગવાન મહાવીરની જીવનકથા ૨-૮-૦
૨૨. સર્વોદયની જીવનકળા : એલ. પી. જેકસન Constructive Citizenship નો અનુવાદ ૨-૦-૦